I.A. BUNIN

viața lui arseniev

I. A. BUNIN

viața lui Arseniev

Coperta de Sergiu Georgescu

И. А. БУНИН

Собрание сочинений в девяти томах

— том шестой —

ЖИЗНЬ АРСЕНЬЕВА

Издательство „Художественная Литература“
Москва — 1966

I. A. BUNIN

Viața lui Arseniev

În românește de
Ecaterina Antonescu

BUCUREȘTI — 1969

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CARTEA ÎNTÎI

I

„ÎNGROPATE sub colbul timpului, faptele și lucrurile se petrec și înghițite-s de bezna uitării, țin piept curgerii vremii doar scripturile, numai într-însele sălășluiește un suflu de viață..."

M-am născut acum o jumătate de veac la conacul moșiei părintești, într-un sătuc din Rusia centrală.

Omului nu-i e dat să cunoască nici clipa venirii sale pe lume, nici ceasul din urmă. Cît despre mine, îmi pare nespus de rău că ai mei mi-au făcut cunoscută data nașterii mele. Să n-o fi știut, n-aveam idee de vîrsta mea (cu atît mai mult, cu cît încă nu-i simt povara), și n-aș fi trăit cu gîndul că peste zece sau douăzeci de ani va trebui să părăsesc această lume. Să mă fi născut pe o insulă pustie, în largul oceanului, nu bănuiam măcar că mi-e sortit să mor vreodată. Și cît aș fi fost de fericit!... Sau, cine știe? Poate, tocmai foarte nefericit! Chiar n-aș fi bănuit? Oare nu ne naștem noi, oamenii, cu presentimentul morții? Și-apoi, neștiind că omului i-e scris să moară, aș fi iubit eu viața atît cît am iubit-o și cît o mai iubesc?

Despre trecutul neamului meu nu știu mai nimic. Nici măcar din cine se trage. Dar ce cunoaștem îndeobște despre noi? Atîta știu că în „Herbovnic" Arsenievii se numără printre neamurile „a căror obîrșie se pierde în negura timpului", „stirpe veche, măcar că-i căzută-n paragină..." și că toată viața i-am simțit noblețea și am fost mîndru de ea, bucuros că nu

sînt din cei fără neam, nici obîrșie. La liturghia de ziua Rusaliilor, biserica ne îndeamnă să ne rugăm „întru pomenirea celor ce răposat-au în veac", înălțînd în această zi o frumoasă rugăciune, plină de sensuri adînci:

„Odihnește, Doamne, în văile Tale pline de verdeață și în sînul lui Avraam, pre toți robii Tăi răposați întru Tine de la Adam încoace, care cu inima curată slujit-au Ție, frați și tați de-ai noștri, prieteni și cimotii!..."

Să fie o întîmplare că se vorbește aici despre slujire? Și oare nu-i o bucurie să simți că există o legătură de nezdruncinat între noi și „frații și tații noștri, prieteni și cimotii", cei ce săvîrșit-au acea slujire, la care astfel ai fost și tu părtaș? Împărtășitu-s-au moșii și strămoșii noștri din învățătura despre calea „curată" și „neabătută" către părintele oricărei vieți, ce se transmite din tată muritor în fiul muritor prin harul nemuritoarei și neabătutei vieți, credința că vrerea Mielului lui Dumnezeu a fost să se păstreze neamul, stirpea, sîngele curat, spre a nu se „întina", cu alte cuvinte, spre a nu se abate de la acea „cale", astfel ca prin fiecare naștere nouă să li se înmulțească neamul, sîngele născuților să fie mai curat și ei să fie mai aproape și uniți întru acel unic și singur părinte dătător de viață a toate cîte există...

Trebuie să fi fost printre strămoșii mei și destui răi. Totuși, din generație în generație ei și-au lăsat unul altuia poruncă cu limbă de moarte să nu-și uite obîrșia și să-și păzească sîngele ca lumina ochilor: fii demn întru totul de noblețea neamului tău! Cum aș putea să redau oare sentimentele ce mă bîntuie cînd privesc uneori herbul neamului meu? Arme cavalerești, coif cu panaș din pene de struț și zale. Dedesubtul lor — scutul. Și pe cîmpul azuriu, la mijlocul lui, un inel — emblema credinței și a veșniciei, în care se întîlnesc, venind de sus și de jos și unindu-și vîrfurile, trei spade cu plăsele în cruce...

În țara care acum îmi ține loc de patrie sînt multe orașe ca acela ce mi-a dat adăpost, altădată acoperite de glorie, astăzi sărace și părăginite, ducîndu-și de pe o zi pe alta traiul mărunt și cenușiu. Însă deasupra acestui cotidian tronează — și nu fără temei — vreun donjon cenușiu de pe vremea cruciaților, sau vreo catedrală măreață în masivitatea ei, cu portaluri neprețuite, cărora de veacuri le țin strajă cioplite

chipuri de sfinți, iar sus în tării, în vîrful crucii, se lăfăie un cocoș — crainicul lui Dumnezeu, ce cheamă în Templul ceresc.

II

Neînsemnată și măruntă este cea dintîi imagine ce mi s-a-ntipărit în memorie, încît mă cuprinde mirarea. Văd în închipuirea mea o încăpere mare, scăldată în razele unui soare aprig dintr-un sfîrșit de vară, și scînteierea lui incandescentă învăluie colnicul dincolo de fereastra care dă spre miazăzi. Doar atît. Nimic mai mult. Cine ar putea spune de ce tocmai în această zi, oră și clipă — o singură clipă — pentru prima oară în viață conștiința mi-a scăpărat nespus de viu cu un prilej atît de neînsemnat, aprinzînd și făclia memoriei? Și de ce scînteierea ei orbitoare s-a stins numaidecît pentru multă, foarte multă vreme?

Copilăria mi-o amintesc cu întristare. Mai totdeauna ea trezește în sufletul omului un sentiment de melancolie: lumea tihnei în care visează gingaș și cu sfială mugurul omenesc ce-abia se deschide la viață e săracă și palidă. Vîrstă de aur? Nu, vîrsta neputinței și a sensibilității aproape bolnave.

Ori poate numai copilăria mea a fost tristă din pricina unor condiții aparte? Într-adevăr, am crescut într-un cotlon uitat de lume și de Dumnezeu. Cît vedeai cu ochii numai cîmpii fără margini, un conac singuratic pierdut în miezul lor, și nici o altă așezare... Iarna, plutind pe-o mare de troiene ce scînteiau orbitor, vara, prins în tălăzuirea de lanuri, de ierburi și flori... Și-n veșnica tăcere a ogoarelor, în mutenia lor plină de taină.

Dar oare ciocîrlia e cuprinsă de melancolia dimineții, sau țiștarul tînjește singuratic, rătăcit în largul cîmpiilor? Nu, făpturile acestea nu întreabă și nu cer răspuns, nu se minunează și nici nu simt prezența aceea neschimbată ca o răsuflare tainică pe care un suflet omenesc dăruit cu simțurile sale o deslușește în lumea înconjurătoare. Ele nu simt chemarea spațiului și nici nu aud bătaia vremii. Eu însă de pe atunci le deslușeam pe amîndouă. Adîncul fără fund al cerului ori zarea

largă a cîmpiei îmi sugerau alte existențe, parcă în afara lor, îmi trezeau vise stranii și doruri neștiute. Și îmi potopeau inima cu o mișcătoare duioșie și dragoste pentru cineva sau ceva neștiut...

Dar unde erau oamenii în clipele acelea? Cătunul nostru (se numea Kamenka) era o așezare măruntă. Moșia propriu-zisă se afla pe malul celălalt al Donului. Acolo pleca tata adesea și rămînea lungă vreme. Aici, la conac, erau slugi puține, gospodăria — neînsemnată. Cu toate acestea trebuie că au fost în jurul meu oameni și viața își depăna pesemne tortul ei de zi cu zi. Au fost cîini, cai, oi, vaci, argați, vizitiul, vechilul, bucătărese, vreo cîteva femei care se îngrijeau de vite, dădaca, mama și tata, frații mei, pe atunci liceeni, surioara mea Olia, micuță de tot, încă în leagăn.

Dar de ce mi-au rămas atunci în minte doar clipele de singurătate deplină?

Iată, reînvie în amintirea mea o zi de vară cernită de înserare. Soarele în asfințit pogoară pe după case, pe după copacii grădinii, pustiul curții largi e potopit de amurg, și numai eu (singur în lumea întreagă), întins în iarba crudă care începe să adie răcoare, mi-afund privirile în azurul cerului, în prăpastiile lui fără fund, ca în ochii cei mai dragi și dumnezeiește de frumoși — ochii materni. Un nor alb cît un munte plutește alene în beznele albastre ale bolții, rostogolindu-și sub privirea mea buclele alburii, își schimbă forma și se topește văzînd cu ochiii... Ce frumusețe sfîșietoare! Cît aș dori să încalec acest nor năzdrăvan și să plutesc în tării, prin nemărginirea cerurilor și în afara vremii, atît de aproape de bunul Dumnezeu și de îngerii săi alb-înaripați ce-și au cuibul în țara sclipitoarelor piscuri. Iată-mă în cîmp, dincolo de zaplazul conacului. Purpurile înserării sînt parcă tot aceleași, doar că de astă dată soarele încă n-a scăpătat și mai săgetează zările, iar eu sînt la fel de singur în lume. De jur împrejurul meu, oriunde-mi arunc ochii, secara își leagănă spicul greu, ovăzurile fac reverențe grațioase, iar în sihla grînelor înalte pitpalacii își deapănă în taină firul traiului lor fermecat. Ei tac, încă n-a venit ceasul chemărilor. Totul tace în jur. Numai cînd și cînd bîzîie posac un gîndac roșcovan rătăcit printre spice, împleticindu-se prin ele. Îl eliberez și prind a-l cerceta lacom, uimit: ce e sau cine e acest gîndac roșcovan? Unde își duce existența și cu ce treburi a zburat încoace? Ce

gîndește sau ce simte acum? Dar gîndacul e grav, chiar supărat: se frămîntă printre degetele mele, foșnește din elitrele-i aspre de sub care se ivește cămășuța de mătasă străveziu-opalină. Deodată scutul elitrelor se mișcă, se desface, opalul căptușelii se umflă ca o pînză (și cu cîtă grație!), iar gîndacul se avîntă-n văzduh, zumzuind de plăcere și ușurat, și mă părăsește pentru totdeauna, pierzîndu-se în înaltul cerului și îmbogățindu-mi sufletul cu încă un sentiment: întristarea despărțirii...

Altă dată mă văd în casă și iarăși e seară, o seară de vară, și iarăși sînt singur. Soarele somnolent a scăpătat pe după gardul grădinii tăcute, părăsind salonul și sufrageria pustii, pe care le scăldase cu voie bună toată ziua; doar o ultimă rază poleiește cu sîngeriul ei parchetul în colț, printre zveltele picioare ale unei mesuțe antice, o relicvă de familie, și, o, Doamne! cît e de sfîșietoare încîntarea-i tăcută și tristă! Sau mai tîrziu, după ce neguri de nepătruns inundaseră grădina și noaptea privea cu ochiu-i fără fund pe geam, iar eu în întunericul odăii stăteam întins în pătucul meu de copil, o molcomă stea mă privea de sus cu ochiul ei de om... Ce vroia de la mine? Ce-mi spunea fără cuvinte? Încotro mă chema și ce-mi amintea?

III

Puțin cîte puțin copilăria se împletea cu viața — în amintirea mea încep să se perinde chipuri, tablouri din traiul nostru zilnic, o seamă de evenimente...

Dintre acestea, pe primul loc se înfățișează o călătorie, prima în existența mea, cea mai lungă și minunată din cîte mi-au fost hărăzite. Părinții plecau în țara de basm numită „oraș" și m-au luat cu ei. Gustam întîiași dată dulceața visului împlinit, dar și teama că-l voi vedea spulberîndu-se. Îmi amintesc, de parcă ar fi fost ieri, toată tortura așteptării din ziua aceea: mă protăpisem în mijlocul curții, unde soarele bătea mai tare, cu ochii țintă la trăsura pe care vizitiul o scosese dis-de-dimineață din atenansă, și mă întrebam: cînd o să înhame caii, cînd or sfîrși odată cu pregătirile?

O, cît de mult a durat călătoria noastră — cu adevărat o veșnicie!

Ne urmam calea prin țarini, coboram în văi și ieșeam la drumuri de țară bătute, pe la răscruci și răspîntii fără număr și iar o luam pe panglica drumeagului dintre lanuri. Într-o vale rîpoasă (vremea era spre seară și locurile cam pustii), zăresc deodată strecurîndu-se printre tufanii deși și cîrlionțați ai stejărișului un haiduc cu securea la brîu, mujicul cel mai fioros și mai învăluit în mister din cîți am întîlnit de-a lungul zilelor...

Clipa cînd am pătruns în oraș nu mi-a rămas în amintire, în schimb cît de bine țin minte prima dimineață petrecută acolo! Orbit de scînteierea soarelui în geamuri multicolore de diferite forme, atîrnam deasupra prăpastiei unor chei strîmte care se căscau printre cele două șiruri de case uriașe cum nu mai văzusem, iar deasupra mea huruia toată bolta cerului într-un fel de harababură de nedescris: dăngăneau și hăuleau clopotele de la biserica Sf. Arhanghel Mihail care se-nălța peste toate celea într-o asemenea măreție și belșug de frumusețI cum nu i-a fost hărăzit nici catedralei Sf. Petru din Roma, și atît de înaltă, încît în decursul anilor nu m-a putut uimi nici măcar piramida lui Keops.

Dar ceea ce m-a impresionat mai teribil în această urbe a fost vacsul. De cînd mă știu nu am simțit atîta entuziasm și desfătare la vederea unui obiect — și slavă Domnului, am văzut destule — egală cu aceea care m-a cuprins în piața arătatului centru urban, în timp ce țineam în mînă o cutioară de vacs, rotundă ca toate cutiile, din coajă de mesteacăn. Însă ce coajă și ce meșteșug! Dar vacsul! Negru, vîrtos, cu luciul luminat și miros tare de amoniac! Au mai urmat după aceea două mari bucurii: niște cizmulițe de toată frumusețea căpătate în dar, negre, tighelite cu saftian roșu la tureatcă (văzîndu-le, vorbă cu temei a rostit vizitiul nostru și mi s-a întipărit în minte pe toată viața: „Halal cizme. Așa mai zic și eu!") și o biciușcă din curea împletită, cu fluier la mîner. Încîntarea mea era fără margini cînd mîna-mi mîngîia pe furiș saftianul roșu al tighelului și mlădia biciușca de curea.

Acasă, întins în pătucul meu, simțeam că-mi crește inima la gîndul cizmulițelor rînduite lîngă pat și al biciuștii de sub pernă. Și mă privea de sus steua mea fără nume, strecurîndu-și

ascuțișul razei pe fereastră și șoșotindu-mi încet: „Ei, acuma totul e bine, nici că se poate mai grozav!“

Dezvăluindu-mi întîiași dată gustul bucuriilor pămîntești, călătoria aceasta mi-a lăsat încă o impresie de neșters. Am încercat-o pe drumul de întoarcere. Era într-o după-amiază tîrzie. Părăsind orașul, străbăteam o stradă lungă și largă — care-mi părea acum sărăcăcioasă față de aceea pe care se afla hotelul nostru și biserica Arhanghelul Mihail — apoi o piață largă și înaintea-mi prinse a se perinda iarăși priveliștea familiară a cîmpiei vîrstată de lanuri, cu sătească ei neprefăcută libertate. Mergeam spre asfințit, spre soarele care pierea încet sub zare, cînd deodată am văzut că mai există un alt om care privește soarele și largul cîmpiilor: chiar la marginea orașului se înălța o casă nemaipomenit și plictisitor de galbenă, mare cît un munte, neavînd nimic comun cu nici una din casele pe care le văzusem pînă atunci, cu nespus de multe geamuri, fiecare gemuleț cetluit de gratii; casa era înconjurată de un zid înalt de piatră, iar porțile mari de la capătul zidului — înalte și bine zăvorite; și stătea pe după gratiile unui geam un om într-o cațaveică cenușie și o șapcă fără cozoroc de aceeași culoare; fața lui galbenă, buhăită, exprima ceva atît de complex și amar cum nu mai văzusem pe nici un alt chip omenesc: un amestec de adîncă tristețe și suferință, supunere obtuză și un fel de vis sumbru plin de patimă... Desigur, mi s-a explicat ce fel de casă era aceea și cine era omul, și astfel am aflat de la părinții mei despre existența pe lume a acelui soi deosebit de oameni care se cheamă ocnași, pușcăriași, hoți, ucigași... Însă adesea cunoașterea dobîndită de noi în decursul propriei și scurtei noastre vieți este prea săracă — există o altă cunoaștere, incomparabil mai bogată, aceea cu care venim pe lume. Pentru sentimentele trezite în sufletul meu de vederea gratiilor, explicațiile părinților au fost insuficiente: simțisem, ghicisem fără ajutorul altora, prin intermediul cunoașterii mele proprii, sufletul cumplit și aparte al acelui om. Fioros era mujicul cu securea la brîu ce se strecurase prin stejărișul cîrlionțat din vale. Dar acela era haiduc — nici o clipă nu m-am îndoit de asta — și deși trezea fiori de groază, era o făptură de basm, care te fermeca. Pe cînd pușcăriașul de aici, de după gratii...

IV

Amintirile mele de mai tîrziu despre anii dintîi ai copilăriei sînt mai comune și mai precise, deși la fel de sărace, întîmplătoare și disparate: la drept vorbind, ce știm și ce păstrăm în memorie, noi, care anevoie ne amintim uneori și de ziua de ieri?

Sufletul meu de copil se deprinde treptat cu noul său lăcaș, îi găsește mult farmec încărcat de bucurie, de astă dată vede frumusețile naturii fără sfîșiere, observă oamenii și încearcă pentru ei diverse simțăminte mai mult sau mai puțin conștiente.

Lumea tot se mai mărginește pentru mine la cuprinsul moșiei, al conacului nostru, la ființele cele mai apropiate. Iată, îl descopăr și îl simt pe tata, existența lui dragă, dar îi și observ statura falnică, firea vioaie, lipsită de grijă, impulsivă, dar ușor de împăcat și nespus de generoasă (nu putea să sufere oamenii răi și ranchiunoși). Ființa lui începe să mă intereseze, și iată ce aflu despre el: că niciodată nu face nimic și totdeauna își petrece zilele în acea trîndăvie euforică, după cum obișnuia nu numai nobilimea provincială, dar toată nobilimea rusă; că totdeauna se înviorează înaintea mesei și la masă e vesel și glumeț; că după ce trage un pui de somn după prînz, îi place să șadă la fereastra deschisă și să bea sifonul care fîsîie în pocal atît de fermecător, atît de plăcut și te înțeapă la limbă; și că mai totdeauna, șezînd acolo, mă prinde în brațe fără veste, mă așază pe genunchi, mă strînge și mă sărută, apoi mă dă jos tot așa, cînd mă aștept mai puțin, pentru că nu-i place nimic ce se prelungește... Simt pentru el mai mult decît simpatie, sînt clipe cînd îmi umple sufletul cu o tandră bucurie, începe să-mi placă, frumusețea lui falnică răspunde gusturilor mele în formare, mă încîntă sinceritatea firii sale schimbătoare, dar mai ales mă farmecă, pare-mi-se, faptul că a fost la război în nu știu care Sevastopol, iar acum e vînător și țintaș fără pereche — nimerește piesa de două grivne zvîrlită în sus — și cît de îmbietor, ba chiar dibaci, știe să cînte la chitară cîntece vechi din fericitele vremi strămoșești...

Descopăr în sfîrșit și pe dădaca noastră și-mi dau seama de existența în casă a acestei bătrîne chipeșe, voinice și auto-

ritare, care trăiește într-o profundă comuniune cu odaia copiilor și, deși zice mereu că ni-i slugă, e în realitate membra familiei noastre și se ceartă adesea cu mama, numai și numai pentru că asta e absolut necesar în virtutea dragostei care și-o poartă una alteia și a nevoii lor de a vărsa cîteva lacrimi împăcîndu-se la un răstimp după ceartă...

Frații mei erau mult mai mari decît mine și încă de pe atunci își duceau existența lor aparte, întorcîndu-se acasă numai în vacanțe; în schimb constatai că am două surori pe care le-am descoperit în sfîrșit și le-am contopit cu viața mea, pe fiecare într-alt fel, dar cu aceeași tărie pe amîndouă: îndrăgeam tandru pe vesela Nadia cea cu ochii albaștri, care venise la rîndu-i să ocupe leagănul, și începeam să împart pe nesimțite bucuriile și amărăciunile, jocurile și distracțiile mele, iar uneori și gîndurile cele mai tainice cu Olia cea cu ochii negri, o fire iute, care se aprindea la fel ca tata, dar tot atît de sensibilă și bună la inimă ca el; nu trecu mult și Olia ajunse prietena mea credincioasă.

Cît despre mama, firește, o descoperisem și o înțelesesem înaintea tuturor. Era pentru mine o ființă cu totul deosebită printre ceilalți, de care făptura mea era legată pentru totdeauna — pe ea am observat-o și am simțit-o o dată cu mine probabil...

De mama m-a legat iubirea mea cea mai amară din viață. Toți și toate pe care le iubim sînt chinul și cazna noastră — de-ar fi numai să pui la socoteală veșnica teamă de a pierde ființa iubită! Eu din pruncie am purtat povara nesecatei iubiri pentru ea, care, dăruindu-mi viața, îmi rănise inima cu acest chin, mai ales pentru că, în virtutea dragostei din care se țesea sufletul ei pe de-a-ntregul, era întruchiparea tristeții: cîte lacrimi am văzut curgîndu-i din ochi cînd am fost copil, cîte cîntece triste revărsîndu-i-se de pe buze...

Să fie oare adevărat că ea m-a legănat cîndva, ea, a cărei țeastă cu orbitele goale, ale cărei oase cenușii zac pe fundul gropii astăzi fără nume, acolo, în crîngul cimitirului dintr-un tîrg rusesc?

„Căile Mele sînt mai presus de căile voastre, și gîndurile Mele mai presus de ale voastre..."

Departe, în patria dragă, singură și de-a pururi uitată de întreaga lume, odihnească-se în pace și fie-i neprețuitul nume în veci binecuvîntat...

V

Așa se risipi treptat singurătatea prunciei mele. Țin minte că o dată — era într-o toamnă — trezindu-mă în miez de noapte, am văzut că în odaie domnește o penumbră plină de taină, iar pe fereastra neacoperită privește luna tomnatică, ce se ridicase sus deasupra curții pustii, palidă și tristă, atît de tristă și plină de un farmec nepămîntesc din pricina tristeții ei însingurate, că inima mi se strînse de amare și dulci sentimente, aceleași pe care le-ar fi simțit și ea, palida lună de toamnă. Știam însă de data asta, țineam minte că nu-s singur pe lume, că sînt culcat în cabinetul de lucru al tatii — m-am pornit pe plîns, l-am strigat pe tata și l-am trezit din somn... Încetul cu încetul intrau în viața mea, devenind parte a ei integrantă, oamenii...

Observasem deja că nu-i numai vară pe lume, ci mai este și toamnă, iarnă, primăvară, cînd puteam să ies din casă numai rareori. Cu toate acestea, la început, zilele posomorîte nu le țineam minte; în sufletul copilului se întipăresc aproape numai imagini însorite, vii și colorate; iată de ce se înfiripă acum în amintirea mea doar două-trei imagini întunecate în afară de noaptea aceea de toamnă — dar și ele numai fiindcă ies cu totul din obișnuit: o seară de iarnă cu o viforniță ce bîntuia dincolo de zidurile casei, înfiorătoare și plină de farmec — înfiorătoare, pentru că toată lumea spunea că așa-i de „patruzeci de mucenici", întotdeauna-i viscol, iar plină de farmec, deoarece cu cît cutremura mai avan vijelia zidurile, cu atît mai plăcut te simțeai la căldură în adăpostul lor primitor; apoi o dimineață de iarnă cînd s-a întîmplat într-adevăr ceva ieșit din comun: sculîndu-ne, am văzut că în odăi domnește o stranie penumbră, iar din curte se pleacă asupra noastră ceva alburiu și uriaș, mai înalt decît casa, și ne-am dumerit cu toții că în timpul nopții viscolul a clădit un nămete deasupra casei. Toată ziua argații s-au trudit să ne dezgroape. Și, în sfîrșit, o zi posomorîtă de aprilie, cînd în mijlocul curții s-a ivit un om îmbrăcat numai într-un surtucel fluturat de vînt, cu obrazul crispat din pricina vîntului rece care-l mîna din spate, strîmb și cocîrjat, ținîndu-și cu o mînă șapca, să nu i-o zboare din cap, iar cu cealaltă adunîndu-și surtucelul pe piept, de-ți era mai mare mila...

În general însă, repet, primii ani ai copilăriei îi văd cu ochii minții în chip de zile însorite, bucuria cărora o împărtășeam întîi și întîi cu Olia, iar mai tîrziu cu băieții de la Vîselki, un sătuc cu numai cîteva case așezat la vreo verstă de noi, dincolo de Ponor.

Săracă era bucuria mea, la fel ca și aceea încercată la vederea vacsului sau a biciuștii. (De altminteri, toate bucuriile omenești sînt sărace. Și există în noi cineva care ne insuflă uneori o milă amară pentru noi înșine.) Unde m-am născut și am crescut? Ce-am văzut? Nici munți, nici rîuri, nici lacuri sau codri deși, numai tufani prin rîpe, ici-colo crînguri rare, și doar dumbrăvi care aduceau a pădure, un Zakaz, o Dubrovkă, încolo ogoare și iar ogoare, un nesfîrșit ocean de grîne în pîrg. Și nu ca în sud, unde pasc turme de zeci de mii de capete, unde faci un ceas pînă străbați satul sau stanița, minunîndu-te cît sînt de albe și curate, populate și înstărite. Aici era doar ținutul din preajma stepei, unde cîmpia e vălurită și brăzdată de pripoare și rîpe sau văi nu prea adînci, adesea stîncoase, unde cătunele și opincarii par a fi uitați prin cotloane de Dumnezeu și de oameni, atît de primitivi, de simpli și nepretențioși sînt, de-o seamă cu nuielele gardurilor și paiele acoperișurilor. Și iată-mă crescînd, cunoscînd lumea și viața în acest ținut uitat de bunul Dumnezeu, și totuși frumos — în lungile-i zile de vară, deschizînd ochii spre amiaza toridă, vezi nori albi plutind pe siniliul cerului, suflă vîntul cînd călduț, cînd fierbinte de-a binelea, purtînd cu el dogoarea soarelui și aromele ierburilor și a grînelor încinse, iar dincolo, în cîmpie, după coșarele noastre bătrîne — atît de bătrîne, încît acoperișurile lor groase de paie sînt cenușii și par masive ca piatra, iar pereții de bîrne sur-vineții — e arșiță, și sclipirea de nestemate a luminii aleargă fără sfîrșit pe valurile argintate ale mării de secară ce n-o poți cuprinde cu ochii. Grînele lucesc, irizate, parcă bucuroase ele însele pentru propria lor desime năvalnică, iar pe mătasa lor aleargă și aleargă nălucile umbrelor de nouri...

Apoi se dovedi că în mijlocul curții noastre, năpădită de o iarbă deasă, se afla o străveche albie de piatră, sub care ne puteam ascunde unul de altul, descălțîndu-ne și alergînd pe jos cu picioruşele albe (care și ție îți plăceau cu albeața lor) prin mătasa ierbii aceleia deasupra calde de soare, dedesubt răcoroase. Iar pe sub coșare găsirăm într-o zi tufe de

mătrăgună din care am înfulecat atîta cu Olia, încît cred că ne-am fi dat sufletul de n-ar fi fost laptele proaspăt muls ce ni s-a turnat pe gît, în timp ce în cap ne sunau ciopoței ciudați, iar trupul era pradă dorinței și putinței de a se ridica în văzduh și a pluti ca o pasăre. Tot pe sub coșare găseam cuiburi de bondari fără număr, mari, negri-catifelați, poleiți cu aur, pe care le descopeream după zumzetul lor îndîrjit și înfiorat. Dar cîte rădăcini bune de mîncat, cîte tulpini și boabe dulci descopeream în grădină pe lîngă arie și hambar ori după acareturi, unde ierburile și lanul de secară creșteau pînă sub zid!

VI

Pe după acareturi și sub gardul ocolului de vite se lăfăiau brusturi cît toate zilele și urzici înalte, „dese și urzicioase", ciulini cu pămătuful florii zmeurii învoalt cuprins în coronița de țepi, și încă ceva alb-verzui numit caprifoi, fiecare cu înfățișarea, mirosul și gustul lui. Ciobănașul — la drept vorbind, numai ucenic în această meserie — existența căruia de asemeni o descoperisem, era nespus de atrăgător: cămășuța de cînepă și pantalonașii scurți erau petec lîngă petec, mîinile, picioarele, pielea feței, uscate și atît de arse de soare, că se jupuiau, buzele îi erau bășicate, pentru că veșnic mesteca ori o coajă de pîine de secară înăcrită, ori brusturi, ba chiar și caprifoi, încît îi crăpau buzele și se făceau numai carne vie, în timp ce ochii îi alergau hoțește de colo-colo: își dădea seama cum nu se poate de bine cît era de criminală prietenia lui cu noi și faptul că ne îmbia să mîncăm cine știe ce. Dar cît de ispititoare era această prietenie criminală! Cît de atrăgătoare erau toate care mi le spunea pe furiș, cu sufletul la gură, trăgînd cu coada ochiului împrejur! Și cîte știa! Pocnea ca din pușcă din biciul său lung și apoi rîdea ca un diavol de noi cînd, încercînd să pocnim, ne șfichiuiam cu sfîrcul biciului, de ne ardeau urechile după aceea ca focul...

Dar adevăratul belșug al verziturilor se găsea în grădina de zarzavat, dincolo de ocolul vitelor și pînă-n grajd. Imi-

tîndu-l pe ciobănaș, ne puteam înarma cu o coajă de pîine neagră presărată cu sare, ca să ne înfruptăm din săgețile lungi și verzi ale cepei, cu un pămătuf cenușiu grunzuros în vîrful cozii, din ridichile rumene, ori ridichea albă de toamnă, din castraveții mici și buburoși, aspri și păroși la pipăit pe care îi căutai cu desfătare, foșnind pe sub vrejurile ce se tîrau fără sfîrșit pe brazdele cu țărînă sfărîmicioasă... La ce toate acestea? Oare eram flămînzi? Firește că nu, dar în timpul acestor ospețe ne împărtășeam fără a ne da seama din însuși rodul pămîntului, acel tot sensibil și palpabil din care-i alcătuită lumea. Țin minte, soarele dogora tot mai fierbinte iarba și albia de piatră din mijlocul curții, aerul se făcea tot mai gros, mai tulbure, norii se adunau încet tot mai deși și mai deși și în sfîrșit începură să scapere o lumină ascuțită, zmeurie, mormăind în înaltul lor cel mai adînc și mai diafan, apoi bubuiră, rostogolindu-și ecourile hăulitoare, trimițînd lovituri puternice tot mai grele și mai grele, mărețe, sublime. O, cît de bine simțeam de pe atunci această frumusețe divină a lumii și a lui Dumnezeu care domnea peste ea și care o crease cu atîta plenitudine și materialitate a forței! Și fu apoi beznă, flacără, uragan, ploaie cu găleata și grindină trosnitoare, tot și toate se frămîntau, tremurau gata să piară, la noi în casă fură închise și zăvorîte ferestrele, trase perdelele, și se aprinse înaintea icoanelor întunecate, în îmbrăcămintea lor străveche de argint, lumînarea de ceară „de la Paști", și cei de-ai casei se închinau lor cu teamă, repetînd: „Sfînt, sfînt, sfînt e Domnul Dumnezeu Sabaoth!" În schimb, ce ușurare cînd furtuna se potoli, se stinse, și ce plăcere să respiri din tot pieptul aerul încărcat de umezeala încă proaspătă a cîmpiilor scăldate de ploaie, jilavă și nespus de îmbucurătoare, cînd ferestrele casei fură iarăși deschise larg, și tata, șezînd lîngă fereastra din cabinetul său de lucru, cu ochii la norul care, tot mai acoperind soarele, se ridica zid negru la răsărit, departe, dincolo de grădina de zarzavat, mă trimise să-i aduc o ridiche mai măricică! Puține clipe egale acesteia am mai trăit în viață, cînd, după ce am zburat într-acolo peste ierburile grele de stropi, smulgînd ridichea, îi mușcai lacom codița cu țărînă cu tot ce se lipise de ea în chip de noroi gros și albăstrui...

După aceea, prinzînd mai mult curaj, explorarăm ocolul vitelor , grajdul, atenansa trăsurilor, aria, Ponorul, satul Vî-

selki. Lumea se lărgea din ce în ce înaintea noastră, dar nu oamenii și nici viața oamenească, ci viața vegetală și animală ne atrăgea deocamdată atenția, locșoarele noastre preferate rămîneau acelea singuratice, unde nu erau oameni, iar ceasurile preferate, acele ceasuri cînd ei dormeau. Parcul era vesel, verde, dar prea cunoscut, ne atrăgeau desișurile și sihlele, cuiburile de păsări (mai ales dacă în ele, în aceste cupe împletite din nuiele și așternute cu puf moale și cald, ședea și ne privea ager cu ochișoru-i de mură o făptură mică și pestriță) și zmeurișele ale căror poame erau incomparabil mai gustoase decît cele pe care le mîncam cu lapte și zahăr, la desert. Și iată, ocolul vitelor, grajdul, atenansa, aria, Ponorul...

VII

Totul în jur avea farmecul lui.

La ocolul vitelor, toată ziua pustiu, porțile scîrțîiau cu o lenevie grosolană cînd le propteam, adunîndu-ne bietele noastre puteri, și mirosea iute și acru, dar nespus de atrăgător, a bălegar putrezit și a cocină de porc.

În grajd caii își trăiau traiul lor cabalin, stînd la iesle și rontăind fînul și ovăzul. Cînd și în ce fel dormeau? Vizitiul ne spunea că și caii se culcă și dorm uneori. Dar îți venea greu să-ți închipui, chiar te treceau fiorii — doar caii se culcă jos anevoie și stîngaci! Aceasta se întîmplă pesemne în ceasurile cele mai tîrzii ale nopții, căci altfel stăteau mai totdeauna în boxele lor și toată ziulica rontăiau ovăzul, pînă se făcea alb ca laptele, ori apucau cu buze moi fînul, și erau toți falnici, cu crupele lucinde — simțeam o nespusă plăcere să le ating — cu cozile lungi pînă la pămînt și coamele feminine, iar ochii lor mari vineții ne priveau uneori minunat și fioros, amintindu-ne poveștile de groază ale vizitiului: calul are și el o sărbătoare a lui, ziua sfinților Frol și Lavr, cînd se repede să omoare omul, răzbunîndu-se pentru robia bietei lui vieți de așteptare a înhămatului și a îndeplinirii rostului său pe lume — veșnic să alerge, să care... Și aici mirosea iute a bălegar, dar cu totul altfel decît în ocolul vitelor, fiindcă și bălegarul era altul aici, iar mirosul lui se ames-

teca cu mirosul cailor înșiși, al hamurilor, al fînului ce putrezea și încă altele proprii numai grajdului.

Iar în atenansă stătea bihunca, tarantasul și caleașca bunicului, veche de cînd lumea; și toate astea se îmbinau cu visele la o călătorie lungă, pînă departe, departe... Tarantasul avea la spate o ladă de bagaje grozav de nostimă și misterioasă, caleașca ne atrăgea cu forma ei greoaie de modă veche și tainica prezență a tot ce mai rămăsese de pe urma bunicului, și nu semăna cu nici una din cele de acum. Rîndunelele săgetau negru deasupra noastră încoace și încolo, ba țîșnind afară din atenansă, în necuprinsul bolții albastre, ba venind înapoi pe poarta atenansei, sub acoperișul ei, unde își lipeau cuibușoarele albe, plăcute prin forma lor bombată, trăinicia și meșteșugul lipitului.

Adesea îmi zic acum: „Ai să mori într-o bună zi și niciodată n-ai să mai vezi cerul, copacii, păsările și multe, multe altele cu care te-ai deprins, te-ai înrudit și de care despărțirea va fi nespus de dureroasă!“ De rîndunele o să-mi pară mai rău ca de orice: cîtă frumusețe duioasă și scumpă mie, cîtă grație au aceste păsărele cu zborul lor săgetat, cu pieptișoarele lor albe-rozalii, cu căpșoarele lor de un negru-vinețiu și aripioarele de același negru-albăstrui, lungi și ascuțite, așezate în cruce, cu ciripitul lor întotdeauna vesel, fericit!

Porțile atenansei ședeau mereu deschise — nimic nu ne împiedica să năvălim acolo oricînd ne venea cheful și să petrecem apoi ore în șir ascultînd ciripitul acesta, visînd că odată tot vei pune mîna pe una din ele, urcîndu-te călare pe bihuncă, cățărîndu-te în tarantas, în caleașcă, trăgînd de hățuri într-o imaginară călătorie cine știe încotro...

Oare de ce îl îmbie pe om încă din copilărie depărtările, necuprinsul, adîncul și înaltul, necunoscutul și primejdia, acolo unde poți pune viața la mezat și chiar s-o pierzi pentru ceva sau cineva? Ar fi oare posibil acest lucru dacă destinul ne-ar rezerva numai „ce-a dat Dumnezeu“, numai țărîna asta, numai această singură viață? Dumnezeu ne-a dat probabil mult mai mult, și, amintindu-mi basmele citite ori auzite în copilărie, îmi dau seama și azi că cele mai fermecătoare erau vorbele despre necunoscut și neobișnuit. — *Zice-se c-a fost odată o crăie-n depărtări, peste nouă mări și țări, dincolo de munți și văi și albastre-ntinse mări... Vasilisa Cea-Nțeleaptă și Fecioară-Împărat...*

Iar coșarul ne atrăgea tocmai cu cenușiul înspăimîntător și sumbru al paielor acoperișului, cu pustiul cuprinsului său mohorît, și încă prin aceea că dacă te tîrai pe sub poartă, pitulîndu-te acolo, aveai prilejul să asculți cum foșnește vîntul hoinar furișîndu-se pe lîngă pereți, și deși într-un ungher atîrna o iconiță colbuită, oamenii spuneau că diavolul dădea tîrcoale pe acolo, și această asociere, diavolul și icoana, care nu făgăduia nimic bun — îmi inspira gînduri nespus de înfiorătoare. Cît despre Ponor, era și mai departe, dincolo de coșare și de arie, dincolo de hambarul cel prăbușit și de lanul de mei. Ponorul era o surpătură nu cine știe ce întinsă, dar foarte adîncă, cu maluri abrupte și un ochi de mlaștină la fund, năpădit de buruieni înalte cît un stat de om. Pentru mine era locul cel mai tainic din cîte se aflau pe lume. Binecuvîntata pustietate! Aș fi stat în rîpa aceea o viață, iubind pe unii și învăluind într-o adîncă milă pe alții. Pe malurile surpate, prin iarba înaltă și deasă, creștea o floare nebănuit de frumoasă ca nume și înfățișare — de un roșu-zmeuriu, cu tulpina lipicioasă cafenie! Și cît de gingaș și amar suna presura prin buruieni pe notele cîntului ei scurt: tiu — tiu — tiu — tiu — tiu...

VIII

Apoi viața mea de copil devine mai variată. Observ cu tot mai multă atenție traiul conacului nostru, alerg mereu mai des la Vîselki, am și dat o raită pe la Rojdestvo și Novoselki, am fost și la bunica, la Baturino...

La conac, tata se scoală o dată cu răsăritul soarelui, la primul ciripit de păsări în parc. Ferm convins că toată lumea trebuie să se trezească o dată cu el, tușește zgomotos, apoi strigă cît îl ține gura: „Samovarul!“ Ne trezim și noi în bucuria dimineții însorite — pe celelalte, mohorîte, cum spuneam, tot nu vreau ori nu pot să le observ — și alergăm nerăbdători la vișini să culegem poamele noastre preferate — pe cele răscoapte și ciugulite de păsări.

În ocolul vitelor, ca-n toate dimineții, porțile scîrțîie de parcă ar fi noi, și de acolo, cu mugete, țipete și pocnet de

bice sînt mînate vacile și porcii pe pășunea neatinsă, grasă și plină de rouă, ca și turma de oi sură și buclată, în continuă forfotă; apoi sînt mînați caii să bea din iazul de pe cîmp, și pămîntul vuiește sub tropotul în unison al hergheliei lor, în timp ce în casa slugilor și în bucătăria albă arde vîlvătaia portocalie a focului în plite și bucătăresele se apucă de treabă, pe care, apreciind-o nespus, dulăii curții vin s-o privească pe la ferestre și praguri și s-o adulmece cu nesaț, dînd înapoi adesea cu schelălăit...

După gustarea de dimineață, tata încalecă pe bihuncă, luîndu-mă cu el, și ieșim în cîmp, unde, după anotimp, fie că ară mujicii în capul gol, cu alte cuvinte merg și tot merg cu picioarele desculțe, clătinîndu-se, împiedicîndu-se în brazda afînată, potrivindu-și propriul pas după pasul anevoios al calului care trage din răsputeri și după alunecarea grea a plugului scîrțîitor, pe laturile căruia se-așternfelii sure de pămînt, fie că plivesc lanurile de mei sau de cartofi fete fără număr, chipeșe și înfipte, ce-ți bucură ochiul cu fustele lor în toate culorile, rîsetele și cîntecele lor, fie că, sub dogoarea fierbinte a soarelui, cosesc avîntat, cu șuier, mlădiindu-și trupul și proptindu-se mai zdravăn pe picioare, cosașii cu spinări înnegrite de nădușeală, gulere descheiate și curelușe petrecute în jurul frunții, răsturnînd zidul des de secară galbenă, încinsă la soare, iar în urma lor vin femei cu fustele suflecate în brîu, mînuind greblele și, cu adînci plecăciuni, se luptă cu țepoșii și dolofanii snopi mirosind a paie aurii încălzite la soare, și-i îndeasă cu genunchiul și-i leagă cît mai strîns...

Ce sunet nespus de fermecător — sunetul coasei ce se ascute, pe gura lucitoare a căreia alunecă dibaci, cînd de o parte, cînd de alta, gresia muiată în apă! Și întotdeauna se găsește vreun cosaș care să te încînte povestindu-ți cîte-n lună și-n stele, cum era cît pe ce să ia cu coasa un cuib de prepelițe, cît pe ce să pună mîna pe pitpalac, sau cum a tăiat un șarpe în două... Cît despre femei, știu că leagă snopii uneori și noaptea, cînd e lună — ziua-i prea cald și se scutură spicul — și simt pînă-n adîncul sufletului poezia acestei munci nocturne...

Oare multe zile din astea mi-au rămas în memorie? Foarte, foarte puține! Dimineața ce mi se înfățișează acum se alcă-

tuiește din frînturi de imagini ce-mi răsar disparate în amintire. Mai țin minte o amiază, un soare dogoritor, tulburătoare mirosuri de bucate, așteptarea voioasă a prînzului, care-i gata, ce se vădește la cei care se întorc de pe cîmp, la tata, la vechilul voinic, cu pielea rumenită de soare și o barbă roșcovană numai cîrlionți, care sosește călare cu pas legănat pe un cal numai spume, la argații care au cosit laolaltă cu cosașii și acum intră pe poartă îngrămădiți în carul plin cu iarba smălțată de flori cosită de pe haturi în care zac coasele scînteietoare, și la cei care au mînat de la iaz caii scăldați, cu pielea lucind ca mătasa, din ale căror coame și cozi negre se scurg pîrîiașe de apă...

Într-o amiază ca asta l-am văzut o dată pe fratele Nikolai tot în căruță, în iarba smălțată cu flori, întorcîndu-se de la cîmp alături de Saşka, o fată din Novoselki. Auzisem despre ei de la slugi vorbe de neînțeles, care mi s-au întipărit totuși în minte. Și acum, văzîndu-i împreună în căruță, am simțit cu o tainică încîntare frumusețea, tinerețea, fericirea lor. Ea, înaltă, slăbuță, aproape copil, cu ovalul feței prelung, ședea cu un ulcior în brațe, întoarsă cu spatele spre Nikolai, cu picioarele-i desculțe atîrnînd peste loitră și genele plecate; el, cu șapcă albă pe cap și o bluză rusească de batist deschisă la gît, rumen de soare, pur, imberb, ținea hățurile, privind-o cu ochi ce scînteiau de fericire și îi spunea ceva, zîmbindu-i cu bucurie, cu dragoste...

IX

Țin minte și plecările noastre la biserica de la Rojdestvo. Toate arată sărbătorește și neobișnuit: pe capra tarantasului tras de trei cai tronează vizitiul gătit cu cămașă de mătase galbenă și vestă de catifea reiată, tata, cu haine de oraș, are bărbia proaspăt rasă, iar de sub șapca de nobil cu panglica roșie îi lucește umed părul negru pieptănat după moda de altădată, dinspre tîmplă către sprînceană; mama poartă o frumoasă rochie numai spumă, cu multe, multe volănașe; eu

șed pomădat, cu cămășuța de mătase și o sărbătorească încordare în trup și în suflet...

În cîmp a și început zăpușeala, drumul dintre lanurile încremenite în nemișcare e strîmt și prăfos; vajnic, vizitiul ocolește mujicii și femeile, îmbrăcate frumos cu prilejul sărbătorii; se duc și ei la biserică. În sat, inima mi se strînge și tresaltă din pricina coborîșului repede de pe dealul abrupt și a mulțimii de impresii noi; casele mujicilor sînt arătoase, înstărite, curțile mari cu cîte un stejar bătrîn pe arie, cu prisăci și țărani zdraveni, înalți, stăpîni primitori, dar independenți; iar pe sub deal, la umbra sălciilor presurate cu ciori de cîmp care croncăne în cor, șerpuiește un pîrîu negru și adînc care miroase proaspăt a aceleași sălcii și a umezeala văii. Pe dealul de dincolo, unde urci după ce ai trecut de podul de piatră, înecat în șuvițele irizate ale apei, pe izlaz, înaintea bisericii, tălăzuiește mulțimea policromă; fete, femei, bătrîni gîrbovi și coșcoviți în sumane curate și pălării de pai. În biserică e înghesuială și o căldură lîncedă și parfumată, din pricina îngrămădelii, a lumînărilor care ard, a soarelui care își varsă lumina în cupolă; și mă copleșește un sentiment de mîndrie că sîntem în față, cei mai în față, și ne rugăm atît de frumos, cu atîta osîrdie și cuviință; după slujbă preotul ne întinde pentru sărutat, înaintea altora, crucea care miroase a aramă, și se pleacă cu voită umilință...

După liturghie ne odihneam în ograda lui moș Danila, un zîmbitor duh al pădurii cu bucle cărunte și gîtul semănînd a dop crăpat, beam ceai cu scovergi calde și miere cu faguri într-o strachină de lemn. Știu că o dată — probabil că m-am simțit insultat, de aceea mi s-a întipărit în minte pentru toată viața — moș Danila, apucînd cu degetele sale negre și țepene un fagure ce se topea și curgea, mi-l puse mie drept în gură...

Știam că sîntem săraci, că tata a „risipit avutul cu ambele mîini" în timpul campaniei din Crimeea, a mai pierdut și la cărți, cît a stat la Tambov, că e o fire grozav de ușuratică și adesea, încercînd zadarnic să se bage pe sine însuși în sperieți, spunea că nu mai e mult pînă se duce pe apa sîmbetei și ce-a mai rămas, vîndut la licitație; moșia de dincolo de Don se și dusese „pe apa sîmbetei", căci n-o mai avem; cu toa-

te acestea, amintirea zilelor de atunci e saturată de sentimentul belșugului, al bunăstării. Îmi răsar în minte ceasurile vesele de prînz ale casei noastre, risipa de bucate grase și sățioase, verdele strălucitor și umbra parcului dincolo de ferestrele deschise, multă servitorime, droaia de copoi și de ogari care se învîrteau pe lîngă ușile deschise, încercînd să se furișeze înăuntru, mulțimea de muște și de fluturi superbi... Îmi amintesc cum dormea tot conacul somn dulce după-amiezile pînă tîrziu... Îmi amintesc plimbările cu frații pe înserat — începuseră să mă ia cu ei — și discuțiile lor înflăcărate de adolescenți... Îmi amintesc de nu știu care noapte cu lună neasemuit de frumoasă și limpezimea aeriană de-o încîntare fără seamăn a cerului spre miazăzi, cu rarele stele albastre ce scînteiau pe bolta scăldată de lumina lunii și cum îmi spuneau frații că fiecare e încă un univers necunoscut nouă și poate fericit și frumos, pe care n-ar fi exclus să-l vizităm o dată... În asemenea nopți tata dormea afară, sub ferestre, într-o căruță umplută cu fîn, în care i se așternea patul. Și întotdeauna mă întrebam dacă nu-i va fi cald sub razele lunare ce se revărsau de sus și scînteiau cu aur în geamuri, mi se părea o fericire fără seamăn să dormi astfel, și toată noaptea să simți prin somn această lumină care te scaldă și această pace și frumusețe a nopții la țară, a cîmpiilor dragi dimprejur și a conacului îndrăgit...

Un singur eveniment tragic mi-a întunecat această fericită vîrstă: într-o seară năvăliră în curtea conacului ciobănașii care mînau de pe cîmp caii de povară, strigînd că Senka, luînd-o la galop, s-a prăvălit cu cal cu tot în Pripor, tocmai în sihla unde se spunea că se află un ochi de mlaștină fără fund. Argații, frații, tata, toți alergară să-l scape, să-l scoată de acolo, și, cuprins de groază, conacul amorți în așteptare: îl vor salva ori ba? Dar soarele asfinți, coborî amurgul, se lăsă noaptea — și nu venea nici o veste „de-acolo", iar cînd sosi, totul încremeni de-a binelea: pieriseră amîndoi, cal și călăreț... Țin minte vorbele stranii ce mi-au răsunat în ureche: „Să dăm numaidecît de veste stanavoiului, să trimitem pe cineva să-l vegheze pe mort..." De ce oare sunau atît de înfiorător aceste cuvinte cu totul noi pentru mine? Să le fi auzit cîndva?

X

Oamenii nu sînt nici pe departe la fel de simțitori față de moarte. Unii toată viața trăiesc sub semnul ei și au sentimentul morții încă de la vîrstă fragedă (de multe ori în virtutea unei vitalități la fel de ascuțite). Istorisindu-și copilăria, protopopul Avvakum spunea: „Într-o zi văzut-am o vită murind la vecin și în noaptea aceea, sculîndu-mă din somn, îngenuncheat-am înaintea icoanelor și plîns-am amarnic pentru sufletul mieu, moartea pomenind, căci și mie scrisu-mi-a fost a muri..." Dintr-aceștia fac parte și eu.

În copilărie, îmi plecam urechea cu deosebită sensibilitate la poveștile despre puterile întunericului și cele necurate cîte s-au pomenit, despre morții care se scoală din groapă, oarecum înrudiți și ei cu acele puteri. Auzeam vorbindu-se despre „răposatul" unchiu-meu, despre „răposatul" bunicumeu, care laolaltă cu toți răposații se află undeva „pe ceea lume", și ascultînd asemenea povești, mă alegeam cu impresii vagi care-mi dădeau fiori și mă nedumereau, cu teama de odăi cufundate în beznă, fricǎ de pod, de ceasurile de la crucea nopții, potopite în tăcere mută, de draci și năluci, cu alte cuvinte, de aceiași „răposați" sculați din groapă care colindă noaptea prin tot locul.

Cînd și în ce fel am căpătat credința în Dumnezeu? Cum l-am simțit întîia dată și am căpătat noțiunea lui? Cred că în clipa în care mi s-a limpezit în minte noțiunea morții. Moartea — vai, Ție — era într-un anume chip legată de El (ca și de candelă și de icoanele înnegrite, cu îmbrăcămintea de argint ori aurită din iatacul mamei). Dar tot de El era legată și nemurirea. Dumnezeu se afla în cer, într-o tărie și putere pe care n-o puteai cuprinde cu mintea, în hăul acela siniliu ce se afla sus deasupra noastră, nemăsurat de departe de pămînt — m-am pătruns de acestea încă din primele ceasuri ale existenței mele conștiente, ca și de ideea că, deși moartea există, fiecare din noi are undeva în piept un suflet, și acest suflet este nemuritor.

Cu toate astea moartea rămînea moarte și eu simțeam deja, ba uneori chiar știam că toți cei de pe pămînt trebuie să moară. E drept, mult mai tîrziu, dacă-i luai în general, dar în particular, în fiecare clipă, și mai ales în ajunul pos-

tului mare. Cel puțin la noi în casă toți deveneau atunci, către seară, blînzi și smeriți, se închinau cu umilință unii în fața altora cerîndu-și iertare, de parcă și-ar fi luat rămas bun unii de la alții cu gîndul plin de teamă că noaptea ce urma putea să fie într-adevăr ultima pe pămînt. Așa gîndeam și eu și, urcîndu-mă în pat, întotdeauna îmi simțeam inima grea de frica Judecății de apoi, care se putea săvîrși în acea noapte fatală, de frica „celei de-a doua veniri" și — ceea ce era și mai înfricoșător — a „învierii morților din mormînt". Urma apoi postul mare — șase săptămîni de renunțare la viață și la toate bucuriile ei. Iar după aceea — săptămîna patimilor, cînd avea să moară însuși Mîntuitorul...

Cu toată forfota pregătirilor de sărbători, în săptămîna patimilor, la noi, se ținea postul cu strășnicie, casa sta cufundată în tristețe, toată lumea se spovedea și se împărtășea — pînă și tata se grijea și se lăsa tristeții — iară eu știam deja că vineri vor așeza în fața altarului din biserica de la Rojdestvo sfîntul Aer, un lucru cumplit și înfiorător, ca o întruchipare a mormîntului lui Crist pe care încă nu-l văzusem niciodată pînă atunci, dar mi-l descriseseră mama și dădaca. La sfîrșit, sîmbăta spre seară în săptămîna mare, casa sclipea de curățenie, atît pe dinafară cît și pe dinăuntru zumzuind fericită și binecuvîntată de evlavia și așteptarea marii sărbători creștinești. Și pogora asupra noastră pacea sărbătorii — căci în noaptea de sîmbătă spre duminică se săvîrșea în lume o minunată preschimbare. Crist învingea moartea și triumfa asupra ei. Pe noi nu ne luau la înviere, și totuși ne trezeam cu sentimentul acestei fericite săvîrșiri, așa încît părea că tristețea nu-și mai putea găsi locul în inimile noastre. Cu toate acestea ea era prezentă pînă și atunci, în zilele de Paști. Seara, în tihnitele cîmpii scăldate în trandafiriul asfințitului primăvăratic se auzea de departe, apropiindu-se din ce în ce și repetîndu-se cu o stăruință plină de evlavie, „Cristos a înviat din morți" și de la o vreme se zărea procesiunea alcătuită din flăcăi în capul gol și cu brîie albe din ștergare care duceau sus de tot o cruce uriașă, însoțiți de fete în basmale albe care purtau pe ștergare icoane bisericești. Veneau cu toții intonînd cîntarea solemnă și astfel intrau în curte, iar ajungînd în fața cerdacului, amuțeau emoționați, cu sentimentul că și-au împlinit datoria cu cinste. Apoi, cu buze calde și moi, tinere și gingașe, se sărutau frățește cu

noi toți, ca egalii cu egali, și duceau grijuliu icoanele și crucea în casă, în salon, unde în colțul de cinste, încălzind cu lumina ei mică penumbra străvezie a amurgului de primăvară, licărea o candelă. Acolo le așezau pe mesele așternute cu fețe noi și frumoase, iar crucea o înfigeau într-o baniță plină cu secară. O, cît de sublime erau toate astea! Dar, vai, împletite în același timp cu tristețea și un dram de înfiorare. Toate erau frumoase și aduceau împăcare, iar candela pîlpîia tihnită în penumbra verzuie a serii de primăvară. Dar în toate astea era și ceva bisericesc și divin, și de aceea legat de sentimentul morții și al melancoliei. Și nu o dată am văzut-o pe mama rugîndu-se în colțul acela cu atîta îndurerată exaltare, cînd rămînea singură în salon și îngenunchea înaintea candelei, a crucii și icoanelor... La ce se gîndea cu atîta durere? Și îndeobște pentru ce s-a frămîntat și a plîns toată viața, chiar și atunci cînd se părea că nu are nici un temei, pentru ce s-a rugat ceasuri de-a rîndul în toiul nopților, ori a vărsat lacrimi în cele mai încîntătoare zile de vară șezînd la fereastră și privind în spre largul cîmpiilor? De bună seamă din pricina preaplinului inimii sale încărcate de iubire pentru tot și toate, dar mai ales, pentru noi, cei dragi și apropiați, sînge din sîngele ei. Plîngea, fiindcă totul e trecător și odată si odată se va risipi în vînt, fără putință de întoarcere, fiindcă sînt pe lume despărțiri, boli și amărăciuni, vise care nu se împlinesc, speranțe deșarte și sentimente ce n-au fost sau n-au putut fi împărtășite... și mai presus de toate — moartea.

Nu întîmplarea cu Senka mi-a dat înțelegerea a ceea ce înseamnă moartea. O simțisem instinctiv și pînă atunci într-o oarecare măsură. Datorită întîmplării cu Senka i-am simțit însă aripa atingîndu-ne cu adevărat, am perceput-o realmente și palpabil. Pentru prima oară o întrezăream ca pe un nor ce acoperă soarele, întunecînd fără veste toate „faptele și lucrurile“ noastre, văduvindu-le de orice valoare, iar nouă răpindu-ne orice interes pentru ele, simțul legității și sensul concretului lor, învăluind totul în pîcla melancoliei și a plictiselii.

În seara aceea, moartea se ridicase de după arie și coșar, venise dinspre Ponor. Și lungă vreme mi s-a tot năzărit că văd în partea aceea ceva foarte sumbru, apăsător și chiar scîrbos; orice aș fi gîndit, orice aș fi văzut era legat în mine de

Senka și de întrebările acelea fără sens pe care mi le puneam acum: ce s-a făcut cu el după ce s-a înăbușit, și ce e el acum, și de ce a trebuit să piară tocmai în seara aceea?

XI

Zilele alcătuiau săptămîni și luni, toamna lua locul verii, iarna, toamnei, primăvara, iernii... Dar ce-aș putea spune despre ele? Un singur lucru care le definește pe de-a-ntregul: în acești ani am pășit pe nesimțite în viața conștientă.

Țin minte, într-o zi, dînd buzna în dormitorul mamei, m-am văzut deodată în oglinda nu prea mare a toaletei (ovală, cu ramă de nuc, care stătea în fața ușii) și pentru o clipă m-am oprit locului: mă privea de acolo cu uimire, puțin înfricoșat, un băiat destul de înalt, zvelt, cam slăbuț, într-o bluză cafenie, pantaloni bufanți negri de lustrină și cizmulițe din piele de capră cam jumulite, dar bine croite și strînse pe picior. Mă mai văzusem, firește, de nenumărate ori în oglindă, și totuși nu mă țineam minte și nu mă băgam în seamă. Oare de ce mi-am dat seama de mine tocmai acum? Probabil pentru că eram mirat și chiar puțin speriat de schimbarea care de la o vreme — poate numai într-o singură vară, cum se întîmplă adesea — se operase în mine, și în sfîrșit o descopeream pe neașteptate. Nu știu exact cînd și în ce anotimp mă aflam și cîți ani aveam pe atunci. Presupun că lucrul s-a petrecut toamna, judecînd după faptul că rumeneala solară de pe fața băiețașului din oglindă era, după cîte îmi amintesc, palidă, așa cum arată cînd începe să se șteargă, aveam probabil vreo șapte ani; în afară de astea, mai știu că băiețașul îmi plăcuse cu făptura lui zveltă, părul frumos aurit de soare, expresia vioaie a chipului — ceea ce mi-a stîrnit pesemne mirarea vecină cu frica. Oare de ce? Văzusem brusc (cum vede un străin) că am o înfățișare atrăgătoare, descoperirea cuprinzînd și un dram de tristețe: statura destul de înaltă, trupul slăbuț și expresia vioaie și inteligentă dovedeau că nu mai sînt prunc, așadar, în viața mea se petrecea o cotitură, și cine știe dacă nu cumva spre rău. Și pe bună dreptate...

Cam tot pe atunci ia sfîrșit și amintirea numai a ceasurilor fericite — ceea ce înseamnă nu puțin lucru — coincizînd cu imagini, gînduri și sentimente cu totul noi și într-adevăr grele care mi se nășteau în suflet întîiași dată în viață. Curînd după aceea am cunoscut un om remarcabil în felul lui; omul acesta a intrat în viața mea și tot cu el mi-am început ucenicia. Am zăcut pe atunci și de prima boală grea. Am suferit apoi o nouă pierdere — moartea Nadiei, apoi moartea bunicii...

XII

Omul în surtucel care apăruse pe neașteptate în curtea noastră într-o zi posacă de primăvară, cu vînt de gheață, s-a mai ivit și a doua oară — cînd, nu țin minte exact, dar s-a ivit dovedindu-se a fi într-adevăr un om nefericit, însă de un rit aparte, nu pur și simplu nefericit, ci unul care își făurea nenorocirea cu propria lui mînă, îndurînd-o apoi cu desfătare — într-un cuvînt, un om ce aparținea întru totul cumplitei categorii de ruși pe care, firește, i-am putut înțelege deplin mult mai tîrziu, abia la vîrsta maturității. Îl chema Baskakov. Era inteligent, dăruit, se trăgea dintr-o familie de viță veche și bogată și ar fi putut duce un trai nu mai prost, dacă nu mult mai bun decît mulți alții. Totuși nu în zadar era slab, ghebos, cu nasul coroiat și obrazul oacheș, „leit dracul", cum spuneau unii despre dînsul: avea o fire de-a dreptul smintită. A fugit de acasă blestemînd, după o ceartă cu tatăl său, încă pe vremea cînd era la liceu; apoi, cînd părintele său muri, se năpusti ca turbat asupra fratelui, la împărțirea moștenirii, rupse bucăți testamentul, îl scuipă în obraz și, strigîndu-i că, „dacă-i vorba pe așa", nu mai vrea să știe de nici o împărțeală și că nu ia pe seama lui nici un bănuț, după care trînti din nou ușa casei părintești, de data aceasta definitiv.

De atunci a început viața lui de pribeag; niciodată în nici o casă, în nici un loc nu a putut să reziste măcar cîteva luni. La început nu s-a împăcat nici la noi. Puțin după prima lui apariție fu cît pe ce să se taie în săbii cu tata. A doua oară se petrecu însă un miracol. După un răstimp, Baskakov declară sus și tare că va rămîne la noi în vecii vecilor și chiar stătu mai bine de trei ani, pînă în ceasul înscrierii mele la liceu.

Şi într-o zi mărturisi chiar că, privindu-i îndeobşte pe oameni numai cu dispreţ şi ură, pe noi ne-a îndrăgit cu toată căldura, dar mai ales, pe mine. Omul acesta a fost educatorul şi învăţătorul meu şi după un timp m-am ataşat de el cu trup şi suflet, ceea ce fu izvorul multor sentimente puternice şi complexe pe care le-am încercat cît a durat această apropiere...

Sensibilitatea sporită o aveam din născare, moştenind-o nu numai de la mama şi tata, dar şi de la bunici şi străbunici, oameni nespus de originali şi de dotaţi, din aceia care alcătuiseră cîndva pătura cultă a societăţii ruseşti. Însă Baskakov a contribuit enorm la dezvoltarea acestei sensibilităţi. Ca învăţător şi educator în obişnuitul sens al cuvîntului nu făcea multe parale. M-a învăţat foarte repede să scriu şi să citesc după traducerea lui „Don Quijote", care se afla întîmplător printre cărţile din casă, dar nu ştia ce să facă mai departe şi, la drept vorbind, nici nu se întreba de fel. Mama, cu care se purta întotdeauna nespus de politicos şi cu fineţe, vorbindu-i de obicei în franţuzeşte, îl sfătui să mă înveţe să citesc şi în această limbă. Îndeplini şi această dorinţă a ei repede şi cu multă plăcere, dar nu merse mai departe, ci porunci să se cumpere de la oraş manuale pe care trebuia să le studiez spre a intra în clasa întîi a liceului şi-mi porunci să învăţ lecţiile pe de rost. Astfel că influenţa lui asupra mea se manifestă în cu totul alt domeniu.

În general ducea o existenţă izolată, sălbăticită. Uneori era nespus de vesel, simpatic, amabil, vorbăreţ, spiritual, chiar sclipitor, inepuizabil în materie de istorii pe care le povestea cu mult meşteşug, dar de cele mai multe ori era nu ştiu cum veninos de tăcut, dus pe gînduri, păşea grăbit prin casă ori curte şi, legănîndu-se repede pe picioarele lui subţiri şi crăcănate, zîmbea sarcastic şi mormăia răutăţi. În asemenea momente orice încercare de a-i vorbi o întîmpina cu vreo amabilitate scurtă şi înveninată, ori cu vreo insultă. Dar şi în asemenea clipe se transfigura cu totul zărindu-mă. Grăbea în întîmpinarea mea şi, cuprinzîndu-mă pe după umeri, mă conducea în cîmp, în parc, sau aciuindu-se în vreun ungher, se apuca să-mi povestească sau să-mi citească cu glas tare, de fiecare dată semănîndu-mi în suflet reprezentările şi sentimentele cele mai contradictorii.

De povestit povestea, cum am mai spus, minunat, reprezentînd cu real dar actoricesc fiecare personaj, fiecare gest,

fiecare modulație a vocii. Puteai să uiți de tine și cînd citea, întotdeauna micșorîndu-și ochiul stîng și ținînd cartea la distanță. Iar contrastul acela de reprezentări și sentimente pe care mi-l sădea în suflet decurgea din faptul că alegea pentru istorisirile sale, neținînd seama cîtuși de puțin de vîrsta mea, tot ce era mai amar și mai sarcastic din cîte trăise, demonstrînd josnicia și cruzimea omenească, iar pentru lecturi — neapărat ceva eroic, înălțător, vorbind despre pasiunile sublime și nobile ale sufletului omenesc. Și eu, ascultîndu-l, ba fierbeam de indignare față de oameni și duioșie chinuită pentru el, care îndurase atîta, ba mă topeam de bucurie și profundă emoție.

Ochii îi avea ca de rac, miopi și întotdeauna roșii, un fel de căprii de foc, iar expresia feței te uimea cu încordarea ei. Și întotdeauna cînd umbla, mai bine zis, alerga, fluturau și pletele încărunțite ale părului său uscat, laolaltă cu poalele neschimbatului surtucel, întotdeauna ros și decolorat.

„Nevoind să fie povară nimănui" — avea el o scrînteală în privința asta — fuma mereu țigară după țigară și neapărat mahorcă — vara dormea în hambar, iarna în „casa feciorilor", care, în lipsă de feciori, de multă vreme stătea goală. Cît despre hrană, era ferm convins, mi se pare, că e o pură prejudecată că oamenii trebuie să se hrănească: șezînd cu noi la masă, se îngrijea numai de votcă, muștar, oțet. Toată lumea se minuna, și pe drept cuvînt, cum de-și mai duce zilele...

Îmi povestea despre ciocnirile sale năprasnice „cu ticăloșii", cîte avusese în viață, despre Moscova, unde studiase cîndva, despre codrii ursilor, neumblați de picior omenesc, de pe malul de dincolo al Volgăi, prin care rătăcise o vreme. Citea cu mine din „Don Quijote", revista „Călător prin lumea-ntreagă", nu știu ce carte intitulată „Pămîntul și oamenii", „Robinson Crusoe"... Picta cu acuarelă, dîndu-mă pradă visului pătimaș să ajung pictor. Tremuram tot numai uitîndu-mă la cutia de culori, și mîzgăleam hîrtia de dimineață pînă seara, ori ședeam ceasuri în șir să privesc albastrul minunat al cerului trecînd treptat în liliachiu, ce se străvedea în zilele de arșiță printre vîrfurile copacilor, care parcă se scăldau în el sub soare — și pentru totdeauna m-am pătruns de sensul adînc și însemnătatea cu adevărat dumnezeiască a culorilor cerești și pămîntești. Făcînd bilanțul celor ce mi le-a oferit viața,

văd că acesta e unul din darurile cele mai de preț. Iar de acest albastru liliachiu ce se străvede printre crengi și frunze îmi voi aminti și în ceasul morții...

XIII

În cabinetul de lucru al tatii atîrna pe perete un vechi jungher vînătoresc. Vedeam uneori cum scoate din teacă lama lui strălucitoare și o freacă de poalele halatului. Și ce încîntare plină de patimă mă cuprindea numai cînd atingeam oțelul neted, rece, ascuțit! Aș fi vrut să-l sărut, să-l strîng la piept și apoi să-l înfig în ceva pînă la plăsele! Briciul tatii era de asemeni oțel, ba și mai ascuțit, cu toate astea nu-l observam. Dar la vederea oricărei lame pînă azi mă tulbur — de unde sînt aceste simțăminte în mine? În copilărie am fost blînd și duios, și cu toate acestea am ucis o dată cu nesaț un pui de cioară cu aripa frîntă. Țin minte, curtea era pustie, în casă era de asemeni liniște și pustiu ; și iată, zăresc deodată o pasăre mare, foarte neagră, care țopăie costiș prin iarbă în direcția hambarelor, călcînd stîngaci și cu grabă, în timp ce una din aripi îi atîrna în jos. M-am repezit în cabinet și, smulgînd pumnalul din teacă, am sărit pe fereastră... Cioara, cînd am ajuns-o, încremeni cu groază în ochiu-i sălbatic, scăpărător, se dădu înapoi, se pitulă la pămînt și, căscînd larg ciocul, șuieră, horcăi de ură, hotărîndu-se pesemne să se lupte cu mine pe viață și pe moarte...

Asasinatul acesta comis pentru prima oară în viață a fost pentru mine un adevărat blestem, cîteva zile în șir n-am fost în apele mele, nu-mi găseam locul, rugîndu-mă în taină nu numai lui Dumnezeu, dar și universului întreg să-mi ierte marele și mîrșavul meu păcat de dragul cumplitelor chinuri sufletești. Și totuși, l-am ucis pe acest nefericit pui de cioară care se luptase disperat cu mine, zgîriindu-mi mîinile pînă la sînge, și l-am ucis cu o strașnică satisfacție!

Sau de cîte ori ne-am urcat în pod cu Baskakov unde după spusele legendei era ascunsă sabia bunicului sau a străbunicului meu! Ne cățăram acolo pe o scară abruptă, prin întuneric, aplecîndu-ne. Tot așa și prin pod, călcam peste

grinzi, gheboșindu-ne, ocolind căpriorii, grămezile de cenușă și gunoi. Aerul era cald și înăbușitor, ca de obicei în pod, mirosea a fum rece, a funingine, a cahlă. Există pe lume un soare și un cer, și largul lui necuprins, iar aici nu era decît întunericul și zăpușeala somnolentă. Vîntul venit din cîmpie vuia nestingherit în jurul nostru pe acoperiș, dar vuietul lui răzbea aici surd, transformat, sunînd altfel, fantastic, sinistru... treptat întunericul se risipea, ocoleam cotul hornului, gîtul lui și în lumina ce cădea prin lucarnă rătăceam fără sfîrșit încolo și înapoi, uitîndu-ne pe sub grinzi, pe sub căpriorii colbuiți ce se sprijineau oblic pe ele, răscoleam cenușa cînd sură, cînd violacee, după cum era locul și lumina... O, dac-aș fi găsit sabia aceea de basm! Mi se părea că m-aș fi sufocat de fericire! Și totuși, la ce-mi trebuia? Și oare de unde izvora dragostea mea pentru ea, pătimașă și fără țel?

De altmineri, totul pe lume era fără țel, nu se știa pentru ce există, și eu începeam s-o simt.

Obosiți de căutările noastre, poposeam în vreun colț. Omul ciudat care-mi împărtășea căutările, omul care își distrusese viața pînă la temeliile ei neștiind nici el de ce o face, și acum o vîntura fără rost prin lume, singurul care înțelegea visele și patimile mele fără țel, se așeza pe o grindă, își răsucea o țigară și, cu gîndul la ale sale, mormăia ceva pe sub nas, pe cînd eu mă uitam prin lucarnă. Se făcuse aproape lumină în pod, mai ales acolo lîngă lucarnă, și vuietul vîntului nu mai părea atît de sinistru. Și totuși, noi doi eram într-o împărăție numai a noastră, cu viața ei aparte, iar conacul și-o ducea pe a lui și-mi imaginam traiul său în curgerea-i pașnică, de parcă aș fi fost străin de el. Drept sub mine se buclau în fel și chip în lumina soarelui crestetele verzi-cenușii și verzi-albăstrui ale copacilor din parc, și era atît de ciudat să-i privești de sus. Împresurați de voiosul ciripit al vrăbiilor, umbroși între crengi, ca de sticlă deasupra, copacii scînteiau sub soare, și-i priveam întrebîndu-mă: pentru ce există? Probabil numai pentru că-s frumoși. Dincolo de parc și de ogoarele ce-și desfăceau larg aria la capătul lui, pe linia orizontului, se zărea ceva siniliu ca o geană de pădure — era satul Baturino — unde la moșia ei strămoșească, trăia din neștiute pricini, de optzeci de ani și mai bine, bunica, mama mamei mele, într-o casă cu acoperișul înalt și ferestre cu vitralii. Mai la stînga totul lucea în pulberea solară: acolo,

după lunci, era Novoselki — adică sălcii, grădini de zarzavat, pipernicitele coșare ale mujicilor și un șir de biete izbe de-a lungul unei uliți... La ce existau găinile de acolo, viței, cîinii, sacalele, clăile de fîn, pruncii cu pîntecul mare, muierile clonțoase, fetele frumoase, mujicii părăși și melancolici? Și de ce se ducea acolo aproape în fiecare zi la Saşka fratele meu Nikolai? Numai pentru că-i făcea plăcere chipul ei zîmbitor și cuminte, răscroiala cămășii albe de in în jurul gîtului care-i stătea atît de bine, trupul ei zvelt și picioarele desculțe?... Răscroiala cămășii îmi plăcea și mie, trezindu-mi în trup porniri chinuitoare: să fac ceva cu răscroiala aceea, însă ce anume și pentru ce, nu pricepeam.

Dar nu, în zilele acelea mă atrăgea mai mult ca orice sabia tăinuită în pod. Și totuși, cînd și cînd îmi răsărea înaintea ochilor și Saşka, pentru care într-o zi, cînd venise la conac și stătea cu capul plecat în fața cerdacului, spunînd ceva cu sfială mamei, am încercat din senin ceva dulce și chinuitor, o primă scînteie a celui mai tainic din toate sentimentele omenești...

XIV

Povestea lui Don Quijote, după care învățasem buchile, pozele din această carte, istorisirile lui Baskakov despre vremile cavalerești mă scoteau pur și simplu din minți. Nu-mi ieșeau din cap castelele și donjoanele, zidurile crenelate și podurile ridicătoare, zalele și zăbranicile, spadele și arbaletele, bătăliile și turnirele. Visînd la investitura cavalerilor, cu fatidica ei lovitură de paloș în umărul celui îngenuncheat și cu pletele lăsate pe spate, ca la prima împărtășanie, simțeam cum mă trec fiorii. În scrisorile lui A.K. Tolstoi se pot citi următoarele rînduri: „Cît e de frumos la Wartburg! Acolo poți vedea pînă și unelte din secolul al XII-lea. Și la fel cum ție îți bate inima cînd te cufunzi în lumea asiatică, a mea bate și tresaltă în această lume cavalerească. Știu bine că odată i-am aparținut..."[1] Mă gîndesc că și eu i-am aparținut

[1] Citat oarecum modificat după scrisoarea lui A.K.Tolstoi către S.A.Tolstaia, trimisă din Wilhelmsthal la 27 septembrie 1867.

cîndva. Am vizitat la vremea mea multe din cele mai slăvite castele ale Europei și, rătăcind prin ele, nu o dată m-am minunat cum de-am putut eu, un copil prea puțin deosebit de strengarii de la Vîselki, cum de-am putut să simt atît de profund viața străveche a acestor castele și să mi le imaginez așa de exact, privind niște poze din cărți și ascultînd un vagabond mai mult nebun care fuma mahorcă? Da, le-am aparținut și eu cîndva. Și chiar am fost un înflăcărat catolic. Nici azi n-aș pune un Acropole sau un Báalbek[1], Teba sau Pestum[2] Sfînta Sofia sau bisericile străvechi din Kremlinele rusești alături de o catedrală gotică. Și cît de tare m-a zguduit orga, cînd am intrat pentru prima oară (în tinerețe) într-o biserică catolică, deși nu era decît biserica de la Vitebsk! Mi s-a părut atunci că nu există sunete mai minunate decît acele sonuri amenințătoare, pline de scrîșnet, decît vuietul lor prin care și în contradicție cu care cînta bucuria și chemau din cerurile deschise glasuri de îngeri curați...

După „Don Quijote" și castelele cavalerilor au urmat mările, fregatele, „Robinson Crusoe", lumea oceanelor tropicale. Ei bine și acestei lumi nu încape îndoială că i-am aparținut odată. Pozele din „Robinson Crusoe" și din revista „Călător prin lumea-ntreagă" și harta mare îngălbenită de vreme a celor două emisfere cu marile pustietăți ale mărilor sudice, presărate cu punctele insulelor Polineziei mă captivară pe o viață întreagă. Pirogile înguste, oamenii goi cu arcuri și darde, pădurile de cocotieri, lopețile frunzelor uriașe, sub care se pitulează colibe primitive — pe toate le simțeam atît de familiare, atît de apropiate, de parcă abia ieri aș fi părăsit o asemenea colibă, de parcă abia ieri m-aș fi desfătat cu liniștea divină a somnolenței de după-amiază. O, ce vedenii dragi și vii și ce dor de patrie chinuitor mă cuprindea privind aceste poze! Pierre Loti vorbește despre acel ceva „emoționant și miraculos" ce i-l trezea în suflet în anii copilăriei cuvîntul „colonie". Însă el mai spunea:

„Il y avait une quantité de choses des colonies chez cette petite Antoinette: un perroquet, des oiseaux de toutes couleurs dans une volière, des collections de coquilles et d'insectes. Dans les tiroirs de sa maman j'avais vu de bizarres colliers de graines

[1] Báalbek — ruinele unor temple din Liban (sec. II—III).

[2] Vechi oraș din Italia, celebru prin monumentele sale arhitectonice eline.

pour parfumer; dans les greniers on trouvait de peaux de bêtes, des sacs singuliers, des caisses sur lesquelles se lisaient encore des adresses de villes des Antilles..."[1]

Dar oare ce obiect de acest fel puteai găsi la Kamenka? În volumul intitulat „Pămîntul și oamenii" erau poze în culori. Țin minte mai ales două din ele: una înfățișa un curmal, o cămilă și piramidele egiptene, alta un cocotier cu trunchiul foarte înalt și zvelt și un trup de girafă cu blana ei tărcată care își întindea căpșorul grațios cu ochii migdalați, cu limba ei lungă, ca de șarpe, spre creștetul lui zbîrlit — și un leu cu coama bogată, încordat, făcut ghem, sărind drept pe grumazul girafei. Totul — cămila și curmalul, piramida, girafa sub cocotier și leul cu coama bogată erau înfățișate pe fondul a două culori vii, contrastante, care-ți săreau în ochi: azurul cerului, viu, dens, egal, și galbenul puternic al nisipurilor. Și, o, Doamne, cîtă arșiță, cît soare nu că vedeam, dar simțeam cu toată ființa mea, privind acest albastru și acest ocru, cutremurat de o bucurie adîncă, fără seamăn! Și cu cîtă forță neobișnuită mi-am amintit tot ce am văzut și ce am trăit cîndva în precedentele și uitatele mele existențe, aici, în cîmpia Tambovului și sub cerul Tambovului, încît mai tîrziu, în Egipt, în Nubia, la tropice, nu-mi rămînea decît să-mi spun: într-adevăr, toate sînt așa cum mi „le-am amintit" întîia dată acum treizeci de ani!

XV

Pușkin m-a vrăjit cu fermecătorul prolog la Ruslan:

Pe țărmul mării e-un stejar
Și-l înconjoară lanț de aur...

Ai zice un fleac — cîteva versuri acolo, mă rog, frumoase, superbe, dacă vreți, cum rar întîlnești, dar atît! Și totuși,

[1] Erau în casa micuței Antoinette o mulțime de lucruri aduse din colonii: un papagal, păsări de toate culorile într-o colivie, colecții de scoici și insecte. În sertarele mamei sale am văzut ciudate coliere din grăunțe pentru parfumat, în hambar găseai piei de fiare, saci stranii, lăzi pe capacele cărora se mai descifrau încă adresele unor orașe din Antile..." (Fragment din „Le roman d'un enfant".)

versurile acestea au pătruns în existența mea, pecetluind o viață, pentru a se dovedi suprema bucurie din toate cîte mi-au fost hărăzite pe acest pămînt. Și cînd te gîndești ce aiureală: un țărm de mare care n-a existat nicicînd și nicăieri, un „motan cu multă carte" care se trezește din senin pe acel țărm și încă înlănțuit de stejar, nu știu care duh al pădurii, rusalce, și

Pe căi silhui de nopți lunare,
Vezi tainici pași de crunte fiare,
Cum nici în basme n-au mai fost...

Dar se vede că aici e aici, absurdul și aiureala sînt ceva ireal, nu ceva rațional și autentic; toată puterea lor stă tocmai în faptul că și poetul a căzut sub vraja unui descîntec al cuiva fără minte, îmbătat de licorile tainice și „cu multă carte" în meșteșugul de vrăji, cînd te gîndești cîtă frumusețe respiră numai vrăjita rotire fără sfîrșit a motanului...

Și umblă zi și umblă noapte
Motanul nostru cel cu carte
Pe cel stejar jur împrejur
De-a lungul lanțului de aur!...

sau acele

„căi silhui de nopți lunare"
„tainici pași de crunte fiare" —

și
băgați de seamă, numai pași, nu și fiarele înseși! — sau „în fapt de zi", în loc de zori, și toată simplitatea plastică a prologului (țărmul mării, stejarul, lanțul de aur) apoi visul, vraja, multitudinea de chipuri, acel ceva care plutește risipindu-se și iar închegîndu-se asemenea ceții din zori sau norilor de pe cerul misterioasei țări nordice, în ținutul codrilor de pe țărmul mării plin de vrajă:

Acolo-n văi, bătrînul codru
E de năluci ciudate plin
Și-n fapt de zi vin valuri, vin
Și pe nisip se varsă lin
Și treizeci de voinici, sprințar,
Din valul mării, ian, răsar...

Dintre toate cîte a scris Gogol cea mai adîncă impresie mi-au lăsat-o „Moșierii de altădată“ și „Cumplita răzbunare“. O, ce pagini de neuitat! Cît de minunat îmi sună în urechi și azi aceste pagini intrate în mine din copilărie și rămase acolo pe veci, printre toate cele mai însemnate din cîte s-a alcătuit, după expresia lui Gogol, „compoziția“ mea sufletească. Ușile acelea „cîntătoare“, ploaia de vară „superbă“, pe care parcă o auzi foșnind „sublim“ în parc, motanii sălbatici care își făcuseră sălaș în dosul parcului, în pădurea în care „bătrînele trunchiuri de copaci se ascundeau după sihla alunișului crescut în voie și, proaspeți și pufoși, semănau cu lăbuțele pintenate ale porumbeilor...“

Dar „Cumplita răzbunare!“ — „Sună, tună-n margine de Kiev... esaulul Gorobeț își însoară feciorul. E nuntă mare, cu alai. Oaspeții venit-au puhoi la esaul...“

„Sosi de dincolo de Nipru și cumnatul esaulului, Danilo Burulbaș cu tînăra-i nevastă Caterina și pruncul lor de un an. Mult se minunau oaspeții de obrăjorul panei Caterina, alb ca laptele, de sprîncenele-i negre cum e catifeaua nemțească, de cizmulițele ei cu potcoave de argint, dar mai cu osebire se minunau că nu venise cu ea și bătrînul ei tată...“

Și mai departe:

„O lumină molcomă se revarsă peste lume: a răsărit luna de după deal. Tot malul înalt al Niprului l-a înfășurat în vălu-i de mătase damaschină, alb ca neaua, iar umbrele fug din calea ei mai încolo, în desișul de pini... În mijlocul Niprului parcă plutește un stejar. Doi flăcăi șed în față: negrele cușme căzăcești date-s pe-o ureche, de sub vîsle, ca din cremene scîntei, sar stropi în toate părțile...“

Și iat-o pe Caterina vorbind încet soțului, în timp ce cu o basma șterge fețișoara pruncului adormit în brațele ei: „basmaua e cusută cu frunze și poame de mătase roșie“ (le văd ca aievea, le țin și le voi ține minte totdeauna și le-am îndrăgit pentru toată viața). Iat-o, „a tăcut cu ochii plecați către apa adormită; iar vîntul îi încrețește unda, și tot Niprul scînteie ca părul lupului în noapte...“

Și iar mă minunez: cum de-am putut eu, acolo, la Kamenka, să văd uimitor de exact toate aceste priveliști! Și cum discernea sufletul meu de copil ce-i bine și ce-i rău, ce-i mai bine

și ce-i mai rău, ce-i trebuie și ce nu! Față de unele eram nepăsător și uituc, pe altele le prindeam din zbor, cu încîntare, cu patimă, întipărindu-mi-le în minte, trecîndu-le în patrimoniul meu — și de cele mai multe ori dovedeam cu o uimitoare precizie a instinctului și gustului.

„Ieșiră cu toții. De după deal se arătă o coșmelie învelită cu paie: era strămoșescul sălaș al lui pan Danilo. În dosul lui încă un deal, iar de-aici încolo numai cîmp cît vezi cu ochii, și nici un cazac, de-ai străbate și-o sută de verste..."

Da, așa ceva îmi trebuie mie!...

„Sălașul lui pan Danilo s-a pitit între două dealuri ce coboară lin spre Nipru. Nearătoase-s palatele sale: o colibă ca la toți cazacii de rînd, iar înăuntru o singură încăpere... De jur împrejurul pereților, sus, sub tavan, polițe de stejar. Și pe polițe, înșirate oale și străchini pentru ospețe. Se află printre ele și cupe de argint, și pocale încrustate cu aur, unele dăruite, altele pradă de război! Mai jos, stau atîrnate muschete, săbii, lănci, archebuze de preț... Jos, lîngă podele, de jur împrejurul casei, lavițe de stejar, zdravene și netede, bine geluite; iar lîngă prichiciul sobei, un leagăn atîrnă pe sfori prinse în inelul înșurubat în tavan. Încăperea are podeaua de lut bine bătătorită. Pe laviță doarme pan Danilo cu nevastă-sa, pe prichiciul sobei o bătrînă slugă de-a lor, în leagăn se joacă și se leagănă pruncul, iar jos, pe lutul dușumelei, dorm claie peste grămadă flăcăii..."

Epilogul însă este cu adevărat incomparabil:

„La pan Stepan, cneazul Semigradski, șed doi cazaci: Ivan și Petro..."

„Cumplita răzbunare" a trezit în sufletul meu acel sentiment înalt care-i viu în orice suflet și va trăi veșnic — sfînta dreptate a răzbunării, sfîntul triumf al binelui asupra răului și în cele din urmă și necruțarea crîncenă cu care, cînd vine ceasul răfuielii, răul își primește osînda. Sentimentul acesta este neîndoielnic setea dumnezeirii și credința în Cel-de-sus. În clipele cînd triumfătorul Sabaoth lovește cu pedeapsa-i dreaptă, cutremurată este ființa plăpîndă a omului, și zguduită de o pătimașă furtună, numai tumult și îndîrjire, care în ultima esență nu este decît explozia iubirii noastre pentru făuritorul tuturor lucrurilor, ca și pentru aproapele nostru...

XVI

Așa a început adolescența mea, ani în care am trăit deosebit de intens, dar nu viața reală care mă înconjura, ci o alta, unde realitatea se transfigura, dar mai ales, cea pe de-a-ntregul imaginară.

Realitatea era mult prea săracă.

Repet, m-am născut și am crescut în inima cîmpiilor atît de pustii, cum un occidental nu-și poate închipui. Într-adevăr, mă înconjura doar necuprinsul lor fără hotar, și cine mai știa unde sfîrșeau pămînturile noastre și începea cîmpia fără margini cu care ele se contopeau. Ochii mei nu vedeau decît cîmpie și cer.

Coloniile? Cunoșteam doar prăvălia de „coloniale" de la Rojdestvo. În mintea mea, noțiunea de colonial cuprindea scorțișoara care se pune în pască, să fie parfumată, roșcovele negre și lucioase din care mă îndulcisem o dată la un iarmaroc de la Rojdestvo și cîteva etichete (Xeres, Madera) de pe sticlele vîrîte în coșulețe subțiri de sîrmă, cu care mă jucam întinzîndu-le în fel și chip și care începuseră să apară iarăși la noi în casă pentru că tata se pornise din nou să bea vîrtos. Tot la Rojdestvo mi-a fost dat să văd și fastul cel mai mare — la biserică. Pentru ochiul deprins numai cu lanuri de grîne și ierburi legănătoare, cu strîmte drumeaguri dintre țarini și care cu roțile unse cu dohot, cu izbe fără coș în care fumul îți ia vederea, cu opinci și cămăși de cînepă; pentru urechea obișnuită cu tăceri, cu zvon de cînt al ciocîrliilor, cu piuitul puilor galbeni și cotcodăcitul găinilor, cupola înaltă cu înfricoșătorul Sabaoth zugrăvit pe ea, ce-și întindea brațele deasupra rotogoalelor violacee ale norilor și odăjdiilor sale fluturînde în falduri largi și vălurite, iconostasul poleit, icoanele cu îmbrăcăminte de aur, care în ajunul sfintelor sărbători ardeau ca niște ruguri de lumină, mulțimea lumînărilor de ceară, subțiri, topindu-se unele pe altele, înfipte strîmb și cu prisosință în sfeșnice înaintea icoanelor, cîntările discordante și răsunătoare ale dascălului și paracliserului, odăjdiile bogate ale preotului și diaconului, vocile lor sonore citind scripturile ce glăsuiesc într-un limbaj pompos, nu întotdeauna limpede și dedat înțelegerii, plecăciunile lor și fumul de tămîie aromat ce se înalță în rotogoale dese din cădelnițe, ba și că-

delnițele înseși mînuite de mîini dibace care le fac să salte sunînd cristalin din lănțișoarele de argint — totul, totul părea plin de fast regesc și încînta inima pînă la extaz...

Și apoi să nu se uite că am crescut pe vremea ruinei și sărăcirii necontenite a nobilimii, lucru pe care de asemenea un occidental, străin de ruseasca patimă a autodistrugerii, nu l-ar înțelege. Iar patima aceasta nu era proprie numai nobilimii ruse. Pe drept cuvînt te întrebi: de ce ducea un trai de mizerie mujicul rus, care, orice s-ar spune, poseda în necuprinsurile țării sale asemenea bogăție cum nici nu visase vreodată țăranul din Occident? Oare nu cumva faptul că nu i se smulgea încă un petec de pămînt moșierului vecin, care, oricum tot sărăcea din an în an, era o încercare de a-și justifica trîndăvia și somnolența, înclinația lui spre visare și tot soiul de alte păcate ale proastei sale rînduieli? Cum se explică oare că lăcomia sîngeroasă a negustorimii era adeseori întreruptă de cîte o criză sălbatică de risipă, în timpul căreia hrăpărețul de mai adineauri blestema avariția și vărsa lacrimi amare de bețiv, căindu-se avan și făurindu-și vise înflăcărate să ajungă un Iov, un vagabond fără căpătîi, un sărac cu duhul?

Și oare de ce s-a putut întîmpla în general ceea ce s-a întîmplat cu Rusia, care a pierit sub ochii noștri într-un răstimp fantastic de scurt?

Dintre toate rudele și apropiații noștri n-o puteai înțelege decît pe mama, cu lacrimile, cu tristețea, cu posturile și rugăciunile ei, cu setea de renunțare la viață: sufletul ei era cutremurat de o necontenită și înaltă vibrație, pentru dînsa împărăția cerească era pe alt tărîm; credea cu toată tăria întregii sale ființe că viața pămîntească, atît de dragă nouă, dar atît de scurtă și tristă, nu este decît o pregătire pentru cealaltă viață, veșnică și fericită. Dar toți ceilalți? Adică pricăjiții de vecini, rudele, tata, Baskakov? Ce-a făcut Baskakov din viața lui, am spus-o mai înainte. Dar ce-a făcut din sine și din bunăstarea sa dragul nostru părinte, o ființă plină de vioiciune, forță, generozitate și noblețe, însă de-o ușurătate și nepăsare de pasăre a cerului? Dar ce am făcut din ea noi înșine, junii moștenitori ai gloriei apuse a neamului Arsenievilor și ai mizerabilelor fărîme din bogăția lui de altădată? De dragul Sașkăi și al dulcei lenevii a vieții la țară fratele Nikolai s-a lăsat de liceu. Celălalt, Gheorghi, toate vacanțele și le petrecea citindu-i pe Lavrov și Cernîșevski. Iar ce zăcea

în mine, se poate judeca după cele ce urmează: într-o zi, Nikolai se apucă să-mi zugrăvească mai mult în glumă perspectivele mele de viitor.

— De, dragul meu, ce poți să faci? Nu încape îndoială că sîntem definitiv ruinați, așa încît n-o să ai încotro și cînd te vei face mare îți vei lua o slujbă undeva... După aceea te însori, faci copii, strîngi ceva bani și-ți iei o căsuță...

Auzindu-l, am simțit deodată toată grozăvia și mișelia unui asemenea viitor și am izbucnit într-un hohot nestăpînit de plîns...

XVII

În ultimul an al ședерii noastre la Kamenka, pentru prima dată, îmbolnăvindu-mă, am cunoscut acel ceva uimitor pe care oamenii obișnuiesc să-l numească boală grea și care în realitate e un fel de călătorie pe hotarele de dincolo de lume. Mă îmbolnăvisem toamna tîrziu. Oare ce se întîmpla cu mine? Simțeam o neașteptată veștejire a tuturor forțelor sufletești și trupești și o stranie schimbare în toate cele cinci simțuri — vedere, gust, auz, miros, pipăit, pierdusem deodată orice poftă de viață, cu alte cuvinte, dorința de a mă mișca, de a bea, de a mînca, de a mă bucura sau întrista, ba chiar și de a iubi, excluzînd pe cei mai apropiați și dragi; a urmat apoi un șir de zile și nopți de inexistență parcă, întreruptă numai cîteodată de vise și vedenii, de obicei monstruoase, absurd de complexe, întrunind în ele tot frustul materialității lumii, care, intrat în descompunere, într-o crîncenă luptă cu sine însuși, piere în mijlocul unei flăcări fierbinți și învăpăiate (fără îndoială, izvorul imaginii oamenilor despre chinurile iadului). O, cît de bine-mi amintesc acele clipe! Începusem să-mi mai vin în fire, și ori o vedeam pe mama în chip de uriașă nălucă, ori dormitorul îmi apărea sub înfățișarea unor întunecoase uscătorii de snopi nespus de lugubre, ori din pricina lumînării puse pe podea după căpătîiul patului, mă asaltau în goană, tremurînd în valuri de foc, mii de figuri, de chipuri omenești, de fiare, plante dezgustătoare! Și cîtă limpezime senină, nepămînteană, cîtă tăcere și înduioșare îmi umplea

pentru multă vreme inima la întoarcerea mea pe pămînt după asemenea pogorîri în iad, în atît de binecunoscuta și îndrăgita vale a plîngerii! Și n-aș putea spune de ce în asemenea ocazii înfulecam cu imensă plăcere pîinea neagră pe care ai mei mi-o dădeau la masă în simplitatea lor de oameni de la țară, și a cărei aromă îmi prilejuia adevărate stări de extaz.

Apoi, după Crăciun, la vreo două luni de la boala mea, muri Nadia. Crăciunul a fost plin de veselie. Tata bea zdravăn și în fiecare zi, de dimineață pînă seara, casa era plină de oaspeți... Mama se afla în culmea bucuriei; suprema ei fericire era să vadă toată familia adunată în jurul mesei: or, de Crăciunul acela venise în vacanță și fratele Gheorghi.

Și în toiul acestui zvon de veselie strengărească, din senin, se îmbolnăvi Nadia, care numai cu puțin înainte tropăise cu piciorușele-i vînjoase prin toată casa, mai vioaie ca altădată, stîrnind admirația tuturor cu ochișorii ei de cicoare, cu rîsul și larma ce o făcea. Petrecerea se sparse, oaspeții plecară valvîrtej, Gheorghi se întoarse și el la școală, pe cînd ea tot mai zăcea în neștire, ardea ca focul și camera copiilor rămînea mereu aceeași: învăluită în penumbră, cu ferestrele acoperite și o candelă pîlpîitoare într-un colț... Pentru ce dintre noi toți o alesese Dumnezeu tocmai pe ea, bucuria întregii familii? Toată casa era tristă, îndurerată, și totuși nimeni nu-și închipuia că această îndurerare va fi sfărîmată de strigătul dădacei, atît de neașteptat, într-o seară tîrzie, cînd dădu buzna în sufragerie ca să răcnească: „Nadia se sfîrșește...“ Da, aceste două cuvinte zguduitoare „se sfîrșește“ sunau pentru prima oară în urechea mea în seara aceea tîrzie de iarnă, la conacul nostru singuratic, zidit în bezna nopții, din miezul cîmpiilor pustii și troienite. Tîrziu, după ce s-a potolit agitația nebunească ce cuprinsese casa, văzui în salon, în lumina spectrală a candelei, zăcînd nemișcată pe masă, o păpușă în găteli, cu o fețișoară albă ca hîrtia, fără expresie și ochi adumbriți de gene, nu prea bine închiși... O noapte mai sinistră ca aceea n-a mai fost în viața mea.

Iar primăvara a murit bunica. Era într-o frumoasă zi de mai, mama ședea lîngă fereastra deschisă, slabă, palidă, în rochie neagră. Deodată, de după hambare, răsări un mujic necunoscut, călare pe un cal, și-i strigă ceva care mi se păru vesel. Mama deschise larg ochii și cu o exclamație ce-mi păru de asemeni veselă, lovi cu palma în prichiciul ferestrei...

Și din nou viața conacului fu adînc și fără veste tulburată. Din nou se stîrni ca o forfotă — vai mie, prea binecunoscută — argații alergară să înhame caii, mama și tata — să se îmbrace... Pe noi, copiii, slavă Domnului, nu ne-au luat cu ei...

XVIII

Moartea Nadiei, prima pe care o vedeam cu ochii mei, mi-a răpit pentru multă vreme dragul de viață — al cărei prag abia îl pășisem. Am înțeles deodată că și eu eram muritor, că și cu mine se putea întîmpla în fiecare clipă acel ceva îngrozitor și de necrezut ce se întîmplase cu Nadia, și că, în general, tot ce-i pămîntesc, viu, material, care pulsează de viață, este supus inevitabil pieirii, descompunerii, vinețelii negre ce acoperise gurița Nadiei înainte s-o fi scos din casă. Și sufletul meu, parcă pîngărit, se întoarse cu fața spre Dumnezeu, cerîndu-i ajutor și îndurare. În curînd toate gîndurile și sentimentele mele se concentrară într-o singură și tainică rugăciune neostoită și mută implorare de a mă cruța și a-mi arăta calea de ieșire din această vale a plîngerii, unde moartea își întindea deasupra-mi vălurile-i îndoliate, stăpînind o lume întreagă. Mama se ruga cu patimă zile în șir. Dădaca îmi arăta și ea același refugiu:

— Roagă-te mai cu sîrg, copile. N-ai văzut cum se rugau sfinții mucenici, se puneau la cazne, posteau? E păcat să plîngi după Nadenka, adăuga ea hohotind. Trebuie să te bucuri pentru ea... acușa e cu îngerii în rai...

Iată-mă, așadar, pătrunzînd într-o lume cu totul nouă pentru mine și plină de minuni: începusem să citesc într-una, cu lăcomie, viețile sfinților și mucenicilor tipărite în cărticele de-o copeică. Mi le aducea cizmarul Pavel din Vîselki, care adesea bătea drumul la tîrg după marfa meșteșugului său. În izba cizmarului întotdeauna mirosea iute nu numai a piele și pap, dar și a mucegai și igrasie. Așa se face că acest miros de mucegai mi s-a împletit pe vecie în amintire cu cărticelele acelea subțiri tipărite cu litera de-o șchioapă pe care le-am citit și le-am răscitit cîndva cu o patimă bolnăvicioasă. Aș spune chiar că mirosul acela iute mi-a rămas drag pînă în

ziua de azi, amintindu-mi de fiecare dată cu atîta limpezime de iarna aceea stranie, de visele mele nebunești, exaltate și amare, pe care mi le trezeau cele citite despre chinurile primilor creștini, despre fecioarele pe care le sfîșiau în arene fiarele sălbatice, despre fiicele nu știu cărui împărat, frumoase și curate ca crinii Domnului, decapitate de mîna cumpliților lor părinți, ori despre deșertul fierbinte al Iordaniei, unde, acoperindu-și goliciunea numai cu podoaba părului ce-i crescuse pînă-n pămînt,Maria din Egipt își ducea zilele în post și rugă, spre a-i fi iertat păcatul preacurviei; despre catacombele Kievului, unde odihneau martiri fără număr care, spre a plînge și a se ruga fără preget, se îngropaseră de vii în întunericul mormintelor de piatră ce se umplea noaptea cu fel de fel de grozăvii, ispite și batjocuri de-ale necuratului... Trăiam necontenit în contemplarea lăuntrică a unor asemenea tablouri și imagini, lepădîndu-mă de viața casei și a familiei, zidindu-mă în această lume de sfinte fantasme, îmbătat de bucuriile ei amare și însetat de chinuri și de cazne trupești. Nădăjduind cu înfocare să fiu și eu trecut odată în rîndul mucenicilor, rămîneam ore în șir în genunchi după ce mă furișam în odăile pustii, ori îmi împleteam din capete de sfoară ceva asemănător cu o cămașă țesută din păr și mă hrăneam numai cu pîine neagră și apă...

Toate acestea au durat iarna întreagă, iar spre primăvară au început să mai mă lase parcă de la sine. Veniseră zile senine, soarele încălzea ramele duble ale ferestrelor, între care prinseseră a învia mușchii de acum un an și îți venea anevoie să nu le privești printre rugăciunile și mătăniile pînă la pămînt care nu-ți mai dăruiau extazele sincere și depline de mai nainte! Veni și aprilie și într-o zi mai însorită ca altele, în casă au pornit să scoată cu trosnet rîndul al doilea de rame. Străluciră la soare geamurile și se umplu casa de însuflețire și dezordine, iar pe podele se risipiră resturi de chit și cîlți. Apoi ferestrele fură larg deschise spre libertate, în întîmpinarea vieții celei tinere și noi, și în odăi pătrunse aerul proaspăt și suav de țarini, mirosind a pămînt reavăn, afînat, o dată cu croncănitul vajnic și galeș al ciorilor de cîmp sosite de mult de pe alte meleaguri. Seara, pe purpura tihnitelor apusuri ce se stingeau domol porniră a se grămădi nouri sinilii primăvăratici cu forme stranii, în amurgurile ce-și pogorau cu încetul vălurile tot mai cernite, tot mai de nepă-

truns, broscoii din heleștieul de pe cîmp își înstrunau violoncelele în triluri visătoare, grave, adormitoare, făgăduind o caldă și binefăcătoare ploaie... Și iar, și iar ca altădată, mă îmbie și mă cuprinde-n mîngîietoarele-i brațe ca o mamă glia noastră veșnic înșelătoare...

XIX

Iar în luna august din același an purtam chipiul albastru de licean, cu insigna de argint pe panglică. Alioșa dispăruse pur și simplu și se ivise pe lume Arseniev Alexei, elev în clasa întîi a liceului de băieți.

Pe la începutul verii nu mai rămăsese parcă nici urmă din suferințele mele fizice și sufletești îndurate iarna. Eram liniștit, voios — în deplină armonie cu timpul senin și vesel, care ținu toată vara de altminteri și cu buna dispoziție care domnea în toată casa. Nadia nu mai era decît o frumoasă amintire chiar pentru mama și dădaca, imaginea unui copil cu chip de înger care s-a înălțat și se bucură undeva acolo sus în strălucitorul și veșnicul sălaș al cerului; le mai era cîteodată dor de ea, vorbeau și acum adesea despre dînsa, dar într-alt fel, uneori cu zîmbet, ba și plîngeau cîteodată, dar cu alte lacrimi parcă. Cît despre bunica, pe ea o uitaseră cu desăvîrșire; mai mult, moartea ei era una din cauzele bunei dispoziții care domnea la noi în casă și a inimilor ușurate: în primul rînd, Baturino ne aparținea acum nouă, ceea ce refăcea considerabil treburile noastre bănești, iar în al doilea rînd, toamna urma să ne mutăm acolo, lucru care de asemeni îi bucura în taină pe toți, cum îi bucură pe oameni o schimbare de decor legată de speranța în mai bine, sau poate numai din pricina unei reminiscențe străvechi, cuibărită-n subconștient, de pe vremea nomazilor.

După spusele mamei mi-am zugrăvit cu ușurință tabloul celor ce se întîmplaseră la Baturino, cînd mama și cu tata au sosit în goana cailor acolo: ziua senină de mai, curtea primitoare, înconjurată de acareturi, ca în alte vremuri, o casă bătrînească cu coloane de lemn la cele două ceardacuri, vitralii albastre-închis și roșii în ochiurile de sus ale ferestrelor sa-

lonului — și sub ele, pe două mese alăturate, așternute cu fîn sub cearșafuri, cu căpătîiul spre colțul icoanelor, zăcea o bătrînică palidă, pe cap cu scufie albă cu colțișori și cu mînuțele-i străvezii strînse pe piept, iar la capătîiul ei stătea „măicuța", o călugăriță curățică, trecută de tinerețe și, fără să-și ridice genele lungi, citea monoton, cu glas răspicat, înalt, straniu, căruia tata, zîmbind cu sarcasm, îi zicea serafic... Cuvîntul acesta îmi suna în urechi adesea și-i simțeam vag acel iz vrăjitoresc, lugubru și în același timp respingător. Neplăcut era tot tabloul care mi se zugrăvea. Dar numai neplăcut, și atît. Și toată neplăcerea o compensa cu prisosință gîndul plăcut, deși cu păcat, care-mi tot venea în minte, și anume, că frumoasa moșie a bunicii e acum a noastră, că acolo am să mă întorc în prima mea vacanță ca elev în clasa a doua, dacă o da Dumnezeu, și tata o să-mi aleagă un cal din caii bunicii și o să-mi dea în dar o iepșoară bună de călărit, care să mă îndrăgească atît de tare, încît să vină după mine oriunde, la cel dintîi fluier.

În vara aceea adesea mă înspăimînta presentimentul despărțirii de mama, de Olia, de Baskakov și de tot cuibul părintesc, mă mistuia frica în fața vieții singuratice, la niște oameni necunoscuți de la oraș, în fața a ceea ce se cheamă un liceu cu severii lui profesori în uniformă, care nu cunosc cruțarea; mi se strîngea inima ori de cîte ori vedeam pe mama și pe Baskakov — de altminteri, și pe ei îi săgeta inima ori de cîte ori le apăream în față. Dar numaidecît îmi spuneam cu tainică bucurie: mai e pînă atunci! — și mă refugiam cu bucurie în acel ceva ademenitor ce mi-l rezerva viitorul: voi fi licean, voi umbla în uniformă și voi sta la oraș; și o să am colegi, din care-mi voi alege un prieten devotat. Cel ce mă încuraja mai ades și mă îmbia cu tablourile acestei vieți noi era Gheorghi, fratele mai mare, care mi se părea o ființă cu totul aparte: pe vremea aceea era uimitor de frumos, cu supletea lui de adolescent, puritatea frunții înalte, luciul ochilor de catifea, bujorii obrajilor; era pe atunci nici mai mult, nici mai puțin decît student al Universității imperiale ruse de la Moscova și absolvent cu medalie de aur al aceluiași liceu unde peste puțin trebuia să mă înscriu și eu.

Pe la începutul lui august m-au dus în sfîrșit la examen. Cînd se auzi în fața cerdacului huruitul trăsurii, mama, Baskakov, dădaca se schimbară la față, Olia se porni pe plîns,

tata și frații schimbară priviri și zîmbete jenate. „Să ne așezăm", spuse apoi tata hotărît, și toată lumea se așeză într-o tăcere plină de sfială. „Și acum, cu Dumnezeu înainte", rosti el din nou peste cîteva clipe, cu un glas și mai hotărît, și toți ai casei se închinară, ridicîndu-se. De frică, mi se muiaseră picioarele și mă apucai să-mi fac cruci repezi cu atîta sîrguință, încît mama, cu lacrimi în ochi, mă strînse năvalnic la piept și, sărutîndu-mă, făcu și ea asupra mea semnul crucii... Cît plînsese și mă binecuvîntase, mi-am revenit însă și mi-am spus în gînd: „Poate dă Dumnezeu și cad..."

Dar, vai! — am reușit. Fusesem pregătit timp de trei ani pentru această clipă memorabilă, și cînd colo, m-au pus doar să înmulțesc cincizeci și cinci cu treizeci, să spun cine au fost amaleciții[1], mă poftiră să scriu *clar și caligrafic*: „zăpada e albă, dar n-are gust!"... și să declam pe de rost: „*Rumene zori învăluie zarea...*"[2] Nici măcar nu m-au lăsat să termin: abia ajunsesem la trezirea turmelor „*în lunci cu iarba mătăsoasă*", că am și fost oprit — probabil că profesorul (unul roșcovan cu pince-nez pe nasul cu nările tremurătoare) cunoștea prea bine această trezire, încît se grăbi să-mi spună:

— Foarte bine, ajunge, ajunge, văd c-o știi...

Avea dreptate fratele meu: într-adevăr nimic înspăimîntător. Totul a fost mult mai simplu decît mă așteptasem și se încheie neașteptat de repede și ușor, simplu, de parcă n-avea mare însemnătate. Și totuși, cînd te gîndești ce hotar trecusem!

Călătoria de basm la oraș, pe care nu-l mai vizitasem din vremea prunciei, ca și orașul însuși cîndva învăluit în vrajă — toate erau astăzi schimbate, nimic nu mă mai fermeca. Hotelul de lîngă biserica Arhanghelul Mihail îl găsii cam sărăcăcios, iar clădirea cu trei etaje a liceului, ascunsă după gardul înalt, în fundul unei curți pietruite, o priveam ca pe ceva arhicunoscut, deși niciodată nu mai călcasem într-o asemenea casă uriașă, curată și sonoră. Nu mă impresionau și nici nu mă mirau profesorii în fracuri cu nasturi de aur, unii cu părul roșu ca focul, alții smoliți, dar la fel de voinici, și nici directorul chiar, care semăna cu o hienă.

[1] Popor nomad de origine arabă, care trăia în sud-vestul Palestinei.

[2] Din poezia lui Pușkin „Vișinul".

După examen mi se spuse, tatii și mie, că am reușit și că am vacanță pînă la întîi septembrie. Tatii parcă-i căzuse o povară de pe umeri — se săturase pînă peste cap să stea în cancelaria profesorilor, unde mi se punea la încercare știința; cît despre mine, eram și mai încîntat. Totul se sfîrșise cu bine, reușisem la examen și mai aveam trei săptămîni întregi înainte! Ar fi trebuit să mă îngrozesc. Eu, care de la naștere și pînă în clipa aceea mă bucurasem de o libertate deplină și care deodată, asemenea unui sclav, fusesem liberat numai pentru trei săptămîni, am exclamat în sinea mea doar atît: slavă Domnului, mai am înainte trei săptămîni în cap! de parcă aceste trei săptămîni n-ar fi avut sfîrșit.

— Ei, și acum, să dăm o raită pe la croitor, iar după aceea, la masă! exclamă voios tata, cînd ieșeam pe poarta liceului.

Am intrat în dugheana unui omuleț scurt în picioare, care m-a uimit cu repeziciunea vorbirii sale punctată de o molcomire întrebătoare și o umbră parcă de jignire la sfîrșitul fiecărei fraze, precum și cu dibăcia cu care mi-a luat măsura. Apoi am dat pe la ceaprăzăria cu ferestrele prăfuite în bătaia soarelui, cu aerul înăbușitor și îngrămădeală din pricina nenumăratelor pălării aruncate peste tot în atare dezordine, încît stăpînul lor le răscoli chinuitor de mult, tot strigînd ceva într-o limbă de neînțeles către odaia cealaltă, unei femei cu un chip galeș, alb ca laptele. Era și acesta evreu, dar cu totul altfel decît cel dintîi: bătrîn, cu perciuni bogați, în lapserdac lung din lustrină și o tichie de același material, dată pe ceafă, mare, gros în piept și subțiori, posac, nemulțumit, cu o barbă mare, neagră ca funinginea, care-i creștea chiar de sub ochi—într-un cuvînt, o figură înspăimîntătoare, îndoliată. Tot el îmi alese pînă la urmă o frumusețe de șapcă albastră pe postavul căreia străluceau în frunte două crenguțe de argint. Cu șapca asta m-am întors acasă—spre bucuria tuturor, ba chiar și a mamei, o bucurie cu totul de neînțeles, căci bine zicea tata:

— La ce naiba-i trebuie amaleciții ăia?

XX

Într-o zi de pe la sfîrșitul lui august, tata trase în picioare cizmele înalte, se încinse cu un brîu din cartușe, își aruncă pe umăr tolba de vînător, luă din perete arma cu două țevi,

mă strigă pe mine, apoi pe frumoasa roșcovană Gealma, și porniram prin miriști, de-a lungul drumului spre iaz.

Tata era îmbrăcat numai cu bluză pestriță și o șapcă cu calota albă, pe cînd eu, cu toată arșița, mă gătisem reglementar, cu uniforma de licean. Înalt, puternic, călca ușor cu pasu-i ferm înaintea mea, foșnind prin peria galbenă a miriștii și trimițînd peste umăr fumul țigării, în timp ce eu grăbeam în urmă, ținîndu-mă pe dreapta, cum se și cuvine după regulile vînătorii — și, trebuie să recunosc, era o adevărată plăcere pentru mine să le țin. Cînd și cînd tata fluiera îmbietor, și Gealma, stăpînindu-și aprinderea și mișcînd mărunt și iute din coada ce-i tremura, se transforma toată în auz, văz și miros, strecurîndu-se cu mers șerpuitor înaintea noastră.

Cîmpiile erau pustii, largi, dar încă vesele și luminoase ca vara. Vîntul încins ba scădea — și atunci soarele dogorea tare și se auzeau greierii cum ticăie ca ceasul și bat și foșnesc din aripi de căldură — ba se întărea aducînd dogoare molatică, uscată, zbura pe lîngă noi și deodată ridica în joacă de pe drumul colbuit încă din vremea secerișului un norișor de praf, îl lua, îl rotea în formă de pîlnie și-l ducea cu el, avîntîndu-se nebunatic.

N-o scăpam din ochi pe Gealma care, adulmecînd grăbită o urmă, ne conducea pe nesimțite tot mai departe și mai departe. Din timp în timp, încremenea deodată locului, aplecată din tot trupul înainte și cu laba dreaptă ridicată, își ațintea ochii la ceva nevăzut nouă care se afla înaintea ei. Tata îi poruncea încetișor „Allez!" — ea se năpustea asupra acelui ceva nevăzut și îndată — sfrrr! — țîșnea de sub ea greoaie, stîngaci (din pricina grăsimii) prepelița rotofeie, și înainte de a se fi depărtat cinci pași cădea ghem în miriște sub împușcătură. Alergam s-o ridic și-o îndesam în tolbă...

Așa am străbătut cîmpul de secară, apoi acela de cartofi, am lăsat în urmă iazul cu maluri de lut care scînteia în dreapta noastră, în vale, încins și silnic, din suprafața-i lunguiață, printre muncelele golașe cu urme de vite. Ici-colo, în bătaia vînturilor, ciori de cîmp. Tata ridică ochii și-mi spuse: „Iată, și ciorile de cîmp își țin soborurile toamnei, sfătuindu-se despre călătorit..." și pentru o clipă mă cuprinse din nou sfîșierea apropiatei despărțiri, și nu numai de vara care se călă-

torea, dar și de aceste cîmpii și toate cîte îmi erau dragi și apropiate, întreg ținutul acesta uitat de lume pe care-l îndrăgeam și în afara căruia nu mai văzusem nimic, portul liniștit unde în pace și singurătate înflorise neștiută de nimeni și nimănui trebuitoare pruncia și copilăria mea...

După aceea am luat-o la stînga spre Zakaz, de-a lungul hatului care tăia țarina necuprinsă cu arătură neagră, atunci grăpată. Era cîmpul nostru, și una din grape o tîra după el peste bolovanii uscați de cernoziom un strîjnic murg, cu pămătuful rar al cozii încă buclat, pe care-l cunoșteam de pe vremea cînd, mînzoc cu glezne subțiri, îmi fusese dăruit mie, și acum era pus la muncă fără rușine și fără să mi se ceară părerea sau aprobarea. Sufla un pui de vînt încărcat de dogoare, deasupra arăturii scînteia soarele de august, văratic încă, dar parcă fără rost, iar strîjnicul, care crescuse mult de atunci și se înălțase, însă nu știu cum mînzește, straniu, călca supus prin arătură, trăgînd după el streangurile hamului făcute din sfoară, iar în urmă sălta grătarul grapei, spărgînd bulgării cu colții ei de fier, și, ținînd hățurile stîngaci, cu ambele mîini, mergea un flăcăiaș în opinci. Multă vreme nu mi-am putut lua ochii de la această privelițte, copleșit iarăși de o ciudată tristețe.

Zakazul era o pădure de șes destul de întinsă, aparținînd unui moșier cam smintit, ce-și ducea zilele singur și învrăjbit cu lumea întreagă la conacul lui de lîngă Rojdestvo, ca într-o fortăreață, sub paza unei haite de cîini ciobănești, fioroși; mereu se afla în judecată cu mujicii din Novoselki și din Rojdestvo, neînțelegîndu-se niciodată cu ei din preț, așa încît îi rămîneau adesea lanuri întregi de grîne neculese sau sute de căpițe ce putrezeau pe cîmp pînă toamna tîrziu, pierind mai apoi sub troiene. Așa se întîmpla și acum. Pășeam spre Zakaz prin ovăzuri galbene, necosite, cu spicele încurcate și culcate la pămînt de vite.

Aici Gealma mai adună cîteva prepelițe, eu alergai din nou să le ridic și apoi pornirăm mai departe, ocolind pădurea, prin lanul des de mei care lucea ca mătasea sub soare, cu spicele lui cafenii pline de grăunțe plecate la pămînt, foșnind uscat, ca mărgelele cu boaba măruntă, sub pașii noștri. Tata își descheiase gulerul bluzei — era aprins la față.

— Halal arșiță! Tare mi-e sete! Ce-ar fi s-o luăm spre iazul din pădure?

Și sărind peste șanțul ce despărțea ogorul de pădure, pătrunserăm în împărăția ei de vrajă, luminoasă, încă văratică, aeriană, veselă, începînd a îngălbeni.

Păsări erau puține — plecaseră. Numai mierlele zburătăceau scoțînd țipete zglobii, prefăcut arțăgoase, și gungureau sătule, pădurea, nu prea deasă, era pustie și largă, străvezie pînă departe, irizată, saturată toată de soare. Pășeam cînd pe sub mesteceni bătrîni, cînd prin poieni largi în care străjuiau nestingheriți stejarii maiestoși și-și întindeau pînă departe crengile coroanei bogate, nu atît de negri și deși ca vara, cu frunzișul rar și aproape uscat; călcam prin umbra lor bălțată pe iarba uscată și alunecoasă, respirînd aroma de fîn, și priveam în depărtarea pădurii unde se deschideau alte poieni, mai largi și mai scăldate de soare, iar în zare se desena, galben-aprins, lăstărișul tremurător de arțar. Cînd ieșirăm la poteca ce ducea spre iaz, croită prin desișul de după aluni cu frunza lată, țîșni cu trosnet aproape de sub picioarele noastre un sitar roșu-auriu. Tata, uimit de asemenea oaspe timpuriu, se pierdu cu firea și de tras trase numaidecît, dar dădu greș. Minunîndu-se de unde putea să răsară sitarul la vremea asta și necăjindu-se pentru că dăduse greș, se apropie de iaz, puse arma jos, se așeză pe vine și începu să bea din pumni. Apoi își șterse gura cu dosul palmei gîfîind de plăcere, se întinse pe mal și-și aprinse o țigară. Apa iazului era curată, limpede, o apă de pădure cristalină, cum sînt iazurile singuratice din inima sihlei, din care nu bea nimeni afară de păsări și fiare. În limpedele ei adînc fără fund, ce semăna cu un cer vrăjit, se oglindeau calme și se înecau creștetele mestecenilor și alestejarilor pădurii ce-l înconjurau, prin care gonea cu un foșnet straniu vîntul venit din cîmpie. Și legănat de acest foșnet, întins în iarbă, cu capul sprijinit în mînă, tata închise ochii și ațipi. Gealma bău și ea din iaz, apoi sări în apă, înotă nițel ținînd grijuliu deasupra apei urechile mari cît brusturii, apoi coti înapoi, speriată parcă de adîncimea apei, sări pe mal și se scutură zdravăn de cîteva ori, stropindu-ne. Și acum ședea lîngă tata, cu limba lungă și roșie atîrnîndu-i afară și ba mă cerceta întrebător pe mine, ba căta împrejur, nerăbdătoare... M-am sculat și am pornit agale printre copaci în direcția lanului de ovăz de unde venisem...

XXI

Acolo, printre trunchiuri, unde se sfîrșea pădurea, lucea galben pe sub streașina de frunze uscate largul cîmpiei și venea o răsuflare caldă, lumina și bucuria ultimelor zile ale verii. În dreapta mea, ridicîndu-se de după copaci, se bucăla neregulat pe albastrul cerului, plutind alene și schimbîndu-și forma sub ochii mei, un nor alb, mare, apărut de nu știu unde. După cîțiva pași, m-am întins și eu în iarbă, printre copacii răzlețiți în jurul meu, albi, luminoși, porniți ai zice la plimbare, la umbra a doi mesteceni lipiți, doi frați cu coajă albă și frunzișul cenușiu, mărunt, presărat cu cerculeși, și, sprijinindu-mi și eu capul în mînă, stătui să privesc cînd cîmpia ce strălucea galbenă-aurie după copaci, cînd norul. Din larg venea o adiere de arșiță și uscăciune, pădurea pătrunsă de soare vibra din fiecare frunză și parcă plutea, se auzea foșnetul ei somnolent, curgător ca un rîu. Foșnetul ăsta creștea cînd și cînd, se întărea, și cînd plasa umbrelor se mișca, împestrițată de pete de soare, ele se aprindeau, scăpărau pe pămînt și în copacii ale căror ramuri, plecîndu-se, deschideau cerul...

La ce mă gîndeam, dacă acelea erau gînduri? Firește, la liceu, la oamenii uimitori pe care-i văzusem acolo numiți profesori și care aparțineau, îmi ziceam, unei alte rase, cu totul deosebite, menirea cărora consta în a învăța și a-i ține pe elevi în veșnică teamă, și mă întrebam cu groază și nedumerire: de ce, de ce sînt dus în robia lor și mă despart de casa părintească, de Kamenka, de pădurea asta?... Mă gîndeam la strîjnicul ce-l văzusem pe arătură, trăgînd grapa. Umbre și gînduri îmi mijeau prin minte: cît sînt de înșelătoare toate pe lume... îmi închipuisem că strîjnicul e al meu, și cînd colo, alții dispun de el fără să mă întrebe, ca și cum ar fi proprietatea lor... da-da, a fost odată un mînzoc sperios și cu nerv, ca toți mînjii, dar și zglobiu, încrezător, cu ochi ca două prune limpezi, legat numai de maică-sa, care îl întîmpina întotdeauna cu un nechezat duios și bucurie reținută, iar în rest nesfîrșit de liber și de fără griji... Și pe acest mînzoc mi l-au dăruit într-o zi fericită, pentru totdeauna mi l-au pus la dispoziția mea, și o vreme m-am bucurat și chiar am visat la el, la viitorul nostru comun și la apropie-

rea care nu că avea să se nască, dar se și născuse între noi, numai pentru faptul că-mi fusese dăruit, apoi, puțin cîte puțin am început să uit de el, și atunci, ce-i de mirare ca lumea să fi uitat că e al meu? La drept vorbind, pînă la urmă l-am uitat complet — așa cum îi voi uita probabil și pe Baskakov, pe Olia, pe toți, și chiar pe tata pe care îl iubesc atîta acum, lîngă care mă simt atît de fericit ieșind la vînătoare, ba am să uit și de Kamenka, unde cunosc și mi-e drag fiece colțișor... Și au trecut de atunci doi ani — de parcă nici n-au fost! — unde mai e acel mînzoc nătîng și fără griji? Există un strîjnic de trei ani — dar unde-i libertatea lui de altădată? Iată-l umblînd înhămat pe arătură, cu grapa după el... Nu se întîmplă oare cu mine ceea ce s-a petrecut cu el?

La ce-mi trebuiau amaleciții? Mă îngrozeam și mă miram fără sfîrșit, dar ce folos? Norul de după mesteceni sclipea alb, tot schimbîndu-și contururile... Oare putea să nu le schimbe? Pădurea străbătută de raze se vălurea, vibra și, bolmojind somnolent și foșnind, se depărta, pleca undeva... Încotro, pentru ce? Și oare puteam s-o opresc? Închideam ochii și simțeam vag că totul e vis, un vis neînțeles! Și orașul de acolo, unde sfîrșeau cîmpiile, în care, vrînd-nevrînd, trebuia să mă duc, și viitorul meu de acolo, și trecutul meu de la Kamenka, și această zi luminoasă în prag de toamnă ce se pleacă spre asfințit, și eu însumi, cu gîndurile și visele mele, și sentimentele mele — totul, totul e vis! Trist, amar? Ba nu, oarecum fericit și ușor...

Și parcă pentru a pune punct concluziei la care ajunsesem, undeva în spatele meu bubui o împușcătură și ecoul ei se rostogoli prin toată pădurea, cuprinzînd-o în cercul lui sonor, după care se auzi un cotcodăcit și un piuit alarmat — pesemne sitarii își luau zborul în stol uriaș — și lătratul Gealmei, plin de nebunească bucurie: trăsese tata, trezit din somn. Și, uitînd pe loc de toate gîndurile mele, am pornit în goană spre locul unde se afla — să adun sitarii însîngerați, calzi încă, mirosind îmbietor a vînat.

CARTEA A DOUA

I

ÎN ZIUA cînd am părăsit Kamenka, neştiind că mă despart de ea pe veci, ca să fiu dus la liceu pe drumul Cernavskaia — care era ceva nou pentru mine — am gustat pentru prima oară din poezia drumurilor mari căzute pradă uitării, a trecutului lor destrămat, prefăcut în legendă. Toate drumurile mari îşi trăiseră traiul. Şi-l trăise şi drumul Cernavskăi. Pe vechile-i făgaşuri crescuse iarba, bătrînele sălcii, ce pe alocuri străjuiau de o parte şi de alta panglica lui lată şi pustie, arătau triste şi însingurate. Ţin minte mai ales una, trunchiul ei scorburos prăbuşit de furtună, şi un corb aciuiat pe el, negru ca un tăciune; văzîndu-l, tata îmi mărturisi un lucru care m-a uimit nespus şi mi-a răscolit imaginaţia: că aceste păsări trăiesc cîteva sute de ani şi că acest corb hălăduieşte poate de pe vremea tătarilor... În ce consta oare farmecul celor spuse de el şi a ceea ce am simţit atunci? În perceperea Rusiei şi a faptului că e patria mea? În perceperea legăturii cu trecutul comun îndepărtat care întotdeauna ne îmbogăţeşte sufletul, lărgeşte existenţa noastră personală, amintindu-ne că sîntem şi noi o parte din acest întreg?

Îmi povesti că însuşi Mamai, pornind din vale spre Moscova, a distrus în trecere oraşul nostru pînă la temelii, iar după aceea îmi vorbi de Stanovaia pe lîngă care trebuia să trecem numaidecît, un sat mare, care avusese nu demult faima de cuib de hoţi, şi mai ales, de faimosul Mitka, ucigaş atît de cumplit, încît după ce l-au prins în sfîrşit, nu l-au executat pur şi simplu, ci l-au tăiat în patru. Ţin minte,

tocmai în acele clipe în dreapta drumului mare, între noi și Stanovaia trecea trenul pe care nu-l mai văzusem niciodată pînă atunci. În spate soarele se înclina spre asfințit și lumina puternic jucăria automată ce alerga spre oraș, luîndu-ne-o repede înainte — o micuță, dar trufașă locomotivă din al cărei coș bombat năvălea și se prelingea spre spate o coadă stufoasă de fum, urmată de căsuțe verzi, galbene și albastre, pe roți ce se învîrteau zorite. Locomotiva, căsuțele care-mi trezeau dorința de a locui în ele, ferestruicile lor care scînteiau în soare, această goană iute și inertă a roților — toate erau foarte ciudate și amuzante, dar țin minte că mă atrăgeau mai mult altele, cele ce se zugrăveau în imaginația mea dincolo de calea ferată, unde se înălțau sălciile tainicei și cumplitei Stanovaia. Tătarii, Mamai, Mitka... Nu încape îndoială că în seara aceea mi s-a limpezit în conștiință că sînt rus și trăiesc în Rusia, și nu doar la Kamenka, în județul și volostea cutare, și am simțit deodată această Rusie, trecutul și prezentul ei, trăsăturile ei fruste, cumplite, dar atît de fermecătoare într-un fel, și legăturile mele de sînge cu ea...

II

Foarte rusești au fost toate cîte m-au înconjurat în primii ani ai copilăriei. Măcar și această Stanovaia. Mai tîrziu am trecut nu o dată prin ea și m-am convins pe deplin că de mult nu mai era acolo nici urmă de tîlhari. Cu toate acestea, niciodată n-am pus-o în rînd cu celelalte sate; mi se părea că nu în zadar locuitorii ei au faimă de ucigași. Mai era și cunoscuta rîpă a Stanovaiei. În preajma satului, drumul mare cobora într-o vale destul de adîncă, și locul acesta inspira o frică aproape superstițioasă oricărui drumeț întîrziat, indiferent de anotimpul în care ar fi trecut pe acolo; am simțit-o și eu în tinerețe nu o dată această frică pur rusească. Erau pe drumul Cernavskaia destule locuri cu faimă rea — unde cîndva, la

crucea nopții, ieșeau din felurite vizuini tainice flăcăi vajnici, auzind de departe cu urechea deprinsă cu tăcerile nopții plînsul zurgălăilor sau dondănit de căruță pe drum; dintre toate însă mai vestită era rîpa Stanovaiei. Cînd ajungeai acolo noaptea, ți se strîngea inima de frică și nu mai știai ce-i mai bine: să mîi caii în goană mare sau să-i duci de dîrlogi, la pas, trăgînd cu urechea la fiecare zgomot cît de mic? Cîte nu-ți treceau prin minte! Te uiți, și ei sînt colea — călcînd alene, vin să-ți taie calea, cu securile în mîini, încinși zdravăn mai jos de mijloc, cu cușmele trase peste ochii ageri, se opresc apoi deodată, poruncind cu glas domol și cu o liniște peste măsură: „Ian stai oleacă, negustorașule..." Și oare ce-i mai înfiorător: să le auzi porunca zbucnind într-o liniște pașnică în amurgul tihnit ce învăluie ogoarele verii, ori răzbind prin hăulitul viforniței care te orbește cu pulberea-i albă ori detunînd sub ascuțișul stelelor toamnei, la lumina cărora vezi și pămîntul, negru pînă departe, mort, tare ca fierul, în vreme ce roțile propriei tale trăsuri bubuie atît de crîncen pe drumul înghețat bocnă?...

După Stanovaia, acolo unde drumul mare se încrucișa cu șoseaua, se afla o vamă și erai obligat să te oprești și să aștepți pînă ce vlăjganul de soldat, ieșind din îndoliata-i gheretă vărgată în alb și negru avea să dezlege o bară, vărgată și aceea, zăngănind din lanț, care va luneca cu un capăt în sus (pentru care lucru trebuia să plătești statului două copeici, ceea ce stîrnea indignarea tuturor călătorilor, care-l considerau jaf ziua 'namiaza mare). De acolo drumul o lua de-a lungul străvechii Slobozii Fugare, apoi pe lîngă mlaștina cu murdării ce poartă un nume și mai scîrnav, și, în sfîrșit, ieșea la șosea între închisoare și mănăstirea cea veche. Orașul se mîndrea cu vechimea lui, și pe drept cuvînt: era dintre cele mai vechi așezări rusești, situat în inima cîmpiilor de cernoziom din preajma stepei, la fatalul hotar de la care se întindeau odinioară „pămînturi sălbatice, neștiute", iar pe timpul cnezatelor Suzdalski și Reazanski se număra printre stîlpii Rusiei, care, după spusa letopisețelor, cei dintîi respirau colbul și viforul furtunii de sub norii asiatici amenințători ce se ridicau

asupra lor mereu, cei dintîi zăreau noaptea sau ziua jarişte a cumplitelor incendii, cei dîntîi trimiteau veste Moscovei despre primejdia ce o paşte, şi aşijderea cei dintîi îşi dădeau viaţa pentru ea. La timpul său, firește, a îndurat şi el ce i-a fost lăsat să îndure: în cutare secol un han „l-a nimicit pînă la temelii", în cutare secol, alt han, în cutare, un al treilea, în cutare an l-a pustiit foc mare, în cutare l-a bîntuit foametea, n cutare — molima... Mărturii istorice palpabile în asemenea îcondiţii, firește, nu s-au putut păstra. Totuşi tradiţia pe care o simţeai foarte puternică, ieşea la iveală în moravurile de neclintit ale traiului negustorimii şi al micii burghezii, în luptele cu pumnii şi năzdrăvăniile locuitorilor Mahalalei Negre, ai Zareciei şi Argamaciului ce se înălţa deasupra rîului, pe ale cărui stînci galbene, spune legenda, s-ar fi prăbuşit împreună cu argamaciul său un han tătar. Dar ce înmiasmat era acest oraş! Începea să miroasă de la rohatcă, de unde abia dacă se zărea cu nenumăratele-i biserici care scînteiau în depărtarea văii foarte largi; mirosea întîi mlaştina cu numele scîrnav, apoi fabrica de piei, miroseau apoi acoperişurile de tablă încinse la soare, după aceea piaţa, unde în zilele de tîrg stătea tabăra ţăranilor veniţi să vîndă şi să cumpere, iar după aceea nici nu mai ştiai a ce: a tot ce poate mirosi un străvechi oraş rusesc...

III

Am urmat la liceu timp de patru ani, stînd în gazdă la un oarecare Rostovţev, într-un mediu umil şi sărac; altundeva n-am putut pătrunde, orăşenii cu stare nu aveau nevoie de elevi în gazdă.

Şi cît de îngrozitor a fost începutul acestei vieţi! Numai faptul că era prima mea seară în oraş, prima după despărţirea mea de tată şi mamă, prima într-o atmosferă de mizerie cu totul nouă pentru mine, în două odăiţe strîmte, într-un mediu

străin mie pînă la absurd, între oameni pe care eu, cuconașul, îi socoteam demni de dispreț și care totuși căpătaseră pe neașteptate un fel de putere asupra mea — numai atît și ar fi fost de ajuns să mă îngrozească. Rostovțevii mai aveau în gazdă pe Glebocika, un băiețaș cu părul roșu, de vîrsta mea, colegul meu de clasă, fiul nelegitim al unui moșier de la Baturino; în seara aceea însă între noi nu existau încă nici un fel de raporturi; el ședea într-un colț ca o sălbătăciune prinsă în cușcă, tăcea cu încăpățînare, aruncîndu-mi pe sub sprîncene priviri neîncrezătoare, și nici eu nu mă vîram în sufletul lui — între altele și din pricina că mi se părea un băiețaș nu tocmai obișnuit, așa încît mi-am zis că ar fi poate cel mai bun lucru să mă țin mai la o parte. Știam că o să stăm la aceeași gazdă încă de la Kamenka — auzisem într-o zi pe dădaca pomenindu-l cu o vorbă foarte urîtă în legătură cu apariția sa pe lume. Și parcă dinadins afară timpul era închis, iar spre seară începu să picure, strada lungă, pietruită, fără sfîrșit, pe care o priveam de la fereastră părea moartă, pustie, iar în copacul aproape golaș de după gardul curții de peste drum croncănea un corb, cocoșindu-se de sforțare și făgăduind ceva nu tocmai bun, iar de după acoperișurile de tablă prăfuite, în clopotnița ce se înălța zveltă în depărtare, înfiptă în cerul înnourat ce se întuneca, ceva cînta și clincănea duios la fiecare sfert de oră, cu jale și deznădăjduit...

Într-o seară ca asta tata ar fi strigat numaidecît să se aprindă lumînările, să se pună mai devreme samovarul, ori să se așeze de cină — „nu pot să sufăr mohorala asta diavolească!“ Aici însă nu se aprindea lumina, la masă nu se așezau cînd li se năzărea — fiece lucru își avea locul și sorocul. Așa se întîmplă și acuma: lumînările fură aprinse numai cînd se întunecă de-a binelea și se întoarse și stăpînul casei din oraș, un bărbat înalt și zvelt, cu trăsăturile regulate ale feței oacheșe și o barbă neagră stufoasă pe alocuri atinsă de bruma anilor. Era nespus de zgîrcit la vorbă, de o exigență nestrămutată și moralizatoare, un om care avea pentru el și alții întotdeauna, în toate împrejurările, reguli ferme și sentințe, un fel de „nu noi, proștii și nebunii, ci tații noștri și străbunii“,

un fel de statut al bunei-cuviințe, atît casnică cît și socială, valabil pentru veșnicie. Se ocupa cu achiziționarea de grîne și vite, pentru a le revinde apoi, și adesea era plecat la drum. Dar și în zilele cînd lipsea, în casa lui, în familia lui (compusă din soție, femeie drăgălașă și liniștită, două fiice cu gîturile goale plinuțe și un fiu de șaisprezece ani) domnea neschimbat legea odată statornicită de spiritul lui nobil și aspru: tăcere, ordine, hărnicie, curățenie în fiecare faptă, în fiecare vorbă...

Și în seara aceea tristă, stăpîna casei și fetițele, șezînd fiecare cu lucrul ei de mînă, îi pîndeau întoarcerea, ca să așeze masa. Numai ce bufni portița de la stradă și toate trei se încruntară nițeluș.

— Mania, Kstiușa, puneți masa! spuse cu glas scăzut stăpîna casei și, sculîndu-se de la locul ei, se duse la bucătărie.

Rostovțev intră, scoase în micul antreiaș șapca și zeghea, rămase doar într-o podiovcă cenușie care împreună cu cămașa brodată și cizmele ușoare de box sublinia și mai mult frumusețea lui tipic rusească. Adresîndu-i nevestei cîteva vorbe reținute de salut, el își spălă cu grijă mîinile la spălătorul de aramă prins în perete și le stoarse bine deasupra ciubărului din bucătărie. Ksiușa, cea mai mică dintre fetițe, îi întinse, plecînd ochii în pămînt, un ștergar lung, curat. El se șterse fără grabă pe mîini și, cu un zîmbet mohorît, i-l aruncă fetei în cap — la care ea se aprinse toată de bucurie — și, deschizînd ușa în odaie, se închină de cîteva ori după tipic, cu toată evlavia către iconostasul din colț...

Prima cină la Rostovțevi mi se întipări de asemeni în memorie — și nu fiindcă ar fi fost alcătuită din feluri foarte ciudate pentru mine. S-a servit întîi o ciorbă, apoi pe un fund de lemn, bucăți de burtă sure și zgrunțuroase — numai mirosul și aspectul lor m-au cutremurat — pe care stăpînul casei le tăia felii mărunte apucîndu-le cu mîna; la burtă s-a servit pepene murat, iar ca încheiere, fiertură de hrișcă cu lapte. Dar nu despre asta era vorba, ci pentru că nu mîncasem decît ciorbă și pepene, stăpînul casei îmi aruncă de vreo două ori cîte-o privire piezișă.

— Trebuie să te deprinzi cu de toate, coconașule... Sîntem oameni simpli, ruși, nu pani, la noi turta se mănîncă și fără susan, așa că vezi... feluri pentru fiecare n-om găti...

Și mi se păru că ultimele cuvinte le-a rostit aproape cu trufie, cu deosebită greutate și povățuitor — și în clipa aceea mă învălui un suflu de mîndrie din care am respirat pe săturate cît am stat la oraș.

IV

În general mîndria răsuna adesea în vorbele lui Rostovțev. Dar cu ce se mîndrea? Desigur, cu faptul că noi Rostovțevii sîntem ruși, ruși adevărați, că trăim viața aceea cu totul aparte, simplă, modestă în aparență, care și este adevărata viață rusească, o alta mai bună nu există și nu poate exista, pentru că e modestă numai în aparență, iar în fapt bogată ca nicăieri, o chintesență legiuită a adevăratului spirit rusesc, iar Rusia e mai bogată, mai puternică, mai drept-credincioasă și mai glorioasă decît toate țările lumii. Și oare se mîndrea numai Rostovțev? Mai tîrziu am constatat că se mîndreau mulți alții, foarte mulți, iar astăzi mai văd ceva: că mîndria aceasta a fost atunci un fel de semn al vremii și se simțea în mod deosebit în acei ani, și nu numai în orașul nostru.

Unde a dispărut sentimentul acesta mai tîrziu cînd pierea Rusia? Cum de n-am știut apăra ceea ce cu atîta mîndrie numeam rusesc și de al cărui adevăr și dreptate eram după toate aparențele atît de profund încredințați? Așa sau altfel, un lucru știu bine, că am crescut pe vremea cînd Rusia însemna o forță uriașă și conștiința de neclintit a acestei forțe. Cîmpul de observație al ochiului meu de adolescent nu era nicidecum atotcuprinzător, însă ceea ce am putut observa pe atunci se dovedea, repet, pe deplin concludent.

Mai tîrziu am constatat că mulți, foarte mulți alții, nu numai Rostovțev, vorbeau cam în același fel, le auzeam mereu vorbele lor, chipurile smerite — „iaca, noi sîntem oameni din popor, pînă și împăratul nostru Alexandr Alexandrovici

umblă cu ciubote unse cu dohot" — și astăzi nu mă mai îndoiesc că asemenea stări erau proprii nu numai orașului nostru, da în general subliniau sentimentele de atunci ale tuturor rușilor. Manifestările unor atari sentimente cuprindeau firește, și partea lor de poză, de afectare — așa, de pildă, fiecare zeghe își juca rolul la fiecare răscruce; zărind în capătul străzii o biserică, își scotea șapca și, făcîndu-și cruce, se închina aproape pînă la pămînt; e drept că rolul se schimba ușor, spusele adesea nu se potriveau cu fapta, unuia din sentimente îi lua locul un altul, opus, totuși, ce anume precumpănea?

Rostovțev spuse o dată, arătînd rama ferestrei, unde făcuse nu știu ce însemnări cu creta:

— Ce-avem nevoie de polițe? Astea nu-s lucru rusesc. În vremurile de-altădată nici nu se pomenea de ele, negustorul își însemna cît și cine îi datorează, uite, cum făcui eu, acolo, cu creta pe uscior. A trecut sorocul și datornicul nu s-a înfățișat, negustorul i-o amintește cu bună cuviință. A mai trecut unul și tot nu s-a înfățișat, îl amenință: „Bagă de seamă, omule, nu cumva să uiți și a treia oară, că atunci vei ști că șterg însemnarea. Ție o să-ți crape obrazul de rușine după aceea!"

Puțini erau, firește, ca el. După natura ocupației era un „chiabur", dar nu se socotea ca atare, și nici nu avea de ce: pe drept cuvînt își zicea negustător, și nu numai că nu semăna celorlalți chiaburi, dar nici măcar multor orășeni. Se întîmpla să ne viziteze cîteodată, pe noi, chiriașii săi, și ne trezeam uneori că ne întreabă zîmbind pe sub mustață:

— Da poezii v-au dat azi de învățat ?

— Ne-au dat, îi răspundeam.

— Ce fel?

— *„La un ceas de noapte, cerul ocolind,*
Luna flori de gheață coase-n fir de argint..."[1]

— Hm, nu-s prea grozave, spunea el... *„La un ceas de noapte, cerul ocolind..."* Nu prea pricep ce-i aia...

Nu pricepeam nici noi, pentru că nu băgam de seamă virgula după cuvîntul „noapte", versul părea într-adevăr șchiop. Și nu știam ce să-i răspundem. Și din nou ne întreba:

[1] Din poezia lui N.I. Ogariov „Izba".

— V-au mai dat și altele?
— Ne-au mai dat:

„Umbra stejarului vechi, mare, stufoasă, bogată,
Tare-ndrăgise-n priveghi o cîntăreață-aripată,
La adăpostu-i stufos de ramuri lin legănate
Pace găsea și adăpost, pace și-odihnă-mpăcată...“

— Ei, astea mai da, îs frumușele. Ia ziceți-mi-le pe-alea despre rugăciune, și *„Sub cupola-adîncă...“*

Și începeam, plin de sfială:

— „O, vino tu, cel pradă suferinței,
O, vino tu, cel plin de bucurii,
Bat clopote dintîi, chemînd la rugăciune
Cu sonuri blînde bat, bat clopote dintîi...“[1]

Mă asculta coborîndu-și peste ochi pleoapele. Declamam apoi versurile lui Nikitin:

— „Sub cupola-adîncă a cerului albastru
Văd în larga zare stepa unduind...“

Era o descriere avîntată și entuziastă a măreților întinderi, a feluritelor mari bogății, puteri și fapte ale Rusiei.

Iar cînd ajungeam la strofele mîndre, pline de exaltată bucurie, ce încheiau și desăvîrșeau această descriere:

Hei, Rusia mea mult puternică,
Îndrăgită patrie pravoslavnică...[2]

îl vedeam că-și încleștează fălcile și se face palid de emoție...

— Da, astea-s versuri! rostea el deschizînd ochii, străduindu-se să pară calm. Astea să le învățați mai cu temei! Și cînd te gîndești — cine le-a scris? Un frate, un om de rînd, concetățean de-al nostru!

Apoi se ridica și pleca.

Ceilalți „negustători“ ai orașului, mai mari și mai mici, nu erau ca Rostovțev, de multe ori se arătau de treabă numai în vorbe, dovedindu-se în fapt adevărați tîlhari, îl jupuiau „și pe-ăl viu, și pe-ăl mort“, furau cît puteau la cîntar și la cot, ca ultimii cotcari, mințeau și jurau strîmb de la obraz

[1] Din poezia lui I.S.Aksakov „Vagabondul“.
[2] Din poezia lui I.S.Nikitin „Rusia“.

fără pic de rușine, trăiau în murdărie, grosolan, clevetind unul pe altul, se fuduleau unul în fața celuilalt, se invidiau între ei și se dușmăneau, alteori se distrau pe socoteala a tot felul de nebuni și nebune, smintiți și smintite, schilozi și săraci cu duhul întru Domnul, comițînd fapte de o groaznică cruzime și josnicie, căci de ăștia umblau destui prin oraș, iar la mujici se uitau cu un nespus și fățiș dispreț și „le luau pielea" cu drăcească neobrăzare, veselă și dibace.

Nu se lăsau mai prejos nici alți concetățeni de-ai lui Rostovțev — doar toată lumea știe ce-au fost și ce mai sînt funcționarul rus, nacialnicul rus, filistinul rus, mujicul rus, muncitorul rus. Cu toate acestea, nu se poate să nu fi avut și ei meritele lor. Cît privește mîndria pentru Rusia și tot ce-i rusesc, ei bine, o aveau îndestul, chiar cu prisosință. Și nu numai Rostovțev avea de ce păli de mîndrie și emoție, repetînd avîntatul stih al lui Nikitin:

Hei, Rusia mea mult puternică!

sau rostind numele lui Skobelev, al lui Cerneaev, sau al țarului-eliberator, ori ascultînd din strana catedralei o pomenire a „cuviosului și preaputernicului, marele nostru țar și domnitor Alexandr Alexandrovici", rostită de glasul ca de tunet al diaconului cu plete de aur și odăjdii daurite, ca să-și dea seama deodată, aproape cu groază, sau poate numai să bănuiască asupra cărui imperiu cu adevărat de necuprins, alcătuit din țări, neamuri și popoare, asupra cîtor bogății fără seamăn și forțe ale vieții — „o viață pașnică și prosperă" — trona coroana imperială rusă.

V

Începuturile vieții mele de licean se dovediră atît de îngrozitoare cum nici nu mi-aș fi putut închipui. Prima seară la oraș a fost de-a dreptul cumplită. Mi se părea că totul s-a sfîrșit! Dar poate și mai cumplit a fost faptul că foarte curînd m-am supus soartei și am acceptat traiul acela destul de comun de licean, dacă nu punem la socoteală sensibilitatea mea nu tocmai obișnuită.

Dimineața în care am pornit cu Glebocika pentru prima oară spre liceu era însorită, și doar atît a fost de ajuns ca să ne înveselim. Și apoi cine mai era ca noi! Toate straiele noi-nouțe, solide, bine croite, cizmulițele lustruite, postavul pantalonilor de un cenușiu-deschis, tunica albastră cu nasturi de argint, șepcile albastre lucind pe căpșoarele noastre tunse și pieptănate, ghiozdanele scîrțîitoare mirosind a piele, pline cu manualele, penarele, creioanele, caietele cumpărate în ajun. Pe lîngă toate astea mai era și noutatea sărbătorească a liceului: curtea lui curată, pavată cu piatră, geamurile și clanța ușii de la intrare scînteind în văpaia soarelui, curățenia, lărgimea și sonoritatea coridoarelor vopsite proaspăt în timpul verii, ale claselor luminoase, ale sălilor și scărilor, huietul și răcnetul sprințar al mulțimii nesfîrșite de copii care, cu o sporită atîtare năvălea în ele din nou, după repaosul vacanței, liniștea solemnă a primei rugăciuni în sala festivă înainte de începerea lecțiilor, prima încolonare „perechi, cu stîngu-nainte, direcția clase", comanda coloanei avînd-o un militar pursînge, căpitan în rezervă, care bătea strașnic cadența; prima încăierare la ocuparea locurilor în bănci și, în sfîrșit, prima intrare a profesorului în clasă, fracul lui cu coadă de rîndunică, ochii parcă mirați scînteind de sub ochelari, ciocul proțăpit în sus, servieta sub braț...

Peste cîteva zile totul intrase în obișnuit, de parcă n-aș mai fi trăit altfel. Și prinseră a se depăna zilele, săptămînile, lunile...

Învățam fără efort, bine numai la obiectele care îmi plăceau mai mult sau mai puțin, la celelalte mediocru, scăpînd ușor numai datorită capacității mele de asimilare, în afară de unele lucruri chiar nesuferite, cum a fost de pildă aoristul. Lăsînd deoparte faptul că materiile ni se predau după niște metode obtuze, cazone, trei sferturi din cîte învățam nu ne era de nici un folos și nu ne-a lăsat în suflet nici cea mai slabă urmă. Majoritatea profesorilor erau niște mediocrități lipsite de cultură, în afară de cîțiva originali, pe socoteala cărora, bineînțeles, clasele se amuzau copios, și vreo doi-trei nebuni de legat, dintre care unul cu adevărat remarcabil; omul acesta tăcut avea o manie: se temea de murdăria vieții, de respirația omenească, de atingerea cuiva; umbla întotdeauna pe mijlocul străzii, iar la liceu, după ce

își scotea mănușile, apuca numaidecît batista, ca numai prin ea să pună mîna pe clanța ușii sau pe scaunul de la catedră: era mic de stat, slăbuț, cu splendide plete ondulate curgînd pe spate, cu o frunte albă, gînditoare — trăsăturile feței fine și ochii negri, imobili, care priveau undeva în spațiu cu tristețe și resemnat...

Ce-aș putea să mai spun despre anii mei de școală? De-a lungul lor m-am transformat din copil în adolescent. Dar cum s-a petrecut transformarea, iarăși numai Dumnezeu știe. În aparență viața mea curgea desigur monoton și banal. Mereu aceleași drumuri la liceu, aceleași seri cu învățatul lecțiilor pe mîine, plictisitoare și fără chef, mereu același neostoit vis la vacanța viitoare, aceeași numărare a zilelor cîte au mai rămas pînă la Crăciun, ori pînă la vacanța mare — oh, de-ar trece odată!

VI

Iată o seară de septembrie. Rătăcesc prin oraș — pe mine Rostovțevii nu îndrăznesc să mă așeze la lecții, ori să mă urechească așa ca pe alde Glebocika, încît pe zi ce trece se înverșunează și se arată mai încăpățînat și mai leneș. Sufletul mi-e plin de tristețe și părere de rău după vara ce-a trecut, care părea să nu mai aibă sfîrșit și-mi făgăduia realizarea a o mie din cele mai teribile planuri, tristețe pentru înstrăinarea mea de toți cei care trec pe jos sau în trăsură, vînd în piață sau la tarabe... Toți au treburile lor, discuțiile lor, toți trăiesc viața lor cotidiană de oameni mari, nu ca singuraticul și tristul licean care încă nu participă la ea. Orașul geme de atîta bunăstare și atîta lume: și pînă acum a fost înstărit, face negoț tot anul cu Moscova, cu Volga, cu Riga, cu Revel, acum însă e și mai bogat — de dimineață și pînă seara cară satul recoltele, de dimineață pînă seara curg de pretutindeni grînele, pieței gem sub munții de roade ale pămîntului. Mereu întîlnești mujici care grăbesc pe mijlocul străzii, flecărind de una și de alta cu glasuri răsunătoare de oameni mulțumiți ce și-au luat o piatră de pe inimă terminîndu-și cu bine treburile la oraș, ba au și dat de dușcă un rachiu, iar

acum, în drum spre căruță, gustă în mers dintr-o franzelă. Alături, pe trotuare, merg tăifăsuind însuflețit și cei ce cît a fost ziua de lungă i-au jupuit pe acești mujici, făpturi arse de soare, prăfuite și veșnic pline de energie care cumpără ca să revîndă și care ies în drumul mujicilor de dimineață, înainte ca ei să ajungă în oraș, și își răpesc fără rușine unul altuia prada, ca s-o ducă apoi în piețe și prăvălii. Și aceștia își trag acum sufletul, îndreptîndu-se spre birturi, să bea cîte-un ceai. Iar Strada Mare, dreaptă ca o săgeată ce duce afară din oraș, pe acolo unde stau față-n față închisoarea și mănăstirea, se pierde în norii de colb și pulberea orbitoare a soarelui care asfințește exact la capătul ei și prin acest aur colbuit curge șuvoiul celor care vin și al celor care pleacă pe jos sau cu căruța ori se întorc de la alergările de trap, care de asemeni fac faima orașului — și cîți filfizoni vezi aici metamorfozați din prăvăliași și contopiști, cîte domnișoare gătite în toate culorile, ca pasărea paradisului, cîte cabriolete elegante în care tronează negustorași cu dosuri grase, alături de nevestele lor tinere, strunindu-și armăsarii focoși! Iar la catedrală bat clopotele chemînd la utrenie și vizitii bărboși și gravi duc în calești greoaie și comode, trase de cai peste măsură de grași, negustorese bătrîne, cu lumînări de ceară în mîini, care te surprind fie cu buhăiala lor pămîntie și belșugul de juvaieruri, fie cu slăbiciunea și paloarea de mort a obrazului...

Iată și o zi festivă, cînd se slujea un tedeum la catedrală. Înainte de a porni într-acolo, căpitanul, după ce ne-am strîns în curtea liceului, ne controla fiecare nasture. Și profesorii erau în uniforme, cu decorații pe piept și cu tricornuri. Iar în timp ce străbăteam încolonați străzile, simțeam cu satisfacție că trecătorii ne privesc ca pe ceva cazon, aproape militar, care nici nu se poate să nu ia parte la tot fastul acelei zile. Fel de fel de instituții grăbeau și ele spre catedrală în trăsuri sau pe jos, deci alte uniforme și decorații, tricornuri și epoleți pe umerii opulenți.

Cu cît te apropiai, cu atît mai sonor, mai greu, mai dens și mai solemn vuia clopotul. Dar iată și pridvorul — „Jos șepcile!“ — și înghesuindu-ne și stricînd rîndurile, pătrundem în măreția răcoroasă a portalului larg deschis, și vuietul uriașului de o mie de puduri sună înăbușit chiar deasupra

capului, întîmpinîndu-ne larg și cu severă binecuvîntare, primindu-ne în sînul lui și acoperindu-ne cu totul.

Ce mulțime! Și cîtă splendoare a iconostaselor acoperite de sus pînă jos cu aur, a odăjdiilor de basm, a flăcării lumînărilor, a tot felul de grade și autorități care se îngrămădesc lîngă treptele amvonului acoperit cu postav roșu!

Toate astea nu erau chiar ușor de îndurat pentru un suflet de copil: mi se învîrtea capul din pricina lungimii pompoase a slujbei, a citirilor, cădelnițărilor, ieșirilor și aducerilor, din pricina hăulitului basilor și a dulcеții alturilor care se stingeau acolo sus, fălindu-se cînd cu puterea, cînd cu gingășia lor rafinată, dar și din pricina zidului compact al trupurilor mari, fierbinți, care te înconjurau din toate părțile, din pricina vederii polițaiului care, trezindu-ți groază, se înălța exact deasupra noastră, foarte asemănător cu un trunchi de porc tăiat, strîns parcă într-un corset în uniforma-i scurtă și centura de argint...

Seara orașul ardea cu pălălaie roșie și duhnea a gaz, ploștile stăteau înșirate de-a lungul trotuarelor, iar casele — dintre primele impresii orășenești, aceasta a fost mai memorabilă — împodobite cu steaguri, luceau în întuneric cu fosforescența fantastică a coronițelor și inițialelor.

În astfel de seri lumea se plimba pînă tîrziu pe promenada din parc. Așa se întîmplă ca fiul lui Rostovțev, licean și el în clasa șasea, să ne ia, pe mine și pe Glebocika, la plimbare în parc. Ce mult m-a uimit mulțimea care din pricina înghesuielii se mișca încet pe aleea principală, mirosind a colb și a colonie ieftină, în timp ce la capătul aleii, într-o scoică iluminată de becuri multicolore, fanfara regimentului revărsa, bubuind și răgînd din toate trompetele și timpanele sale de aramă, un vals melancolic. În această alee Rostovțev se opri deodată, ciocnindu-se față-n față cu o drăgălașă domnișoară care ne venea în întîmpinare cu prietenele ei și, oprindu-se, roși pînă-n albul ochilor, bătu în glumă din călcîie și o salută milităreste, în timp ce chipul ei de sub pălărioara nostimă se luminase tot de un zîmbet sincer fericit.

În mijlocul unui rond din fața estradei cu flori țîșnea un joc de apă și mi-a rămas pentru totdeauna în memorie prospețimea lui și parfumul fermecător de răcoare și de flori proaspăt stropite ce se numeau regina-nopții, după cum am aflat

mai tîrziu, asociindu-se cu un sentiment dulce de iubire pe care aveam să-l cunosc pentru prima oară în viață de-a lungul a cîtorva zile. Datorită acelei domnișoare provinciale nu pot simți nici azi fără emoție mirosul de regina-nopții, în timp ce ea n-a avut niciodată idee de mine și de faptul că toată viața mi-am amintit din cînd în cînd de dînsa, simțind în același timp prospețimea jocului de apă și vraja sonurilor fanfarei îndată ce mă-nvăluia acel parfum...

VII

Au sosit și primele zile friguroase, sărace, plumburii și mult prea calme pentru zile de toamnă tîrzie. Orașul pune la ferestre al doilea rînd de geamuri, face foc în sobe, se îmbracă gros și începe să-și facă provizii pentru la iarnă din tot ce se cuvine, gustînd dinainte atmosfera primitoare a odăilor calde și acel trai tradițional ce-l duce de veacuri, în care datinele și obiceiurile se succed ca și anotimpurile.

— Se duc gîștele sălbatice, spune Rostovțev cu vădită plăcere, intrînd în casă îmbrăcat cu zeghea lui groasă și șapca îmblănită și aducînd cu el prospețimea aerului de afară. Am văzut trecînd un cîrd întreg... Ți-am tocmit de la un țăran două care cu varză. Ia-o în primire, Liubov Andreevna, țăranul sosește numaidecît. O frumusețe de varză, una și una.

Și simt că mă umple un val de plăcere, și o amețeală, și o nespusă tristețe...

Pun deoparte romanul lui Walter Scott împrumutat de la biblioteca liceului și rămîn pe gînduri — aș vrea să înțeleg și să pot exprima ceea ce se petrece în mine. Cu ochii minții văd și cercetez orașul. De pildă, la porțile lui se înalță o străveche mănăstire de călugări... toată lumea spune că rachiul nu-i lipsește nici unui călugăr din chilioară și nici cîrnații ascunși pe după icoane; Glebocika e foarte preocupat să știe dacă poartă călugării pantaloni sub anteriu, eu însă mă gîndesc la mănăstirea însăși și-mi răsare în minte perioada aceea de exaltare bolnăvicioasă cînd posteam și mă rugam, voind să ajung un sfînt, și în afară de asta nu știu de ce mă

obsedează gîndul la vechimea ei, la faptul că nu o dată au asediat-o tătarii și au cucerit-o, arzînd-o și jefuind-o, și în asta descopăr ceva sublim, pe care mă căznesc să-l pot înțelege și exprima în versuri, într-o fantasmă poetică...

Apoi, dacă te întorci îndărăt de la mănăstire în oraș, de-a lungul Străzii Mari, în stînga vei avea ulicioarele sărace și murdare care coboară spre rîpă, unde curge afluentul urît mirositor al rîului nostru în care se moaie și se putrezesc pieile: are apa mică, fundul acoperit de straturile lor negre, iar pe maluri zac munți întregi din ceva brun care duhnește tare, înțepător; tot acolo se ridică un șir de construcții de bîrne, unde pieile sînt uscate și argăsite și unde lucrează lărmuind o uriașă mulțime, fumează, și proferează măscări, un soi de oameni cumplit — voinici, nespus de soioși și brutali... Și aceste locuri urîte sînt străvechi, cel puțin de vreo treipatru sute de ani, și mă chinuie dorința să spun ceva sau să născocesc ceva minunat despre ele...

Dincolo de pîrîu se află Mahalaua Neagră și Argamaciul, rîpele stîncoase pe care-i așezat, iar dedesubtul lor rîul care curge pe acolo de mii de ani spre sudul îndepărtat, către izvoarele Donului, unde s-ar fi înecat, chipurile, tînărul han tătar; și despre el aș vrea mult de tot să născocesc ceva și s-o istorisesc în versuri; legenda spune că l-ar fi pedepsit icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni, care și azi se află în cea mai veche biserică din orașul nostru, așezată față-n față cu Argamaciul. E chipul acela străvechi în fața căruia nu se sting niciodată candelele și întotdeauna se roagă în genunchi vreo femeie înfășurată în șal negru, lipindu-și strîns de frunte degetele adunate mănunchi și ațintindu-și neostoit privirea îndurerată către îmbrăcămintea de aur roșu care lucește mat în lumina candelelor și în deschizătura căreia se vede mîna dreaptă, îngustă, cafenie, aproape neagră, lipită de piept, iar puțin mai sus — un chip medieval, străvechi și înnegrit de asemeni, plecat pe sub dantele de argint cu smerenie și îndurare spre umărul stîng, cu o cunună de spini pe frunte, încrustată cu diamante, perle și rubine...

Iar pe celălalt mal al rîului, unde sfîrșește orașul, se lăfăie în largul ei, în valea întinsă, mahalaua Zareciei, cît un oraș întreg, o adevărată împărăție a căilor ferate, acolo unde se duc acum cîrduri-cîrduri gîștele sălbatice sub cerul posac și rece și unde zi și noapte strigă locomotivele a chemare,

trist, sinistru, sfîșietor, în aerul înghețat și cristalin, și tot acolo se află gara care te îmbie cu mirosurile ei — de piroști, de samovar încins, cafea — amestecate cu acela de cărbune de pămînt de la locomotive care zi și noapte aleargă către toate colțurile Rusiei...

Țin minte nu puține zile ca aceea, sărace, scurte, care te apăsau cu tristețea lor, cu căldura primitoare a odăii și meditațiile cînd la vechimea orașului, cînd la necuprinsul cîmpiilor tomnatice care se zăreau la marginea lui. Fără sfîrșit se înșiruiau zile irosite jumătate în plictiseala din clasă, unde aflam cu de-a sila ceea ce, chipurile, era necesar să știm, și jumătate în căldura celor două odăițe simple a căror liniște o adîncea ticăitul somnolent al deșteptătorului de pe comoda stăpînei, acoperită cu un șervețel croșetat, dar și clincătul abia perceptibil al croșetelor în mîinile Ksiușei și ale Manei care toată ziua împleteau dantele... Se înșiruiau alene, monotone și deodată se rupeau: în unele amurguri deosebit de triste, auzeam pe neașteptate bufnind portița de la stradă, apoi ușa tindei antreiașului și în prag răsărea tata cu căciula de blană cu urechi și șuba de raton desfăcută, și atunci mă aruncam din goană de gîtul lui, îi sărutam cu foc buzele dragi, calde, sub mustața rece și umedă de la frigul de afară, spunîndu-mi în sinea mea cu încîntare: O, Doamne, cît e de aparte, nu seamănă cu nimeni, dar cu nimeni din oraș, și cît de mult se deosebește de alții!...

VIII

Strada noastră străbătea orașul de la un capăt la altul. În capătul nostru era pustie — rar cînd vedeai un trecător — avînd de o parte și de alta numai case din piatră de-ale negustorilor, ce păreau nelocuite. În schimb, porțiunea centrală era foarte animată — căci dădea în piață și acolo se înșirau pe lîngă birturi, tarabe și cele mai bune magazine, cele mai bune hoteluri, printre altele hotelul din colț numit Dvoreanskaia, unde trăgeau aproape exclusiv moșierii. Din subsolul său se revărsau arome îmbietoare de feluri alese, desfătînd trecătorii care puteau vedea și forfota bucătari-

lor în bonete albe, în timp ce prin ușa de la intrare cu geamuri mari se zărea scara monumentală, acoperită cu postav roșu.

Pe cînd eram în liceu, tata își trăia ultimii ani de glorie (mutîndu-se la Baturino, ipotecase și apoi vînduse Kamenka, chipurile, în vederea unor înțelepte transformări gospodărești) și se simțea iarăși mare boier, așa încît, venind la oraș, trăgea din nou la Dvoreanskaia și ocupa întotdeauna cea mai bună cameră. Iar cînd sosea el, părăsind familia Rostovțev, petreceam și eu două-trei zile într-o cu totul altă lume, redevenind pentru acest răstimp „coconașul" căruia toți îi zîmbeau, și i se închinau — birjarii din fața hotelului, portarul de la intrare, lacheii și jupînesele, ba chiar și Miheici cel ras în cap, cu fracul său încăpător și cu papion alb la gît, fostul iobag al lui Șeremetiev, care cîndva colindase lumea — Parisul, Roma, Petersburgul, Moscova, gustînd din tot ce-i mai grozav — iar acum își sfîrșea zilele demn și cu tristețe, în chip de lacheu, într-un biet tîrg provincial, într-un biet hotel ca acesta, unde pînă și boierii cei mai autentici și mai cumsecade se prefac numai a fi boieri, cît despre ceilalți, nu-s decît niște bieți „monșeri" provinciali, cum îi botezase el, oameni cu apucături boierești și pretenții cam dubioase, ca și dezinvoltura lor, și cu voci joase, mai degrabă din pricina rachiului de cît a boieriei.

— Să trăiți, Alexandr Sergheici, se luau la întrecere birjarii din fața hotelului. Porunciți să vă aștept — poate vă duceți la circ în seara asta...

Și tata, care, firește, nu putea să nu simtă cît de fals era rolul său de bogătaș, părea totuși încîntat de aceste strigăte și poruncea să fie așteptat, deși lîngă Dvoreanskaia birje erau întotdeauna berechet, așa că n-avea rost să plătești așteptatul.

Cînd am deschis ușa cu geamuri, ne învălui căldura și lumina de lămpi puternice, încîntător de vie, care scălda totul, și atmosfera aceea plăcută și elegantă ce caracteriza hotelurile provinciale în care se țineau adunările și consfătuirile nobilimii. În coridorul de la catul de jos, care ducea spre restaurant, se auzea larmă de glasuri, rîsete, și cineva striga: „Miheici! Ce naiba, spune odată contelui că-l așteptăm!" Iar pe scara ce urca la etaj ne-am întîlnit cu un uriaș în șubă bogată, semănînd a mujic și a cneaz medieval, care, oprindu-se

locului, scoase o exclamație de mirare, holbîndu-și cu prefăcută bucurie ochii cenușii cu privirea rece de uliu, și cu amabilitatea grațioasă de curtean sărută mîna mamei, în timp ce tata, adaptîndu-se numaidecît la tonul lui monden, îi strînse cu putere mîna, spunînd:

— Treceți pe la noi, prințe! Neapărat! Vom fi bucuroși din toată inima!

Iar pe coridor ne veni în întîmpinare cu pași repezi un tînăr scurt în picioare, destul de grăsuliu, în podiovcă și cămașă rusească de batist, cu părul albicios pieptănat lins și ochi bulbucați de bețiv de-un albastru viu, care ne strigă răgușit, cu grabă, de departe, tare de răsună coridorul, pe un ton cald de rudă (deși între noi nu era nici pomeneală de rudenie):

— Ce bucurie, unchiule dragă! Nu te-am văzut de-un car de ani! Aud: „Arseniev, Arseniev", și nu știu dacă despre tine-i vorba sau despre altul... Bună ziua, scumpă mătușă, îi dădea el înainte fără să răsufle, sărutînd mîna mamei cu atîta dragoste de nepot, că ea se văzu silită să-i atingă cu buzele tîmpla. Bună ziua, Alexandr, se întoarse apoi spre mine cu vioiciune, greșindu-mi ca întotdeauna numele. Ia uite ce voinic te-ai făcut! Zi și dumneata, unchiule, șed aici de cinci zile, îl aștept pe blestematul cela de Kricevski — mi-a făgăduit un împrumut pentru rata de la bancă, și cînd colo, dracu știe pentru ce a șters-o tocmai la Varșovia, și cînd s-o întoarce, numai Nichipercea știe... Ia spune, ai luat masa? Hai jos, este acolo o societate întreagă...

Și tata, după ce-l sărută drăgăstos, îl pofti din senin să ia masa cu noi și-l cără în cameră, cuprins deodată de-o vie amiciție ca să-i comande apoi lui Miheici o groază de gustări și de feluri, rachiuri și vinuri... O, cît de mult și de lacom a mîncat și a băut așa-zisul nepot! Cît de limbut a fost și cît de zgomotos a vorbit, tot exclamînd, rîzînd în hohote, minunîndu-se! Pînă azi îi aud strigătul răgușit, fraza lui plină de revoltă pe care o repeta necontenit:

— Și ai putut să crezi dumneata, unchiule, că sînt capabil de așa ceva?

Seara ședeam în uriașul cort al fraților Truzzi, în aerul lui de gheață care duhnea tare și plăcut a toate cîte duhnește de obicei circul. Clovnii multicolori ca papagalii, cu pantaloni largi, fața albă ca de cretă și părul roșu ca focul, țîș-

neau în arenă scoțînd cîte un mic strigăt spre încîntarea publicului și se trînteau din fugă, cu prefăcută stîngăcie, cu burta în nisip, iar în urma lor apăru călcînd apăsat un bătrîn cal alb ducînd pe spinarea lui grozav de lată, în scobitura ei, o femeie scurtă-n picioare, în tricou roz, cu fesele trandafirii mușchiuloase sub fustița țeapănă de balerină lucind de paiete. Fanfara îi dădea zor cu „Salcie, sălcioară, verde salcie..." în ritmul săltăreț al Kamarinskăi, iar directorul, un om chipeș cu barba neagră, în frac, cizme de lac și cilindru pe cap, stătea în centrul arenei și nu făcea decît să se învîrtă în loc, pocnind de ți-era mai mare dragul din biciul lung; calul, arcuindu-și gîtul cu îndîrjire și semeț, galopa greoi în puterea inerției chiar pe marginea cercului, plecîndu-se din tot trupul pe o parte, în timp ce femeia sălta și tot sălta pe șa, în așteptarea momentului. Deodată, cu un strigăt scurt de cochetărie, sări din goană rupînd cu foșnet hîrtia scutului ce-l ridicaseră în calea ei stalmaiștrii în camizole și, străduindu-se să fie mai ușoară ca puful, căzu în picioare pe nisipul răscolit al arenei; salutată de o furtună de aplauze, făcu o seamă de reverențe cu nespusă grație și flutură din mîinile răsucite nu știu cum din încheieturi, pînă ce se retrase cu țopăieli de copiliță în culise. Și muzica tăcu brusc, deși clovnii, rătăcind dezmățați prin arenă, cu aerele unor prostănaci orfani, se rugau graseind: „Încă-o juma de pogție de Kamahinski! Vă hugăm! Vă hugăm!" Circul întreg încremeni, cuprins de o dulce spaimă: stalmaiștrii aduceau pe arenă în mare grabă o cușcă de fier uriașă, iar din culise se auzi deodată monstruosul răget al cuiva, un răget rostogolit, de parcă-l apucase o cumplită greață, iar după aceea un oftat maiestos, regesc, care zgudui pînă la temelii cortul fraților Truzzi...

IX

După plecarea mamei și a tatii, începeau pentru mine parcă zilele postului mare.

Nu știu cum se făcea că plecau de obicei sîmbăta, așa că în seara aceleiași zile trebuia să mă duc la vecernie, la biserica Înălțării, aflată într-una din fundăturile de pe lîngă liceu.

O, Doamne, cît de limpede e amintirea acestor seri molcome și triste de toamnă tîrzie, sub bolțile ei joase și sumbre! De obicei, ne duceau la biserică mult înaintea începerii slujbei și o așteptam într-o tăcere mută, în timp ce negurile se țeseau tot mai dese. Și numai noi eram acolo, nimeni altul — nu se zăreau în biserică decît doar rare umbre de bătrîne îngenuncheate prin colțuri, și nici un zvon nu tulbura tăcerea în afară de șoaptele foșnitoare ale rugăciunilor lor și trosnetul sfios și arar al făcliilor și candelelor de lîngă altar.

Amurgul pogoară cernit, văd prin deschizăturile prelungi ale ferestrelor cum se stinge trist seara în siniliu și în violaceu... Iată și pașii vătuiți ai slujitorilor bisericești care, în anterie căptușite gros și galoși adînci, trec spre altar. Dar și după aceea tăcerea și așteptarea mai dăinuie multă vreme în altar, după ușile ascunse de mătasa roșie se urzesc tainice pregătiri. Apoi, cînd ușile se deschid — ceea ce vine întotdeauna pe neașteptate și-ți dă fiori, se cădelnițează prelung și în tăcere pristolul, pînă ce în sfîrșit se ivește pe amvon diaconul invocîndu-și cu glas potolit solemna chemare: „Cu înțelepciune, drepți!"... și pînă ce din adîncurile altarului nu-i răspunde un glas smerit și trist, care începe slujba cu un: „Slavă sfintei și de-o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei treimi"... acoperit de melodia lentă și armonioasă a unui „Amin!" intonat de cor...

Cît de profund mă tulbură toate acestea! Sînt încă un copil, un adolescent, dar m-am născut cu sentimentul acestor lucruri, iar în ultimii ani am încercat de atîtea ori această așteptare și tăcere încordată dinaintea slujbei, am ascultat de atîtea ori aceste cîntări și neschimbatul „amin" care le urma, acoperindu-le, încît ele au devenit o parte a sufletului meu, care, ghicind dinainte fiece cuvînt al slujbei, le răspunde îndoit tuturor și vibrează din toate strunele sale, ca și cum ar fi o părticică din el.

— „Slavă sfintei și de-o ființă și de viață făcătoarei..." aud stins intonat în străfundurile altarului de glasul cunoscut și îndrăgit, și cît durează slujba stau sub vrajă, fermecat...

— „Veniți să ne închinăm, veniți să ne închinăm... Binecuvîntează suflete al meu pre Domnul..." răzbate pînă la mine în timp ce preotul, în urma diaconului cu făclia în mînă, cutreieră domol biserica în mare tăcere și o umple cu rotogoale de fum aromitor, închinîndu-se în fața icoanelor, iar mie

îmi înoată ochii în lacrimi, căci știu că nu există și nu poate exista pe pămînt nimic mai sublim și mai înălțător, chiar dacă are dreptate Glebocika, cel inspirat din spusele unor netunși din clasele superioare, cum că Dumnezeu nu există. Știu că nu este nimic mai sublim decît ceea ce simt eu acum, ascultînd aceste cîntări și rugăciuni și privind cînd la flăcăruile roșii ce pîlpîie dinaintea zidului de aur mat al vechiului iconostas, cînd la viteazul întru credință, sfîntul și pravoslavnicul Alexandru Nevski, zugrăvit în toată fala și măreția dauririi sale pe stîlpul poleit de lîngă mine și care cu evlavie adîncă și frică de Dumnezeu își duce mîna la inimă, iar ochii vulturești și plini de nestrămutată pioșenie i-a ridicat spre ceruri...

Astfel își urmează cursul misterul sfînt. Se închid și se deschid ușile altarului, simbolizînd cînd alungarea noastră din paradisul pierdut, cînd priveliștea lui din nou întrezărită, se rostesc minunate rugăciuni ale luminii, exprimînd amara recunoaștere a slăbiciunii și a neputinței noastre pămîntești și implorarea înălțată către Domnul Dumnezeu să ne așeze pe calea cea bună. Atunci bolțile bisericii se luminează mai viu și mai cald de multele făclii aprinse ca simbol al speranțelor omenești întru Mîntuitorul care va să vină și întru luminarea sufletelor omenești de acea speranță, rugile pămîntești ale marii ectenii pătrunse sînt de puternica credință întru milostenia lui Dumnezeu: „Întru pacea cea de sus și mîntuirea sufletelor noastre... Întru pacea lumii întregi și binecuvîntarea sfintelor biserici ale Domnului...“ Apoi iar și iar glasul acela stins, smerit, care cu pace te îndeamnă: „Așa cum Ție Ți se cuvine toată slava, cinstea și închinăciunea înaintea tatălui, fiului și sfîntului duh, acum și pururea și în vecii vecilor...“

Nu, nu-i adevărat ceea ce am spus despre catedralele gotice și despre orgi, niciodată n-am vărsat în aceste catedrale asemenea lacrimi cum le-am vărsat în bisericuța Înălțării, în serile acelea sumbre și pustii, după ce condusesem pe tata și pe mama, intrînd cu adevărat ca-n templul părintesc pe sub bolțile ei joase, în penumbra și tăcerea ei caldă, și rămînînd să stau sub ele pînă nu-mi mai simțeam picioarele de oboseală, în hăinuța mea de școlar mult prea lungă și ascultînd smeritele și amarele „O, Doamne, să se îndrepteze rugă-

ciunea mea ca tămîia înainte-ți..." sau dulcea și lenta cîntare: „Lumină lină a sfintei slave a tatălui ceresc cel făr' de moarte, a sfîntului, fericitului, Isuse Cristoase..." și mă îmbătam în gînd cu amurgul mistic ce mi se zugrăvea în imaginație în sunetele acestor cîntări: „Cei ce sosit-au la asfințit și lumina serii văzut-au...", sau mă așezam în genunchi în clipa tainică și tristă cînd din nou se lasă în biserică pentru o vreme tăcerea cea mai profundă și stinsul lumînărilor o pogora în beznele de la facerea lumii, ca după aceea să înceapă tărăgănat și încet, abia auzit, ca de departe și înaintea zorilor: „Slavă ție, Domnul Dumnezeul meu, în ceruri, și pace și bună învoire între oameni pe pămînt..." întrerupt de trei ori de amarnice și pătimașe suspine de plîns: „Bine ești cuvîntat, Doamne, învață-ne pre noi îndreptările tale..."

X

Și mai țin minte multe zile de iarnă, cenușii și aspre, multe zile de moină, întunecate și murdare, cînd ți se făcea silă de traiul provincial rusesc, cînd fețele tuturor purtau pecetea plictiselii și deveneau ursuze — căci de la începutul lumii rusul a fost supus influențelor naturii — și ți se făcea lehamite de totul pe lume, chiar și de propria-ți existență...

Țin minte cum bîntuiau cîteodată cu săptămînile viscole asiatice, că abia dacă zăreai clopotnițele bisericilor. Țin minte gerurile bobotezei care îți aduceau aminte de Rusia străveche cînd pămîntul se crăpa de un „stînjen adîncime": atunci deasupra orașului alb ca o fantasmă, îngropat cu totul sub troiene, în nopțile negre-albăstrui ca fierul călit scînteia rău prevestitor pe boltă constelația albă a Orionului, iar dimineața luceau înspăimîntător ca într-o oglindă doi sori cu luciu mat, și în nemișcarea văzduhului arzător, elastică și vîrtoasă, orașul întreg fumega tihnit, trimițînd cerului din hornuri stranii coloane de fum roșii ca sîngele și scîrțîia și chiuia omătul sub pașii trecătorilor și tălpicele săniilor... Pe un ger ca acesta într-o zi a înghețat în pridvorul catedralei prostănaca Dunia, o cerșetoare care o jumătate de veac a

colindat ulițele, iar orașul, după ce-și bătuse veșnic joc de ea cu mare necruțare, îi făcu din senin o înmormîntare aproape regească...

Și oricît ar părea de ciudat, numaidecît după această întîmplare îmi amintesc de balul de la liceul de fete — care a fost și primul meu bal. În iarna aceea zilele erau strașnic de geroase. Întorcîndu-ne de la școală, treceam cu Glebocika anume pe strada liceului de fete, în curtea căruia se și netezeau troienele dintr-o parte și alta a peronului și se înfigeau în ele pe două rînduri brăduți neobișnuit de deși și de proaspeți. Soarele apunea, totul era curat, tînăr, și bătea în trandafiriu — strada ninsă, acoperișurile cu stratul lor gros de zăpadă, zidurile caselor, geamurile lor scînteind ca mica aurie, pînă și văzduhul însuși, tînăr și el și înțepător, care pătrundea în piept eteric și înveselitor. Iar dinspre liceu veneau liceenele cu haine îmblănite și șoșoni, căciulițe sau scufii, cu genele lungi argintate de promoroacă și ochi scînteietori, iar unele, trecînd, strecurau prietenos cu glasurile lor de cleștar: „Poftiți la noi, la bal!", tulburîndu-mă adînc cu acest clinchet de clopoței, trezindu-mi în suflet pentru prima dată atracția pentru acel ceva ce se ascundea în hăinuțele lor îmblănite, în șoșonii și scufiile lor, pentru gingașele fețișoare aprinse pe sub genele lungi, acoperite de promoroacă, pentru aceste priviri fierbinți și iuți — atracție căreia i-a fost dat să mă domine mai tîrziu atît de pătimaș...

După bal multă vreme m-am îmbătat cu amintirile despre el și despre mine însumi, liceanul frumos, elegant, grațios, dibaci, într-o uniformă albastră nou-nouță și mănuși albe, care cu atîta bucurie și curaj și un fior rece în inimă se amesteca în mulțimea elegantă a fetelor, alerga prin coridoare și pe scări, bea oranjadă la bufet, aluneca printre perechile prinse în legănarea dansului pe parchetul presărat cu praf de atlaz, în uriașa sală albă scăldată de lumina ca de perlă a policandrelor scînteietoare și inundată de sus de la balcon de tunetele solemne și sonore ale fanfarei, liceanul care respira arșița parfumată a balurilor ce-i amețește pe novici, fermecat fiind de fiecare pantofior ușor, de fiecare pelerină albă, de fiecare panglică de catifea la gît, de fiecare fundă în cosiță, de fiecare sîn abia înmugurit ce se sălta cuprins de dulcea amețeală a valsului...

XI

În clasa a treia, într-o zi, i-am spus directorului o impertinență, pentru care erau cît pe ce să mă elimine. La ora de limbă greacă, în timp ce profesorul ne explica ceva, scriind pe tablă cu mîna fermă și dibace și bocănind cu creta în lemnul ei cu satisfacția acestei dibăcii, în timp ce eu, în loc să-i ascult explicațiile, reciteam pentru a suta oară una din paginile mele preferate din Odiseea — cum a ieșit pe malul mării Nausicaa cu slujitoarele să spele tortul — cînd, ce să vezi, năvălește în clasă directorul, care avea obiceiul să colinde coridoarele, trăgînd cu ochiul prin gaura cheii și se îndreaptă direct spre mine, îmi smulge cartea și se pornește pe urlet:

— Marș la colț pînă la terminarea lecției!

M-am ridicat și i-am răspuns pălind:

— Vă rog să nu strigați la mine, și nu mă tutuiți. Nu mai sînt copil...

Într-adevăr, nu mai eram copil. Creșteam foarte repede atît trupește cît și sufletește. Începusem să discern în ceea ce vedeam și percepeam, să privesc altminteri, oarecum de sus cele înconjurătoare; în viața mea nu mai erau acum doar simțămintele, ci ajunsesem să le domin întrucîtva. Ceva asemănător simțisem în perioada de trecere de la copilărie la adolescență. Acum le trăiam îndoit și, rătăcind cu Glebocika prin oraș, observam că sînt tot atît de înalt cît un adult mijlociu, și numai slăbiciunea neformată a trupului zvelt, prea subțirel, și prospețimea obrazului, încă fără tuleie mă deosebeau de acești trecători.

La începutul lunii septembrie, în anul cînd treceam în clasa a patra, dori să-mi cîștige prietenia unul din colegii mei, un oarecare Vadim Lopuhin, lucru la care nu mă așteptasem. Într-o zi, în recreația mare, se apropie de mine, mă apucă de braț mai sus de cot și-mi spuse privindu-mă în față cu ochii săi goi:

— Ascultă, n-ai vrea să intri în cercul nostru? Am organizat un cerc al liceenilor din nobilime, ca să nu ne batem pe burtă cu cine știe ce Arhipovi sau Zausailovi, mă-nțelegi?

Mai vîrstnic decît mine în toate privințele, dat fiind că în fiecare clasă rămînea repetent, Lopuhin era un tînăr înalt și ciolănos, cu ochii de culoare deschisă, părul bălai și o umbră de mustăcioară aurie pe buza de sus. Îți dădeai seama numaidecît că pe toate le știe și le-a încercat, că a păcătuit și-i foarte încîntat de asta, ca și cum era o dovadă de bun-gust și de maturitate. În recreații se plimba prin mulțime iute și distrat cu pasu-i boierește elegant, elastic și ușor tîrșit și trupul aplecat dezinvolt înainte, puțin disprețuitor, cu mîinile vîrîte în buzunarele pantalonilor largi din stofă ușoară, fluierînd și cercetînd totul în jur cu rece curiozitate, oarecum ironică. Schimba cîte o vorbă numai cu „ai lui", iar cînd întîlnea vreun pedagog, dădea din cap, de parcă i-ar fi fost o simplă cunoștință... Pe vremea aceea începusem să privesc mai cu atenție oamenii și să-i studiez, prindeau a se determina simpatiile și antipatiile mele, începusem să împart oamenii în diverse soiuri, dintre care unii îmi deveneau nesuferiți pe toată viața. Nu încape îndoială că Lopuhin aparținea celor nesuferiți. Cu toate acestea, mă simții măgulit și-mi exprimai deplinul acord în ce privește cercul, ca și propunerea să ne întîlnim chiar în seara aceea în grădina publică.

— În primul rînd, trebuie să cunoști mai de aproape pe cîțiva de-ai noștri, spuse el la un moment dat, iar în al doilea, am să ți-o prezint pe Nalia R. E încă la liceu, fiica unor părinți foarte trufași, dar e deja trecută prin ciur și prin dîrmon, inteligentă ca un diavol, veselă ca o franțuzoaică, și poate da pe gît o sticlă de șampanie fără vreun ajutor din afară. Și-i numai atîtica, dar are un picioruș... de zînă... Pricepi? adăugă el, privindu-mă ca întotdeauna în față, dar gîndindu-se sau făcîndu-se că e cu gîndul în altă parte.

Și trebuie să recunosc că după această convorbire mi se întîmplă un lucru de necrezut: pentru prima oară în viață simții nu numai dragoste pentru Nalia pe care mi-o imaginam după descrierea lui Lopuhin, dar și ceva bărbătesc și carnal ce n-avea nimic comun cu iubirea eterică de-o clipă, tainică și sublimă care mă atinsese cu aripa ei cînd am privit-o pe Saşka, sau cînd s-a întîlnit Rostovțev liceanul cu domnișoara aceea, în timpul plimbării în parc. Cu cîtă emoție așteptam seara! Iată, în sfîrșit! murmuram eu în taină! Dar de ce în sfîrșit? Aveam să trec în sfîrșit acel fatal

și dorit cu patimă hotar de paradis al păcatului care-mi dădea fiori... Și toate aveau să se întîmple sau măcar să înceapă — îmi ziceam eu — în aceeași seară. În după-amiaza aceea am trecut pe la frizer care mă tunse „*fantesie*" și, parfumîndu-mi părul, îl înfoie cu o perie rotundă ce mirosea a rînced și iute; acasă am pierdut aproape un ceas cu spălatul, periatul, îmbrăcatul iar pornind spre locul întîlnirii, simțeam cum mi se răcesc mîinile și ard ca flacăra obrajii. În grădina publică cînta și în seara aceea fanfara, și fîntîna arteziană, țîșnind în evantai, presăra totul cu pulberea ei răcoroasă, aerul proaspăt și rece al asfințitului purpuriu era îmbălsămat din belșug cu parfum de flori, ca un trup de femeie, dar lume era puțină, din care pricină mi-era și mai rușine să umblu separat de alții, sub ochii tuturor, în acest ales „cerc al liceenilor din nobilime", întreținîndu-mă cu ei pe nu știu ce teme nobiliare aparte... Cînd deodată, simții ca o lovitură în piept — în întîmpinarea noastră venea pe alee cu pași mărunței și grăbiți, cu un bastonaș în mînă, o fetiță cu chip de femeie bine făcută, îmbrăcată simplu și elegant. Cînd se apropie și ne strînse cu putere mîinile la toți cu mîna ei mică, îngustă, înmănușată în negru, zîmbindu-ne jucăuș din ochii săi de agată, și începu să vorbească repede și să rîdă, aruncîndu-mi din cînd în cînd cîte o privire curioasă, pentru prima oară în viață am simțit cu atîta putere, cu toate simțurile, acel ceva cumplit și straniu ce-l au buzele surîzătoare de femeie, inflexiunile puerile ale vocii feminine, rotunjimea umerilor, mlădierea mijlocului subțirel, acel ce inexorabil pe care-l are pînă și glezna de femeie, încît n-am fost în stare să mai scot nici un cuvînt.

— Pune-l nițel la punct, Nalia, spuse Lopuhin calm și dezinvolt, arătîndu-mă cu o mișcare a capului, fără măcar să zîmbească, făcînd cu nerușinare aluzie la ceva de ei știut, că mă trecu un fior de gheață și nu știu cum de nu mi-au clănțănit dinții...

Spre norocul meu, Nalia a părăsit orașul peste cîteva zile plecînd în capitala guberniei — murise pe neașteptate unchiul ei, viceguvernatorul nostru. Și tot spre norocul meu, nu a ieșit nimic din cercul acela. La toate astea se mai adaugă și faptul că, nu mult după aceea, în familia noastră se întîmplă o adevărată nenorocire: fu arestat fratele meu Gheorghi.

XII

Evenimentul l-a năucit chiar și pe tata.

Astăzi nici nu-ți poți imagina cum privea altădată omul de rînd pe oricine cuteza să se ridice „împotriva țarului", care, cu toată vînătoarea după Alexandru al II-lea și chiar asasinarea lui, rămînea totuși întruchiparea „Dumnezeului pe pămînt", trezind în minți și inimi o venerație mistică. Cu tot atîta misticism se rostea și cuvîntul „socialist" — echivalînd cu mare rușine și spaimă, deoarece se punea în această noțiune tot ce era făcător de rău. Cînd s-a răspîndit vestea că au apărut socialiștii și prin locurile noastre — frații Rogacev, domnișoarele Subbotin — cei de acasă au fost atît de impresionați, de parcă ar fi apărut în județ ciuma sau lepra biblică. La un timp după aceea se întîmplă ceva și mai înspăimîntător: se răspîndi zvonul că fiul lui Alferov, vecinul nostru cel mai apropiat, a dispărut pe neașteptate de la Petersburg, unde urma cursurile Academiei de medicină militară, ca să fie mai apoi descoperit la morile de apă de lîngă Eleț, muncind ca simplu salahor, cu opinci în picioare, cămașă de cînepă și obrazul năpădit de barbă. A fost recunoscut, prins asupra faptului de a fi făcut „propagandă" — pînă și cuvîntul avea o rezonanță înspăimîntătoare — și întemnițat la fortăreața Petropavlovskaia. Tatăl meu nu era nicidecum un om cu mintea îngustă, înapoiată, și cîtuși de puțin sfios în toate privințele; în copilărie auzisem de multe ori cum îl poreclea pe Nicolae I, Nikolai Ciomag, sau tiranul; cu toate acestea auzeam a doua zi tocmai contrariul, și cu cîtă solemnitate încă, dar la fel de sincer: „Împăratul Nikolai Pavlovici, răposat întru Domnul..." Totul depindea de toana lui boierească, și totuși, mă întreb: care din cele două stări de spirit precumpănea? De aceea, cînd l-au „prins" pe hamalul acela tînăr și bărbos, tata n-a făcut decît să se mire descumpănit și să-și desfacă brațele a nedumerire.

— Bietul Feodor Mihailîci! îl tot pomenea pe bătrînul Alferov. Probabil c-au să-l execute pe năzdrăvan. Ba încă neapărat, repeta el cu obișnuita-i înclinație către deznodămintele tari. Și pe bună dreptate, da, da, pe bună dreptate! Tare-mi pare rău de bătrîn, dar n-ai ce-i face, trebuie să-și

ia pedeapsa. Tot făcîndu-ne de cap, nu-i mirare să ajungem și la o revoluție ca aceea a franțujilor. Da, da! Și cîtă dreptate aveam spunînd — nu-mi uitați vorba — că dobitocul ăla cu bostanul mare, mutul ăla veșnic încruntat ajunge pușcăriaș și o să facă de rușine familia!

Și acum, grozăvia și rușinea căzuseră și asupra familiei noastre. Cum? De ce? Doar despre Gheorghi nu puteau spune că-i un dobitoc cu bostanul mare, și nici că-i mut și încruntat. „Activitatea" sa „criminală" părea și mai absurdă, și mai de necrezut decît aceea a domnișoarelor Subbotin, care, deși aparțineau unui neam nobil, bogat, pur, dată fiind prostia lor femeiască, nu le-a venit greu Rogacevilor să le bage gărgăuni în cap...

În ce consta „activitatea" fratelui și cum anume își petrecea timpul în anii studenției, nu știu exact. Știu numai că această „activitate" o începuse încă din liceu, sub conducerea unei „personalități extraordinare", a seminaristului Dobrohotov.

Dar oare avea fratele meu vreo trăsătură comună cu acest Dobrohotov? Și istorisindu-mi despre el, lucru care se întîmplă mult mai tîrziu, tot îl mai admira și îl ridica în slăvi pentru „rigorismul" său, cum zicea el, pentru voința de fier de care dădea dovadă, pentru „ura necruțătoare față de tiranie și o dragoste fără margini de popor"; dar oare poseda Gheorghi măcar una din trăsăturile de caracter ale lui Dobrohotov, din cele care-l făceau să se extazieze? De bună seamă c-o făcea numai în virtutea veșnicei ușurătăți și exaltări proprii nobilimii, ce nu i-a lipsit nici unuia ca Radișcev, sau Ceatki, Rudin, Ogariov, ori Herzen, și nu i-au părăsit pînă la adînci bătrînețe; o cauză putea fi și faptul că trăsăturile lui Dobrohotov erau unanim recunoscute ca nobile și eroice; sau pur și simplu pentru că, amintindu-și de Dobrohotov, Gheorghi prefira în memorie sărbătoarea triumfală a juneții, sărbătoarea de a se fi simțit tînăr, sărbătoarea de a se fi împărtășit din taina cercurilor clandestine, împărtășire calificată pe atunci drept „criminală", de aceea cu atît mai scumpă cu cît îți dădea fiori, sărbătoarea întrunirilor, a cîntecelor revoluționare și a cuvîntărilor „incendiare", sărbătoarea urzirii planurilor și misiunilor nelipsite de primejdii...

Ce ți-i și cu veșnica și curat rusească necesitate de sărbătoare! Cît sîntem de lacomi și pătimași în toate, nu însetați

de viață, ci de beția ei — nu ni-i de ajuns desfătarea lucidă, ceva ne îmboldește către amețeală, către beție fără capăt, și cît de plictisitoare ne par zilele obișnuite, cu truda lor cotidiană! Pe vremea mea Rusia ducea un trai extrem de activ și de cuprinzător, iar numărul indivizilor sănătoși și zdraveni care trudeau creștea mereu. Cu toate astea oare nu visul de totdeauna al rîurilor de lapte și miere, visul la o libertate fără margini, și la mereu aceeași sărbătoare a fost una din principalele cauze ale revoluționarismului rus? Și în general ce reprezintă protestatarul rus, răsculatul, revoluționarul, întotdeauna rupt în mod absurd de realitatea concretă, disprețuind-o, refuzînd să se supună cît de cît rațiunii și calculului, refuzînd să se dedice unei activități modeste, lipsite de grabă, anonime și cenușii? „Cu-um? Să mîzgălesc hîrtia la cancelaria guvernatorului? Bănuțul ăsta de aramă să fie contribuția mea la cauza comună? Asta nu, pentru nimic în lume" — „Caleașca! Să-mi vină caleașca!"...

Cît a fost Gheorghi în liceu și la universitate toată lumea îi prezicea un viitor strălucit pe tărîmul științei. Dar de știință îi ardea pe atunci! Doar avea „datoria, chipurile, să renunțe la tot ce era viața personală și să se dedice cu toată ființa sa poporului în suferință". Era un tînăr de bună credință, cu suflet nobil și o minte ageră. Cu toate acestea pur și simplu se înșela pe sine însuși, sau cel puțin se străduia — chiar izbutind uneori — să trăiască sentimente născocite, cum trăiau și alții, mii și mii. Oare ce anume determina în general „mersul în popor" al vlăstarelor de nobili, răzmerița împotriva lor înșiși, întrunirile, disputele, ilegalitatea, cuvintele și faptele lor sîngeroase? În fond, vlăstarele acestea erau trup din trupul și sînge din sîngele taților care și ei la timpul lor își irosiseră în fel și chip viața, iar mărul nu cade departe de pom. Ideile rămîn idei, dar, repet, cîtă sete de zbenguială veselă și fără folos se ascundea în toate acestea sub aparența unei activități clocotitoare, cîtă nestăpînită dorință de a te îmbăta cu zarva întrunirilor și rumoarea cîntecelor revoluționare, cu farmecul a tot soiul de primejdii ce amenința pe cel ce activează clandestin — mergînd „braț la braț" cu cîte o Subbotină drăgălașă — cu senzaționalul percheziților și al amenințării cu închisoarea, al proceselor răsunătoare și al *pahodului na Sibir*, la ocnă undeva dincolo de Cercul Polar! Ce l-o fi împins pe fratele meu, absolvent al liceului și al universității cu notele cele

mai mari numai datorită capacității sale excepționale, să-și dăruiască tot focul tinereții „muncii ilegale"? Soarta amară a lui Pila și Sîsoika[1]? Desigur, citind despre ei, a vărsat nu o dată lacrimi amare. Oare de ce nu observa niciodată, de-altminteri întocmai ca și tovarășii săi de arme, în realitatea zilnică la Novoselki sau la Baturino nici pe unul, nici pe celălalt? În multe, foarte multe privințe era fiul tatălui său, și nu în zadar spunea după ce dădea de dușcă un păhăruț-două de rachiu:

— Ba nu, e într-adevăr grozav! Tare-mi place băutura! Te-nfiripează.

Cuvîntul era folosit la povarnă; omul care-l rostea dăduse între timp de dușcă vreo cîteva păhărele și vroia să spună că pătrunde în el ceva tineresc, plin de bucurie, că se petrece în el un fel de fericită fermentație, o oarecare renunțare la rațiune, la rezerva cotidiană și regulile de conduită. De altminteri, tot așa spuneau și mujicii despre votcă: „Păi cum! De la votcă îi vine omului ca o dezbumbare! Vestita „În Rusia-n băutură iaște veselia!" — nu-i chiar fără tîlc. Ba mă întreb dacă această „veselie" nu-i cumva înrudită oarecum cu „sărăcia cu duhul întru Domnul", vagabondajul, osîrdia, autodafe și tot soiul de alte revolte, ba chiar și cu uimitoarea expresivitate și sensibilitate care face faima literaturii ruse...

XIII

Gheorghi, după ce stătuse ascuns destulă vreme, schimbîndu-și necontenit domiciliul, sub diferite nume, închipuindu-și în cele din urmă că pericolul a trecut, veni la Baturino. Și chiar a doua zi fu arestat: îl denunțase vechilul din vecini.

Remarcabil e faptul că în dimineața cînd au sosit jandarmii la Baturino, pe vechil l-a ucis în cădere un copac pe care, la porunca sa, îl tăiau în parc mujicii. Așa se face că în închipuirea mea a rămas întipărită, întocmai cum mi-am zugrăvit-o atunci, imaginea unui parc mare și bătrîn, cu frunza rărită de soarele toamnei, pitoresc dezgolit de ploi, de furtuni și de primele înghețuri, îngropat sub covorul gros de frunze ce putre-

[1] Personaje din nuvela lui F.M. Reșetnikov „Cei din Lipovo".

zesc alene, cu trunchiurile și cioatele golașe înnegrind prin galbenul și roșul podoabei sale tîrzii, și e dimineață în el, o dimineață proaspăt însorită, orbitoarea lumină solară scînteiază în poieni și ridică printre copaci în depărtare coloane calde și aurii, și e o răcoare umedă în umbra văii, și o înfășoară un val de pîclă subțire rămas de pe urma ceții matinale, lucind diafan, ce nu s-a ridicat încă complet, și o răspîntie de alei, iar în dreptul ei un magnific arțar secular, cu coroana bogată străpunsă de lumină, desenîndu-și pe fondul cerului umed al dimineții creștetul său străveziu, negrul contur al crengilor golașe și cîte o frunză dințată de un galben ca lămîia aninată ici-colo, iar în falnicul lui trunchi împietrit de vreme își înfig securile lor scînteietoare și icnesc cu năduf vreo cîțiva mujici, numai în cămăși și căciuli date pe ceafă de plăcere, în timp ce vechilul, cu mîinile vîrîte în buzunare, privește în sus la vîrful uriașului care se cutremură pe cer. Poate că tocmai atunci își zicea: „Strașnic l-am mai ars pe socialist!“ Iar copacul deodată gemu, creștetul i se prăvăli înainte cu vuiet, crescînd în iuțeală, greutate și spaimă, și se prăbuși peste el, printre crengile copacilor vecini...

Mai tîrziu vizitam adesea conacul acela. Moșia aparținuse cîndva mamei mele, și tata, care suferea de patima de a se descotorosi de toate, o vînduse de mult și mîncase banii. După moartea noului proprietar, moșia, trecînd în patrimoniul unei soții de ofițer din cavalerie care locuia la Moscova, a rămas cu totul părăsită: căpităneasa arendase pămîntul mujicilor, însă conacul îl lăsa în plata Domnului. Și de multe ori cînd treceam călare pe drum, de unde pînă la conac era cel mult o verstă, mă abăteam pe aleea de stejari care ducea în curtea largă și, lăsînd calul pe lîngă grajduri, porneam spre casă...

Multe conacuri părăsite și parcuri lăsate în paragină există în literatura rusă, și cu cîtă dragoste sînt zugrăvite! În virtutea cărui sentiment îi e atît de dragă sufletului rus paragina, pustiul, ruina?

Ocoleam casa și mă trezeam în parcul din spatele conacului...Grajdurile, casele slugilor, hambarele și alte acareturi răspîndite de jur împrejurul curții pustii — toate mari și neprimitoare, cenușii, se ruinau încetul cu încetul și erau năpădite de buruieni și tufăriș ca și grădinile de zarzavat și ariile ce se întindeau după ele, contopindu-se treptat cu cîmpia. Conacul din bîrne, căptușit cu scînduri cenușii, putrezea și el, firește, se

ruina, cu fiecare an devenind mai plin de farmec... Dar mai ales îmi plăcea să privesc pe ferestrele sale, prin plasa ochiurilor pătrate de geam...

Cum aș putea exprima sentimentele pe care le încerci în asemenea clipe, cînd te uiți hoțește, comițînd un sacrilegiu, pe ferestrele unei case bătrîne, pustii, în sanctuarul mut și tainic al vieții ei ce a pierit demult!

Cît despre parcul din spatele casei, desigur, era pe jumătate tăiat, deși mulți tei și arțari seculari, plopi argintii aduși din Italia, mesteceni și stejari tot îți mai bucurau ochii cu frumusețea lor, trăindu-și în acest parc uitat anii mulți ai bătrîneții lor întotdeauna tinere, a cărei splendoare părea și mai magnifică în această singurătate și tăcere, în dumnezeiasca și binecuvîntata lor inutilitate. Cerul și arborii seculari, fiecare arbore cu expresia și conturul lui, cu sufletul lui, și visul lui pe care și-l legăna — oare poți vreodată să te saturi de privelișteа lor? Rătăceam îndelung în umbra deasă, fără să-mi iau ochii de la creștetele, ramurile, frunzele lor, infinit variate, chinuit de dorința de a înțelege, de a descoperi misterul și a-mi întipări în minte chipurile lor ori ședeam și mă gîndeam la ei pe dealul din spatele parcului, printre cioatele de stejari uriași care îl bălțau grosolan cu negrul lor în iarba gingaș înverzind, smălțată cu flori, deasupra iazurilor limpezi, care dedesubt, în rîpă, tot mai legănau alene apele mari... Acolo sufletul se lepăda de viață cu atîta tristă și blîndă înțelepciune, și privind-o parcă din cine știe ce vale nepămînteasсă, scruta cu agerime „vorbele și faptele" omenești! Și de fiecare dată îmi aminteam aici de omul acela nefericit ucis de bătrînul arțar care a pierit o dată cu el și tot viitorul fără noroc al fratelui distrus din inconștiență de acest om, și depărtata zi de toamnă cînd l-au dus pe Gheorghi la oraș doi jandarmi bărboși, în închisoarea unde la un gemulеț m-a uimit cîndva un captiv tragic care privea de după gratii soarele asfințind...

În dimineața aceea părinții au sosit la oraș în mare goană, pe urmele troicii oficiale care-l ducea cu ea pe Gheorghi: erau distruși. Mama nici măcar nu plîngea, ochii ei negri luceau uscat, înspăimîntător. Tata făcea eforturi să nu ne întîlnească privirea, nici pe a ei, nici pe a mea, fuma țigară după țigară și repeta într-una:

— Fleacuri, aiureli! Credeți-mă, în cîteva zile toată bazaconia o să se limpezească!...

În aceeași seară fratele fu dus mai departe, la Harkov, unde se afla organizația clandestină pentru participarea la activitatea căreia fusese arestat. Am fost la gară să-l conducem. Cel mai mult m-a surprins mi se pare faptul că, sosind la gară, am fost nevoiți să mergem în sala de așteptare a clasei a treia, unde sub paza jandarmilor fratele aștepta plecarea trenului, nemaifiindu-i permis să șadă cu oameni liberi, cumsecade, nemaiavînd dreptul să dispună de sine și nici putința de a bea ceai sau de a mînca pateuri împreună cu noi. Și îndată ce-am intrat în sala lărmuitoare, plină de lume, murdară, în dezordine, mi se strînse inima la vederea izolării sale de arestat, a lipsei lui de drepturi; dar și el își dădea seama de ea, îi simțea toată umilința, și zîmbea jenat. Retras în colțul cel mai depărtat, chiar lîngă ușa care dădea pe peron, ședea atît de tînăr, de drag, și de demn de milă, cu zvelțețea lui tinerească, cu sărăcăciosu-i costum cenușiu peste care pusese pe umeri șuba de raton a tatii. În jurul lui — pustiu, jandarmii se luptau necontenit, împingîndu-i mai încolo pe mujicii, muierile, mahalagiii care se îngrămădeau în jurul lui, privind cu groază la socialistul în carne și oase, care, slavă Domnului, ședea în cușcă. Mai curios ca toți era un popă de țară, lung și deșirat, cu o căciulă moțată de castor și niște galoși cît toate zilele, foarte prăfuiți, care nu-și mai lua de la frate-meu ochii larg deschiși și-i dădea gata pe jandarmi cu întrebările, șoptindu-le în taină și pripit, la care aceștia însă nu catadicseau să răspundă. Îl priveau pe Gheorghi ca pe un strengar care a făcut o poznă, așa că, vrînd-nevrînd, trebuia să-l păzească și să-l ducă unde li se poruncise; iar unul din ei îi spuse mamei cu un zîmbet duios și îngăduitor:

— Nu fiți îngrijorată, cucoană, o da Dumnezeu și s-or aranja pînă la urmă toate... Poftiți, ședeți cu dînsu, pînă la sosire mai sînt vreo douăzeci de minute... Iacătă, inferiorul meu s-o duce acuși să aducă apă fiartă pentru ceai, îi cumpără și dumnealui de drum o gustărică, care-ți porunci... Las'că rău n-ați făcut dîndu-i șuba, în tren noaptea te cam strînge frigu...

Țin minte, la vorbele astea mama izbucni în sfîrșit în lacrimi și, așezîndu-se pe bancă, lîngă Gheorghi, se porni pe un plîns în hohote, acoperindu-și gura cu batista; cît despre tata, el se strîmbă ca de durere de dinți, dădu din mînă a lehamite și se îndreptă grăbit spre ieșire. Nu suporta privelișteа suferin-

ței, a neplăcerilor și întotdeauna lua o poziție inconștientă de auto-apărare în fața lor, străduindu-se să le ocolească, evita pînă și despărțirile cît de cît apăsătoare și le întrerupea întotdeauna pe neașteptate, încruntîndu-și fruntea și mormăind că despărțirile lungi înseamnă numai lacrimi inutile... Se duse la bufet, dădu de dușcă cîteva păhărele de votcă, apoi porni în căutarea colonelului de jandarmi al gării, pentru a-l ruga să-i dea voie fratelui să călătorească la clasa întîi...

XIV

În seara aceea n-am simțit nimic afară de nedumerire și descumpănire. Dar iată, fratele a fost urcat în tren și a plecat sub escortă, părinții s-au întors acasă... Nu puțin timp mi-a trebuit pentru a birui noua mea suferință. Tata și mama au plecat chiar a doua zi dimineață — de ce graba asta, n-aș ști să răspund. Era o zi însorită, cum se întîmplă adesea pe la noi, în octombrie, dar și în oraș te pătrundea pînă la os un vînt înghețat din nord, toate erau nespus de curate, senine, largi — străzile, depărtările împrejurimilor golașe, văduvite parcă de aer, cerul albastru, care, pe alocuri, printre norii fumurii, era de un verde sclipitor... I-am condus pînă la mănăstire și închisoare, printre care alerga șoseaua înghețată bocnă, tare ca fierul, către cîmpiile rebegite și chelboase, bălțate de soare și umbre de nouri. Aici tarantasul opri. Soarele, care se mai ridicase de o suliță cît timp și-au strîns părinții bagajele și au pornit, cînd și cînd se ițea de după nouri; însă razele lui orbitoare nu încălzeau, iar de cînd ieșisem în cîmp, ne săgeta un vînt atît de tăios, încît vizitiul de pe capră își apleca fruntea, iar lui tata, care ședea îmbrăcat cu șubă și căciulă de iarnă, îi fîlfîiau mustățile și în ochi îi dăduseră lacrimile, din pricina răsuflării lui aprige. Am coborît din trăsură și mama se porni iarăși pe plîns amar, lipindu-și obrazul înfășurat în gluga cenușie călduroasă de obrazul meu, tata doar făcu cu grabă semnul crucii asupra mea, îmi vîrî sub nas mîna rebegită, pentru sărutat, și strigă în spinarea vizitiului:

— Dă-i drumul!

Și tarantasul cu poclitul numai pe jumătate ridicat prinse a durui și hurui pe drum, și mijlocașul, un cal pag voinic săltă capul și scutură pe sub arcul hulubei zurgălăii, care începură a clincheni, lăturașii murgi o luară și ei în galop avîntat, legănîndu-și crupele, dar eu tot mai stăteam pe șosea, petrecînd cu privirea trăsura, roțile ei din spate ce se depărtau, chișitele zdravene ale mijlocașului care jucau iute între roți, sub cutia trăsurii, și potcoavele lăturașilor care zvîcneau în sus fără efort, și multă vreme am auzit cu durere hohotul de plîns sfîșietor de sub poclitul trăsurii care se depărta...

Eram îmbrăcat cu mantaua subțire de elev pe care săgețile vîntului o străpungeau cu ușurință, așa că i-am întors o coastă, și am dat să-mi amintesc ce spusese tata în ajun, la cină, în camera hotelului nobilimii, turnîndu-și un pahar de porto:

— Fleacuri, aiureli! repetase el cu convingere. Mare brînză dacă l-au arestat! Ei și? I-au dus de aici și poate c-au să-l deporteze și în Siberia — și asta-i mai mult decît sigur — da ce, puțini sînt deportați? dacă-mi dați voie să vă întreb... Dar cu ce credeți că-i mai rău Tobolskul decît Eletul sau Voronejul, de pildă? Și în general, toate-s aiureli și fleacuri! Trece răul, trece și binele, cum spunea Tihon Zadonski. Totul trece, totul!

Amintindu-mi aceste cuvinte, am simțit că, în loc să-mi ușureze, îmi sporesc durerea. Se prea poate ca totul să fie într-adevăr fleac și aiureală, dar aiurelile astea sînt viața mea, și atunci de ce o simt dată mie nicidecum pentru aiureli și nici pentru ca totul să treacă, să piară fără urmă... Toate sînt fleacuri — și totuși arestarea fratelui, plecarea lui îmi dă senzația că întreaga lume e pustie, a devenit uriașă și fără sens, și mă simt pierdut în ea și atît de trist și de părăsit, ca și cum n-aș mai fi pe lume, pe cînd ar trebui să fiu cu el, să mă bucur și să-l iubesc în sînul ei! Cum fleac, cînd constat că îl iubesc — și l-am iubit desigur întotdeauna pe acel drăguț de „socialist" care-mi trezea milă aseară șezînd în gară, sub escortă, în hăinuța lui cenușie și cu șuba de raton aruncată pe umeri, și iată că ni l-au luat că să-l ducă undeva, să-i răpească libertatea, fericirea, l-au despărțit de noi și de viața obișnuită! Totul în univers pare să fi rămas neschimbat, ca întotdeauna, toți sînt liberi și fericiți, numai el e captiv și nefericit. Iată cum aleargă, cam într-o rînă, mînat de suflul de gheață, în direcția orașului, un cîine roșcovan, smerit și preocupat, cu gîndul la ale sale; pe cînd Gheorghi nu mai e aici, e pe undeva în depărtarea

aceea goală, fără de sfîrșit, călătorește spre sudul luminos, în compartimentul încuiat al unui vagon pe care-l scaldă razele soarelui, sub paza a doi jandarmi înarmați, care-l duc la nu știu ce Harkov. Iată cum stă în soare, liniștită, și privește cu ferestrele ei zăbrelite peste drum, la mănăstire, închisoarea cu zidurile galbene, cu totul deosebită de alte clădiri și la fel de înspăimîntătoare ca și aceea care-l așteaptă la Harkov; în această clădire a petrecut și el aseară cîteva ceasuri, iar astăzi nu mai este — a rămas acolo doar o urmă tragică a prezenței sale. Iată, de după zidul mănăstirii, înalt, cu creneluri, scînteiază vesel măciuliile cupolelor catedralei de un auriu stins și se leagănă plasa crengilor negre ale copacilor din țintirim, el însă nu mai vede aceste frumuseți, nu-mi împărtășește bucuria de a le privi...

Pe porțile de cetate ale mănăstirii, pe canaturile lor încuiate erau zugrăviți cei doi sfinți botezători în epitrahile, înalți, scheletici, cu fețele livide exprimînd o mare tristețe, cu suluri de hîrtie în mîini, lungi, desfășurate pînă jos: de cîți ani stau așa și de cîte veacuri s-au stins din viață? Totul trece, totu-i trecător, va veni și vremea cînd nu vom mai fi pe lume — nici tata, nici mama, nici eu, nici fratele — iar acești străvechi sfinți ruși cu sfintele și înțeleptele lor scripturi în mîini vor sta ca azi, triști și resemnați în porți... Și scoțînd șapca, cu lacrimile în ochi, m-am închinat porților, simțind că mi-e tot mai milă de mine și de fratele meu Gheorghi — cu alte cuvinte, îl iubesc tot mai mult pe fratele meu, pe tata, pe mama, mă iubesc și pe mine — și rugîndu-mă fierbinte de sfinți să ne ajute, căci oricîtă suferință ai avea în suflet, oricîtă tristețe ar dăinui în această lume de neînțeles, ea e atît de sublimă și am dori din toată inima să fim fericiți și să ne iubim cu toții...

Și am pornit înapoi spre oraș, oprindu-mă adesea și întorcînd capul. Vîntul bătea parcă mai tăios și mai năvalnic, dar soarele se ridica din ce în ce mai sus și strălucea, ziua era voioasă, cerea viață, bucurie, și deasupra tuturor — deasupra orașului și a pieței Șcepnaia, goale, deasupra așezării mănăstirești învăluită în taină pe după zidurile ei înalte, cu crîngul țintirimului și măciuliile de aur stins ale catedralei și chiar deasupra necuprinsului cîmpiei, unde șerpuia șoseaua către zarea verde-străvezie — pluteau pe cerul albastru-pal, diafan, strălucitorul cer de toamnă, corăbii mari de nori liliachii, și totul era lumină, culoare, și peste toate alunecau ușor, alternînd cu soare,

fermecate umbre aeriene. Mai stăteam, cît stăteam, apoi iar o porneam mai departe...

Unde n-am fost în ziua aceea!

Am ocolit de jur împrejur orașul și am străbătut Mahalaua Neagră, care era mai la vale de piața Șcepnaia, în direcția tăbăcăriilor, am trecut de-a lungul podului de piatră coșcovit de vechime, peste pîrîul duhnitor, barat de maldărele de piei cafenii ce putrezeau acolo, am urcat dealul dimpotrivă, spre mănăstirea de călugărițe — care strălucea sub soare cu albul imaculat al zidurilor — tocmai ieșea din portiță o tînără călugăriță cu ghete butucănoase și îmbrăcăminte neagră grosolană, însă de o frumusețe gingașă și neprihănită, de străveche icoană rusească, încît, uimit, încremenii locului...

În oraș stăteam pe malul rîpei, dincolo de catedrală, și mă uitam la cocioabele mahalagiilor cu acoperișuri de scînduri putrede, înșirate în vale pe lîngă dealuri, de-a lungul rîului, la interioarele curților mici, mizere și murdare, și tot mă gîndeam la viața omenească, la faptul că totul trece și se repetă, ca și acum trei sute de ani erau aici probabil acoperișuri de acestea, din scînduri înnegrite, și toate buruienile care cresc pe maidane, pe movilele de lut, apoi vedeam cu ochii minții pe tata și pe mama gonind cu troica prin cîmpiile inundate de lumină, vedeam Baturino, unde totul e atît de pașnic, drag și acum, firește, foarte trist, și totuși, nespus de apropiat și dătător de bucurie, îi vedeam pe fratele meu Nikolai, pe Olia cea cu ochii negri, fetiță de zece ani, vedeam bradul, prietenul nostru de totdeauna, al meu și al ei, din fața ferestrei salonului și parcul dezgolit, pustiu, trist ca în toate toamnele, vîntul alergînd prin el turbat, și soarele care se apleacă spre asfințit, și din tot sufletul doream să fiu acolo, dar în spatele tuturor acestor gînduri îl simțeam mereu pe fratele Gheorghi. Priveam pîrîul care curgea, cenușiu și încrețit, spre stîncile roșcate, și ajungînd la temelia lor, făcea un cot spre sud și pierea în depărtare, și iarăși îmi spuneam că și pe vremea pecenegilor rîul ăsta curgea la fel, și căutam să nu privesc spre Zarecie, spre gara roșie de la marginea ei, din care ieri pe înserate l-au dus departe pe fratele meu; căutam să nu aud chemările triste ale locomotivelor care-ți cereau parcă ceva, purtate de vînt prin văzduhul de gheață al înserării... Cît era de chinuitor acest amestec, această prezență a fratelui în tot

ce vedeam și trăiam în ziua aceea stranie, dar mai presus de toate, dulcea încîntare cu care mi-amintii de apariția călugăriței în portița mănăstirii...

În vremea asta mama făcea legămînt lui Dumnezeu să țină post veșnic pentru salvarea fratelui, pe care l-a și ținut pînă la moartea sa cu mare strictețe. Și Dumnezeu nu l-a cruțat numai, dar a și răsplătit-o pe mama: după un an fratele a fost eliberat și, spre marea ei bucurie, stabilit cu domiciliul obligatoriu la Baturino, „sub controlul poliției".

XV

La un an după aceea mi-am recăpătat și eu libertatea, părăsind liceul, și m-am întors la căminul părintesc ca să întîmpin acolo zilele, fără îndoială, cele mai uimitoare din cîte mi-a fost dat să trăiesc.

Începuse la drept vorbind tinerețea, vîrsta de mirare pentru oricine, iar pentru mine, dăruit cu unele însușiri mai aparte, într-adevăr minunată; de pildă, o vedere atît de ageră, încît puteam deslușI toate cele șapte stele ale Pleiadelor, auzeam în faptul serii de la o verstă depărtare șuieratul marmotei și mă îmbăta parfumul lăcrămioarei, mirosul unei cărți de demult...

În această perioadă se produse în viața mea o bruscă schimbare exterioară, iar în afară de aceasta o dată cu ea se petrecu încă o cotitură, pe cît de neașteptată, pe atît de binefăcătoare, care făcu să înflorească toată făptura mea.

E de mirare cînd înflorește pomul? De ce-ar fi, cînd pretutindeni stăpînă-i primăvara! Ies la iveală sevele nevăzute ce nu o slăbesc niciodată și devin accesibile văzului omenesc în toată splendoarea lor. Privind copacul într-o dimineață, te minunezi de belșugul mugurilor ce-au apărut în timpul nopții. Iar încă peste un răstimp mugurii crapă și desenul de tuș al crengilor se împestrițează cu mii de pămătufuri verzi. Apoi urcă pe cer primul nor de ploaie, bubuie primul tunet, cade prima ploaie cu bășici și din nou se întîmplă minunea — copacul atît de încărcat față de golicimea de ieri își desface larg ramurile acoperite cu frunziș proaspăt și des, și e atît de frumos cu

verdeața lui plină de sevă, că nu-ți vine să-ți crezi ochilor... Ceva asemănător s-a produs și cu mine în primăvara aceea. Și au început pentru mine zilele acelea de vrajă...

Cînd ape scînteiau alene
În văi de taină și poiene
Și cînd chemări de paseri albe
Spărgeau cleștar de-adînci tăceri,
Veni la mine muza mea...[1]

În calitate de „*al tatilor risipitori urmaș*“[2], n-avem dreptul nici la parcurile colegiului și nici la lacurile cu lebede albe de la Țarskoe Selo. În schimb m-am bucurat din plin de dumnezeiasca și măreața prospețime „*a toate cîte-au fost trezite de cele ce mă-nconjurau*“[3], de văile întotdeauna pline de taină pentru o inimă tînără, de ape ce scînteiau alene în cleștar de adînci tăceri și de primele întîlniri stîngace, penibile, cu muza, care au rămas totuși de neuitat... Toate cîte mă înconjurau în timpul „înfloririi“ mele, ca să-l parafrazez pe Pușkin, nu seamănă cîtuși de puțin cu grădinile de la Țarskoe Selo. Dar cît farmec aveau pentru mine, cît de familiare îmi erau strofele lui Pușkin despre ele! Cu cîtă sensibilitate exprima poetul chintesența a toate cîte-mi umpleau sufletul — acele tainice chemări de pasări albe care îl turburaseră atît uneori! Și oare nu-i totuna ce anume le stîrnea? Și ce-are a face dacă nu eram în stare să le exprim nici cu un cuvînt!...

XVI

Destinele omenești se alcătuiesc la întîmplare, dependent de soarta celor ce-i înconjoară... Așa a fost croit și destinul tinereții mele, ce a determinat apoi întregu-mi viitor.

Și după cum se spune în niște stihuri de demult:

Primii în dar — un univers
Și o stepă-n ierburi legănate,

[1] Din „Evgheni Oneghin“ de Pușkin, capitolul 8; citat ușor modificat.
[2] Din poezia lui Lermontov „Meditație“.
[3] Din poezia lui Pușkin „Demonul“.

În sînge foc, în suflet viers
Și părintescul meu cămin,
În veci pierdut, îmi fură date...

De ce m-am întors la acest părintesc cămin, părăsind liceul? Și oare ar fi fost așa cum a fost tinerețea mea și cum s-ar fi alcătuit viața mea, de nu se întîmpla acest eveniment însemnat, fără vreo importanță la prima vedere?

Tata spunea uneori că m-am retras de la liceu din motive absolut de neiertat prin absurdul și neprevăzutul lor, pur și simplu din pricina unei „toane boierești", cum îi plăcea să se exprime, și mă ocăra poreclindu-mă neisprăvit și catîr, reproșîndu-și că tolerează asemenea încăpățînare. Dar mai spunea și altele — raționamentele sale erau întotdeauna diametral opuse — că procedasem absolut „logic" — pronunța cuvîntul cu finețe, foarte elegant — așa cum îmi poruncea firea.

— Nu-l văd pe Alexei slujind pe tărîm obștesc, nici purtînd o uniformă sau plugărind. Menirea lui e poezia sufletului și a vieții. Și apoi, nici că are, slavă Domnului, pe ce plugări. În schimb, în poezie te pomenești că ajunge un al doilea Pușkin sau Lermontov!

Într-adevăr, multe au stat împotriva studiilor mele într-o școală de stat — și acea „toană" caracteristică nici pe departe numai nobilimii din Rusia, care-mi intrase în sînge și-mi dicta să fac toate după capul meu, și trăsăturile moștenite de la tata, și chemarea mea pentru „poezia sufletului și a vieții" care se contura limpede pe atunci, și în sfîrșit întîmplătoarea împrejurare că fratele meu Gheorghi nu fusese deportat în Siberia, ci i s-a fixat domiciliul obligator la Baturino.

În ultimul meu an de liceu mă dezvoltasem dintr-o dată, căpătînd un aer de bărbat. Bănuiesc că pînă atunci predominaseră la mine trăsăturile mamei, de aici însă începeau să se dezvolte cu repeziciune cele moștenite de la tata — vitalitatea lui și voioșia, sensibilitatea pe care o avea și el, dar pe care, fără să-și dea seama, se grăbea s-o înfrîneze cu mîinile-i puternice, perseverența în dobîndirea celor dorite și încăpățînarea sa. Necazul, la drept vorbind, neînsemnat pe care l-a pățit fratele meu și care ne păruse atunci îngrozitor, l-am biruit cu greu, nu dintr-o dată, totuși l-am biruit; mai mult, el a servit maturizării mele și trezirii forțelor mele lăuntrice. Mi-am dat seama că tata avea dreptate, spunînd că „nu poți trăi în

chip de salcie plîngătoare", că „viața, orice-ai spune, e un lucru magnific", cum zicea uneori la beție, și apoi, începeam să fiu conștient de ceva încîntător ca un miracol: creația literară. Astfel am luat în sinea mea ferma hotărîre de a trece cu orice preț într-a cincea, iar după aceea să-mi iau rămas bun pentru totdeauna de la liceu și, înapoindu-mă la Baturino, să devin „un al doilea Pușkin sau Lermontov", Jukovski, Baratînski — și-am simțit limpede că mă înrudesc prin sînge cu ei toți, de cum am aflat de ei, iar portretele lor le priveam ca pe cele de familie.

Toată iarna m-am străduit să duc o viață de hărnicie și muncă energică, iar cînd sosi primăvara, nu mai aveam nevoie de nici un efort... Nu încape îndoială că de-a lungul iernii se întîmplase ceva cu mine — în primul rînd în sensul dezvoltării mele fizice, cum se întîmplă cu toți adolescenții cînd le dau tuleiele în barbă și încep să le crească mult prea mari mîinile și picioarele. Grosolănia, slavă Domnului, nu face parte însă din atributele mele, și nu s-a manifestat prin nimic nici măcar la vîrsta aceea, obrajii însă îmi erau acoperiți cu pufușor auriu, ochii arătau mai albaștri, de un albastru dens, și fața, ale cărei trăsături se conturaseră mai clar, avea un aer de sănătate, de parcă s-ar fi rumenit ușor la soare.

De aceea am dat examenele cu totul altfel decît le dădeam înainte. Toceam zile întregi, desfătîndu-mă cu propria-mi rezistență și putere de voință, simțind cu bucurie acel ceva tineresc, sănătos, pur, care face uneori ca examenele să semene cu clipele dinaintea spovedaniei și împărtășaniei din săptămîna patimilor. Dormeam cîte trei-patru ore pe noapte, iar dimineața săream iute din pat, fără să mai moțăi, mă spălam și mă îmbrăcam cu deosebită grijă, îmi făceam rugăciunea, încredințat că Dumnezeu mă va ajuta neapărat s-o scot la capăt chiar și cu aoristul, ieșeam din casă stăpînit de un calm deplin, păstrînd în minte și inimă toate cîte le cucerisem în ajun și mi se pretindea astăzi să le transmit unde trebuie, cu dîrzenie și fără a le știrbi. Iar cînd acest purgatoriu luă sfîrșit cu bine, avui parte de o altă bucurie: nu venise nici tata și nici mama să mă ia la Baturino, ci trimiseseră doar trăsura după mine, ca după un om în toată firea; pe capră ședea un argat tînăr și foc de șiret, cu care mă împrietenii la cataramă în răstimpul cît dură drumul. Iar Baturino — care era un sat mare și destul de bogat, cu trei conacuri moșierești înecate în verdeața grădinilor, cu cîteva

iazuri și izlazuri întinse — era îmbobocit și înflorit. Și deodată înțelesei și simții cu toate simțurile, cu toată sensibilitatea mea de tînăr, această rafinată și deplină frumusețe triumfătoare, această înverzire luxuriantă, această plinătate a iazurilor, această strengărie a privighetorilor și a broaștelor pe iaz.

În vară se-nsură fratele Nikolai, cel mai echilibrat dintre noi toți, care se săturase de trîndăvie, luînd de soață pe fata neamțului care administra domeniul statului de la Vasilievskoe. Cred că această însurătoare, această necontenită sărbătoare pentru noi toți în care se transformase vara ce-a urmat, iar după aceea prezența tinerei femei în casa noastră contribui de asemenea la dezvoltarea mea.

Și nu mult după aceea sosi la Baturino și fratele Gheorghi.

Era într-o seară de iunie, în curte plutea parfumul înserării, mirosea a iarbă înrourată și, ca într-o idilă bucolică, bătrîna noastră casă, cu coloanele ei cenușii și acoperișul înalt, stătea în frumusețea-i gînditoare, în amurg, iar familia ședea în jurul mesei de ceai, pe terasă. Străbăteam alene curtea în direcția grajdului, ca să pun șaua pe cal și să ies la plimbare, cînd în fața porții de țară opri deodată o birjă orășenească — ceea ce era un eveniment cu totul neobișnuit! Țin minte și azi paloarea aceea stranie de temniță pe care o descopeream cu surprindere pe chipul atît de familiar al fratelui și totodată nou și străin...

A fost una din cele mai fericite seri din viața familiei noastre și începutul unui răstimp de trei ani întregi de pace și bunăstare care se înstăpînea pentru ultima oară înaintea risipirii ei, înainte să se spulbere în cele patru vînturi...

XVII

În primăvara aceea sosisem la Baturino cu sentimentul maturității mele de tînăr format. Ne înțelegeam cu fratele Nikolai aproape ca doi prieteni, împărtășeam și eu bucuria vizitelor la Vasilievskoe, în casa logodnicei sale, gustînd din farmecul lor: goana avîntată a troicii pe înserat de-a lungul drumurilor de țară, printre lanurile parcă zi de zi mai

dese, glasul cucului care chema în crîngul de mesteceni încă plin de flori și ierburi, plutirea norilor cu forme ciudate pe fundalul unui apus poleit, aromele serii răspîndite de căsuțele din sat, de grădini și de rîu, de povarnă, și ale bucatelor ce se pregăteau pentru cină în casa administratorului, sunetele aristonului, ascuțite și îmbietoare, pe care-l manevrau pentru plăcerea noastră fiicele sale mai mici, peisajele din Westfalia ce-atîrnau pe pereți, buchetele uriașe de bujori ca purpura pe mesuțe, toată buna dispoziție și ospitalitatea germană cu care eram înconjurați în această casă, simpatia crescîndă a fetei aceleia înalte, slăbuțe, urîțele, dar atît de drăgălașă, care peste puțin avea să intre în familia noastră și care începuse să mă tutuiască...

Cavaler de onoare nu puteam fi încă, dar nici rolul de copil care duce trena ce mi-l luasem nu mi se potrivea mie, pomădat cum eram, cu ochi scînteietori, purtînd strălucitoarea-mi uniformă nou-nouță și mănuși albe în mîini, mie care îi trăgeam miresei pantofiorul alb de atlaz în piciorul strîns de mătasa alunecoasă a ciorapului. Am însoțit-o după aceea la Znamenie, în careta trasă de o pereche de cai mîndri surirotați. De la o vreme plouase în fiecare zi, și caii goneau zvîrlind bulgări de noroi grași și negri, secarele îmbibate de umezeală își plecau în drumul nostru povara spicelor de un verde-cenușiu, soarele se tot ițea prin ploaia cu stropi mari, aurii — semn bun, zicea lumea, cununie cu noroc — lucind cu picurii diamantini pe geamurile ridicate ale caretei. Mă înăbușeam înlăuntrul ei neîncăpător, mai întîi de plăcere, dar și din pricina parfumului ce-l răspîndea mireasa, și a spumosului fast alb în care plutea, și privind-o în ochii ce-i înotau în lacrimi, strîngeam în brațe stîngaci icoana în îmbrăcăminte de aur, cu care primise binecuvîntarea părinților... În timpul cununiei am simțit pentru prima oară acel ceva străvechi și biblic cuprins în această taină plină de bucurie, cu atît mai sublimă într-o biserică sătească, sub policandrul ei sărac, dar luminînd solemn, în chemările triumfale, deși cam ascuțite și nearmonizate ale corului bisericesc, în timp ce ușile rămîneau deschise spre cerul cu ape verzi al înserării, și în ele se îngrămădeau fete și femei din sat cuprinse de încîntare... Iar cînd noul, pare-se aducător de noroc și fericire, care intrase în casa noastră o dată cu tinerii căsătoriți, ne bucură și cu întoarcerea neașteptată a fratelui Gheorghi, și toată familia

noastră se văzu adunată în jurul aceleiași mese și pe deplin fericită, ideea plecării mele la oraș pentru a urma la liceu mi se păru de-a dreptul absurdă.

Toamna, înapoiat la oraș, frecventam cursurile, dar manualele abia dacă le răsfoiam, refuzînd tot mai des să răspund profesorilor, care, cu un calm plin de ironică politeță, își plecau urechea la încercările mele de a mă scuza spunînd că m-a durut capul și puneau în catalog cu desfătare cîte un „unu" gras. Pentru a-mi trece timpul, rătăceam pe străzile orașului și prin mahalaua Zareciei, întîmpinam și petreceam trenuri care soseau și plecau, însoțite de forfotă și îngrămădeală, invidiindu-i pe cei care se urcau în vagoanele de distanțe mari, emoționați, grăbindu-se, ducînd cu ei mulțime de bagaje; încremeneam cînd portarul gării, un munte de om în livrea lungă, cînta melancolic, ieșind în mijlocul sălii, cu basu-i magnific, monoton ca și țăcănitul roților, și aproape sever, amenințător, încotro și cînd pleacă fiecare tren... Așa am dus-o pînă în ajunul Crăciunului. În ziua cînd ni s-a dat vacanța, am alergat acasă într-o goană, în cîteva minute mi-am strîns bagajele, abia dacă mi-am luat rămas bun de la Rostovțevi și de la Glebocika — el aștepta să sosească trăsura de la țară, pe cînd eu luam trenul în direcția Vasilievskoe — mi-am înhățat valiza și, năvălind în stradă, am sărit în prima sanie ce mi se ivi în cale, toată numai sloi, stăpînit de gîndul nebunesc: „Adio, liceu!" Flocoasa gloabă o luă din loc la galop, sania aluneca la cotituri cînd într-o parte, cînd în alta, vîntul geros îmi smulgea gulerul mantalei ridicat, zvîrlindu-mi în față zăpada înțepătoare, orașul se afunda lent în amurgul viscolit, sumbru și tainic, dar mie mi se tăia răsuflarea de bucurie! Din pricina înzăpezirilor, am așteptat trenul două ceasuri bătute... Of, și înzăpezirile astea, Rusia, noaptea, viforniță și calea ferată! Ce fericire e și acest tren cărunțit de pulbere de nea, căldura dogoritoare din compartimente, nu știu ce bocănit de ciocane în focarul incandescent care face ca atmosfera să pară și mai intimă și confortabilă, iar afară ger aprig și viscol, că nu vezi la un pas, apoi bătăile clopotului, lumini și voci într-o stație oarecare, pe care abia de-o zărești prin pîcla de nea viscolită de jos și de sus de pe acoperiș, iar după aceea un nou răcnet disperat al locomotivei către beznele nopții din depărtarea bîntuită de furtună, în necunoscut, și prima zguduitură a vagonului urnit iarăși din loc, în ale cărui ferestre în-

ghețate, scînteind ca diamantele, trec și se duc luminile perc-nului — și din nou bezna nopții, hăulitul viforului în ventilator, iar în compartimentul tău e pace, cald, lumina dulce a felinarului cernută prin perdeaua albastră și goana crescîndă a trenului, legănătoare, adormitoare pe canapeaua de pluș cu arcuri și șuba ce se vîntură tot mai larg în cuier, sub ochii somnoroși!

De la gară pînă la Vasilievskoe erau vreo zece verste, iar de sosit, sosii noaptea, și afară viforul își făcea mendrele cu atîta foc, încît a trebuit să înnoptez în gara rece, mirosind a gaz din lămpile ce luminau palid, cu ușile pocnind încă mai răsunător în pustiul nopții, cînd veneau și plecau conductorii trenurilor de marfă, înfofoliți, pudrați cu alb, în mîini cu felinare roșii, fumegînde. Și totuși, acestea toate aveau farmec. M-am făcut colac pe divănașul din odaia rezervată pentru doamne și am dormit dus, deși mă tot trezeam din clipă în clipă, nerăbdător să se facă ziuă, de altminteri și din pricina hăulitului viforniței și a vociferărilor ce răzbeau prin viscolul dezlănțuit și clocotul de apă în rezervorul unei locomotive care, cu focarul numai văpăi, staționa sub fereastră — și am sărit în picioare la lumina trandafirie a unor zori geroase în aerul încremenit, simțindu-mi trupul încărcat de o vitalitate fremătătoare, ca de sălbăticiune...

O oră mai tîrziu eram la Vasilievskoe, beam cafea cu lapte în sufrageria primitoare a lui Wiegand, noua noastră rudă, neștiind unde să-mi ascund ochii de sfială și fericire, iar cafeaua ne-a servit-o Anchen, juna lui nepoată, sosită de la Revel...

XVIII

Încîntător, mai ales în iarna asta, a fost conacul nostru de la Baturino. Stîlpii de piatră de la poartă, curtea alb troienită, ca de zahăr, brăzdată de tălpicele săniilor, liniște și soare în aerul înțepător de geros, mirosul de cahlă de la bucătării, un ce intim, casnic în urmele pașilor ce taie curtea dinspre bucătării în casă, de la acaretul slugilor la ocolul vitelor, la grajd și celelalte acareturi care fac roată în jurul curții. Liniște

și strălucire, albul imaculat al acoperișurilor groase din pricina stratului de zăpadă, parcul scund îngropat în nămeți, cu trunchiurile și crengile lui cioturoase, negre-roșcate, care se zărește din ambele părți îndărătul casei, bradul nostru secular cu creștetul ascuțit, de-un verde cernit, înfipt în cerul de sineală, apărînd de după acoperișul casei, de după panta lui abruptă, aidoma unui munte înzăpezit între cele două coșuri care slobozesc domol înalte coloane de fum. Pe frontoanele cerdacurilor, încălzite la soare, picotesc stăncuțele, de obicei gîlcevitoare, acum însă pașnice și tăcute; mijindu-și prietenos sub scînteierea razelor ochiurile de geam, vesele, orbitoare din pricina jocului diamantin al zăpezii, privesc bătrînele ferestre cu pătratele mărunte ale ramelor...

Urci treptele cerdacului din dreapta, scîrțîind din pîslarii înghețați bocnă pe zăpada întărită, treci pe sub umbrarul lui, împingi ușa grea de stejar, înnegrită de vreme, străbați antreul lung și întunecat... În odaia feciorilor, cu un scrin mare, grosolan alcătuit pe sub fereastră, e încă răcoare, și totul cufundat în umbră albastră — aici soarele nu pătrunde niciodată, căci fereastra dă spre nord — dar soba trosnește, hăulește și tremură mărunt din ușița ei de aramă. La dreapta dai într-un coridor întunecat ce duce spre odăile locuite, iar drept în față, ușa înaltă, tot de stejar, înnegrită și ea de vreme, duce în salon. Acolo e lărgime și frig, căci nu se face foc, și rebegesc pe pereți portretele — cel al bunicului cu chip oacheș, ca de lemn sculptat, într-o perucă cu bucle, și celălalt, al împăratului Pavel, o față cîrnă, în uniformă cu revere roșii; înghețată-i de-a binelea o grămadă de alte figuri de odinioară, laolaltă cu sfeșnicele aruncate grămadă în mica odaie de bufet de mult rămasă nefolosită, unde, în copilărie, ne furișam privirea cu atîta mistică desfătare pe ușița de serviciu. În schimb salonul scăldat în razele soarelui și pe preșurile bine întinse și foarte late ard ca focul și joacă pete liliachii și roșii ca granatul — razele filtrîndu-se prin geamurile colorate din partea de sus a ferestrelor. În stînga, la fereastra laterală care dă și ea spre nord, bat în geam și se roagă să intre crengile unui tei uriaș, iar în cele din dreptul ușii, însorite, se vede parcul îngropat în troiene. Fereastra din mijloc e acoperită toată de un brad înalt, acela care se ițea printre hogeacuri: pe după geamuri atîrnă mînecile bogate ale șubei sale albe... Cît de

magnific era în nopțile geroase cu lună! Intri — salonu-i cufundat în întuneric, doar luna-și strecoară lucirea din tăria senină. Pustiul e impunător, și parcă-l umple o pîclă subțire, iar bradul des în odăjdiile lui de cetină îndoliate, negre în contrast cu zăpada, se înalță maiestos după geamuri, înfigîndu-și vîrful ascuțit în cupola cerului de un albastru străveziu și fără fund, acolo unde scînteiază alb constelația răschirată a Orionului, iar ceva mai jos, scapără în deșertul luminos, cu tremurul diamantelor sale albastre, splendidul Sirius, steaua îndrăgită de mama... O, cît am rătăcit în pîcla asta lunară pe grilajele de umbră ale ferestrelor așternute jos, cîte gînduri tinerești n-am gîndit, de cîte ori n-am repetat în minte, trufașe, stihurile lui Derjavin:

În valuri de eter albastru
Plutea stingher bătrînul astru...
Și furișînd raze-opaline
Încondeia cu-a sa lumină
Contururi albe de ferestre,
Le răsfrîngea de argint, vibrînde,
Pe-a mea podea ca de oglindă...[1]

Sublime au fost și sentimentele cele noi care m-au stăpînit în prima mea iarnă din această casă, iarnă care a însemnat plimbări lungi și discuții cu fratele Gheorghi, cu efect binefăcător asupra dezvoltării mele neobișnuit de rapide, vizite la Vasilievskoe și lecturi din operele poeților din pleiada lui Derjavin și a lui Pușkin. În casa din Baturino nu găseai o carte. În schimb începui să bat drumul pînă la Vasilievskoe, la conacul verișoarei noastre, așezat pe un dîmb față-n față cu domeniul statului, cu povarnă, administrat de Wiegand. Verișoara era măritată cu Pisarev, cu care mulți ani nu ne-am vizitat — bătrînul Pisarev, socrul ei, era exact opusul fiului său, un om mult prea sever cu care tata a izbutit, bineînțeles, să se certe în scurtă vreme. Dar în cursul ultimului an relațiile dintre casele noastre au fost reluate — bătrînul murind între timp — și astfel căpătai posibilitatea să dispun de întreaga lui bibliotecă pe care o adunase de-a lungul unei vieți. Am găsit în această bibliotecă o seamă de fermecătoare volumașe în coperți groase din piele de un auriu-închis cu

[1] Citat inexact din poezia lui G.R.Derjavin „Vedenia lui Murza".

steluțe de aur pe cotor — Sumarokov, Anna Bunina, Derjavin, Batiușkov, Jukovski, Venevitinov, Iazîkov, Kozlov, Baratînski... Cît de încîntătoare erau vinietele lor de gust romantic — lire, urne, coifuri, cununi, litera lor și hîrtia aspră, de cele mai multe ori bătînd în albastru și frumusețea pură, zveltă, noblețea și armonia elevată a tot ce se afla tipărit pe această hîrtie! Cu aceste volumașe lîngă mine am trăit cele dintîi vise tinerești, prima sete de scris, primele încercări de a o potoli și voluptatea imaginației. Imaginația aceasta era cu adevărat miraculoasă. Dacă citeam:

Pe cîmp de bătălie zboară,
Ca șoimul, junul meu poet...[1]

sau

Revarsă-ți vuietul năvalnic
Șuvoi cărunt din nalte stînci...[2]

sau

Printre talazuri verzi ce mîngîie Taurida
În zori de zi îmi răsări-nainte Nereida...[3]

îl vedeam atît de limpede și pe poet, și valurile verzi, șuvoiul, dimineața pe malul mării și Nereida goală, că-mi venea să cînt, să chiui, să rîd, să plîng... Mă minunez numai de nimicnicia celor ce ieșeau de sub propria mea pană în același timp!

Sublimă era și prima mea iubire, care ținea — o, ce bucurie! — de-o iarnă. Anchen era o fată tînără, simplută, dar ce importanță avea asta? Și apoi, era întotdeauna veselă, duioasă, nespus de blîndă, spunîndu-mi cu sinceritate, fără ocolișuri: „Îmi placi nespus de mult, Aleoșenka, ai o inimă fierbinte și curată!“ Iar inima mi se înfierbîntase într-o clipă: m-am aprins de la o privire — din clipa cînd mi-a apărut înaintea ochilor în toată prospețimea și curățenia ei nemțească, îmbrăcată în rochiță roz cu fel de fel de funde, cu toată drăgălășenia tinereții pe chip, ca să-mi servească o cafea cu lapte, mie, rebegit după drumul de la gară pînă acolo, în sufrageria familiei Wiegand, luminată trandafiriu de soarele dimineții de iarnă. Abia de i-am atins mîna rece de la apă și inima îmi tresări în piept, hotărînd — „Ea e!“

[1] Din poezia lui I. I. Kozlov „Junul cîntăreț“; citat modificat oarecum de Bunin.

[2] Din poezia lui E.A. Baratînski „Cascada“.

[3] Din poezia lui Pușkin „Nereida“.

Am plecat la Baturino în culmea fericirii: Wieganzii erau invitați la noi a doua zi de Crăciun.

Și iată că sosiră, umplînd dintr-o dată casa cu veselia lor nemțească zgomotoasă, cu rîsete fără motiv, cu glume și acel ceva sărbătoresc ce-l aduc oaspeții într-o casă de țară, iarna, scoțîndu-și în antreu șubele reci, șoșonii și pîslarii care miroseau a ger. Seara au mai sosit și alții, și toată lumea, afară de cei vîrstnici, hotărî să dea o raită în travesti pe la vecini... Ne costumarăm cu ce se nimeri — mai ales în țărani și țărăncuțe — mie mi-au încrețit părul, mi-au pudrat și mi-au înroșit obrajii și mi-au desenat cu tradiționalul dop ars tradiționala mustăcioară neagră, după care am dat năvală cu toții în cerdac, iar la scară ne și așteptau în întunericul de afară cîteva sănii. Ne-am suit claie peste grămadă, cu rîsete și strigăte și, în zvon de clopoței, am ieșit pușcă, peste troienele proaspete, pe poartă afară. Nu e nevoie să amintesc că mă aflam într-o sanie cu Anchen...

Cum aș fi putut uita acest clincăt nocturn de clopoței, această oră de noapte tîrzie în cîmp pustiu, și minunatul cîmp de iarnă, cenușiu, moale, vălurit ca marea care se contopea cu cerul jos, în timp ce înainte ți se năzărea ca un roi de luminițe, de parcă ar fi fost ochii unor năluci născute de noaptea de iarnă! Cum aș fi putut uita răsuflarea cîmpiei în noapte, încărcată de pulbere albă, frigul de sub șuba de raton la picioarele încălțate numai cu cizme subțiri, o mînă de fată abia scoasă din mănușa de blană, întîiași dată în viață în mîinile tale tinere și fierbinți, și niște ochi de fată scînteind drăgăstos prin întuneric, în loc de răspuns la strîngerea ta!

XIX

Iar după aceea veni primăvara, cea mai stranie din cîte am trăit.

Țin minte, de parcă ar fi fost ieri, ședeam cu Olia în odaia ei, a cărei fereastră dădea în curte. Era cam pe la cinci după-amiază, într-o zi însorită de martie; afară coborau umbrele

serii. Deodată intră tata, în cojoc, cu obișnuita lui mobilitate — deși acum avea mustață căruntă, se ținea tot flăcău — și-mi spuse:

— A sosit curierul de la Vasilievskoe. Pisarev are un fel de congestie cerebrală. Mă duc acolo. Vrei să vii cu mine?

M-am ridicat, încîntat de fericita perspectivă de a vizita Vasilievskoe, de a o vedea pe Anchen, și am pornit numaidecît într-acolo. Spre bucuria noastră, Pisarev era sănătos și vesel și se minuna și el de ce pățise, neînțelegînd nimic.

„Totuși, ar fi bine să te ferești de alcool", îl sfătui tata a doua zi, în timp ce ne luam rămas bun în vestibul.

„N-am nici pe dracu!" îi răspunse Pisarev, zîmbind din ochii lui de țigan, în timp ce-l ajuta pe tata să-și pună cojocul — parcă-l văd și acum, zvelt, oacheș, cu barbă neagră, în cămașă rusească din mătase roșie, largă, încinsă, în șalvari negri din stofă subțire și papuci roșii cusuți cu argint.

Ne-am întors acasă cu inima împăcată, dar nu trecu mult și veniră apele dezghețului atît de mari și de năvalnice, că se întrerupse pentru vreo două săptămîni orice comunicare cu Vasilievskoe. În prima zi de Paști totul era zbicit, înverziseră copacii și izlazul. Tocmai ne pregăteam să mergem cu toții la Vasilievskoe, cînd se arătă în poartă un cal urmat de o bihuncă, și în ea vărul nostru Piotr Petrovici Arseniev.

— Hristos a înviat, spuse el, trăgînd la scară cu un calm nițel cam bizar. Mergeți la Vasilievskoe? Cum nu se poate mai la vreme. A murit Pisarev... S-a sculat azi de dimineață, a intrat în odaia soră-mi, s-a trîntit în jeț — și a dat ortul popii...

Cînd am intrat în casă, abia-l scăldaseră și-l îmbrăcaseră și acum zăcea întins pe masă, înfățișînd obișnuita priveliște a morții — care te uimea deocamdată numai prin ciudățenia ei — în același salon pe al cărui prag stătuse cu două săptămîni înainte zîmbind și mijindu-și ochii din pricina soarelui și a fumului de țigară. Zăcea cu ochii închiși — văd ca acuma pleoapele lor liliachii — parcă viu, cu splendidu-i păr negru ca smoala umed încă, îngrijit pieptănat, la fel cu barba, îmbrăcat cu surtuc nou și cămașă scrobită, cu cravata neagră legată frumos, acoperit pînă la brîu cu cearșaful, sub care se conturau tălpile drepte, legate strîns. Îl priveam calm, cu o privire cam obtuză, și la un moment de îndoială i-am pipăit fruntea și mîinile — erau aproape

calde... Către seară însă totul se schimbă radical... Și abia atunci înțelesei în sfîrșit ce se întîmplase și, înfiorat, deschisei ușa în salon, cînd mă chemară la slujbă...

În timp ce asfințitul purpuriu, primăvăratic, spărgînd negurile, se mai zărea prin ferestre însorind pînă departe marginea cîmpiei, amurgul se ridica din valea rîului învăluit în neguri și de pe cîmpiile umede, de pe tot pămîntul cuprins de umbre, se revărsa cu încetul umplînd totul ca apa, tot mai cernit, mai negru, mai dens. În salonul înnegurat, plin de lume, aerul era tulbure din pricina fumului de tămîie, și prin negura lui ardeau auriu în mîinile tuturor lumînările de ceară, iar de după făcliile mari, bisericești, ce ardeau în jurul mesei cu flăcări roșii fumegînde, glasurile preoților răsunau lugubru, cînd și cînd împletindu-se ciudat cu cîte un stăruitor „Hristos a înviat din morți", plin de bucurie și lipsit de grijă...

Stăteam cînd cu ochii pironiți înainte, acolo unde în fum, lumină și negură tulbure se zărea întunecat și înfiorător de schimbat chipul mortului înnegrit peste zi, cînd cu duioșie caldă și sentimentul singurului refugiu salvator căutam fețișoara Anchenei, plină de nevinovăție, care stătea în mulțime cuminte, cu o ținută sobră, luminată gingaș, de jos în sus, de flăcăruia lumînării...

Noaptea am dormit somn agitat, mereu tulburat de aceleași năluciri care mă apăsau — se făcea că prin fața mea se perindau nefiresc mulțimi pestrițe și tălăzuitoare, tainic, și tulburător legate de cele ce se întîmplaseră, forfotind grăbite de colo-colo prin odăi — și, ce era mai înfiorător — sub conducerea mortului însuși și sfătuindu-se de zor unii cu alții tîrau dintr-un loc în altul mese, fotolii, paturi ori scrinuri... Dimineața am ieșit în cerdac ametit, de parcă eram beat. Ziua era senină, liniștită și caldă. Soarele dogorea lemnăria uscată a cerdacului, curtea ce înverzea proaspăt și parcul încă sărac și străveziu, dar care înmugurise palid și mătăsos în blînda strălucire a văzduhului primăvăratic. Aruncînd însă o privire în jur, am zărit cu groază chiar alături de mine, sprijinit de perete, capacul nou-nouț, lung, de un violet-închis al sicriului. Și coborînd în goană treptele cerdacului ca să-mi caut adăpost în parc, am umblat prin aleile lui golașe, calde și dogorîte la soare, pînă ce m-am aciuiat pe o bancă în aleea salcîmilor... Cîntau cintezoi, salcîmul era învăluit în dantela

verde-gălbuie a frunzișului fraged ca puful, pluteau în văzduh miresmele ierbii crude și mirosul reavăn de pămînt îți punea nod de lacrimi în gîtlej, liniștea tihnită, împăcată a parcului nu izbutea să o tulbure cîrîitul grav și triumfalnic al ciorilor de cîmp, în bătrînii mesteceni de din vale, acolo unde sihlele primăvăratice ale sălciilor încă dantelate se cufundau în pîcle pale liliachii... Și în toate, în toate era prezentă moartea îngemănată cu viața, veșnica și draga, și fără vreun sens! Nu știu de ce îmi răsări în minte începutul lui „Wilhelm Tell" — pe vremea aceea îl tot citeam pe Schiller — munții, lacul, un pescar care vîslește și cîntă... Și în suflet îmi răsună o melodie nespus de dulce, plină de bucurie, venită din largul unor meleaguri depărtate, nebănuit de ferice...

Toată ziua am fost buimac, de parcă eram beat, într-o stare de necontenită tensiune: se țineau lanț slujbele, tălăzuia mulțimea, unii dintre vecini soseau, alții plecau, iar dincolo, în odaia copiilor, însorită, cu toate ușile încuiate, jocurile lipsite de griji ale copiilor neînțelegători în cele ce se petrecuseră își urmau rînduiala lor, sub privegherea drăgăstoasă și neatentă a dădacei care nu contenea să lăcrimeze...

Și din nou se lăsă amurgul și din nou prinse a se strînge lumea în salon, în așteptarea altei slujbe, șușotind încetișor...

Iată, sosesc în sfîrșit slujitorii bisericii și se lasă numaidecît o tăcere deplină, se aprind lumînările, și în pîlpîirea lor tainică ei își pun odăjdiile, încep să cădelnițeze, să rostească rugăciuni — și totul mi se pare atît de semnificativ în această ultimă seară pentru mort, încît nu mai pot ridica ochii la acel ce se află în față, în sicriul împodobit, îmbrăcat în catifea și ridicat pe mesele puse una lîngă alta, nu sînt în stare să privesc la acel ceva sfînt, înfricoșător și nefiresc împodobit, făcînd parte din ceremonialul înmormîntării, care se înalță în sicriul lăsat de la picioare în jos în toată lugubra splendoare a învelitorii de brocart, a iconiței de aur din piept și a pernei tari de un alb imaculat, în toată sinistra beznă de nepătruns a somnului de veci ce a pecetluit ochii căzuți în găvanele orbitelor, adînc închiși de pleoapele deja vinete, chipul acesta încadrat de barba neagră care lucește metalic prin perdelele fumului încropit și înăbușitor și prin pîlpîirea tremurătoare a făcliilor...

În seara aceea mie și lui Gheorghi ne-au așternut iarăși pe canapeaua din fostul lui cabinet de lucru. Fură zăvorîte ușile salonului rămas pustiu, încă plin de norii de tămîie, unde în aura tremurătoare a făcliilor aproape topite răsuna stins și monoton litania paracliserului, casa toată se liniști și ațipi. Gheorghi stinse lumînarea și adormi numaidecît. Cît despre mine, n-am fost în stare să mă dezbrac, ci m-am întins așa, cu hainele pe mine, dar numai ce am suflat în lumînare și am ațipit o clipită, m-am și văzut în salon și, cuprins de o nespusă groază, m-am trezit imediat. M-am ridicat în capul oaselor și cu inima bătînd să-mi spargă pieptul mi-am ațintit privirea în beznă, sfredelind-o, atent la fiecare foșnet. Împrejur domnea o tăcere grea, nefirească — nu se auzea decît litania nedeslușită a paracliserului care citea psaltirea în salon, la căpătîiul mortului... A trebuit să fac un efort nemaipomenit ca să cobor picioarele pe podea. Și, deschizînd ușa, am străbătut în vîrful degetelor coridorul cufundat în întuneric și mi-am lipit urechea de ușa salonului pe sub care se zărea o geană de lumină...

— „Domnul Dumnezeu împărățește, în mărire Domnul e îmbrăcat, îmbrăcat e în mărire și putere... mormăia monoton și grăbit după ușă paracliserul. Își înalță glasul rîurile, Doamne, își înalță glasul și își saltă ale lor talazuri... Făurit-ai la început pămîntul și cerul, ele-s fapta mîinilor Tale... Dar pieri-vor ele, iar Tu dăinui-vei în veci, și se vor învechi și prăpădi ele toate ca odăjdiile Tale și Tu le vei schimba, plămădind altele... Fie numele Tău în veci lăudat și bucura-se-va Domnul Dumnezeu de ce-au plămădit mîinile Sale!“

Un fior de extaz îmi cutremură tot trupul, și pornii zorit de-a lungul coridorului întunecat, spre antreul din dos, cufundat și el în întuneric, și ieșii în cerdacul din dosul casei. Am ocolit-o apoi și m-am oprit în mijlocul curții. Afară domnea întunericul, mai de nepătruns ca de obicei, cum se întîmplă numai primăvara devreme, și aerul era proaspăt, pur și neclintit. Pămîntul prinsese o pojghiță de îngheț și era vîrtos. Nu știu ce răsuflare nespus de subțire și pură tălăzuia ca prin vis între pămînt și cerul curat țintat cu stele. Și răzbătea de departe prin liniștea nopții, surd și măsurat, bătaia ritmică a rîului din vale umflat de viituri. Mi-am

ațintit ochii în întunericul de dincolo de vale, pe coasta dealului de peste ea — și acolo, în casa lui Wiegand, pîlpîia singuratică o luminiță roșie întîrziată.

„Nici ea nu doarme, mi-am spus în sinea mea. Își înalță glasul rîurile și își saltă ale lor talazuri...“ adăugai în gînd și luminița singuratică îmi tremură lucindă în ochii mei ce înotară în lacrimi — lacrimi de fericire, de iubire, de speranță și nu știu ce tandrețe nesățioasă și triumfătoare...

CARTEA A TREIA

1

NOAPTEA aceea de groază de la Vasilievskoe îmi răsare cu atît mai limpede în minte, cu cît a fost în ajunul înmormîntării.

Am adormit abia spre dimineață. Nu, nu am fost în stare să mă întorc imediat în casă — prea lugubru arăta silueta ei întunecată în lumina stelelor, iar la ușă străjuia sinistru pata neagră a capacului de sicriu... Plecai în cîmp și multă vreme am colindat prin întuneric, unde vedeam cu ochii... Mă întorsei cînd răsăritul înălbise de lumina zorilor și în tot satul trîmbițau cocoșii, și, furișîndu-mă în casă pe din dos ca un hoț, am adormit numaidecît. Cu toate acestea, abia ațipit, a și început să-mi tulbure somnul senzația apropierii unor clipe de însemnătate covîrșitoare și iarăși am sărit în picioare fără veste, după un somn de nici trei ore. Casa tot mai era împărțită în două lumi complet distincte: într-una se afla salonul cu sicriul și domnea moartea, în cealaltă, adică în restul odăilor, despărțite de el de jur împrejur cu uși zăvorîte, traiul nostru dat peste cap își continua cursul alandala, așteptînd cu nerăbdare clipa finalului fatal, și care avea să pună capăt harababurii și dezordinii. Cît mă privește, mă trezisem cu sentimentul că a venit în sfîrșit momentul acestui final, și m-am mirat nespus văzînd că frate-meu Gheorghi, care dormise cu mine în cabinet, șade numai în cămașă de noapte pe canapeaua de pe care atîrnă pînă jos cearșaful mototolit și fumează cu nepăsare, în timp ce dincolo de ușă, pe coridor, lumea forfotește de colo-colo, se aud glasuri, nu știu ce întrebări scurte și răspunsuri la fel de pripite. La un moment dat intră în odaie Maria Petrovna, intendenta, aducînd o tavă cu ceai; se înclină apoi în tăcere, fără să ne

privească și, așezînd tava pe masa de scris, ieși grăbită. Am început să trag pe mine cu mîini tremurătoare hainele. Totul era ca de obicei, simplu, cotidian în cabinetul îmbrăcat cu tapetul vechi auriu, prin aer plutea vesel fumul parfumat de țigară, mărturisind că aici își deapănă firul viața deprinsă a unor bărbați. Gheorghi fuma și se tot uita la papucii caucazieni ai lui Pisarev, pe care îi văzusem în picioarele lui cu două săptămîni înainte, de ziua aceea cînd îmi apăruse în toată frumusețea lui viguroasă și oacheșă de țigan. Astăzi papucii stăteau pașnic sub masa de scris. Mi-am ațintit și eu privirile asupra lor. Pisarev nu mai e printre vii, iar papucii stau neschimbați și pot să mai stea așa încă o sută de ani! Unde-i el acum și unde o să fie pînă la sfîrșitul veacurilor? Oare-i adevărat că s-a și întîlnit *undeva acolo* cu toți bunicii și străbunicii noștri de basm răposați demult de tot și cine-i el acum? Să fie numai acel ceva înfiorător care zace în salon pe masă, între laturile sicriului ce se îngustează oblic spre picioare, luminat ziua namiaza mare, împotriva legilor firii, de lumina săracă a lumînărilor ce-au ars pînă aproape de capăt și-au picurat des, ungînd hîrtia dințată ce le înconjoară, așa, înfipte în sfeșnicele nalte de argint? Să fie acela, care abia alaltăieri, într-o dimineață întocmai ca aceasta, cu barba neagră frumos pieptănată și încă umedă după spălat, pășea pragul odăii neveste-si, vecină cu cabinetul, pe a cărei podea o jumătate de oră mai tîrziu îi scăldară trupul gol, cald încă, parcă palpitînd, dar care se prăvălea moale, neputincios încotro îl dădeai? Și totuși el e, mi-am zis în sinea mea, și cu el se va petrece astăzi, și chiar acum, acel ultim ceremonial bisericesc cu care cît a trăit n-a avut nimic de-a face —cel mai straniu ceremonial din lume la care am să iau parte pentru prima oară în juna mea existență; voi vedea, așadar, transpuse în fapt neobișnuitele cuvinte pe care la liceu mă puneau să le învăț pe de rost: „La trei zile după săvîrșirea din viață, creștinul urmează a fi dus în biserică... Drept pregătire pentru aceasta va servi cădelnițarea neostoită de jur împrejurul lui, de față cu rudele și prietenii răposatului și cîntarea de tropare spre împăcarea sufletului său pînă-n ziua înfricoșatei judecăți și învierea morților din mormînt...“ Și cu mare uimire mi-am dat seama că creștinul în cauză era în momentul acela însuși Pisarev, și m-am îngrozit la gîndul răstimpului de necuprins cu mintea ce-i rămîne pînă la învi-

erea morților din mormînt, după care avea să înceapă și să dăinuiască în vecii vecilor ceva cu totul neînchipuit, fără țel și în afara vremii...

II

Am urmărit lacom, cutremurat de emoție, priveliștea scoaterii mortului din casă. Curați și sătui, ca de sărbătoare, argații erau tineri și voinici, dar cu cîtă temătoare încordare traseră de pe masă și ridicară pe ștergare albe povara cea grea, întorcîndu-și de la ea fețele, cînd veni ceasul despărțirii lui Pisarev de casa ce i-a fost dragă și de întreaga lume! Și din nou mi se păru că în lada aceea uriașă îmbrăcată în catifea violetă, ridicată pe niște labe argintii, respingătoare, zace ceva sfînt și totodată necuviincios de pămîntean, ba chiar scîrnav. Și acest ceva, cu brațele încrucișate a supunere, împietrite în mînecile negre ale redingotei, clătinînd din capul ca de lemn, pluti prin voința altora în jos, înclinat și cu picioarele înainte spre ușile larg deschise — fie ca niciodată să nu mai calce acest prag! — prin mulțimea de oameni și de odăjdii sărbătorești ce se îngrămădeau, prin norii de tămîie și cîntările disonante, întîi în antreu, apoi în cerdac, în lumina strălucitoare a zilei de afară, în curtea proaspăt înverzită, unde deasupra mulțimii se înălța crucea cu Isus răstignit pe ea și doi mujici duceau în cap capacul sicriului. Aici argații se opriră locului, să-și potrivească pe grumajii stacojii ștergarele, și dascălul porni să psalmodieze mai cu tărie — „ca semn că răposatul trece în împărăția sufletelor neîntrupate care înconjoară pristolul Atotstăpînitorului și-i înalță necontenit sfinte cîntări de slavă...“ — iar din înaltul clopotniței ce-și ițea fruntea de după acareturi față-n față cu cerdacul și care pînă atunci lăsase să-i cadă sonuri subțiri și jalnice ca niște lacrimi, tot mai grave, mai dense, se prăvăli deodată din sus ca un hohot discordant și tragic, absurd și ascuțit, dinadins nelalocul lui, la care copoii și ogarii ce umpleau curtea răspunseră cu hămăituri alandala și urlete în lege. Era ceva atît de supărător, de discordant, încît veri-

șoara în vălul ei negru pînă-n pămînt se clătină pe picioare și izbucni în hohote de plîns, muierile din sat se porniră pe bocit, iar tata, care sprijinea și el un colț al sicriului, se strîmbă a durere și dezgust.

În biserică nu mi-am luat ochii de la fața cadaverică a mortului așezat chiar înaintea ușilor altarului, pe sub bolta rotundă și grea pe care, printre norii de plumb pictați, privea Ochiul atotvăzător, prelung, aspru și plin de mister, din triunghiul de un albastru grosolan. Se cînta prohodul și chipul acesta cu nasul ce se ascuțise deasupra bărbii negre și a mustății la fel de negre de sub care luceau buzele turtite, ce se lipiseră, purta deja cununa de hîrtie multicoloră a mortului. Îl priveam zicîndu-mi în gînd: seamănă cu un cneaz din vechime; acum parcă aș zice că a intrat pe veci în rîndul sfinților, în rîndul străbunilor și strămoșilor noștri fără număr... I se cînta la căpătîi: „fericiți cei fără prihană, care umblă în legea Domnului...“ în timp ce eu îmi spuneam, îndurerat pentru el și mișcat de propriile-mi sentimente: îndată au să-i vîre dezlegarea între degetele țepene, cu unghiile înnegrite, și au să-l ungă cu mir și au să-l presare în cruce cu țărînă, și au să-l acopere cu vălul, punînd capacul și scoțîndu-l afară, și îl vor îngropa și vor pleca uitîndu-l... Vor trece anii, viața mea lungă și fericită își va depăna firul prin viitorul încă cețos, dar plin de lumină, în timp ce el, s-au mai bine zis țeasta și ciolanele sale au să zacă și au să tot zacă în groapa din spatele bisericuței, în iarba înaltă de sub mesteacănul ce-l vor sădi astăzi la căpătîiul său, și care va crește și se va preface într-un copac înalt și falnic, cu trunchiul alb și coroana verde-argintată ce-și va clăti crengile mlădii foșnitoare cu frunza dulce înfiorată ca o apă în lungile zile de vară... Iar dăruindu-i „ultimul sărut“, am atins cununița cu buzele, și, o, cerule! — cîtă duhoare și răceală mă învălui, și cît mă zgudui somnul de gheață al frunții galbene ca de ceară sub această cunună, în opoziție ireductibilă și de neconceput cu suflul viu, atît de simplu, și proaspăt, și primăvăratic care năvălea pe ferestrele zăbrelite ale bisericii!

Apoi, stînd în spatele bisericuței, printre lespezile de mormînt a tot soiul de generali de brigadă și maiori secunzi, am privit lung groapa îngustă și adîncă, cu marginile tari retezate drept în pămîntul lucind posac; bulgării bubuiau gros și necruțător în sicriu și curgea năprasnic jilava țărînă pri-

mordială pe catifeaua violetă și pe crucea din fir. Doream, îndîrjindu-mă, să calc în picioare și să profanez clipa tragică și căutam a-mi aduce aminte de privirea rece a Ochiului atotvăzător, ațintită din cerul de piatră cu norii de plumb ai cupolei bisericii, mă duceam cu gîndul la cele de nedescris ce aveau să se petreacă în acest sicriu peste o săptămînă, încercam să mă încredințez că și cu mine se va întîmpla cîndva același lucru... Dar nu izbuteam s-o cred o clipă măcar; groapa fusese astupată, Anchen purta o rochiță nouă de batist... iar cîntările, cele din urmă, blînde și atotiertătoare, îngăduind orice și răsădind în inimi speranțe, răsunau iarăși sărbătorești și, slăvindu-l pe Cristos, se pierdeau în văzduhul cald bătut de soare... Universul parcă întinerit mult, mult de tot, devenise mai larg, mai slobod, mai sublim, după ce îl părăsise pe veci cel plecat fără întoarcere din sînul lui...

III

Pe drumul de înapoiere de la cimitir, verișoara mergea poticnindu-se, își tot ducea batista la ochi și nu vedea nimic. Tata, care o ținea zdravăn de braț sprijinind-o de cot și, potrivindu-și pasul după al ei, repeta cu insistență toate absurdițățile drăgălașe care se spun de cînd lumea în asemenea ocazii.

— Draga mea, să încerc a te consola, ar fi zadarnic. Un lucru am să-ți spun: ține minte că deznădejdea este păcat de moarte, că nu ești singură pe lume, că ai în preajma ta oameni care te iubesc nespus de mult, ai copiii tăi care înseamnă un țel înalt în viață, dar mai ales, că ești tînără și ai toată viața înainte...

Alături de tata pășea cu chipiul de nobil în mînă vechiul său prieten, un moșier rotofei, oacheș, cu obrazul ars de soare. Omul acesta avea niște pete ca de rugină pe albul gălbiniu al ochilor căprii, care m-au preocupat încă din copilărie. Îi era cald din pricina redingotei pe care nu era deprins s-o poarte, a cămășii scrobite, din pricina trupeșeniei sale și a sentimentelor ce-l frămîntau. Cu hîrîieli în piept și gîfîind de năduf, repeta și el cele spuse de tata:

— Vera Petrovna, îmi permiți să-ți spun și eu cîteva vorbe? După ce s-a stins din viață taică-său, i-am ținut loc de tată răposatului. Eu l-am botezat, eu l-am crescut, eu v-am ținut cununiile, așa că înțelegi ce simt acum... Și-apoi, știi și dumneata: am rămas și eu văduv de tînăr... Ei bine, Alexandr are de o mie de ori dreptate. Știi cum spun mujicii? „Moartea-i ca soarele, la ea nu ridici ochii..." Așa e, nu ridici ochii, ba nici nu se cade să-ncerci, altfel n-ai mai putea trăi... Mie, uite, mi-i rușine, crede-mă, că el zace-n mormînt, iar eu hîrîi, gîfîi, dar tot fac umbră pămîntului... Parcă-i pe voia noastră?

Mă uitam la capul său albăstriu-argintat, cu părul tuns scurt și fruntea lată, la verigheta veche, subțiată, pe mîna mică și negricioasă... îl priveam simțind că nouă tuturor ne e penibil, ne e rușine, și totuși nesfîrșit de plăcut să ne întoarcem la viață după cumplita povară ce ne-a strivit timp de trei zile sub greutatea ei, și mă surprindeam desfătîndu-mă cînd călcam cu piciorul pămîntul acesta primăvăratic, afînat, mă desfăta să merg în capul gol sub soarele ce dogora, să-mi plec urechea la hărmălaia stîrnită de ciorile de cîmp care cu strigăte dezlănțuite de chin și fericire umpleau toate grădinile din jur. Vedeam cu alți ochi, mai că îndrăgostiți, pe verișoara mea în strai de doliu, farmecul tinereții ei copleșit de durere, și mă gîndeam cu inima strînsă că astăzi am întîlnire cu Anchen în văioaga din fundul parcului...

Întinerise și casa, eliberîndu-se de stăpînul ei. Toate podelele și geamurile fuseseră spălate, pretutindeni era curat și dereticat, iar ferestrele, larg deschise către soare. Îndată însă ce am pășit pragul salonului, unde se întinseseră mesele pentru praznic, am dat iarăși de duhoarea aceea îngrozitoare pe care n-o puteai confunda cu nimic altceva și care mă scosese din minți toată dimineața cît am stat lîngă sicriu. Dar duhoarea aceasta se amesteca deja, cumva excitant, cu mirosul podelelor cu scîndura încă umedă și întunecată, cu prospețimea primăvăratică ce venea de pretutindeni să umple casa, iar pe mese, sărbătorește, ca pentru un ospăț al vieții și nu al morții, scînteiau fețele de masă imaculate, tacîmurile, paharele, garafele... Și totuși cît de îngrozitor a fost acest ospăț nesfîrșit, de-o îmbelșugare grosolană mereu

întrerupt de paracliserii cu litaniile lor rostite cu glasuri nesigure de chercheliți, care se ridicau în picioare să cînte veșnica pomenire acelei făpturi dispărute, misterioase, pe care tot ei o îngropaseră în spatele bisericii!

Avea dreptate tata, spunîndu-mi la masă:

— Știu, dragul meu, știu cum îți vine în clipele astea! Nici nouă nu ni-i ușor, care am văzut destule de-astea în viață, dar ție care abia ai pășit peste pragul ei, cu inima ta atît de necontemporană pentru vremurile de azi... Îmi imaginez ce simți tu acum!

IV

După înmormîntare am mai petrecut la Vasilievskoe două săptămîni în aceeași stare de încordare în care percepeam ascuțit și dedublat viața al cărei sfîrșit înfiorător și de neconceput îl văzusem cu ochii mei.

Nu peste mult aveam să îndur un alt chin, soarta supunîndu-mă la o altă încercare — despărțirea de Anchen, care pleca acasă. (Deși găseam în această despărțire un fel de amară consolare...)

Tata și Piotr Petrovici mai rămîneau cîtăva vreme; unul de dragul verișoarei, altul de dragul surorii. Am rămas și eu, și nu numai de dragul lui Anchen, deși patima pentru ea creștea în mine cu fiecare zi: vroiam să prelungesc această dedublare care mă stăpînea și mă făcea să nu mă despart nici o clipă de „Faust", care, aflîndu-se printre cărțile lui Pisarev, și căzîndu-mi în mînă din întîmplare, mă fermecase:

În valul vieții și-al faptei durez,
Mă ridic și cobor,
Pretutindeni în toate lucrez.
Naștere sînt și mormînt,
O veșnică mare,
Mereu schimbătoare lucrare,
Viața în toate arzînd
Pe pămînt și-n văzduh —

La războiul în freamăt al vremii,
Dumnezeirei îi țes un veșmînt...[1]

Dedublată era și viața la Vasilievskoe. Adumbrită încă de tristețe, își revenea cu repeziciune la ordinea ei de altădată, căpătînd ceva deosebit de plăcut în urma schimbărilor ce interveniseră și se petreceau mereu în splendoarea crescîndă a primăverii. Toată lumea simțea că e timpul să ne întoarcem la realitate cu forțe noi, îndoite.

În casă, unde se întreținea cu strășnicie curățenia, se făcură multe modificări, o parte din mobilă, cea mai veche, fu dusă în pod, cîteva piese au fost mutate dintr-o odaie într-alta, i se amenajă verișoarei un dormitor nou lîngă odaia copiilor, iar cel vechi, conjugal, de lîngă salonaș, fu desființat cu totul, amenajîndu-se acolo o cameră de zi... Apoi, toate lucrurile răposatului fură ascunse pe undeva — într-o zi am văzut femeile curățind cu perii, în cerdacul din dos, uniforma lui de nobil, chipiul cu bandă roșie, tricornul îmblănit și așezîndu-le într-un cufăr străvechi... Rînduieli noi se înstăpîniră și în gospodărie: de ea se ocupau tata și cu Piotr Petrovici, și toată lumea era tare ahotnică să se supună, așa cum se întîmplă de obicei la început în relațiile dintre boieri și slugi — nădăjduind că în virtutea acestei înnoiri treburile vor merge altfel, așa cum e mai bine. Toate astea mă mișcau nespus. Dar mai mișcătoare ca orice era întoarcerea treptată a verișoarei la viață ; ea își venea cîte puțin în fire și era mai liniștită, mai prezentă între noi, iar uneori obrazul i se lumina de cîte o părere de zîmbet, cînd copiii îi puneau la masă întrebări drăgălaș naive, în timp ce Piotr Petrovici și cu tata îi vorbeau cu duioasă blîndețe, ce-i drept, reținută, și întotdeauna erau atenți cu ea...

Cît de uimitor de repede treceau aceste zile amare și fericite. Seara tîrziu, după dulcele chin al lungii despărțiri de Anchen, întorcîndu-mă acasă, treceam numaidecît în cabinet și adormeam buștean, legănat de gîndul întîlnirii de mîine. Diminețile ședeam cu cartea-n mînă în parcul plin de soare, torturat de nerăbdare, așteptînd clipa cînd puteam să dau fuga pe malul celălalt și s-o iau pe Anchen la plimbare. La această oră ne însoțeau întotdeauna mezinele lui Wiegand, veșnic puse pe zburdat, țopăind undeva înainte, așa încît nu

[1] Fragment din „Faust" de Goethe în tălmăcirea lui Lucian Blaga.

ne deranjau... La amiază mă întorceam acasă să prînzesc, iar după-masă îl reciteam pe „Faust", în așteptarea întîlnirii noastre pe înserat... Seara, lumina luna deasupra parcului, iar în capătul lui privighetorile își revărsau trilurile, încetișor, cu teamă parcă. Anchen se instala pe genunchii mei îmbrățișîndu-mă și-i auzeam bătaia inimii, apăsat pentru întîia oară de dulcea povară a trupului de femeie...

În cele din urmă plecă. Niciodată nu plînsesem cu atîta deznădejde ca în ziua aceea. Dar cu cîtă gingășie și cu tot dulcele chin al dragostei pentru întreaga omenire, pentru viața însăși și pentru toată frumusețea sădită în trupul și sufletul omului pe care Anchen, fără să bănuiască măcar, mi-o dezvăluise! Seara, năuc de atîtea lacrimi vărsate, mă liniștisem, și, în timp ce mergeam nici eu nu știu la ce spre malul celălalt, îmi tăie drumul tarantasul cu care o duseseră pe Anchen la gară; oprind caii, vizitiul îmi întinse o revistă petersburgheză, la redacția căreia trimisesem niște versuri cu vreo lună în urmă — n-o mai făcusem pînă atunci. O desfăcui din mers și literele vrăjite ale numelui meu mă orbiră ca un fulger...

A doua zi de dimineață plecam pe jos la Baturino. Am mers întîi pe drumul de țară zbicit și bătătorit de obezile roților, printre arăturile ca de mătasă în aburul dimineții, pe urmă o cotii în pădurea Pisarevilor, săgetată de soare, de un verde fraged, plină de viersul păsărilor care cîntau primăvara, unde picioarele mi se îngropau în covorul frunzelor putrezite de anul trecut, printre care ici colo licăreau lăcrămioare... Cînd m-am înfățișat ochilor mamei, ea se îngrozi la vederea slăbiciunii mele și a expresiei din priviri. Și sărutînd-o, i-am întins revista și am pornit spre odaia mea; mă clătinam pe picioare de oboseală și nu recunoșteam casa, atîta îmi părea de scundă și de bătrînă...

V

În primăvara aceea abia pornisem pe al șaisprezecelea an. Cu toate acestea, cînd m-am întors la Baturino, mi se părea că intrarea mea în viața independentă, cu depline drepturi, este desăvîrșită.

Încă din iarnă mi se năzărea că știu destule din ce trebuie să cunoască un om în toată firea: și felul cum e alcătuit universul, și despre perioada glaciară, și despre oamenii din epoca de piatră, și despre viața popoarelor în antichitate, și despre cotropirea Romei de barbari, și despre Rusia kievleană, și despre descoperirea Americii, și despre Revoluția franceză, și despre byronism, și despre romantism, și despre oamenii anilor patruzeci, și despre Jeleabov, și despre Pobedonoștev, ca să nu mai pomenim mulțimea de personaje și vieți născocite care se cuibăriseră în mine pe veci, cu toate sentimentele și destinele lor, adică toți cei de seama lui Hamlet, Don Carlos, Childe-Harold, Oneghin, Peciorin, Rudin, Bazarov, necesari, cică, fiecăruia... Experiența mea mi se părea acum uriașă. Mă întorsesem obosit de moarte, dar cu ferma hotărîre să duc de aici înainte o existență „plină". În ce trebuia să conste această plinătate? După mine asta însemna să încerc, printre toate impresiile și ocupațiile dragi, nu știu ce bucurii poetice superioare la care socoteam a avea dreptul.

În viață am intrat cu vajnice speranțe...

Cu vajnice speranțe pășeam și eu în ea... deși, la drept vorbind, cu ce temei?

Aveam sentimentul că „totul e-nainte", sentimentul robusteții mele tinere, al sănătății trupești și sufletești, sentimentul frumuseții chipului și alcătuirii trupești nu fără calități, al libertății și siguranței mișcărilor, al mersului ușor, îndrăzneț și grațios — cît de frumos călăream, de pildă! Aveam conștiința purității mele juvenile, a nobleții imboldurilor, a sincerității neprefăcute, a disprețului pentru orice josnicie. Aveam o structură spirituală superioară, atît înnăscută, cît și dobîndită prin lecturile din poeții care vorbeau necontenit despre înalta menire a poetului, spunînd că poezia

În visele țărînei, e dumnezeirea

că

Arta e o treaptă spre o mai bună lume...

Simțeai o bucurie care-ți umfla pieptul chiar și în patima amară cu care repetam cîteodată unele strofe ce exprimau contrariul, scrise de Lermontov sau de Heine, pline cu venin,

cu văitările lui Faust care, dezamăgit în toate, își întoarce spre luna de dincolo de fereastra gotică privirea muribundă, sau sentințele vesele și nerușinate ale lui Mefisto... Dar oare nu-mi dădeam seama uneori că nu-i de ajuns să ai aripi, că mai trebuie și văzduh? Și apoi trebuiesc dezvoltate...

Nu se putea să nu încerc sentimentele acelea aparte pe care le încearcă toți tinerii care scriu, toți aceia care și-au văzut numele tipărit. Dar mai știam și alta — cu o floare nu se face primăvară. În clipe de enervare tata mă poreclea „neisprăvitul boiernaș", și mă consolam cu gîndul că n-am fost singurul care învăța

De ici, de colo, cu puținul,
Ce-o fi și cum s-o nimeri...

Dar înțelegeam și eu prea bine ce preț avea o asemenea consolare. În taină (deși molipsit din lecturi și de la fratele Gheorghi cu multe păreri libere) eram mîndru că sînt un Arseniev. Dar nu puteam să nu-mi amintesc și de sărăcia noastră din ce în ce mai apăsătoare și de faptul că nepăsarea față de ea trecuse la noi de orice limită firească. Crescusem, și totuși rămîneam cu ciudata convingere că, deși amîndoi frații mei se arătau a fi oameni cu merite, în special Gheorghi, eu eram totuși moștenitorul principal al tuturor acelor trăsături extraordinare care, cu toate defectele sale, îl deosebeau atît pe tata de toți oamenii pe care-i cunoșteam. Însă nici tata nu mai era ca altădată, parcă pusese cruce pe toate, nu-i mai păsa de nimic, se cherchelea tot mai des, și e ușor de presupus ce simțeam eu văzîndu-i fața veșnic aprinsă, bărbia sură nerasă, părul într-o dezordine magnifică, pantofii scîlciați și halatul de casă de pe vremea războiului Crimeii numai zdrențe! Dar cîtă durere îmi provoca gîndul la mama care îmbătrînea, la Olia care se făcuse mare! O milă fără nădejde simțeam uneori și pentru mine, și, sculîndu-mă de la masă, după ce mi se servise, de pildă, numai ciorbă de castraveți, mă întorceam în odaia mea, la cărțile mele și la singura-mi avuție, caseta din mesteacăn de Karelia, rămasă de la bunicul, în care îmi țineam comorile: foi de hîrtie cenușie, mirosind a mahorcă și mintă, cumpărate de la dugheana din sat, pe care așternusem rînd lîngă rînd, „elegii" și „stanțe".

Uneori mă gîndeam la tinerețea tatii: cîtă cumplită deosebire de tinerețea mea! El posedase aproape tot ce se

cuvenea să posede un tînăr fericit din mediul lui, corespunzător cu titlul și cu necesitățile sale, crescuse și trăise într-o lipsă de griji perfect naturală pentru marea boierime din care făcea parte și cu care se împăuna cu atîta dezinvoltură; nu cunoscuse nici un fel de piedică pornirilor și dorințelor sale tinerești, și pretutindeni se simțea un Arseniev, cu depline drepturi și o voioasă trufie. În timp ce eu aveam doar o casetă din mesteacăn de Karelia, o armă veche cu două țevi, o iapă costelivă numită Kabardinka și o șa căzăcească roasă...

Cît de mult doream uneori să fiu bine îmbrăcat, să strălucesc cu eleganța mea! Or, în realitate, pregătindu-mă pentru vizită, mă îmbrăcam cu hăinuța aceea cenușie cu care îl duseseră pe Gheorghi cîndva la închisoarea din Harkov și care în străini mă făcea să mor de rușine. Eram lipsit cu totul de simțul proprietății, dar cum mai visam uneori la bogăție, la splendoarea luxului, la tot soiul de libertăți și bucurii, materiale și spirituale pe care ea ți le oferă! Visam la călătorii lungi, la frumuseți fără seamăn, la prietenia cu niște tineri minunați de aceeași vîrstă cu mine ce-mi împărtășeau gusturile și năzuințele și purtau aceeași flacără în inimă... Oare nu eram conștient de faptul că piciorul nu-mi călcase dincolo de orașul nostru, capitală de județ, că mă despart de lumea largă de mult cunoscutele ponoare și cîmpii, că văd numai mujici și neveste de-ale lor, că cercul nostru de cunoștințe se mărginește numai la două-trei conacuri dimprejur și la Vasilievskoe, și care-i sălașul visurilor mele — o biată odaie pe colț, cu ramele oberlihturilor putrezite și rîndul de geamuri colorate, sus, la cele două ferestre ce dau în parc?...

VI

Se scuturară florile în grădină, s-au îmbrăcat copacii cu frunziș, cît era ziua de lungă cîntau acolo privighetori, ramele de jos de la ferestrele din odaia mea stăteau toată ziua deschise — îndrăgeam și mai mult odaia aceasta pentru vechimea ferestrelor ei alcătuite din mărunte ochiuri în pă-

trățele, pentru tavanul ei negru de stejar, pentru jețurile și patul din același stejar, cu laturile netede și înclinate...

O vreme n-am făcut decît să stau culcat cu cartea în mînă, cînd citind cu gîndul aiurea, trăgînd cu urechea la trilurile privighetorilor, cînd meditînd la viața „plină" pe care trebuia s-o duc de aici înainte, furînd uneori cîte un pui de somn adînc, după care, de fiece dată mă minunam cît de noi și proaspete și încîntătoare erau toate în jur și mi-era atît de foame, că săream jos din pat și mă duceam fie după dulceață în cămara dărăpănată, a cărei ușă cu geamuri dădea în salon, fie după pîine neagră la bucătăria argaților, întotdeauna pustie ziua, unde în ungherul cel mai întunecat zăcea pe cuptorul încins Leonti, fostul bucătar al bunicii, un moșneag lung și neînchipuit de slab, năpădit de peri roșcovani, cu pielea ce se cojea de bătrînețe, care de mulți ani ținea piept morții inevitabile, apărîndu-și existența de om al cavernelor, cu neputință de înțeles...

Speranța într-o fericire, într-un trai fericit care trebuia să înceapă dintr-o clipă într-alta? Dar pentru asta adesea ți-era de ajuns să te dezmeticești după un somn scurt ce te furase fără veste și să dai o fugă după coaja de pîine neagră ori să auzi că te cheamă pe terasă , la ceai, și, bîndu-l, să-ți spui că te vei duce numaidecît să înșeuezi calul și s-o pornești încotro vezi cu ochii, pe drumul lung, cernit de umbrele înserării...

Nopțile erau cu lună și adesea mă trezeam în beznă, la ceas tîrziu, cînd nu mai cîntau nici privighetorile. Domnea o tăcere atît de adîncă în lumea întreagă, încît mi se părea că mă trezisem de țiuitul ei în urechi. Pentru o clipă mă cuprindea frica — mi-l aminteam pe Pisarev mort și mi se năzărea că văd o umbră înaltă lîngă ușa dinspre salon... O secundă mai tîrziu umbra nu mai era acolo, nu se vedea decît colțul mai întunecat în negura subțire a odăii, iar dincolo de ferestrele deschise scînteia și mă chema parcul scăldat de razele lunii, în împărăția lui tăcută și luminoasă. Și mă sculam, deschideam cu fereală ușa în salonaș, vedeam privindu-mă prin întuneric portretul bunicii în scufie, și pătrundeam în salonul unde petrecusem iarna ceasuri dumnezeiești în nopți cu lună... Acum salonul părea mai plin de mister și mai jos, pentru că

luna, urmîndu-și crugul ei mai la dreapta, nu-i căta în geam, apoi și el se mai întunecase, căci teiul de la ferestrele dinspre nord, cu frunzișul lui des, îi acoperea cu totul lumina cu coroana lui uriașă... Ieșeam pe terasă și de fiecare dată mă minunam iar și iar, aproape cu nedumerire, aproape cu sfîșiere, de frumusețea acestei nopți: dar ce e asta și ce-i de făcut? Simt și astăzi ceva asemănător în nopți ca acelea... Oare cum le simțeam atunci, cînd toate acestea erau noi și cînd aveam un simț al mirosului cu care deosebeam parfumul frunzei de brusture umezită de rouă de balsamul ierburilor jilave?... Săgeata zveltă nespus de înaltă a bradului, luminat numai dintr-o parte de razele lunii, își înfigea ca totdeauna creștetul dințat în cerul noptatic, străveziu, unde pîlpîiau cîteva stele rare, mărunte, pașnice și atît de nesfîrșit de îndepărtate și minunate, cu adevărat dumnezeiești, că îți venea să cazi în genunchi și să li te închini... Pajiștea goală din fața casei era scăldată într-o lumină puternică și bizară. În dreapta, deasupra parcului, strălucea pe bolta senină și deșartă talerul lunii pline, cu contururile un pic mai întunecate ale chipului său de o paloare de mort, luminat pe dinăuntru de scînteierea-i albă, puternică. Și noi doi, de mult cunoscuți unul altuia, ne priveam îndelung, așteptînd fiecare, tăcuți, fără o vorbă, cine știe ce... Cît despre mine, știam numai ce ne lipsește — mie și ei...

Apoi rătăceam cu umbra mea pe iarba înrourată a pajiștii, sclipind în culorile curcubeului, mă furișam în umbra irizată a aleii ce ducea la iaz, iar luna mă urma supusă. Mergînd, întorceam cînd și cînd capul, și ea, scînteind ca oglinda , fracționîndu-se, se rostogolea prin năvodul crengilor și al frunzelor, aici negru, dincolo viu luminat.

Stăteam pe malul udat de rouă ce se pleca spre iazul cu apa mare și oglinda lui strălucind poleită în dreapta iezăturii. Stăteam și priveam ; privea și luna. Lîngă mal, dedesubtul meu, se căsca, mișcătoare, neagră, lucindă, bezna unui cer răsturnat în apă pe care dormeau, atîrnate ușor și sperios, rațele cu capetele ascunse sub aripă, reflectate încă o dată în adîncimi ; dincolo de iaz, în stînga, se zărea negru conacul moșierului Uvarov, al cărui fiu nelegitim era Glebocika, și dincolo de iaz, drept în față, se înălțau muncele lutoase,

luminate ca ziua de lună, iar și mai departe, un izlaz sătesc scînteind sub raze și cîteva case risipite pe sub deal!... Cîtă tăcere! — cum de putea tăcea astfel ce-i viu? Măcăitul sălbatic, speriat al rațelor trezite fără veste ce sparse cerul mișcător de sub ele, zvîcni ca o împușcătură în liniștea grădinilor... Iar cînd pornii alene mai departe de-a lungul iazului, în dreapta, iarăși se rostogolea tihnit luna alăturea de mine, deasupra crestetelor negre ale copacilor înmărmurite în splendoarea lor nocturnă...

Și așa ocoleam amîndoi tot parcul. Ai fi zis că și gîndeam la același lucru amîndoi, la fericirea tainică, izvorîtă din dragoste și alean, la viitorul meu plin de mister care va fi neapărat fericit, și, firește, mereu la Anchen. Imaginea lui Pisarev, în viață ori mort, se destrăma, se ștergea. Ce rămăsese din bunica, în afară de portretul de pe peretele salonașului? La fel se întîmpla și cu Pisarev: gîndindu-mă la el, îi vedeam în minte doar portretul atîrnat pe peretele camerei de zi al casei din Vasilievskoe, un portret mare din vremea cînd abia se însurase (și probabil spera să trăiască veșnic!)... Îmi mai treceau prin cap gîndurile mele de altădată: unde e acum, ce s-a întîmplat cu el, ce înseamnă viața de dincolo de mormînt pe care ar duce-o? Însă întrebările fără răspuns nu-mi mai trezeau în suflet neliniște nedumerită, ba aduceau cu ele o doză de consolare: unde se află, știe numai Dumnezeu, pe care nu-l înțeleg, dar în care trebuie să cred, și cred, pentru a trăi și a fi fericit...

Anchen m-a chinuit mai îndelung. Și ziua — la orice m-aș fi uitat, orice aș fi simțit, citit, gîndit — în umbra tuturor acestora stăruia chipul ei, dragostea ce-o nutream pentru ea, amintirile legate de dînsa, durerea că nu mai am cui spune cît o iubesc și cîte lucruri magnifice sînt pe lume, cu care ne-am fi putut desfăta amîndoi mînă-n mînă ; cît despre nopți — ce să mai spun? — mă stăpînea pe de-a-ntregul. Dar zilele treceau — și puțin cîte puțin se transforma în legendă, își pierdea înfățișarea de ființă vie și Anchen: parcă nici nu-mi venea să cred că a existat vreodată alăturea de mine, că mai există pe undeva și acum ; începusem s-o simt și să cuget la ea numai poetic, cu mare dor după o iubire, după un chip de femeie sublim, însă impersonal și generalizat.

VII

Într-o zi, pe la începutul verii citii în „Nedelea", la care mă abonasem în acel an, despre apariția unei culegeri complete de versuri ale lui Nadson. Ce încîntare stîrnea acest nume pînă și într-un colț uitat de provincie! Mai citisem unele din stihurile sale, dar oricît de mari mi-au fost străduaniile, n-am izbutit să mă emoționez cîtuși de puțin.

Să moară-n pieptu-mi zbuciumat,
Veninul de-ndoieli amare...[1]

mi se părea o înșirare prea măiestrită de vorbe goale. Nu eram în stare să port respect unor versuri în care se spunea că rogozul de baltă crește „deasupra" iazului, ba își apleacă asupra-i „coamele verzi"[2]. Dar oricum, Nadson era „poetul mort în floarea vîrstei", tînărul cu ochi frumoși și triști „ce s-a stins în sud, printre chiparoși și roze, pe țărmul unei mări de azur..." Și era iarnă cînd am citit despre moartea lui, notița spunînd că sicriul său metalic „îngropat în flori" a fost expediat la Petersburgul „destrămat în cețuri și bîntuit de ger" pentru a se oficia acolo o înmormîntare „după ceremonialul cuvenit". La masă am ieșit atît de palid și de tulburat, că tata se neliniști și-mi tot arunca priviri îngrijorate; s-a calmat abia cînd i-am explicat cauza suferinței mele.

— Numai atît?! mă întrebă mirat, aflînd că motivul este moartea lui Nadson.

Apoi adăugă enervat, dar cu ușurare:

— Ca să vezi ce prostii îți bagi în cap!...

De data asta nota din „Nedelea" mă tulbură amarnic. În răstimpul unei ierni faima lui Nadson crescuse vertiginos. Și gîndul la această faimă îmi trezi deodată un dor atît de fierbinte după propria-mi glorie, pe care trebuia să încep a o

[1] Din poezia lui S.I. Nadson „Iar împrejur sînt numai umbre..."

[2] Aluzie la versurile

Verzi coamele plecînd, bogate,
Deasupra iazului tihnit,
Sub cerul de azur spuzit,
Rogozuri dorm înfiorate.

Din aceeași poezie a lui Nadson.

dobîndi chiar din clipa aceea, fără nici un răgaz, așa că hotărîi să plec chiar a doua zi la oraș să-mi procur cartea acestui Nadson, pentru a mă lămuri cum se cuvine prin ce anume a putut încînta o Rusie întreagă, în afara morții sale poetice. Dar de mers n-aveam cu ce! Kabardinka șchiopase, caii de povară erau prea slabi și prăpădiți, nu-mi rămînea decît s-o întind pe jos. Și iată-mă pornind de dimineața la drum, deși pînă la oraș erau treizeci de verste bune. Ieșind din casă dimineața devreme, am mers pe drumul mare, bătut de soare și pustiu, fără popas, fără odihnă, iar la trei după-amiază intram pe ușa bibliotecii publice din strada Torgovaia. Domnișoara, toată numai buclișoare, care se plictisea singurică în odaia lungă și îngustă cu pereții acoperiți de sus pînă jos de cărți cu coperți groase, mă privi cam curios, după cum mi se păru mie, frînt de oboseală cum eram și moleșit de arșiță.

— La Nadson e rînd, spuse cu oarecare superioritate. Va trebui să așteptați cel puțin o lună...

Am privit-o buimac, negăsind cuvinte să răspund — nu era puțin lucru să străbați treizeci de verste în zadar! — dar nu peste mult se dovedi că domnișoara cu bucle vroia numai să mă chinuie nițeluș...

— Și dumneata ești poet, nu-i așa? adăugă numaidecît, surîzîndu-mi. Te cunosc de mult, de pe cînd erai încă la liceu... Dă-mi voie să-ți ofer exemplarul meu propriu...

I-am mulțumit cu grație și, roșu ca focul de sfială și mîndrie, am țîșnit în stradă cu cartea în mînă și, de atîta bucurie, era cît pe ce să trîntesc jos o fată slăbuță de vreo cincisprezece ani, în rochiță cenușie de in, care tocmai coborîse din brișca oprită la marginea trotuarului. La brișcă erau înhămați trei căluți tare ciudați, toți trei de un pag frumos, mărunți și îndesați. Dar mai ciudat ca toate era vizitiul gîrbov pe capră: un caucazian slab și uscat, cu părul roșu, zdrențăros peste măsură, dar nespus de elegant, cu podoaba aceea de cușmă cafenie dată pe-o ureche. Iar în brișcă ședea o cucoană falnică și semeață, cu o pelerină largă de borangic pe umeri, care mă privi destul de sever și cam mirată, pe cînd fata se feri la o parte cu o adevărată spaimă, scînteind încîntător din ochii ei negri și mari de ftizică, din tot chipul ei fin și pur ce bătea puțin în liliachiu, cu buze mișcător de palide de făptură bolnăvicioasă. Cît

despre mine, mă pierdusem într-atît cu firea, încît exclamai cu excesivă și înfocată politețe: „O, iartă-mă, pentru Dumnezeu!“ și fără să mai privesc înapoi, am luat-o repejor pe stradă în jos, spre piață, unde îmi făcusem socoteala să beau un ceai la vreun birt și să răsfoiesc cartea. Cu toate acestea, întîlnirii noastre nu i-a fost sortit să se sfîrșească atît de simplu.

Ziua era într-adevăr cu noroc. La birt dădui de cîțiva oameni din sat. Zărindu-mă, strigară toți într-un glas cu mirată bucurie cu care întîmpini un consătean în streini:

— Ian te uită, parcă-i conașul nostru! Curat că-i dînsul! Poftiți la masa noastră, conașule, nu vă fie silă! Așezați-vă!

Am luat loc la masa lor, bucuros nevoie-mare, în speranța de a mă întoarce acasă cu căruța. Într-adevăr, oamenii se oferiră să mă ia cu dînșii. Veniseră după cărămidă, lăsaseră căruțele la fabrica din Mahalaua Fugarilor și „pe seară“ aveau să ia drumul întoarcerii. Ziua era pe sfîrșite, dar tot se mai încărcau cărămizi. Trecu un ceas, două, trei de cînd mă aflam acolo, scrutînd fără istov cîmpul deșert ce se învăluia în umbrele înserării întins în fața ochilor pînă departe, dincolo de șosea, iar mujicii mei tot încărcau și încărcau. În oraș bătuseră clopotele de vecernie, soarele coborîse jos spre orizontul larg al cîmpiilor împurpurate, dar încărcatul nu mai contenea. Mi se făcuse lehamite de plictiseală și oboseală, cînd deodată unul din mujici, abia tîrînd la căruță șorțul plin cu cărămizi proaspăt arse și trandafirii, spuse cu batjocură, arătînd cu capul spre troica ce ridica nori de colb pe drumeagul dinspre șosea:

— Vedeți brișca de colo? E cucoana Bibikova. Ține drumul în părțile noastre, la alde Uvarov. Spunea chiar dînsul mai dăunăzi că o așteaptă să vină în ospeție, a cumpărat și un miel, ca să-l taie...

— Bine zici, nene, e chiar dînsa... Iote-l și pe hingherul cela de pe capră, îi ținu isonul un altul.

Cînd mă uitai mai cu luare-aminte, recunoscui numaidecît căluții pagi ce se opriseră mai adineauri în fața bibliotecii, și deodată am înțeles ce anume mă frămîntase în taină din clipa cînd dădusem buzna în stradă: chipul acelei fete slăbuțe. Auzind că merge la noi, la Baturino, am sărit în picioare, copleșindu-i pe mujici cu întrebări zorite, și am aflat îndată

că cucoana Bibikova este mama acestei fete, că e văduvă și că fata învață la pensionul de la Voronej — mujicii îi ziceau „stabiliment pentru nobili" — că ele locuiesc la „moșioara" lor de lîngă Zadonskoe, săraci-lipiți, că cucoana e neam cu Uvarov, iar caii i i-a dat un alt neam de-al ei, vecin de-al lor de la Zadonskoe, Markov, că pagii ăștia ai lui sînt cunoscuți în toată gubernia, nu mai puțin, ce-i drept, decît hingherul acela de caucazian care întîi s-a tocmit la Markov la dresat cai, iar mai apoi s-a aciuat acolo de-a binelea, ajungînd prieten la cataramă cu stăpînul, dat fiind că-i leagă pe amîndoi o cumplită nelegiuire: prinzînd asupra faptei pe un hoț de cai care voise să fure iapa cea mai de soi din herghelie, l-a bătut pînă și-a dat țiganul duhul...

Am pornit abia pe-nserate și ne-am tîrît la pas toată noaptea — dar ce noapte! — mai iute nu puteau trage căluții prost hrăniți povara lor de vreo sută de puduri. Cum am dat în șosea, a început să bată vîntul, se lăsă deodată un întuneric pripit, nesigur și neliniștitor din pricina norilor ce se ridicau dinspre răsărit, și se porni să bubuie, cutremurînd tot cerul, și să ne înspăimînte cu jariștile de flăcări... După o jumătate de ceas se lăsă un întuneric că nu vedeai la un pas și te lua pe sus vîntul cînd fierbinte, cînd rece ca gheața, și te orbeau fulgerele albe și trandafirii țîșnind în toate părțile deasupra cîmpiei negre, și te asurzeau din minut în minut bubuituri sinistre și trosnete șuierătoare ce se spărgeau chiar deasupra noastră. Apoi se porni cu adevărat uraganul, fulgerele sclipiră în nori spărgîndu-i de-a curmezișul, cît erau de înalți, în chip de șerpi incandescenți, cu un tremur înspăimîntător și o furie crîncenă, și numai după aceea se porni o ploaie cu găleata, cu vuiet de furie, care ne biciui sub bubuituri de astă dată neîntrerupte în scînteieri și flăcări de-a dreptul apocaliptice, de parcă beznele iadului din înalt se deschiseseră deasupra noastră și la hotarul hăului lor, scînteiau ca la facerea lumii — aidoma giganților fantastici ai Himalaiei — munții de aramă ai norilor.

Numai după cîteva minute eram ud pînă la piele, eu, care zăceam întins pe cărămizile reci, acoperit cu toate cergile și zeghile cîte mi-au putut oferi mujicii. Dar ce-mi păsa de acest iad, de acest potop. Eram pe de-a-ntregul în puterea noii mele iubiri...

VIII

Pe atunci Pușkin era realmente parte integrantă din viața mea. Cînd oare intrase în mine? Numele i l-am auzit încă de prunc, și întotdeauna rostit cu o drăgăstoasă familiaritate, ca între rude, cum pomenești pe „unul dintr-ai noștri", făcînd parte din același cerc mai deosebit. Și-apoi, scria numai „de-ale noastre", pentru noi și pentru inimile noastre. Viforița care, bîntuind în versurile sale,

Perdeluia cu neguri bolta,
Cărunte plete-nvîrtejind...

era una și aceeași cu cea care hăulea în serile de iarnă împrejurul așezării noastre de la Kamenka. Uneori mama mi le declama (după moda de altădată, cu glas cîntat, ca-ntr-o visare, cu zîmbetu-i subțire și atît de drag):

Ședeam aseară c-un husar
În fața cupei cu punci plină...[1]

și eu o întrebam: „Care husar? Nu cumva cu răposatul unchiu?" Ea-mi declama:

Presată între file și fără de parfum,
Văd floarea ta uitată într-o carte...[2]

iar eu o descopeream în propriul ei album de fată. Cît despre tinerețea mea, ea a fost toată străbătută de Pușkin.

Alături de el stătea Lermontov, și nu era chip să-i separi...

Albastră și tăcută e stepa pînă-n zare,
Caucazul a cuprins-o cu brațu-i de argint
Și parcă moțăie, ajuns pe țărmul mării,
Plecat peste-al său scut, și legănări de vînt
Și ropot de nomade talazuri ascultînd,
Vuiește Helespontul și valul, vîntul, cînt...[3]

Cu cît farmec înfiorau ei coardele sufletului meu, răspunzînd dorului tineresc după alte zări, visului pasionat după un ce sublim și de neatins! Și totuși, mai adesea eram cu Pușkin. Îmi trezea atîtea sentimente! Și de multe ori strofele sale acompaniau sentimentele mele și toate cîte mă înconjurau.

[1] Din poezia lui Pușkin „O lacrimă".
[2] Din poezia „O floare", de același autor.
[3] Versuri din poezia lui Lermontov „În memoria lui Odoevski".

Deschideam ochii, de pildă, iar afară era o dimineață însorită și geroasă, și inima mea tresălta îndoit de bucurie în clipa cînd exclamam cu el o dată:

Ce zi divină! Ger și soare!...[1]

Dar nu-mi zugrăvea cu farmec numai dimineața aceea, ci și un anume chip fermecător:

Tu dormi, făptură-ncîntătoare[2]...

Ori mă sculam, și afară era viscol, și-mi aminteam deodată că azi aveam să ieșim la vînătoare cu cîinii, și începeam iarăși ziua asemenea cu el.

Cu întrebări: nu-i frig? și viforu-a tăcut?
Ori poate tot mai fulguie alene și arare,
Face să sari din pat și să pornești călare
Ori ca să-ți risipești plictisul pînă-n seară
Mai bine-ai răsfoi reviste de-mprumut...[3]

Iată un amurg de primăvară, luceafărul de aur urcă pe boltă, ferestrele ce dau în parc sînt deschise și el e iarăși cu mine, exprimînd visul meu cel mai drag:

Dă zor, copila mea,
Căci a iubirii stea
Răsare lin pe boltă!...[4]

Uite că s-a întunecat de-a binelea și în tot parcul răsună glas de privighetoare care tînjește, chinuid și pe cel ce-o ascultă:

Ați auzit în noapte, la margine de crîng
Un glas de bard iubirea, aleanul lui cîntînd...[5]

Iată-mă urcat în pat,

La căpătîiu-mi arde o tristă lumînare...[6]

Într-adevăr nu un bec, ci o tristă lumînare de seu — și oare cine își cîntă dragostea-i tinerească, sau mai degrabă setea ei — el sau eu?

Versuri din poeziile lui Pușkin:
[1] „O dimineață de iarnă".
[2] Ibidem.
[3] „E iarnă. La țară ce poți face?..."
[4] „Deliei";
[5] „Bardului";
[6] „Noaptea";

Morfeu, dă pînă-n zori odihnă
Iubirii mele numai chin...[1]

Și iarăși:

Își leapădă zglobiu podoaba grea de toamnă
Învește mîntatul crîng în aur roșcovan
Și suferă și plîng ozimele avan,
Căci joaca lui le strică iarăși somnul...[2]

joacă la care mă dedam și eu cu patimă:

Cum tropăie în cîmpul larg,
Din noi potcoave cîntătoare,
Sprințar căluțul meu cel șarg,
În țărna bocnă, sunătoare...[3]

Iar noaptea răsare deasupra parcului nostru negru, de parcă-i mort, o lună pîcloasă — și din nou se îngînă în mine încîntătoarele strofe:

Fantasmă albă, din cernite cetini
Cețoasă luna se ivi...[4]

Și sufletul mi-e plin de visări nimănui mărturisite la cea care a fost de el creată și al cărei farmec m-a înrobit pe veci. Aflată undeva departe, într-o țară streină, ea vine să viseze la acest molcom ceas...

Pe țărm de stînci, ce-n spume brizanții veșnic bat...[5]

IX

Iubirea mea pentru Liza Bibikova era alimentată nu numai de flacăra unui sentiment pueril, dar și de dragostea pentru tot ce era datină, tradiție, atmosferă a traiului nostru rusesc, de care a fost de altminteri legată cîndva toată poezia rusă.

Versuri din poeziile lui Pușkin:
[1] „Lui Morfeu";
[2] „19 Octombrie".
[3] „Cum tropăie în cîmpul larg..."
[4] „S-a stins o zi-nnorată, pogoară zgura nopții".
[5] Ibidem.

O iubeam pe Liza într-un fel poetic, discret, cum se iubea altădată, ca pe o ființă aparținînd întru totul mediului nostru.

Spiritul acestui mediu, romantizat de imaginația mea, îmi apărea cu atît mai plin de farmec, cu cît se dizolva chiar sub ochii mei.

Îl vedeam cum sărăcește și cu atît îmi era mai scump traiul acesta, iar uneori mă și bucuram de sărăcia noastră... poate pentru că și aici găseam o oarecare apropiere de Pușkin, casa căruia, după descrierea lui Iazîkov, înfățișa de asemeni un tablou nu tocmai îmbelșugat:

Pereții îmbrăcați în zdrențe,
Ici-colo-un petec de tapet
Și-o ușă care dă-n atret
Între perechea de ferestre,
Podeaua putredă și spartă,
Un pat în colț, pe sub icoane
Și două biete scaune...[1]

De altminteri, pe vremea ședерii Lizei la Baturino, sărăcia traiului nostru o împodobea dulcea dogoare a lui iunie, umbra deasă a grădinilor, parfumul iasomiei ce-și scutura petalele și al trandafirilor în plină înflorire, scalda în iazul care în partea noastră, umbros din pricina parcului ce cobora pînă acolo și răcoros de atîta iarbă înaltă, era nespus de pitoresc aureolat de șirul sălciilor înalte, strălucind mătăsos din frunzișul lor crud și din crengile mlădii și lucioase...

De aceea a rămas în mintea mea amintirea Lizei legată pentru totdeauna de primele scalde și de parfumul zilelor lui iunie încărcate de îmbătătoarea mireasmă a iasomiei și a trandafirilor, a fragilor servite la masă, de sălciile de pe mal a căror frunze prelungi sînt foarte parfumate și amărui la gust, de mîlul și apa iazului încinse la soare...

În vara aceea nu m-am mai dus la Uvarovi — Glebocika își petrecea vacanța la școala agricolă, unde fusese mutat din pricina insuccesele din liceu; nu veneau nici Uvarovii la noi, raporturile noastre fiind oarecum încordate — veșnica poveste a măruntelor certuri provinciale; ceea ce n-a împiedicat-o pe Uvarora să-i ceară tatii permisiunea de a se scălda în

1 Din poezia lui N.M.Iazîkov „La moartea dădacei lui Pușkin".

iaz în partea noastră și venea pe mal aproape în fiecare zi cu Bibikovii, iar eu, profitînd de împrejurări, făceam ce făceam ca să mă întîlnesc cu ele acolo și să le salut cu profund respect, la care doamna Bibikova, mai totdeauna în halat larg și cu cearșaful de baie pe umăr, călcînd țanțoș și cu fruntea ridicată semeț, începuse să-mi răspundă amabil, ba chiar cu zîmbet, amintindu-și pesemne cum țîșnisem atunci din bibliotecă. Răspundea și Liza la salutul meu, la început cu timiditate, apoi din ce în ce mai prietenos și mai vioi; soarele o și rumenise, iar ochii ei mari scînteiau. Umbla în bluză albă, cu guler marinar și o fustiță albastră destul de scurtă și nu-și acoperea cu nimic căpșorul brun, cu o coadă lăsată pe spate, împletită din părul-i puțin buclat și legată cu o fundă albă, mare. Ea nu se scălda niciodată, ședea numai pe mal cît se scăldau sub sălciile mai dese maică-sa și Uvarova; uneori își scotea însă pantofiorii ca să umble pe iarba răcoroasă, desfătîndu-se cu dulcea ei prospețime... Am văzut-o și eu desculță de cîteva ori: albul gingaș al piciorușelor sale în verdele ierbii era de o încîntare cu neputință de redat...

Din nou erau nopți cu lună, și iată ce-mi trăsni prin cap — să nu mai dorm de loc, ci să mă culc doar la răsăritul soarelui, iar noaptea să stau în odaia mea cu lumînările aprinse și să citesc ori să scriu versuri, apoi să rătăcesc prin grădină, privind de pe iezătură la conacul Uvarovilor...

Ziua, pe iezătură veneau adesea femeile și fetele din sat și, aplecate asupra unui bolovan mare, turtit, care zăcea în apă pe lîngă mal, suflecîndu-și fustele pînă peste genunchii groși, roșii, și totuși delicați și feminini, vorbindu-și una alteia cu glasuri iuți și bătăioase, băteau cu maiurile cămășile cenușii, ude, se dezdoiau cînd și cînd, să-și șteargă nădușeala de pe frunte cu mînecile suflecate și-mi strigau cu dezinvoltură glumeață, parcă făcînd aluzie la ceva: „Hei, conașule, ăi fi pierdut ceva pe-acilea?“ — și se aplecau din nou ca să bată cu mai multă vrednicie, să plescăie cu rufa udă în apă, rîzînd și spunîndu-și una alteia ceva, iar eu mă grăbeam să plec, căci îmi venea greu să le văd aplecate, să le zăresc genunchii goi...

Apoi la un alt vecin de-al nostru, la bătrînul Alferov cel cu fiul deportat, care stătea peste drum de noi, au sosit două domnișoare de la Petersburg, rude de-ale lui de departe, dintre care Asea, mezina, era drăgălașă, zveltă, înaltă, veselă, energică și plină de dezinvol-

tură. Îi plăcea să joace crochet, să țăcăne din aparatul fotografic, fotografiind indiferent ce, și să călărească, așa încît fără să-mi dau seama ajunsei oaspetele permanent al acestui conac, împrietenindu-mă într-un fel cu Asea, care mă juca pe degete ca pe un pui cu caș la gură, ceea ce n-o împiedica să manifeste în același timp o mare plăcere de a se afla în societatea acestuia. Mă fotografia de nu știu cîte ori pe zi, ori bocănea ceasuri în șir cu ciocanele de crochet și întotdeauna se făcea că n-am nimerit-o prea bine; și-atunci, oprindu-se din joc, striga la mine cuprinsă de disperare, pronunțînd cuvintele cu un rîrîit adorabil: „Ce phostănac, vai, ce phostănac!" Dar cel mai mult ne plăcea la amîndoi să călărim spre seară pe drumul mare, și-i ascultam nu prea calm chicotele de bucurie, vrăjit de rumeneala obrajilor săi, de părul lăsat pe spate, simțind cu neliniște singurătatea noastră în doi pe cîmpul pustiu, în timp ce trupul ei în formă de liră ședea splendid în șa și îmi lua ochii pulpa mușchiuloasă a piciorului stîng, proptit în scară, cînd vîntul îi flutura poalele hainei de călărie.

Dar toate acestea se întîmplau ziua ori seara. Nopțile mi le dedicam însă poeziei.

Iată, s-a și întunecat în cîmp, amurgul cald se îngroașă cu albastru, și noi doi, întorcîndu-ne la pas spre casă, străbatem satul bîntuit de toate balsamurile serii de vară. După ce o conduceam pe Asea, intram pe poarta largă a conacului, aruncam argatului dîrlogii Kabardinkăi în spume și dădeam fuga în casă să mă așez la cină, unde mă întîmpinau ironiile vesele ale fraților și cumnatei. După cină ieșeam cu ceilalți la plimbare pe izlazul de dincolo de iaz, sau pe același drum mare, priveam luna de un roșu lugubru ce se ridica de după țarinile negre, de unde adia un suflu încropit. Și-abia după plimbare rămîneam, în sfîrșit, singur. Liniștea pogora pretutindeni: în casă, în curte, în sat, în cîmpia neagră. Iată, șed în odaia mea, lîngă fereastra deschisă, citesc, scriu. Vîntul împrospătat de noapte vine din grădină, în care luna își revarsă icicolo lumina, să legene din cînd în cînd flăcăruia lumînărilor care picură ceară. Fluturii de noapte se rotesc roiuri în jurul lor, se ard în ele cu trosnet și duhoare, cad și treptat presară toată masa. O somnolență de neînvins îmi apleacă fruntea și-mi pecetluiește pleoapele, dar mă lupt cu ea în tot felul și-o birui... După miezul nopții, de obicei îmi trecea somnul. Mă sculam de pe scaun și ieșeam în grădină. Acum, în iu-

nie, luna era mai jos, ca de obicei vara. Se ridica de după colțul casei și umbra ei largă se întindea pînă departe pe pajiște, și era cu atît mai plăcut să privești din această umbră vreo steluță ce ardea ca o candelă în toate culorile undeva, departe în răsărit, dincolo de parc, de sat, și de cîmpiile văratice, unde abia se auzea cîteodată, venind cine știe de unde, și cu atît mai fermecătoare, bătaia pitpalacului. Înflorea și te îmbăta cu aroma-i dulce teiul secular de lîngă casă, și prin plasa lui chipul lunii era cald-auriu. Din nou venea o adiere caldă, ca întotdeauna înaintea zorilor, a căror apropiere se și simțea: spre răsărit bolta cerului se arginta treptat. Adierea venea de undeva de dincolo de iaz, și străbăteam parcul în întîmpinarea acestei răsuflări calde, îndreptîndu-mă spre iezătură... Curtea conacului Uvarovilor se contopea cu izlazul satului, iar parcul din spatele casei cu cîmpia. Privindu-l de pe iezătură, vedeam ca aievea, amănunțit, unde doarme fiecare. Știam că Liza doarme în odaia lui Glebocika, ale cărei ferestre dau și ele în parcul des și întunecat, ce începe chiar de sub zidul casei... Cum aș putea să redau sentimentele cu care priveam, văzînd cu ochii minții, acolo, în odaia aceea, pe Liza dormind în șușotit de frunze ce se varsă într-un rîu de sunete ca de ploaie pe ferestrele în care pătrunde și răsuflă vîntul acesta cald din cîmpie, alintîndu-i somnul pur de copil, cum nu există mai pur și mai încîntător pe acest pămînt!...

X

Traiul acesta ciudat dură aproape toată vara. Și se schimbă brusc și radical. Într-o frumoasă dimineață aflai din senin că Bibikovii nu se mai află la Baturino — plecaseră în ajun. Mi-am petrecut ziua ca pe jăratic, iar pe seară am alergat la Asea și... ce să vezi?

— Știi, mîine plecăm în Crimeea, îmi spuse numaidecît ce mă văzu, și cu atîta veselie, de parcă ar fi vrut să mă bucure cu vestea asta.

Și se lăsă un pustiu în lume, un pustiu și-o plictiseală, încît am început să ies la cîmp, unde mujicii coseau secara

noastră și să șed ore întregi pe snopi ori pe miriște privind fără sens cosașii.

Șed și mă uit, iar în jur o uscăciune și o arșiță nespusă, cerul nu se clintește, și doar fîșîie coasele, iar pe cerul albastru-cenușiu de arșiță se profilează ca un zid marea de secară uscată, galbenă-nisipie, cu spicele grele smerit plecate, și asupra ei vin mujicii unul după altul, înaintează bine proptiți pe picioare, scăpărînd larg din coasele foșnitoare și așternînd în stînga secara rînd după rînd, ca să lase în urmă fîșii largi dezgolite de miriște galbenă, țepoasă ca peria, dezbrăcînd puțin cîte puțin cîmpia, și ea să pară cu totul nouă și să dezvăluie priveliști și depărtări noi...

— Ce tot ședeți așa, degeaba, conașule? îmi spuse într-o zi de-a dreptul, dar cu prietenie, unul din cosași, un mujic chipeș, înalt și brun. Ian luați cealaltă coasă a mea și dați-i drumul...

Și fără să răspund o vorbă, m-am ridicat și m-am îndreptat spre căruța lui. De atunci am ținut-o așa...

La început a fost chinul cel mare. Din pricina grabei și a stîngăciei mele mă sleiam în așa hal de puteri, încît seara abia găseam în mine vlagă să mă tîrăsc pînă acasă — gheboșat de spate, cu umerii dureroși, cu mîinile arzînd din pricina bășicilor cu sînge, cu fața pîrjolită de soare, nasul jupuit, părul cleios din pricina nădușelii uscate, cu gura amară. Mai apoi însă m-am deprins într-atît cu ocna acceptată de bunăvoie, încît adormeam cu gîndul fericit că:

— Mîine cosesc iarăși!

Iar după cosit urmă căratul. O muncă și mai anevoioasă. E și mai greu să înfigi furca în snopul gros, uscat, vîrtos, să salți coada lunecoasă, lustruită, cu genunchiul și dintr-o smucitură, de simți ca un cuțit în pîntec, să zvîrli această splendidă și foșnitoare greutate, care te presară cu grăunțe ascuțite, pe muntele de snopi ce se înalță și se tot înalță, ițindu-și de pretutindeni cotoarele, în timp ce carul se micșorează, se pierde puțin cîte puțin... apoi să înfășori cu frînghii tari grămada lui grea și clătinătoare care te înțeapă și miroase fierbinte a secară, să strîngi capetele din toate puterile și să le petreci strîns după loitră... apoi să mergi domol după mormanul clătinător pe drumul de țară plin de gropi și hîrtoape, prin colbul fierbinte pînă la glezne, să nu-ți iei ochii de la calul care

pare cu totul mărunt în umbra încărcăturii, să te încordezi tot lungul drumului laolaltă cu el și tot timpul să te temi că n-o să reziste căruța ce scîrțîie în fel și chip sub uriașa greutate și la vreo cotitură și-o face de cap vreo roată răsucindu-se în loc, din care pricină tot mormanul se va prăbuși pe-o coastă... Toate astea nu sînt lucruri de glumă! Ba mai mergi cu capul gol sub dogoare, cu pieptul încins și nădușit care te ustură din pricina plevei, cu picioarele tremurîndu-ți de oboseală și gura amară!

Venise luna septembrie, dar eu tot mai eram pe arie. Începuseră zilele cenușii și sărace, iar acolo, din zori și pînă-n noapte urla, hăulea, vărsa paie și fumega gros din trompa ei treierătoarea, în timp ce la gura ei trebăluiau manevrînd greblele femei și fete singure, fără mujici, cu basmalele trase pe ochi, iar într-un colț întunecos altele, bocănind cadențat, învîrteau de mînerul vînturătorii, mișcîndu-i aripile ce suflau spulber de grîne și tot cîntau și cîntau monoton și jalnic, în timp ce eu, ascultîndu-le, ba învîrteam la vînturătoare alături de una, ba ajutam pe alta la strînsul grînelor curate și la turnatul cu măsură în sacii de la gura vînturătorii. Mă împrieteneam, și mă apropiam din ce în ce de aceste fete și femei, și cine știe cu ce ar fi sfîrșit pînă la urmă această prietenie (una din fete, o lungană cu părul roșu care cînta cu o dulce tristețe, mai cu foc decît celelalte, cu toată prospețimea ei de nebunatică, frustă, îmi și dăduse să înțeleg mai mult pe față că ar fi dispusă la orice în schimbul unor foarfeci noi, de pildă), de nu s-ar fi întîmplat în viața mea un nou eveniment: nimerisem pe neașteptate în paginile uneia din cele mai serioase reviste lunare petersburgheze, în compania celor mai vestiți scriitori, primind pe lîngă asta și un mandat în valoarea considerabilei sume de cincisprezece ruble. „Ajunge, mi-am spus atunci, zguduit atît de una, cît și de alta. Ajunge! E timpul să mai pun mîna pe o carte, să mai scriu ceva!" Și numaidecît m-am dus să pun șaua pe Kabardinka. Aveam de gînd să dau o goană pînă la oraș ca să-mi încasez mandatul, după care — la treabă!

Se însera, totuși am înșeuat-o și am pornit la galop prin sat, iar de acolo pe drumul mare... Cîmpul era pustiu, rece, neprimitor, dar cîtă energie, cît dor de viață și cîtă încredere în ea îmi umplea tînărul și singuraticul suflet!...

XI

Amurgul era mohorît, în largul cîmpiei bătea un vînt aspru, eu însă inspiram cu tot pieptul prospețimea lui tăioasă din pragul iernii, desfătîndu-mă cu răceala lui sănătoasă ce-mi învăluia obrazul tînăr și înfierbîntat, și o tot îndemnam pe Kabardinka...

De cînd mă știu mi-a plăcut goana și de cînd mă știu am îndrăgit calul pe care am călărit, cu toate acestea întotdeuna am fost necruțător cu bietul animal. În seara aceea goneam nebunește, probabil pentru că visam ori poate meditam la ceva. De obicei, în cazurile cînd în viața omului s-a petrecut un lucru foarte important, sau măcar întrucîtva însemnat, și se cere să tragi o concluzie sau să iei o hotărîre, omul gîndește prea puțin, ci mai degrabă se lasă în voia unei tainice strădanii sufletești. Cît a durat drumul, țin minte, sufletul meu răvășit de o bărbătească întrebare, s-a străduit fără istov. Nu știam de ce anume, ce dezleagă, doar că simțeam iarăși dorința unei schimbări în viață, dorul eliberării de ceva și îndemnul de a porni încotrova.

Țin minte, lîngă Stanovaia am oprit o clipă. Cobora noaptea și cîmpul arăta și mai mohorît și trist. Nici un suflet de om nicăieri pe bătrînul drum părăsit, și nu numai aici, dar și de jur împrejur parcă, la sute de verste... Sălbăticie, pustiu, necuprins... „Ce splendoare!" am exclamat, lăsînd dîrlogii, Kabardinka opri locului, răsuflă adînc și încremeni. Alunecai jos de pe șaua lucioasă, încălzită, să-mi dezmorțesc genunchii țepeni de frig, pe furiș cercetînd în jur cu ochiul ager și cu gîndul la vechile legende despre tîlharii de la Stanovaia, în taină dorindu-mi o întîlnire din cele de groază și o încăierare pe viață și pe moarte. Apoi am strîns chingile șeii și am potrivit cureaua podiovcii, pipăind teaca pumnalului înfiptă pe după curea. Vîntul năvălea vijelios, îmi sufla în coastă parcă apă rece, fremăta și hăulea în ureche și foșnea a neliniște, hoțește, în negura incertă a cîmpiilor, prin buruienile uscate și prin mirișe; Kabardinka, nespus de zveltă și grațioasă cu scărița șeii atîrnîndu-i într-o parte și ciochinele proțăpite în sus, stătea cu urechile ridicate, și cunoscînd parcă faima rea a acestor locuri, privea și ea atentă și severă undeva pe drum. Se înnegrise toată din cauza nădușelii fierbinți, se trăsese în

șolduri și vintre, dar știam cît e de rezistentă, îi era de ajuns, o singură inspirație adîncă, cum inspirase în clipa cînd am oprit, ca să pornească iarăși la drum cu toată iuțeala vîrstei sale nu prea tinere și neschimbată dragoste și devotament pentru mine. Și după ce-i îmbrățișai cu multă duioșie gîtul zvelt și-i sărutai botul nervos, am sărit iarăși în șa, pornind într-un galop și mai iute...

Apoi coborî noaptea, întunecată, neagră, o noapte tipică de toamnă. Mi se părea că întunericul acesta nu va mai avea sfîrșit, nici vîntul care îmi bătea în față, nici bocănitul ritmic de copite în bezna nepătrunsă de sub picioare... Pe urmă apărură și rămaseră multă vreme locului, cu acea limpezime și strălucire ageră cum vezi adesea în nopțile de toamnă, luminile orașului și ale suburbiilor din jur.... Abia la urmă au început să se apropie și s-au zărit de-a lungul drumului negru acoperișurile de lemn ale mahalalei, ne-au privit de sub ele, cu ochiul lor auriu, ferestruicile, îmbietor și cordial, dezvăluind interioare luminate de colibe, oameni care cinau patriarhal în sînul familiei... Iar după aceea prinseră a mă învălui izurile tari a toate cîte împrăștie o urbe, scînteiară împrejur alte multe lumini și ferestre luminate, și potcoavele Kabardinkăi țăcăniră voios și excitant pe caldarîmul străzii... În oraș nu mai bătea vîntul, aerul părea călduț, era încă seară și nu noaptea aceea neagră și oarbă care stăpînea de mult cîmpiile, și am nimerit la hanul lui Nazarov tocmai cînd se așeza lumea la cină...

Cîte nu-mi bîntuiau sufletul în seara aceea! Nu s-ar putea spune că aș fi fost copleșit de emoție, ori fericit pentru motivul că nimerisem în paginile unei reviste atît de cunoscute, printre scriitorii celebri — țin minte, primisem faptul ca pe ceva firesc. Eram numai surescitat într-un fel bun și frumos, dar nu-mi pierdusem uzul însușirilor mele ori receptivitatea mea fizică și spirituală, toate îmi făceau nespusă plăcere — și acest oraș învăluit de umbrele serii de toamnă, și faptul că, oprind la poarta hanului, am tras de mînerul sîrmei ruginite care, trecînd printr-o gaură din poartă, se pierdea în curte, și am făcut să sune clopoțelul, și bocănitul pașilor portarului șchiop care veni să-mi deschidă, și curtea primitoare a hanului mirosind a bălegar, unde, în întunericul șoproanelor negre și sub cerul liber dintre ele se aciuase o tabără întreagă de căruțe

și cai care ronțăiau sonor grăunțe, și duhoarea latrinei vechi, care te trăsnea în întunericul de nepătruns al tindei, unde am intrat urcînd treptele putrede ale cerdacului de lemn cu picioarele țepene de frig, și am bîjbîit multă vreme pînă ce-am găsit clanța de la ușa casei, și bucătăria ce mi se deschise apoi plină de lume, caldă, mirosind toată a carne de porc scoasă de la sare, grasă, fierbinte, și a mujici care cinează, iar după ea, odaia curată în mijlocul căreia, în jurul mesei mari, rotunde, scăldată de lumina lămpii suspendate, cinau de asemenea o grămadă de oameni arși de soare și bătuți de vînt, în veste și bluze rusești ițindu-se de sub veste, în frunte cu hangița trupeșă cu obrazul ciupit de vărsat și buza de sus lungă și țuguiată și hangiul, o namilă de moșneag, ciolănos, sever și trist, aducînd a sectant cu pletele-i linse brune-cafenii și profilul de icoană din Suzdal... Toți, în afară de hangiu, beau votcă și înfulecau ciorba grasă cu carne și foi de dafin din castronul uriaș pus la mijloc... „O, cît de frumoase, cît de frumoase sînt toate, mi-am spus în sinea mea, și noaptea primară, învrăjbită, în cîmp, și acest trai orășenesc simpatic, acești mujici și tîrgoveți care cinează, toată această Rusie provincială, patriarhală, cu complexitatea, frustul și puterea ei, și visurile mele vagi despre un Petersburg de basm, și despre Moscova, și despre scriitorii celebri, și gîndul că am să beau și eu zdravăn acum și am să înfulec cu poftă de lup din ciorba și franzela orășenească albă, proaspătă...

Într-adevăr, am băut și m-am îndopat în seara aceea în așa hal, încît mai apoi, cînd toți au plecat care încotro să se culce în casă ori în curte, și fu stinsă lumina în bucătărie și în odaia curată, iar lumea prinse a trage la aghioase, căzînd pradă ploșnițelor și gîndacilor, eu am mai stat multă vreme pe trepte în capul gol, să mă gîndesc și să chibzuiesc, beat de fericire, și să-mi răcoresc fruntea înfierbîntată în răcoarea nopții de octombrie, ascultînd în tăcerea ei ba toaca ce bătea undeva în depărtarea unei uliți pustii un ritm îndrăcit, ca pentru joc, ba ronțăitul pașnic al cailor de sub șopron, întrerupt cînd și cînd de cîte o scurtă încăierare și un nechezat îndîrjit...

În seara aceea mi-am pus pentru prima oară în gînd să părăsesc Baturino... Mai devreme sau mai tîrziu, dar neapărat...

XII

Numai hangiul cu nevasta dormeau separat, în dormitorul lor care semăna a capelă din pricina mulțimii de icoane în îmbrăcăminte de argint și de aur pe iconostasul care se înălța sub candela zmeurie ca un mormînt negru și masiv în colțul odăii, iar noi ceilalți, adică eu și încă cinci oameni mai scuturați, în odaia curată în care cinasem de cu seară. Trei din ei dormeau pe jos, pe niște pături de pîslă, iar ceilalți trei, printre care din nenorocire mă număram și eu, pe canapelele tari ca piatra cu spătare de lemn înalte. Și, desigur, plosnițele (unele mărunte, deosebit de veninoase, care o luau la goană pe pernă cu o ticăloasă lașitate îndată ce aprindeam chibritul) m-au mîncat în voie toată noaptea, iar în bezna caldă și puturoasă domnea un horcăit spăimîntător din pricina căruia noaptea mi se părea fără nădejde și fără răsărit, iar toaca fără astîmpăr plimba uneori chiar sub fereastră bocănitul ei nu știu cum plin, rotund, de o veselie dezmățată ce-ți spărgea urechile; ușa dinspre dormitorul hangiului era deschisă numai pe jumătate, așa încît candela își vărsa lumina zmeurie drept în ochii mei, răsfrîngînd umbra plutei sale negre în formă de cruce, care căpăta în pîlpîitul cînd sumbru, cînd scînteietor forma unui fantastic paianjen în mijlocul uriașei sale plase... Dar de sculat m-am sculat cu mintea limpede, îndată ce-am auzit pașii hangiului și ai hangiței și cei ce dormiră pe jos prinseră a căsca, a se ridica, a-și trage cizmele, iar bucătăreasa, călcînd pe păturile de pîslă, peste picioarele lor, aduse într-o fugă și puse cu bufnet pe masă samovarul de o vadră care fierbea și mirosea plăcut a cahlă, și din pricina aburului pe care-l scotea, se și aburiră numaidecît ferestrele și oglinda.

O oră mai tîrziu eram la poștă și încasam în sfîrșit primul meu onorariu, căpătînd și revista aceea uimitoare, unică în lume, într-o cămașă nou-nouță de culoarea gălbenușului de ou, în paginile căreia erau tipărite versurile ce mi s-au părut în prima clipă streine, atît de încîntător semănau cu versuri adevărate, aparținînd unui poet adevărat.

Acestea terminate, mai aveam de îndeplinit o însărcinare de-a tatii — să trec pe la un oarecare Ivan Andreevici Balavin, angrosist de grîne, ca să-i arăt probele recoltei noastre, să aflu prețul și, dacă e posibil, să iau și un aconto. Astfel, de

la poștă am pornit spre birourile acestui Balavin, dar am mers atît de ciudat, încît toți trecătorii, fie ei țărani sau orășeni, se uitau cu mirare după tînărul cu cizme, șapcă și podiovcă albastră, care își tot încetinea pașii, iar uneori se oprea de-a binelea în mijlocul străzii, vîrîndu-și nasul în aceeași pagină a revistei ce o ținea deschisă în fața ochilor.

La început, Balavin mă primi rece, cu antipatia aceea fără motiv pe care o întîlnești adesea la negustorii ruși. Ușile hambarului său din raionul cerealier dădeau în stradă, și vînzătorul mă conduse pînă-n fundul hardughiei, la ușa cu geamul acoperit pe dinăuntru cu stambă roșie, unde bătu cu sfială.

— Intră! strigă de după ușă un glas răstit.

Și am intrat, iar de după biroul masiv ieși în întîmpinarea mea un bărbat de o vîrstă incertă, în haine nemțești, cu obrazul pămîntiu foarte curat, aproape străveziu, cu părul albicios pieptănat grijuliu cu cărare pe mijloc, cu o mustață subțire galbenă și privirea ageră în ochii verzi deschiși.

— Despre ce-i vorba? mă întrebă repezit și cu răceală.

I-am spus numele și m-am grăbit să scot din buzunarele podiovcii săculețele cu grînele de probă, punîndu-le pe birou în fața lui.

— Șezi, îmi spuse Balavin în treacăt, așezîndu-se la birou, și, fără să-mi dea vreo atenție, se apucă să dezlege unul din săculeți, după care scoase din el o mînă de grăunțe, le vîntură în palmă, le frecă între degete, le mirosi, și procedă la fel și cu celălalt.

— Cîte aveți cu totul? mă întrebă între altele.

— Baniță? întrebai eu.

— Doar nu vagoane, mă luă el peste picior.

M-am aprins la față, dar el nu-mi dădu timp să răspund.

— De altminteri, nu asta-i important. Prețurile sînt scăzute acum, doar cred că le cunoașteți...

Și-mi spuse un preț; puteam să aduc grînele și mîine.

— Sînt de acord cu prețul ăsta, spusei roșind. Ați putea să-mi dați un aconto?

El scoase în tăcere portofelul din buzunarul de la piept îmi întinse o hîrtie de o sută de ruble, îl puse la loc cu mișcări precise, izvorîte din obișnuință.

— Doriți să fac chitanță? întrebai roșind pînă-n albul ochilor din pricina plăcerii mele stîngace de a-mi simți maturitatea și priceperea în afaceri.

El zîmbi răspunzîndu-mi că, slavă Domnului, Alexandr Sergheievici Arseniev este de ajuns de bine cunoscut tuturor, și, parcă vrînd să-mi dea de înțeles că convorbirea de afaceri se încheiase, luă de pe masă portțigaretul de argint și mi-l întinse deschis.

— Vă mulțumesc, nu fumez, i-am răspuns.

El își aprinse o țigară și mă întrebă parcă printre altele:

— Dumneata scrii versuri?

L-am privit în culmea uimirii, dar nici de data asta nu mă lăsă să răspund.

— Nu te mira că mă interesez și de asemenea chestii, spuse el cu o umbră de zîmbet. Și eu sînt poet, dacă-mi e permis să spun așa. Cîndva am publicat și eu un volum de versuri. Acum, se înțelege, am pus lira deoparte, nu am timp de ea, și nici talent n-am cine știe cît — scriu doar corespondențe, după cum ai auzit probabil, dar continuu să mă interesez de literatură, sînt abonat la o mulțime de ziare și reviste... Dacă nu mă înșel, ăsta-i debutul dumitale într-o revistă groasă? Permite-mi să-ți urez succes și să te sfătuiesc să nu te lași pe tînjală.

— Nu înțeleg, am îndrugat, foarte surprins de o asemenea întorsătură a întîlnirii de afaceri.

— Foarte simplu: trebuie să te gîndești serios la viitorul dumitale. Te rog să mă ierți, dar ca să te ocupi de literatură ai nevoie de mijloace de trai și de o cultură serioasă, or dumneata ce posezi dintre ele? Discuția noastră îmi amintește de anii tinereții mele. Fără falsă modestie am să-ți spun că nu eram băiat prost, încă de mic văzusem atîtea, să dea Domnul și unui turist să le vadă, dar ce-am scris? Mi-e și rușine să-mi aduc aminte!

În fund de stepă mă născui,
Într-o săracă hată
Și-n loc de pat sculptat, în cui
Se legănau polate...

— Permite-mi să te întreb, ce neghiob a scris asemenea versuri? În primul rînd, e o minciună — nu m-am născut în nici o hată din stepă, sînt de felul meu orășean, iar în al doilea rînd, să compari polatele cu mobila sculptată e culmea prostiei, ca să nu mai spun că polatele nu se pot legăna, deoarece sînt un prici, o laiță fixă. Oare nu le-am știut toate

astea? Ba cum să nu, dar nu puteam să nu înșir neghiobiile astea, pentru că eram incult, cu intelectul nedezvoltat și n-aveam mijloace să mi-l dezvolt, dată fiind sărăcia... Toate cele bune, rosti deodată, ridicîndu-se, și-mi întinse mîna, strîngîndu-mi-o puternic pe a mea într-a sa, în timp ce mă privea în ochi. Fie ca eu să-ți slujesc de pretext pentru o meditație serioasă asupra dumitale însuți. Să te îngropi într-un cotlon de țară și să zaci acolo ca un bolovan pe care nu-l urnesc nici apele, să nu vezi viață, să mîzgălești ici-colo cîte un vers, să citești ici-colo cîte o pagină, nu, asta nu-i o carieră prea strălucită. Observ că ai un talent remarcabil, de altminteri, este foarte plăcută și impresia pe care o faci, iartă-mi sinceritatea...

Și deodată redeveni rece, grav, sec.

— La revedere, spuse iar cu gîndul aiurea, așezîndu-se la birou și arătîndu-mi cu o înclinare a capului că întîlnirea noastră a luat sfîrșit. Te rog să transmiți salutări tatălui dumitale...

Astfel căpătai pe neașteptate încă o confirmare a îndreptățirii planurilor mele intime de a părăsi Baturino.

XIII

Însă ele se realizară nu tocmai curînd.

Viața mea porni iarăși pe vechiul făgaș de zi de zi, cu și mai multă nepăsare. Mă transformam treptat — cel puțin aparent — într-un banal tînăr de țară, obișnuit să-și petreacă zilele la conac împărtășindu-se din traiul lui cotidian pe ploaie sau pe viscol, ieșea la vănătoare sau vizita vecinii ca să-și risipească plictisul, se ducea prin sat să viziteze colibele preferate, își petrecea vremea în cercul familiei, înaintea samovarului, sau zăcea ore în șir pe canapea cu o carte în mînă... La un timp se petrecu însă ceva ce trebuia să se petreacă mai devreme sau mai tîrziu.

Murind vecinul nostru Alferov, care fusese singur pe lume ca un cuc, Nikolai, fratele meu, arendase moșioara rămasă paragină și din toamnă se mutase acolo, astfel că-și petrecuse

iarna nu cu noi, ci la conacul lui Alferov. Printre slugile de acolo era o jupîneasă, o chema Tonka. Abia se măritase, dar din pricina sărăciei mirilor, care n-aveau un adăpost, a trebuit să-și ducă traiul despărțiți: el era șelar și, după căsătorie, se întoarse la meseria sa de nomad, în timp ce Tonka se tocmi la fratele meu.

Avea vreo douăzeci de ani. La conac toată lumea o poreclea „cioara" ori „sălbatica" și (din cauza firii tăcute) o socotea prostănacă. Nu era înaltă, iar culoarea arămie a pielii, trupul robust și bine croit, mîinile și picioarele mici și puternice și ochii migdalați, ca boabele de cafea, o făceau să semene cu o indiană — mai ales trăsăturile feței oacheșe, frumoase, deși cam mari, și părul greu, de un negru de abanos, lins și aspru. Eu însă găseam în ele un farmec deosebit. Aproape în fiecare zi veneam pe la Nikolai și întotdeauna o admiram, îmi plăcea să aud cum tropăie iute cu picioarele desculțe aducînd samovarul sau castronul cu supă sau cum privește inexpresiv: și acest tropăit, și această privire, negrul primar al părului, cărarea dreaptă care se vedea de sub basmaua oranj, buzele vinețiii ale gurii prelungi, gîtul tînăr și oacheș care se continua cu linia ovală a umerilor — totul, totul îmi trezea o dulce neliniște în trup. Se întîmpla uneori s-o întîlnesc în vestibul, ori în coridor și o prindeam în brațe din mers, lipind-o de perete... Ea se zbătea în tăcere ca să scape, și cu asta se termina totul. Nu simțeam unul pentru altul nici un fel de dragoste.

Dar într-o zi de iarnă, în amurg, plimbîndu-mă prin sat, am intrat cu gîndul aiurea pe poarta conacului Alferov, am străbătut curtea plină de troiene, urcînd treptele cerdacului. În întunericul din antreu, din ce în ce mai negru spre tavan, sinistru și fantastic, ca într-o peșteră, ardea în sobă o grămadă roșie de jar; Tonka, în capul gol, cu picioarele desculțe puțin desfăcute, și gambele cu pielea netedă lucind ca mătasa, întinse spre foc, ședea jos la gura sobei, învăluită toată în lumina ei straniu de zmeurie și de sumbră, ținînd în mîini vătraiul, al cărui capăt incandescent zăcea pe jăratic. Ferindu-și ușor fața roșie întunecată, privea cu ochi somnolenți la cărbuni, la grămezile lor ca de zmeură, străvezii și diafane, care pe alocuri își potoleau incandescența sub o subțire pojghiță violetă, ici-colo încă mai ardeau cu o flacără

eterică albastră-verzuie. Intrînd, am pocnit ușa, dar ea nu s-a întors.

— Ce-i cu întunericul ăsta la voi? Nu cumva ai voștri nu-s acasă? întrebai apropiindu-mă.

Ea își răsturnă mai tare capul pe spate și, fără să mă privească, zîmbi nu știu cum galeș și jenat.

— Parcă n-ați ști! îngăimă în batjocură.

— Ce să știu?

— Lăsați, lăsați...

— Ce să las?

— Cum puteți să nu știți că dumnealor s-au dus la dumneavoastră?

— M-am plimbat, așa că nu ne-am întîlnit.

— Lăsați, cunoaștem noi plimbarea dumneavoastră.

M-am chincit jos, privindu-i picioarele și părul negru neacoperit, tremurînd tot pe dinăuntru, dar prefăcîndu-mă că admir jăraticul, lumina lui roșie-închisă, dogoritoare... apoi pe neașteptate m-am așezat alături de ea, am cuprins-o și, răsturnînd-o pe jos, i-am robit gura fierbinte din pricina focului, care mă evita și se zbătea... Vătraiul dudui, sărira scîntei din sobă...

Cînd am ieșit după aceea în cerdac, aveam înfățișarea omului care a comis pe neașteptate un asasinat: mi-am tras răsuflarea și m-am uitat cu teamă în jur — nu vine cineva? Dar nu era nimeni, totul era atît de cotidian și liniștit; și în satul învăluit în obișnuita-i beznă a iernii domnea pretutindeni tăcerea, o tăcere de necrezut, de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat, și prin izbe ardeau lumini. M-am uitat iarăși cercetător în jur, am tras cu urechea, și am pornit în goană cît mai departe de curtea asta, fără să simt pămîntul sub picioare, bîntuit de două sentimente contradictorii: sentimentul unei cumplite catastrofe, ireparabile, care se petrecuse fără veste în viața mea, și un fel de triumf, un fel de bucurie biruitoare...

Noaptea, în somnul neliniștit, un chin de moarte m-a torturat, senzația a ceva îngrozitor, rușinos, criminal care mă pierduse definitiv. „S-a dus totul! îmi ziceam, trezindu-mă și venindu-mi în fire. S-a terminat, s-a sfîrșit, s-a stricat... se vede că așa a fost să fie, acum tot n-o mai poți repara...“

Dimineața am privit cu alți ochi în jurul meu, în odaia binecunoscută, luminată de o lumină egală de zăpada ce căzuse peste noapte, soarele nu se vedea, dar totul era scăldat de albul ei strălucitor. Gîndul cu care am deschis ochii a fost, firește, la cele întîmplate. Dar nu mă mai înspăimînta, nu mai aveam în suflet tristețe sau disperare, rușine sau sentimentul criminalității. Dimpotrivă. Mă întrebam doar: „Cum voi ieși acum la ceai? Și, în general, ce să fac acum? ...“ Dar nu trebuie să fac nimic, mi-am zis apoi, nimeni nu știe nimic și n-o să afle niciodată, nu s-a schimbat nimic pe lume, ba chiar parcă-i mai bine: afară e ziua aceea tihnită albă pe care o prefer, parcul, mițos de nea ce atîrnă de ciocurile golașe, e alb și troienit, în odaie e cald; cît am dormit, cineva a făcut focul în soba care vuiește și trosnește, încercînd să absoarbă cu tremur ușița-i de aramă... miroase iute și umed a zăpadă topită de la vreascurile de plop care zac jos lîngă ea... S-a întîmplat numai ceva legiuit și necesar, care trebuia să se întîmple... doar am șaptesprezece ani... Și din nou mă cuprinse sentimentul de triumf și mîndrie bărbătească. „Ce neghiobii îmi treceau prin minte noaptea! Ce divin și înfiorător e ceea ce-a fost ieri! Și o să mai fie, poate chiar azi! Ah, cît de mult o iubesc și o voi iubi mereu!...“

XIV

Din ziua aceea a început coșmarul.

Un fel de nebunie care-mi înghițea toată vlaga fizică și spirituală, viața compunîndu-se numai din clipele de patimă sau de așteptare a lor și chinurile crunte ale geloziei care-mi sfîșiau inima cînd venea soțul s-o vadă și Tonka pleca seara de acasă să doarmă cu el la casa argaților.

Oare m-a iubit? La început da, m-a iubit, deși în ascuns. Era atît de fericită din pricina acestei dragoste, încît nu izbutea, cu toată străduința depusă, să ascundă tainica ei admirație care-i scînteia în ochii migdalați, cu genele plecate, chiar și în clipele cînd mă vedea de față cu fratele și cumnata, în timp ce-i servea. După o vreme ba mă iubea,

ba nu; erau zile cînd se arăta nu numai indiferentă și rece, dar dușmănoasă, și aceste necontenite schimbări de sentiment, întotdeauna neașteptate și de neînțeles, mă istoveau îngrozitor. Uneori o uram din adîncul inimii, dar și atunci numai gîndul la cerceii ei de argint, la acel ceva gingaș și copilăros ce-l aveau buzele ei, ovalul feței și ochii migdalați cu genele plecate, numai amintirea mirosului primar al părului ei, amestecat cu cel al basmalei mă făceau să mă cutremur. În asemenea clipe eram gata să mă supun la orice umilință în fața ei — chiar cu o bucurie lacomă, numai să se întoarcă pentru o clipă primele și fericitele zile ale apropierii noastre.

În răstimpul acela mă străduiam din toate puterile să trăiesc cît de cît viața pe care o trăisem, dar zilele mele se transformaseră de mult într-o jalnică aparență a traiului de atunci.

Trecu iarna, veni primăvara... eu nu observam nimic și cine știe pentru ce învățam limba engleză...

Dumnezeu m-a mîntuit pe neașteptate.

Era într-o divină zi de mai. Ședeam în odaia mea cu manualul de engleză în mîini lîngă fereastra deschisă. Alături, pe terasă, se auzeau glasurile fraților, al cumnatei și al mamei. Le ascultam distrat, privind obtuz în carte și gîndind gînduri pline de deznădejde. Mă îmbia ceva să dau o fugă pînă la conacul lui Alferov, căci spre norocul meu, fratele și cumnata erau la noi, iar Tonka rămăsese probabil singură. Și în același timp sufletul mi-era apăsat de conștiința decăderii mele totale. Era plin de atîta amărăciune, de atîta durere, de atîta milă pentru mine însumi încît îmi stăruia în minte gîndul morții care-mi părea o fericire. Parcul ba strălucea scăldat de soarele dogoritor și zumzuia de albine, ba se învăluia într-o umbră subțire, sinilie, iar în albastrul nesfîrșit de înalt al cerului primăvăratic, viu și dens, plutea, acoperind treptat soarele, un nor nesfîrșit de înalt și aerul se întuneca încet, încet, se albăstrea, cupa cerului părea mai mare, mai înaltă, și în aceste înalturi, în goliciunea ferice și primăvăratică a lumii, începea deodată să bată niște clopote mari și solemne, de o rezonanță crescîndă, rostogolită de ecouri... Și luînd

un creion, începui să scriu cu gîndul la moarte, pe coperta manualului:

Și iar, și iar deasupra voastră
S-o umple cerul de-un azur
Senin, dumnezeiește pur,
Și norii aduna-vor aspre
Frunți lîngă frunți, de-un negru sur,
Înfiorat, pe o corolă, încremeni-va un bondar
Și zeul primăverii iar
În crîng va-ncepe-avan să tune —
Dar ce va fi atunci cu mine?...

— Ești acasă? mă întrebă deodată Nikolai pe un ton neobișnuit de sever, apropiindu-se de fereastra mea. Ieși o clipă afară, am a-ți spune o vorbă...

Simții că pălesc, totuși, ridicîndu-mă de pe scaun, am sărit pe geam, întrebîndu-l cu un calm nefiresc:

— Ce vrei să-mi spui?

— Să facem cîțiva pași, îmi răspunse el cu răceală, pornind înaintea mea în direcția iazului. Un lucru te rog, fii rezonabil și acordă atenție vorbelor mele...

Și oprindu-se locului, se întoarse spre mine:

— Firește, îți dai seama, dragul meu, că toată povestea asta nu mai e o taină pentru nimeni...

— Ce poveste? îngînai strangulat.

— Doar știi foarte bine... Ei, și vreau să te previn: *am expediat-o* azi de dimineață. Altfel lucrurile ar fi sfîrșit probabil cu o crimă. El s-a întors aseară și a venit direct la mine: „Nikola Alexandrovici, știu totul de mult, dați-i drumul Antoninei chiar în clipa asta, de nu, iese rău...“ Și înțelegi, alb ca varul, și buzele i se uscaseră în așa hal, că abia vorbea... Te sfătuiesc stăruitor să-ți bagi mințile în cap și mai ales nu încerca s-o mai revezi. De altminteri, ar fi zadarnic — ei pleacă astăzi undeva pe lîngă Livnî...

Nu i-am răspuns nici o vorbă, l-am ocolit doar și am pornit spre iaz, unde m-am trîntit în iarba de pe mal, sub crengile tinere, lucitoare de sălcii care se arcuiau spre apa limpede, luminoasă, argintie...

Din nou bubui solemn undeva în tăriile pustii și fără fund, ceva foșni repede și des în jurul meu și se răspîndi miros de

frunze crude, primăvăratice, spălate de ploaie... O ploaie rară sclipi din firele ei de sticlă, drepte și lungi, cernută de un alt nor, mare, alb, din înaltul nespus de profund al cerului, nor care își ridicase deasupra creștetului meu buclele albe ca de nea, și pe fața nemișcată a iazului, netedă ca oglinda, porniră să sară precipitat nenumărate cuișoare, împestrițînd-o cu punctele lor negre...

CARTEA A PATRA

I

ULTIMELE zile pe care le-am petrecut la Baturino au fost în același timp și pentru familia noastră ultimele din traiul ei de pînă atunci.

Înțelegeam cu toții că traiul acesta e pe sfîrșite. Tata îi spunea mamei: „Draga mea, puișorii noștri își iau zborul din cuib!" Într-adevăr, Nikolai și părăsise cuibul acesta, Gheorghi era pe cale a-l părăsi — termenul „domiciliului forțat" expira. Rămăsesem numai eu, dar și mie îmi venea rîndul...

II

Și din nou era primăvară. Și din nou mi se părea frumoasă cum nu mai fusese, începutul a ceva ce nu semăna cu nimic din trecutul meu.

Fiecare convalescență are cîte o dimineață mai aparte, cînd, trezindu-te, simți din plin simplitatea cotidianului, care și este sănătatea, starea obișnuită ce s-a întors, deși se deosebește de cea de dinainte de boală cu un fel de nouă experiență și înțelepciune. Astfel m-am sculat și eu o dată, într-o tihnită și însorită dimineață de mai în odaia mea de pe colț, ale cărei ferestre, tînăr fiind, n-aveam nevoie să le acopăr. Am dat la o parte plapuma cu sentimentul mulțumirii pe care ți-l dau forțele tinere și sănătatea, trupul tînăr care încălzise peste noapte patul și pe mine însumi. Soarele își revărsa razele pe ferestre, pete albastre și rubinii de la vitraliile de sus jucau pe podea. Ridicai ramele de jos — dimineața semăna cu una de vară, cu toată simplitatea ei pașnică, cu aerul ei

pur și catifelat, cu aromele parcului încălzit de soare, cu toate ierburile, florile, fluturii... Mă spălai, mă îmbrăcai și stătui să mă închin la iconița ce atîrna în colțul dinspre sud al odăii — iconița asta, datorită vechimii ei de relicvă a familiei Arseniev, trezea în mine un sentiment de încredere și curaj, și supunere față de curgerea neschimbată a zilelor pămîntești. Pe terasă, ai mei beau ceai și stăteau de vorbă. Venise iarăși fratele Nikolai — venea adesea diminețile. Și spunea — probabil referindu-se la mine:

— Dar de ce să mai stea pe gînduri? Sigur că trebuie să-și ia o slujbă, să intre undeva... Cred că Gheorghi are să reușească totuși să-i facă rost de un serviciu, îndată ce își va face el rostul...

O, zile de mult apuse! Astăzi fac un efort ca să le consider ale mele, cu toată apropierea lor de sufletul meu cu care mi le amintesc așternînd aceste însemnări, și tot mă strădui — nici eu nu știu de ce — să învii un chip tînăr. Al cui? Parcă al unui frate al meu mai mic, de mult plecat din această lume, cu toate vremile sale nesfîrșit de îndepărtate.

Uneori mi se întîmplă să iau în mînă un vechi album de fotografii într-o casă de străini. Fotografiile celor ce privesc din clișeele îngălbenite mi-au trezit întotdeauna sentimente stranii și complexe.

Și în primul rînd, sentimentul de înstrăinare față de aceste fețe, căci nespus de străin poate fi omul față de om în anumite clipe... Și apoi, o ascuțire și sporire a receptivității față de ei și de timpul lor. Ce ființe, ce chipuri! Sînt oamenii care au trăit cîndva, undeva, fiecare în felul său, cu felurite destine în diferite epoci, și au avut toate ale lor: haine, obiceiuri, caractere, stări de spirit, evenimente... Iată un funcționar bătrîn și aspru cu o decorație sub lavalieră, cu gulerul redingotei mare și înalt, și trăsăturile feței rase mari și cărnoase. Iată și un mîndru filfizon de pe vremea lui Herzen, cu părul ondulat și favoriți, cu cilindrul într-o mînă, în redingotă largă și pantaloni așijderea care fac ca piciorul să pară foarte mic. Iată bustul unei doamne triste și frumoase: pălăriuța elegantă i se sprijină pe cocul înalt, o rochie de mătase cu volănașe care-i strînge pieptul și talia, cercei lungi în urechi... Iată, dincoace e un tînăr din deceniul al optulea al secolului trecut: cămașă scrobită cu guler înalt și colțurile desfăcute care nu-i acoperă mărul lui Adam, ovalul gingaș al feței aco-

perite cu pufușor și o tinerească dragoste de viață în ochii mari, plini de mister, părul lung ondulat... Legendă, basm sînt toate fețele acestea, și viața lor, și epoca lor!...

Exact aceleași sentimente încerc și acum, înviind sub frunte chipul celui care am fost. Dar oare am fost cu adevărat? A existat un tînăr Wilhelm al II-lea, și un oarecare general Boulanger, a existat un Alexandru al III-lea, stăpînul planturos al necuprinsei Rusii... Și a existat în vremurile acele de legendă, în Rusia ce-a pierit pe vecie, o primăvară, și o făptură cu obrajii ca bujorul și ochi de cicoare, care Dumnezeu știe pentru ce se tortura cu învățatul englezei, purtînd zi și noapte în suflet dorul după al său viitor îndepărtat, unde, precum i se năzărea, îl aștepta tot farmecul și toată bucuria lumii.

III

Într-o zi pe la începutul verii am întîlnit-o în sat pe cumnata Tonkăi, care-mi spuse, oprindu-se o clipă în loc:

— Vă trimite cineva plecăciuni...

Întorcîndu-mă acasă, răscolit de aceste cuvinte, am înșeuat numaidecît pe Kabardinka și am pornit încotro vedeam cu ochii. Țin minte că trecusem de Malinovka și ieșisem la drumul mare ce ducea la Livnî. Pogora una din acele fericite seri de la începutul verii, cînd în cîmpie domnește o pace și o nespusă plinătate, frumusețe, binecuvîntare. Am rămas o vreme lîngă drum, întrebîndu-mă încotro s-o mai iau — apoi trecîndu-l, am pornit mai departe prin pîrloagă.

Mergeam către soarele sclipitor ce se pleca spre asfințit, și la un moment dat am intrat în pădurea bătrînă a nu știu cui, care începea cu o vale lungă, brăzdată de rîpe și surpături năpădite de tufari, unde florile și ierburile învăluite de răcoare, mirosind a seară și a prospețime de codru și de luncă, se ridicau de un stat de om. În jur, în toți tufanii și toate desișurile cîntau de zor cu glasuri dulci și triluiau privighetori, iar undeva în depărtare striga neostoit și măsurat cucul, convins parcă numai de îndreptățirea tristeții sale singu-

ratice și fără adăpost printre toate zadarnicele exaltări ale privighetorilor, și glasul lui plin, repetat de ecouri, răsuna cînd mai aproape, cînd mai departe, alternînd melancolic și ciudat cu răspunsurile depărtate ale pădurii cuprinse de înserare. Mergeam la pas și-l ascultam, ca să încep mai apoi să număr cîți ani îmi dă cucul pentru acel ceva necuprins care se cheamă viață, dragoste, despărțiri, pierderi, amintiri, speranțe... Iar cucul tot cînta, făgăduindu-mi o viață fără de sfîrșit. Dar oare ce ascundea această viață fără de sfîrșit? Misterul și nepăsarea a toate din jur aveau ceva chiar înspăimîntător. Mă uitam la gîtul Kabardinkăi, la coama ei lăsată într-o parte și legănată în ritmul pasului, la frumusețea aceea de cap ridicat, care cîndva, în vremea basmelor, uneori vorbea cu glas profetic; cumplită era mutenia ei fatală, tăcerea aceasta cu neputință a fi spartă în veci, mutenia unei ființe atît de apropiate mie, vie, înțeleaptă, simțitoare, gînditoare ca și mine, dar și mai cumplită era fantastica putință ca ea să și-o spargă deodată...

Iar în jur boceau privighetori într-o desfătare euforică înspăimîntătoare și fără sens și cînta cucul cu o perseverență vrăjită, după ce toată viața își căutase cuibul pe veci pierdut...

IV

În timpul verii am venit la oraș să văd iarmarocul Tihvinskaia, și a doua oară — de data asta întîmplător — m-am întîlnit cu Balavin. Mergea alături de un geambaș zdrențăros și slinos, în timp ce dînsul era deosebit de curat și elegant, parcă scos din cutie, cu pălărie de pai nouă pe cap și bastonul bine lustruit. Geambașul, grăbind pasul ca să se țină după Balavin, se jura de mama focului, tot ridicînd la dînsul ochii fioroși și întrebători, în timp ce el mergea fără să asculte și privea înainte, rece și aspru, cu ochii săi de culoare deschisă: „Totu-i minciună!“ aruncă în sfîrșit neatent geambașului, și, dîndu-mi bună ziua de parcă ne văzusem nu cu doi ani în urmă, ci numai ieri, mă luă de braț și-mi propuse să luăm cîte un ceai și să mai stăm de vorbă.

Am intrat într-una din ceainăriile iarmarocului și, stînd de vorbă, începu cu zîmbet să mă descoasă: „Ei, ce mai faci, în ce domeniu prosperi?“ Apoi îmi vorbi despre situația de plîns a moșiei noastre — o cunoștea mai bine decît noi — și iarăși despre mine și felul cum ar fi mai bine să-mi rostuiesc viața. Cînd mi-am luat rămas bun de la el, eram atît de indispus, încît hotărîi numaidecît să plec acasă.

Cobora seara, la mănăstire clopotele chemau la vecernie, iarmarocul instalat pe izlazul de la poalele mănăstirii se sfîrșise, lumea pleca care încotro, răgeau nu știu cum amenințător, înecîndu-se, vacile legate la spatele căruțelor scîrțîitoare care ieșeau la șosea și, înotînd prin hîrtoapele izlazului, birjele goneau pe lîngă ele dezlănțuit...

Am sărit într-una la întîmplare și-am mînat-o spre gară — tocmai pleca un tren de seară spre părțile noastre. „Ce să mă fac?“ mă întrebam amintindu-mi de spusele lui Balavin, din ce în ce mai convins că ele, la drept vorbind, dezvăluiau o situație disperată.

„Nu-mi dă prin minte ce-ați putea face, îmi spusese cu puțin înainte. Moșii dumitale, în asemenea împrejurări, se înrolau în trupele din Caucaz, ori se înscriau în vreun colegiu străin, dar dumneata unde să te mai înrolezi sau să te înscrii? În general, nu cred că ai putea să-ți iei o slujbă oarecare — nu la așa ceva visezi! Între noi fie vorba, prea te întinzi spre depărtări, cum se spune în oracole... Cît despre Baturino, altă ieșire nu e decît să-l vindeți cît mai degrabă, pînă nu l-au vîndut alții la licitație. În cazul dintîi tot îi rămîn părintelui dumitale un gologan-doi în buzunar... În ce te privește, chibzuiește singur ce-ar trebui să faci...“

„Dar ce pot născoci? mă întrebam. Ori poate să mă tocmesc la hambarul lui?“

Întîlnirea aceasta m-a făcut să mă răcesc pînă și față de „Hamlet“ la care lucram. Îl traduceam pentru mine, în proză — deși, la drept vorbind, nu se număra printre operele apropiate inimii mele. Pur și simplu îmi căzuse în mînă tocmai cînd mi se făcuse dor de o viață de trudă curată. Mă apucasem atunci de lucrare și peste puțin începuse să mă pasioneze și să mă bucure, atîțîndu-mă cu dificultatea ei.

Pe lîngă asta, mocnea pe atunci în mintea mea ideea de a mă face în general tălmăcitor, găsindu-mi astfel nu numai

un neistovit izvor de desfătări artistice, dar și un mijloc de existență. Acum însă, înapoiat acasă, înțelesei cît era de îndoielnică o asemenea nădejde. Am mai înțeles atunci și că zilele trec, iar toate „visările" mele pe care Balavin mi le răscolise fără voie rămîneau doar visări. Cît despre „situația noastră de plîns", de ea am uitat foarte repede.

Cu totul altceva erau „visările"... Dar în ce constau ele, la drept vorbind? A, da, Balavin amintise între altele de Caucaz — „Moșii dumitale, în astfel de împrejurări se înrolau în trupele din Caucaz" — și mi se păru deodată că mi-aș fi dat jumătate de viață ca să fiu în locul moșilor...

La iarmaroc îmi ghicise în palmă o tînără țigancă. Și, vai, cît de banale sînt țigăncile astea! Dar cîte n-am simțit în timp ce îmi ținea mîna între degetele ei negre și apucătoare și cîtă vreme m-am gîndit apoi la ea. Nespus de pestriță în zdrențele ei pitorești, roșii, și galbene, tot timpul unduind din șolduri și înșirîndu-mi obișnuitele bazaconii, cu șalul dat jos de pe căpșorul brun, mă incita nu numai cu aceste unduiri de șolduri și somnolența dulce a ochilor și gurii, dar și cu vechimea neamului ei ce-ți sugera ținuturi depărtate, și iarăși cu tainica mea legătură cu „moșii" mei—căruia din ei nu-i ghicise o țigancă? — setea de a simți această legătură, căci am fi putut oare iubi lumea cum o iubim, dacă ar fi fost complet nouă pentru noi?

V

Pe atunci adesea mă opream parcă locului, întrebîndu-mă cu mirarea brutală a tinereții: oare ce sens are viața mea în acest univers plin de taină, uriaș și veșnic, care mă înconjoară, în necuprinsul trecutului și al viitorului, limitat la spațiul și timpul destinat mie personal în acest biet Baturino? Vedeam că existența (a mea și a altora) este un șir de zile și nopți, făptuiri și odihnă, întîlniri și discuții, plăceri și neplăceri, numite uneori evenimente ; că este o acumulare anarhică de impresii, imagini, chipuri, din care e reținută de noi numai o părticică infimă (dar și aceea nu se știe de ce și

cum); că este o curgere necontenită de sentimente și gînduri disparate, ce nu cunoaște oprirea; de amintiri dezordonate despre trecut și vagi presupuneri despre viitor; și încă un ce care parcă ar cuprinde un fel de esență a ei, un sens și un țel, ceva important pe care nu izbutește a-l surprinde și exprima și, legată de acel ce, o veșnică așteptare nu numai a fericirii, dar a unui soi de plenitudine a ei, și încă a ceva în care acel sens, acel țel se va dezvălui cînd va veni momentul în sfîrșit... „Prea tinzi spre depărtări, cum spune în oracole..." În taină tindeam spre ele într-adevăr cu toată ființa mea. Oare de ce? Poate tocmai pentru a găsi această fericire?

VI

Fratele Gheorghi plecă iarăși la Harkov, și iarăși ca atunci — demult, foarte demult, cînd îl duceau la închisoare — într-o zi senină și rece de octombrie.

Și l-am condus la gară. Goneam voios pe drumurile cu lustru de bătătorite ce erau, încercînd să alungăm cu discuții vesele despre viitor tristețea și durerea aceea tainică după răstimpul de viață căruia despărțirea, ca toate despărțirile, îi face bilanțul, încheindu-l astfel definitiv.

„Lasă că se aranjează ele toate! Bun e Dumnezeu!" spunea fratele, nevrînd să mă amărască pe mine și să se indispună pe sine însuși, risipindu-și nădejdile puse în viața de la Harkov. „Cum mă rostuiesc nițel acolo și-mi aranjez situația bănească, te chem la mine. Iar după aceea vom vedea noi ce și cum... Vrei o țigară?" zise apoi și urmări cu plăcere cu cîtă stîngăcie îmi aprind prima țigară în viață.

Drumul la întoarcere, de unul singur, a fost nespus de trist și straniu. Parcă nu-mi venea să cred că se săvîrșise acel ceva de care ne-am temut atîta în taină, că fratele plecase și eu mă întorceam singur, și tot singur aveam să mă trezesc a doua zi dimineață la Baturino.

Acasă mă aștepta însă o nenorocire și mai mare. Mă întorsesem într-un amurg vinețiu și rece. Kabardinka, înhămată pe de lături, tot drumul nu-i dăduse pace mijlocașului

care mergea la trap mare. Sosind, nu m-am gîndit la ea, iar argatul, fără s-o plimbe mai întîi, ca să se zvînte, îi dădu să bea, și, rebegită, nădușită, ea stătu toată noaptea neînvelită, iar dimineața se prăbuși.

M-am dus la amiază s-o văd la gropile de dincolo de parc, unde o căraseră. O, ce pustie era lumea scăldată de lumina asta crudă și ce tăcere mormîntală domnea sub acest soare, și cît de străveziu era văzduhul deasupra acestor cîmpii lucitoare și reci! Cadavrul Kabardinkăi înnegrea în gropi — cu abdomenul umflat, gîtul lung și subțire și capul culcat pe o latură, mult depărtat de trup. Cîinii se și trudeau la abdomenul ei, trăgînd și sfîșiindu-l cu delectare, iar un cîrd de corbi bătrîni așteptau deoparte, zburătăcind uneori, cînd dulăii, arțăgoși pînă și în toiul preocupărilor lor abjecte, se repezeau asupră-le, rînjindu-și boturile însîngerate...

După dejun, în timp ce eu zăceam îndobitocit pe divan în odaia mea, privind prin gemulețele pătrate cerul de toamnă de un albastru potolit și siluetele negre ale copacilor golași, se auziră pași repezi și grei pe coridor și, pe neașteptate, intră în odaie tata. Avea în mîini arma lui belgiană, cu două țevi, la care ținea atît, singurul lucru de preț care-i rămăsese din luxul de altădată.

— Ține, spuse el hotărît, punînd arma lîngă mine. Atîta îți pot dărui, altceva n-am. Poate o să te consoleze cît de cît...

Am sărit în picioare, i-am luat mîna, dar n-am apucat s-o sărut — el mi-o smulse și, aplecîndu-se iute, mă sărută pe tîmplă.

— Și sfatul meu: nu te mai omorî așa cu firea, adăugă el, făcînd efortul să vorbească cu voioșia sa de totdeauna. Nu mă refer la cal, firește, ci în general la situația ta... Crezi că nu văd nimic și nu mă gîndesc la tine? Mai mult decît oricare! Sînt vinovat față de voi toți, pe toți v-am adus la sapă de lemn... dar ceilalți tot mai au cîte ceva. Nikolai, de bine, de rău, are traiul asigurat, Gheorghi are studii, dar tu ce ai, în afară de sufletul tău minunat? Și apoi, ei nici n-au nevoie; Nikolai e o ființă mediocră, Gheorghi va rămîne un veșnic student, pe cînd tu... Și ce-i mai rău, e că n-ai să mai stai lîngă noi multă vreme, iar ce te așteaptă în viitor, numai Dumnezeu știe! Dar ține minte vorba mea: nu-i pe lume sărăcie mai săracă decît tristețea...

VII

Tăcută a fost casa noastră în toamna aceea. Niciodată nu mai simțisem parcă o dragoste mai tandră pentru tata și pentru mama, dar numai surioara mea Olia mă scăpa de singurătatea ce atît mă bîntui în perioada aceea. Cu ea mă plimbam, discutam, visam la viitor, convingîndu-mă cu mirare și bucurie pe zi ce trecea că e mult mai matură și mai dezvoltată ca spirit și intelect decît am bănuit și mai apropiată de mine decît îmi închipuisem vreodată. Noua noastră prietenie cuprindea și o minunată întoarcere la intimitatea de demult, din copilărie...

„Și ce te așteaptă în viitor, numai Dumnezeu știe!" spusese tata despre mine. Dar ce o aștepta pe ea, cu tot farmecul ei tineresc, în sărăcia și singurătatea din Baturino?

De altfel, trebuie să recunosc că pe vremea aceea mă gîndeam mai mult la mine.

VIII

De traduceri mă lăsasem. Multe ceasuri petreceam în sat, prin izbe, multă vreme pierdeam cu vînatul — vînam cînd cu fratele Nikolai, cînd singur. Nu mai aveam ogari, ne rămaseră doar o pereche de copoi. Marile vînători, care se mai practicau numai ici-colo în județ, hărțuiau lupii sau vulpile, bătînd drumul pînă departe prin paragini și sihle, locuri mai bogate în vînat decît ale noastre. Pe cînd noi eram bucuroși și de un iepure sau mai degrabă de rătăcirile după el prin cîmpia tomnatică, prin aerul toamnei.

Așa am colindat eu o dată, pe la sfîrșitul lui noiembrie, pe lîngă Efremovo. După ce m-am înfruptat de dimineață în bucătăria slugilor cu cartofi calzi, mi-am pus arma pe umăr, am sărit în șaua unui jugan de povară, am chemat cîinii și dus am fost. Nikolai tocmai își treiera grînele, așa încît am plecat singur.

S-a nimerit ca ziua să fie neașteptat de caldă și însorită, dar cîmpia te întrista, iar cît privește vînătoarea — nu era

nici o nădejde! Te întrista pentru că prea era golașă și tăcută, pretutindeni și în toate se deslușea acel ceva întîrziat, ultim, sărac, smerit, cum vezi numai foarte tîrziu toamna; iar vînătoarea era fără nădejde din pricina ultimelor ploi: pe jos era o clisă și un noroi nemaipomenit, nu numai pe drum, ci și pe miriști, în paragini, așa încît trebuia să mă strecor cu cîinii pe haturi și hotare. Nu trecu mult și renunțai definitiv la vînătoare, de altminteri, ca și cîinii care alergau pașnic înaintea mea, dîndu-și seama că e cu neputință să gonești pe asemenea cîmp, chiar de-ai avea ce; se înviorau doar cînd nimeream în vreun crîng golaș, unde mirosea iute a frunză putredă sau treceam printre tufarii ruginii de stejar din vreo văioagă sau pe un dîmb.

Dar nici aici nimic: pretutindeni pustiu, tăcere, și strălucire limpede, subțire, fără viață, deși caldă, în care se zăresc turtite, joase și limpezi contururile luminoase ale împrejurimilor —toate cumpenele ogoarelor, vîrstate de pătrățelele miriștilor, arăturilor și semănăturilor de toamnă, blănile roșcate ale tufărișului, insulele de mesteceni și de plopi albaștri-suri în depărtare...

De la Lobanovo am luat-o în sfîrșit înapoi și, lăsînd în urmă Șipovo, am făcut popas la Kroptovka, locul de baștină al familiei lui Lermontov. Aici am tras la un mujic cunoscut, unde m-am odihnit stînd cu el pe prispă și bînd cvas. În fața noastră se desfășura izlazul, iar dincolo de el, se înălța un conac de boiernaș de mult nelocuit pe care îl înfrumusețea doar parcul care-și ițea de după casa nearătoasă și dărăpănată crestetele golașe, pe bolta de un albastru-pal. Ședeam și, ca de atîtea ori cînd treceam prin Kroptovka, mă uitam la acest conac, întrebîndu-mă: să fie adevărat că în această casă dărăpănată venea din cînd în cînd Lermontov, pe vremea cînd era copil, și tatăl lui și-a trăit aici aproape toată viața?

—Am auzit că-l vinde, spuse mujicul, privind casa cu ochii mijiți. Zice că-l cumpără Kamenev de la Efremovo...

Și întorcînd spre mine ochii, își îngustă și mai mult pleoapele.

— Dar dumneavoastră? Încă nu vindeți?

— Asta-i treaba tatii, i-am răspuns pe ocolite.

— Firește, firește, spuse mujicul, cu gîndul la ale sale. Am spus numai așa, pentru că toată lumea, cică, vinde; au venit vremuri grele pentru boieri. S-a stricat omenetul — și pămîn-

tul său îl lucrează mujicul alandala, damite cel al boierului — pe cînd prețul, cînd îi toiul muncilor, e ceva să te ferească Dumnezeu, iar să tocmească din timp, nu-i dă mîna boierului, și la el sărăcia-i lucie...

De acolo, am făcut un ocol mare — hotărîsem să trec prin Vasilievskoe, ca să-mi mai risipesc tristețea și să înnoptez la Pisarevi. Și, călărind așa, m-au furat gîndurile la sărăcia generală a ținutului nostru. Totul era sărac, mizer și sălbăticit. Călăream pe drumul mare și mă minunam cît e de părăsit și de pustiu. Coteam pe drumeaguri de țară, străbăteam sate, treceam pe lîngă conacuri: nici țipenie și nu numai pe cîmp, pe drumurile noroite, dar nici pe ulițele satelor, pline și ele cu noroi, ori în curțile oamenilor. Nu mă dumiream unde puteau fi oamenii și cu ce-și alungau ființele acestea plictiseala de toamnă, șezînd în trîndăvie în izbele și conacurile astea? Apoi mi-am amintit și de propria-mi existență absurdă printre toate astea și m-am îngrozit de ea, pur și simplu, amintindu-mi în același timp de Lermontov. Da, Kroptovka, și casa aceea părăsită, uitată, la care niciodată nu-mi pot arunca ochii fără să simt o nesfîrșită tristețe și încă ceva pentru care nu găsesc cuvinte... Iată leagănul lui sărac, al lui și al meu, iată începutul zilelor sale, unde a palpitat, ca și al meu, sufletul său de copil „*de doruri tainice vrăjit*“[1], și primele sale versuri la fel de neputincioase ca și ale mele... Dar apoi? Apoi deodată „Demonul“ și „Mțîri“, „Taman“, „Pînza“, „*O frunză de stejar căzu din creanga unde-nmugurise*“... Cum să leg de Kroptovka tot ce-a fost Lermontov? M-am întrebat atunci — ce-a fost Lermontov? Și am zărit întîi cele două tomuri de opere ale sale, portretul său, un chip tînăr, ciudat, cu ochi negri imobili, apoi am început să văd poezie după poezie, și nu numai forma ei exterioară, dar și imaginile legate de ea, adică ceea ce mi se părea că ar fi fost zilele pămîntești ale lui Lermontov: piscul de zăpadă al Kazbekului, Cheile Darialului și toată valea însorită a Gruziei pe care n-o văzusem niciodată și unde,

Ca două gemene, vuind,
Kura și-Aragva se cuprind...[2]

[1] Din poezia lui Lermontov „Îngerul“.

[2] Versuri din poemul „Mțîri“ de același autor.

noaptea înnourată și coliba din Taman, albastrul fumuriu al mării și o pînză scînteind alb în depărtări, platanul de un verde crud pe țărmul unei Mări Negre cu adevărat de basm... Ce viață, și ce destin! Numai douăzeci și șapte de ani, dar nesfîrșit de bogați șifrumoși, pînă-n ultima zi, pînă-n ultima seară învăluită în beznă, pe drumeagul acela de la poalele muntelui Mașuk, cînd în bubuitul ca de tun al uriașului pistol din bătrîni mînuit de un oarecare Martînov și „*Lermontov căzu, ca secerat, de plumb...*"

Prefirai toate astea prin minte cu întreaga ascuțime a simțurilor și imaginației și inima mi se aprinse deodată de atîta încîntare și invidie, încît mi-am spus cu glas tare că mi-ajunge cît am stat la Baturino, mi-ajunge pînă peste cap!

IX

La același lucru mă gîndeam și a doua zi, înapoiat acasă.

Noaptea, în odaia mea, obsedat de același gînd, reciteam „Război și pace". Într-o singură zi, vremea se schimbase radical. Noaptea era rece și furtunoasă, ceasul tîrziu, casa tăcută și întunecată. La mine în odaie ardea focul în sobă, învăpăindu-se și vuind cu atît mai multă ardoare cu cît vîntul năvălea mai crîncen din parc și se prăvălea asupra casei și a ferestrelor, zgîlțîindu-le. Ședeam la masă, citeam și în același timp mă gîndeam la mine, delectîndu-mă cu tristețea acestui ceas tîrziu, cu noaptea, soba caldă și furtuna de-afară. Apoi m-am sculat și m-am îmbrăcat, ieșind prin salon afară, și am început să mă plimb încolo și înapoi pe pajiștea dinaintea casei, prin iarba ei puțină și înghețată.

În jur se înălța parcul întunecat și foșnitor, iar deasupra poienii tălăzuia o lumină palidă. Noaptea era cu lună, dar nu știu cum chinuitoare, osianică. Vîntul își făcea mendrele, aspru, înghețat, nordic, și creștetele copacilor bătrîni urlau macabru în unison, tufele foșneau ascuțit și sec și parcă o luau din loc; pe cerul mînjit cu ceva albicios, în care evolua discul mărunt al lunii într-o uriașă aureolă purpurie, se avîntau, acoperindu-l dinspre nordul mai mohorît și mai amenință-

tor ca de obicei nori negri și ciudați, streini de locurile noastre, parcă veniți de pe mare, asemenea celor pe care-i zugrăveau pictorii de altădată, înfățișînd naufragii nocturne. Iar eu mă preumblam de colo-colo, cînd cu fața în bătaia vîntului, biruindu-i tăioșenia de gheață, cînd mînat de el din spate, și prefiram în minte cu acea candoare anarhică cu care sînt prefirate mai totdeauna în tinerețe gîndurile cele mai tainice, spunîndu-mi cam așa:

„Ba nu, niciodată n-am citit ceva mai frumos! Dar «Cazacii», Eroșka, Marianka? Sau «Călătoria la Arzerum» a lui Pușkin? Cît erau de fericiți cu toții — Pușkin, Tolstoi, Lermontov!"

„Ieri a trecut, zice-se, pe drum o vînătoare mare — erau printre invitați și tinerii Tolstoi. Ce lucru de mirare! Sînt contemporanul și chiar vecinul *lui*! Asta-i ca și cum aș trăi în același timp și în vecinătatea lui Pușkin. Doar toate astea sînt ale *lui* — Rostovii, Pierre, cîmpia de la Austerlitz, prințul Andrei muribund: «Nu există nimic în viață în afară de nimicnicia tuturor celor înțelese de mine, și de măreția a ceva neînțeles mie, dar de-o uriașă însemnătate...» Iar lui Pierre îi tot șoptea cineva în vis: «Viața este dragoste... Iubind viața, iubești pe Dumnezeu...»! Și mie mi-o spune cineva, mereu, și cît de mult iubesc toate, pînă și noaptea această primară! Vreau să văd și să iubesc lumea întreagă, toate Natașele și Marianele din lume și cu orice preț trebuie să mă smulg de aici!..."

Inelul din jurul lunii lăptoase, sidefii, avea parcă ceva de rău augur, ca un semn ceresc prevestitor de rele. Bietul ei chip aplecat puțin într-o parte se întrista, încețoșat cu încetul pe mătasa împîclită a cerului, iar sus, în tării, se vînturau amestecîndu-se, uneori acoperindu-i chipul cu lințoliile lor sinistre, nori destrămați ca fumul, cenușii, plumburii, ori negri de-a binelea... dinspre miazănoapte, de după parcul ce vuia lugubru se ridica alene un nor ca de smoală, și vîrtejurile vîntului miroseau iute a nea. În timp ce eu tot mai umblam de colo-colo spunîndu-mi: „Nu-i chip, nu, nu se mai poate în felul acesta. N-aș mai putea trăi așa nici de-aș avea zece moșii ca Baturino. Ce lucru îngrozitor să știi că pînă și Tolstoi visa în tinerețe să se însoare, să aibă familie, să se ocupe de moșie, ca orice bun gospodar! Iar în ziua de azi

toată lumea o ține una și bună — că trebuie să „muncești spre folosul poporului“... „spre a-ți plăti datoria față de dînsul“... Or, eu, la drept vorbind, niciodată nu m-am simțit dator cu ceva poporului și nu mă simt nici azi. Nu pot și nu vreau să mă jertfesc de dragul lui, nici să-l „slujesc“, sau „să mă joc de-a partidele“, cum zice tata la adunările Zemstvei. Nu, așa nu mai merge, trebuie să iau o hotărîre, neapărat!“...

Zadarnic mă întrebam ce hotărîre trebuie să iau, și m-am întors în casă definitiv încurcat în gîndurile mele sterpe și anarhice. Focul nu mai ardea în sobă, lampa, gata să se stingă, mirosea a gaz și lumina atît de slab, încît în odaie pătrunsese de afară lumina incertă a acestei nopți palide, de neliniști. Am mai stat o vreme la masa de scris, apoi am apucat pana și, pe neașteptate pentru mine însumi, i-am așternut o scrisoare fratelui Gheorghi, în care-i spuneam că în zilele următoare plec să-mi caut o slujbă la „Golos“ în Oriol...

X

Această scrisoare a hotărît destinul meu.

Desigur, nu am plecat zilele următoare, trebuia să strîng măcar cîțiva gologani de drum, dar pînă la urmă tot am plecat.

Țin minte ultimul dejun de acasă. Abia îl terminasem cînd se auzi sub ferestre foșnet surd de zurgălăi și răsări sub ele o pereche de cai țărănești mițoși; arătau astfel și din cauza ninsorii care cădea cu nemiluita în ziua aceea în fulgi mari și lăptoși...

Cît de vechi și banale sînt — o, Doamne! — toate plecările astea, dar cît de nou era totul pentru mine! Mi se păru că și zăpada se așternea în ziua aceea cu totul altfel ca de obicei, atît de mult m-a uimit cu albul imaculat și prospețimea ei în clipa cînd, îngreuiat de șuba de raton pusă pe umeri și petrecut de toată casa, am ieșit în stradă să mă urc în sanie.

A urmat apoi, ca în vis, drumul lung, într-o tăcere mută, legănarea ritmică a saniei în împărăția albă a fulgilor fără sfîrșit, unde nu vedeai nici cer, nici pămînt, ci numai albul

acesta care curgea neobosit și trăgeai în piept îmbătătoarele mirosuri ale drumului de iarnă: izul iute de cal, mirosul de blană umedă al gulerului de raton, al chibritului și al mahorcii, cînd și-aprindea vizitiul țigara... Apoi prin visul alb pluti cel dintîi stîlp de telegraf, niște garduri înzăpezite ieșind din troianul de lîngă drum, cu alte cuvinte, calea ferată, începutul acela de altă viață, civilizată, întotdeauna emoționant și tulburător pentru omul nostru...

Cînd sosi trenul, mi-am luat rămas bun de la argatul de pe capră și, înmînîndu-i șuba și poruncindu-i să ducă mii de plecăciuni la Baturino, am urcat în vagonul de a treia ticsit de lume, cu sentimentul că porneam la un drum care n-avea să aibă sfîrșit. Mă și miram de nepăsarea unora dintre pasageri care își beau ceaiul și înfulecau gustări, dormeau ori, neavînd ce face, tot puneau lemne în sobița de tuci încinsă la roșu care răspîndea dogoare în tot vagonul. Ședeam și mă desfătam pînă și cu dogoarea aceasta metalică, uscată, cu mirosul ei de mesteacăn și tuci încins, în vreme ce dincolo de ferestre cernea necontenit o zăpadă alb-vineție și tot coborau parcă umbrele amurgului...

Și sentimentul pe care l-am încercat trecînd pragul vagonului se dovedi a fi cu temei: de aici încolo mă aștepta o cale lungă și nu tocmai comună, ani de rătăciri fără adăpost, o existență dezordonată și plină de nechibzuință, cînd nespus de fericită, cînd profund nefericită — într-un cuvînt, tot ceea ce mi se cuvenea probabil și care poate numai în aparență era atît de sterp și de fără sens...

XI

Gîndurile mele vagi cu care am plecat atunci erau pline de tristețe și dragoste tandră pentru toate cîte părăsisem, lăsîndu-le tăcerii și singurătății de la Baturino; pînă și absența mea o vedeam și o simțeam acolo; îmi vedeam odaia pustie ce păstra în tăcerea-i plină de evlavie ființa aceea pe veci desăvîrșită care eram eu, cel din trecut. Dar tristețea mea se îngemăna cu o tainică și mare bucurie, aceea a unui

vis în sfîrșit împlinit, a unei libertăți de nimic stînjenite în acțiune și năzuințî (cu atît mai îmbietoare, cu cît erau încă total neconturate). Și sentimentele acestea creșteau de la o stație la alta, făcînd să pălească cele dintîi, pînă ce întreg trecutul se refugie undeva departe (rămînîndu-mi încă drag, dar aproape străin tot ce lăsasem în urmă) în timp ce imaginea prezentului, mereu mai captivant și mai vădit, îi luă locul: iată, m-am acomodat întrucîtva cu mulțimea aceasta de vieți și chipuri străine și grosolane din jurul meu, am izbutit să le deslușesc întrucîtva și la sentimentele mele proprii s-adaugă și cele pe care le încerc față de ele, am început să fac tot soiul de presupuneri pe socoteala lor, să deosebesc tutunul Asmolov de mahorcă, bocceaua de pe genunchii unei femei de lădița imitînd stejarul care stă în fața mea, sub cotul unui recrut; am și observat că vagonul e destul de nou și de curat, că e galben și reiat din pricina șipcilor ce alcătuiesc pereții lui încălziți de sobiță, și înăbușitor din pricina diverselor feluri de tutun, la urma urmei toate foarte iuți, deși îți dau și un sentiment plăcut de viață omenească armonioasă care a izbutit să se separe într-un fel de zăpezile ce cad dincolo de ferestre, unde se înalță și coboară, plutește și nu se mai termină sîrma de telegraf; iată, mi-a venit pofta să ies afară, în ninsoare și vînt, și, legănîndu-mă pornesc spre ușă... O adiere rece, amestecată cu zăpadă suflă în burduful vagonului, de jur împrejur albul unor cîmpii acum cu totul necunoscute. Fulgii, în sfîrșit, încep să se rărească, de afară vine o lumină albă și strălucitoare, iar trenul sosește între timp undeva și se oprește pentru cîteva minute — o haltă pierdută-n pustiul stepei, și-i liniște, numai locomotiva pufăie în față și în toate e un farmec neînțeles: în această încremenire temporară și tăcere, în așteptarea gîfîită a locomotivei, și în faptul că gara nu se vede de după șirul roșu al vagoanelor de marfă trase pe linia întîi, pe ale cărei șine s-a topit gheața și între ele umblă de colo-colo și ciugulește liniștit, ca la ea acasă, o găină condamnată cine știe de ce a-și petrece nestingherit tocmai în această haltă veacul ei de pasăre domestică, căreia puțin îi pasă încotro ți-e drumul și pentru ce-l bați, ducînd cu tine toate visele și sentimentele tale, a căror supremă și veșnică bucurie e legată în aparență de lucruri atît de neînsemnate și banale...

Mai tîrziu, cînd începu să se însereze, toate se concentrară numai în așteptarea primei gări mari. Mult înaintea ei am rebegit iarăși în culoarul vagonului, pînă ce în depărtare, în amurgul neprietenos, am zărit mulțimea de lumini multicolore, șine care se răspîndeau în toate părțile, posturi, cabine, locomotive de rezervă, apoi și gara cu peronul negru de atîta lume... Nu-i greu de presupus cu cîtă grabă am alergat la bufetul luminat, plin de mirosuri de mîncare, și am început să sorb, frigîndu-mă, dintr-o ciorbă, cea mai gustoasă din lume!...

Urmarea a toate acestea fu destul de neașteptată; șezînd după masă cu țigara între degete lîngă ferestrele negre ale vagonului care duduia din nou, în lumina slabă a lumînării groase care fumega în felinarul din colț, mă gîndeam că, oricît ar părea de ciudat, voi ajunge curînd la destinația călătoriei mele, acel Oriol pe care încă nu mi-l imaginam de loc, dar care era uimitor măcar și prin faptul că de-a lungul peronului său trecea marele șleau al Rusiei: în nord, spre Moscova și Petersburg, în sud, spre Kursk și Harkov, dar mai ales, spre acel Sevastopol, unde a rămas parcă în veci tinerețea tatălui meu... și m-am întrebat atunci: oare într-adevăr mă duc să-mi caut o slujbă la „Golos"? Acolo se afla, desigur, ceva care mă atrăgea grozav, o redacție, o tipografie. Da Kurskul, Harkovul, Sevastopolul... „Ba nu, toate astea-s prostii! Am să mă opresc la Oriol numai pentru o scurtă vreme, fac cunoștință, văd ce o să-mi propună, le spun că trebuie să mă gîndesc, să-l întîlnesc mai întîi pe fratele meu... Și după o scurtă oprire, iarăși la drum, spre Harkov!"

Dar lucrurile se rînduiră și mai bine decît plănuisem, încît n-am mai făcut întreruperea călătoriei; parcă înadins, am sosit la Oriol cu întîrziere, exact în clipa cînd sosea din sus trenul de Harkov. Și parcă înadins era un tren rapid, cum nu mai văzusem, tras de o locomotivă americană monstruoasă, alcătuit din vagoane mari și grele numai de clasa întîi și a doua, cu perdele de stofă la ferestre și lumina tăinuită sub mătasea albastră, cu tot confortul și căldura unei lumi înstărite, încît a petrece în el o noapte mi se păru o fericire aproape inaccesibilă (ba încă în drum spre sud)...

XII

La Harkov am nimerit din prima clipă într-un univers cu totul nou pentru mine...

Printre însușirile mele s-a numărat întotdeauna și o sensibilitate sporită față de lumină și aer: deosebeam cea mai mică diferență a lor. Astfel că ceea ce m-a uimit întîi și întîi la Harkov a fost aerul catifelat și faptul că avea mai multă lumină decît la noi. Am ieșit din gară, m-am urcat într-o sanie — aici birjarii înhămau la sănii nu unul, ci o pereche de cai împodobiți cu zurgălăi și își vorbeau cu dumneata — m-am uitat în jur și am simțit numaidecît că totul e altfel decît la noi, mai blînd și mai luminos, primăvăratic parcă. Și aici totul era alb și troienit, însă albul era nu știu cum altfel, cu un luciu fermecător. Soarele nu se vedea, dar era multă lumină, în orice caz mai multă decît se cuvenea să fie în decembrie, și prezența lui caldă dincolo de nori făgăduia multe. De altminteri, totul era mai blînd în această lumină și în acest văzduh; mirosul de cărbune care venea de după gară, fețele și vorbele birjarilor, clinchetul zurgălăilor la caii înhămați perechi, strigătele îmbietoare ale femeilor care vindeau în piața din fața gării semințe și covrigi, pîine cenușie și slănină. Piața o străjuiau un șir de plopi foarte înalți, golași și totuși foarte meridionali și ucrainieni. Iar în oraș, pe străzi, zăpada se topea...

Însă față de cele ce mă așteptau de aici încolo în aceeași zi toate astea erau nimic: atîtea sentimente noi nu încercasem niciodată, atîtea cunoștințe noi nu făcusem în toată viața. Se întîmplă uneori să ai parte de un belșug de impresii și întîlniri chiar din prima zi a sosirii. Așa s-a întîmplat și cu mine atunci.

Descoperii ceva nou pînă și la fratele meu care mă întîmpină cu mirată bucurie — aici la Harkov era altfel decît la Baturino, mai puțin apropiat, cu toată bucuria cu care mă întîmpina. Și cît de ciudat arăta și acest trai al său de la Harkov! Chiar dacă într-adevăr era un „veșnic student", după expresia tatei, oricum, rămînea un Arseniev... Și unde l-am găsit! Locuia pe-o ulicioară îngustă și gheboșată, urcînd la deal, într-o curte pietruită, murdară, duhnind a cărbuni și a bucătărie evreiască, în strîmta locuință a unui oarecare

croitor Bliumkin cu o familie numeroasă... E drept, pînă și acest lucru era plăcut prin noutatea lui, totuși eram surprins...

— E minunat că ai venit în zi de duminică și m-ai găsit acasă! îmi spuse fratele, după ce ne sărutarăm. Deși, la drept vorbind, ce te-a adus aici? adăugă imediat, străduindu-se să vorbească pe acel ton ironic atît de obișnuit în familia noastră.

I-am răspuns că nici eu nu știu bine... desigur pentru a mă sfătui în sfîrșit în mod serios asupra întrebării: de ce să mă apuc? Dar el nu mă mai asculta.

— Las' c-o să chibzuim noi și chestia asta, mă asigură cu toată hotărîrea.

Și numaidecît începu să mă zorească să mă spăl și să mă schimb ca să merg cu el la pensiunea lui „pan" Lisovski, unde se ospătează zilnic mai toți colegii săi de la biroul de statistică al zemstvei.

Și iată-ne ieșiți din casă și pornind-o dintr-o stradă într-alta, discutînd, sărind de la un subiect la altul, cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri, în timp ce mie, care mă îmbrăcasem în chip de orășean și o simțeam prea bine, îmi fugeau ochii la străzile astea necunoscute, la toate cîte mă înconjurau, părîndu-mi-se de o frumusețe rară.

După-amiază a ieșit soarele și totul scînteia și se topea sub blînda-i mîngîiere, iar plopii din Șumskaia își înălțau crestetele spre norii albi și pufoși ce pluteau pe cerul de-un albastru umed, întrezărit ca printr-un văl diafan de fum...

Cît despre pan Lisovski, avea într-adevăr un subsol demn de tot interesul și o tejghea cu gustări îmbietoare și uimitor de ieftine — grozav de bune erau piroștile cu două copeici bucata făcute din cocă de clătite, care frigeau ca focul din pricina fierbințelii, dar și a piperului ce le condimenta. Cînd ne așezarăm la masa mare pusă mai la o parte, au început să sosească și să ni se alăture făpturi ce-mi păreau ciudate (cu totul deosebite parcă de restul lumii) și pe care le priveam cu adevărată lăcomie, cu atît mai mult, cu cît încă pe cînd eram la Baturino le auzisem de multe ori numele. Gheorghi mi-i prezenta pe toți cu o grabă încîntată și chiar cu mîndrie. Nu trecu mult și mă ameți de-a binelea această companie remarcabilă cu care nu eram deprins, subsolul acesta plin de lume, cu ferestrele joase, care scînteiau vesel și primăvăratic, și prin care se vedeau tot soiul de picioare de-ale tre-

cătorilor grăbind în susul și în josul străzii, și acest borș rusesc, fierbinte, și discuția însuflețită de la masa noastră pe teme necunoscute mie, care mi se părea totuși extrem de interesantă: se vorbea despre vestitul statistician Annenski, numele căruia era rostit cu neschimbat entuziasm, apoi despre un guvernator din părțile Volgăi care-și bătea mujicii înfometați, ca să nu răspîndească vorbe despre foamete; despre congresul Pirogov ce avea să se țină la Moscova și care urma să fie ca de obicei un adevărat eveniment...

Nu-i greu de închipuit cît de mult mă deosebeam de ceilalți inși așezați în jurul mesei noastre, cu tinerețea mea, cu prospețimea, rumeneala soarelui și a vîntului proprie omului de la țară, cu sănătatea, sinceritatea, atenția încordată și plină de ardoare a privirii și auzului, toate cîte aveau aparența naivității și abrutizării! Și fratele se deosebea mult de ceilalți, cu toată apropierea de ei, de parcă ar fi coborît dintr-o altă lume. Arăta mai tînăr și mai candid parcă, mai fin și vorbea o altă limbă.

Mulți dintre cei ce alcătuiau grupul erau figuri tipice, după cum am înțeles mai tîrziu, atît ca înfățișare, cît și în rest. Pe cîțiva dintre ei nu-i aprobam în ascuns în unele privințe, de pildă, pe unul înalt și slab, cu coșul pieptului îngust, foarte miop, care se tot gheboșa și își tot vîra mîna în buzunarul pantalonilor și tot scutura mărunt din piciorul pe care zăcea celălalt, înfășurat miraculos în spirală, ori pe un altul cu părul blond, slab și gălbejit la față, care vorbea foarte mult, după cum mi s-a părut, vorbea cu înflăcărare, inspirat, și fără să se uite la țigară, o scutura de scrum cu arătătorul uscățiv al mîinii în care o ținea; cel de-al treilea rînjind otrăvit, răsucea între două degete pe fața de masă un cocoloș din pîinea albă, de mult înnegrită, lucru de care întotdeauna mi-a fost silă... În schimb cîțiva erau grozav de simpatici: polonezul Ganski, cu ochi adînci și triști și o gură arsă de patimă, care fuma necontenit, trăgînd cu nesaț din țigară și tot aprinzînd-o cu mîini tremurătoare, deși ardea; Krasnopolski care, cu claia lui pitorească și statura uriașă semăna cu Ioan Botezătorul; cît despre bărbosul Leontovici, mai în vîrstă și mai cunoscut ca statistician decît ceilalți, el m-a fermecat din prima clipă cu calmul său prietenos, chibzuința binevoitoare, dar mai ales, cu modulațiile vocii sale profunde, curat ucrainene; mai era printre ei unul mic

și nespus de distrat, cu un năsuc ascuțit, încălecat de ochelari, fire iute care mereu se indigna de cîte ceva și în același timp sincer și pur ca un copil, încît l-am îndrăgit pe loc mai mult decît pe Leontovici. Grozav de mult mi-a plăcut și Vaghin, înveterat statistician, după cum aflai mai tîrziu, pentru care nu exista, se vede, nimic pe lume în afară de statistică — înalt, voinic și vesel, cu un șir de dinți albi, strălucitori, chipeș ca un flăcău de la țară, vorbind cu accentul de pe Volga, de altminteri, chiar fiu de mujic; rîdea în hohote, cu toată gura, și atît de molipsitor, că-ți venea să pufnești în rîs...

Alți doi îmi trezeau o antipatie teribilă: primul, un oarecare Bîkov, fost muncitor, arăta ca un flăcău zdravăn și lat în spete, îmbrăcat cu bluză și o expresie bovină pe fața încadrată de cîrlionți și în ochii mari, bulbucați; tot capul lui înfipt în gîtul gros avea ceva de taur; celălalt, pe care îl chema Melnik, era un tînăr cu tenul palid-cenușiu, bubos, miop și fonf, o făptură firavă și pricăjită, dar neobișnuit de tăios și de încrezător în judecățile sale, care mai tîrziu, după mulți ani, se dovedi a fi spre nespusa mea uimire o personalitate marcantă la bolșevici, un fel de „dictator al pîinii"...

XIII

În mijlocul unor astfel de oameni petrecui prima mea iarnă la Harkov ca și alți mulți ani de mai tîrziu.

N-am a spune nimic nou despre acest mediu, se cunoaște ce fel era, componența sa, ideile ce-l animau, credințele pe care le profesa.

Dintre toate mai remarcabil era faptul că membrii acestui mediu după ce încă de pe băncile școlii străbătuseră cuvenitele etape de început, adică un „cerc" oarecare, pe urmă fel de fel de „mișcări" studențești și o „muncă" sau alta apoi închisoarea sau deportarea, continuîndu-și într-un fel sau altul și după aceea activitatea lor, trăiau îndeobște izolați de restul lumii, de parcă nici nu-i socoteau oameni pe cei care exercitau vreo activitate practică, fie că făceau negoț, erau

agricultori, medici sau pedagogi (streini de politică), funcționari, clerici, sau militari, dar mai cu seamă pe jandarmi și polițiști, considerînd orice contact cu ei nu numai rușinos, ci de-a dreptul o crimă.

Oamenii din acest mediu aveau toate ale lor proprii, aparte și de neclintit: preocupările lor, interesele lor, evenimentele lor, celebrițățile lor, morala lor proprie, obiceiuri și tradiții proprii în raporturile de familie, în prietenie și dragoste, ca și propria lor atitudine față de Rusia care consta în a respinge trecutul și prezentul ei și a visa într-un viitor mai bun, a te încrede în viitorul acesta, de dragul căruia erau datori „să lupte".

Firește, întîlneai în mijlocul lor tot soiul de oameni, considerați ca atare nu numai după forța și acuitatea revoluționarismului lor, a „dragostei" de popor și a urii față de „dușmanii" lui, dar după chipul și înfățișarea lor atît fizică, cît și spirituală. Cu toate acestea, luați în general, erau destul de rectilini și strîmți în judecăți, intoleranți peste măsură, iar credința lor se reducea la ceva cu totul simplist: doar noi sîntem oameni și încă alți cîțiva „umiliți și obidiți"; tot ce-i rău stă de-a dreapta, tot ce-i bun, de-a stînga noastră; tot ce-i lumină și frumusețe este în popor, în „rînduielile lui de temelie și în năzuințele sale"; toate nenorocirile — se întruchipează în cei ce o cîrmuiesc și în satrapii de la frînele puterii (socotiți drept o specie aparte), iar întreaga mîntuire stă în revoluție, în constituție sau în republică...

Iată, așadar mediul căruia m-am alăturat la Harkov — și vai! — cît de puțin mi se potrivea! Dar care altul mi s-ar fi potrivit mai bine? Cu alte cercuri n-aveam nici o legătură, de altminteri nici nu le căutam: dorința de a pătrunde în ele era frînată de intenția, de convingerea că, dacă în acest nou cerc al meu există într-adevăr multe lucruri care nu răspund gîndurilor și sentimentelor mele, atunci multe altele îmi vor fi și mai puțin pe plac, căci ce puteam avea comun cu negustorii, de pildă, sau cu funcționarii? Și-apoi aici, multe lucruri pur și simplu îmi făceau plăcere. În cuprinsul acestui mediu cercul cunoștințelor mele creștea necontenit, luînd amploare, și apoi îmi făcea plăcere ușurința cu care le puteam face. Îmi era pe plac și modestia studențească a modului de viață, simplitatea obiceiurilor și raporturilor dintre membrii săi. Ca să nu mai pun la socoteală faptul că cercul, orice s-ar

spune, ducea o existență destul de veselă. Dimineața ne adunam cu toții la slujbă, unde disputele zgomotoase la un pahar de ceai și o țigară se țineau lanț, urma apoi însuflețitul ceremonial al prînzului, căci mai toată lumea lua masa în grup, pe la pensiuni sau birturi; seara ne adunam iarăși la vreo altă serată, întrunire sau la cineva acasă...

În iarna aceea ne duceam ades la Ganski, un om mai înstărit, sau la Sklearevici, o văduvă frumoasă și bogată vizitată de multe ori de celebrități din rîndul actorilor ucrainieni, care ne cîntau despre „căzăcimea slobodă ca vînturile stepei", ba chiar un fel de marsilieză a lor proprie.

Dar multe, foarte multe alte lucruri nu răspundeau felului meu de a fi. Și pe măsură ce mă deprindeam cu acest mediu și izbuteam să-i prind mișcările, mă revoltam tot mai des dintr-o pricină sau alta, cu un prilej sau altul, lansîndu-mă în aprinse discuții în contradictoriu, ceea ce era absolut inutil. Noroc că cei mai mulți dintre ei apucaseră să mă îndrăgească și îmi treceau cu vederea revoltele.

Simțeam cum mă pătrund de idei preconcepute și generalizatoare împotriva tuturor celorlalte cercuri, dar de fapt, ce găseam într-al meu?!

Aici băieților și fetelor li se dă ca lectură economia politică, cîtă vreme ceilalți citesc exculsiv din Korolenko și Zlatovratski, tratîndu-l cu dispreț pe Cehov din pricina „indiferenței sale politice". Pe Tolstoi îl fac cu ou și cu oțet pentru „rușinoasa și dăunătoarea predică a nonviolenței", pentru că „îi tot dă zor cu Dumnezeu, de parcă n-ar avea altă treabă" și, săturîndu-se de joaca de-a plugarul sau de-a cizmarul, se așază la un ospăț lucullic, în timp ce nu mai departe decît același mujic de la Iasnaia Poliana, pentru amarul căruia atîta se frămîntă, „crapă de foame".

Despre literatura beletristică luată în general vorbesc în așa fel, încît, cu toate revoltele mele, pe zi ce trece mi se strecoară în suflet o teamă ascunsă: mai știi? — te pomenești că într-adevăr nu se cade să scrii aceea sau cealaltă, pe cînd aceasta de aici (despre sărmanul Makar sau despre deportați) se cuvine, ba chiar neapărat; sînt gata de orice sacrificiu pentru binele și fericirea Rusiei, însă privesc cu ascuțită neîncredere și bănuială toate stările societății ruse, în afară de cea mai săracă și neluminată; vremii cînd apărea „Otecest-

vennîie zapiski" îi zic veac de aur, iar suspendarea publicației o socotesc unul din cele mai grave și mai cumplite evenimente din viața societății ruse. Timpului lor îi spun vreme de restriște și marasm — „au fost și altele mai rele, dar mai ticăloase — nicicînd" și strigă sus și tare că din pricina ei „se înăbușă" toată Rusia; etichetează cu epitetul de „renegat" pe oricine se îndoiește cît de cît de cele ce ei le-au transformat în lege și nu contenesc a-și bate joc de „acurateței" ponderată a cutăruia sau cutăruia; cad în extaz cu totul sincer în fața faptului că soția lui Vaghin organizează lecturi duminicale urmate de proiecții, ea însăși pregătind o asemenea lectură pe tema: „Munții care varsă flăcări", iar la serate, pînă și cei cu bărbile de-un cot cîntă în rînd cu tineretul imberb:

Vrăjmașe vifore năprasnic
Deasupra noastră-n freamăt bat...[1]

în timp ce eu sînt atît de convins de falsitatea „viforelor" și-mi pare atît de vădită nesinceritatea sentimentelor și ideilor pe care și le-au impus cu tot dinadinsul și pe toată viața, încît nu mai știu unde să-mi întorc ochii de rușinea lor... cînd colo, cineva îmi strecoară:

— Ce-i, Alioșa, iar îți strîmbi gurița dumitale poetică?

Cea care mi-a vorbit este soția lui Bogdanov, fenomenul statistician meșter în a-și petrece în spirală un picior pe după altul. Casa Bogdanovilor este plină de invitați cu prilejul unei sărbătoriri și odăile plutesc în fum de țigară, pe masă tronează vajnic samovarul ce nu contenește să toarcă tihnit, iar prin unghere zac grămadă sticle de bere golite; ne-am adunat aici ca să cinstim sosirea la Harkov a unui bătrîn și celebru luptător. Omul acesta cu înfățișare de troglodit, greoi, păros, cu barbă lată și smocuri ieșindu-i din nări și din urechi dar cu privirea extrem de inteligentă și pătrunzătoare, dăruit cu harul minunat al elocinței, care-i îngăduie să vorbească cu ușurință, curgător și fără efort, ca din carte, și-a cîștigat faima datorită unei copioase și crîncene munci, cînd nu zăcea în vreo temniță; odată a nimerit și dincolo de Cercul Polar, dar a izbutit s-o șteargă de fiecare dată de pretutindeni.

[1] Din cîntecul revoluționar „Varșovianka" (1897), textul de G.M. Krjijanovski.

Statisticianul gazdă este întru totul și sub toate aspectele o ființă neînsemnată, în schimb soția lui s-a bucurat din totdeauna de o unanimă apreciere și chiar renume: te și miri pe cîți a cunoscut și la cîte planuri și întreprinderi a luat parte! Cîndva a fost o frumusețe înconjurată de adoratori, nu-i nici acum de lepădat, o coconiță vioaie și bătăioasă, veșnic în vervă, dotată cu o logică de neclintit, stăpîna unei limbi destul de ascuțite, că mi ți-o retează oricui, de mai mare dragul, subțirică și cochetă, întotdeauna drăguț îmbrăcată cînd vine la serate și cu cîrlionții de pe frunte ondulați. La mine ține mult, dar nu mi-ar trece nimic cu vederea și mă ceartă la tot pasul. Cît despre mine, „îmi strîmb gurița" din pricina că oaspeții, după ce s-au desfătat cu producțiile celebrității de rigoare și ciorovăit pînă la răgușeală pe diverse teme, printre picături trăgînd zdravăn la măsea iată-i, stau strînși într-un colț și cîntă:

Blestema-voi cu foc toți tiranii
Muncitorii la luptă chemînd...[1]

Iar mie mi-e inima grea, și mi-e nu știu cum, amfitrioana care șade lîngă mine cu o țigară subțire între degete își dă seama de acest lucru și se enervează. Nu știu cum să ies la liman, nu mă pricep să-mi exprim sentimentele, și ea, văzîndu-mă în încurcătură, nu mai stă să aștepte răspunsul și începe cu glasu-i sonor:

Triumfe dar palavragiii,
În sînge mîinile-nroșind...[2]

Cuvintele cîntecului îmi par de-a dreptul îngrozitoare — „triumfe dar palavragiii, în sînge mîinile-nroșind". Oare cine triumfă în așa hal? Care anume-s palavragiii ce-și înroșesc mîinile în sînge? îmi zic eu. După aceea urmează un altul care mi-e și mai nesuferit din pricina bravadei lui studențești...

Din meleaguri de departe
Unde maica noastră Volga
Poartă unda către larg,
Am venit cu mic cu mare

[1] Din cîntecul revoluționar „Marsilieza muncitorească" de P. L. Lavrov.
[2] Citat din poezia lui Nekrasov „Viteaz pentru un ceas".

Dornici toți de libertate
Și-al voioasei trude drag...[1]

Îmi întorc fața într-altă parte, deoarece simt că n-am să pot suporta această „maică Volgă" și nici „voioasa trudă" și atunci zăresc pe fermecătoarea Brailovskaia, o făptură tragică și pătimașă, care mă privește în tăcere dintr-un colț al odăii cu niște ochi de arhanghel, adînci și învăpăiați de focul netăinuitei uri...

Judecînd la modul general, nu eram mai de dreapta decît ei în ce privește revoluționarismul facil și setea sinceră de bine, de dreptate, de umanitar, dar nu suportam să-mi amintească nici măcar în glumă, darmite moralizator, că: „*Poet nu ești dator să fii, dar cetățean — ești obligat!*"[2] și nu puteam să sufăr predicile, încercările de a-mi răsădi în minte că sînt „obligat", cuiva, că tot sensul vieții constă în „a munci spre folosul societății" întruchipată în același mujic și muncitor, că-s ogligat să mă jertfesc de dragul nu știu cărui lăcătuș veșnic beat sau a lui Klim-sărăntocul, dar nu unul concret, ci abstractizat și tipizat, pe care toți îl iau în seamă cît pe un birjar în trecere pe stradă, în timp ce eu iubesc cu adevărat și din toată inima cîțiva Klimi de-ai mei de la Baturino și-s gata să-mi dau cămașa de pe mine vreunui tăietor de lemne care bate străzile orașului, nătîng și înfricoșat, cu sacul în spinare și fierăstrăul pe umăr, care, întîlnindu-mă deunăzi, mi s-a adresat cu o naivitate mișcătoare, mie, un cerșetor ca și el: „N-ați avea cumva, conașule, ceva de lucru pentru mine?" Nu izbuteam cu nici un chip să pricep cum de puteau susține că „omul moare împăcat după ce și-a făcut datoria cu cinste față de societate". Veșnicele citate din Șcedrin, cu Iudușka, tîrgul Glupovo, primarii care apar în tîrg călare pe cai albi erau pentru mine o adevărată tortură și pur și simplu turbam zărind atîrnat în peretele vreunei case pe care o vizitam portretul lui Cernîșevski sau un Bielinski numai piele și os, pe patul de moarte, cu niște ochi imenși cît toată fața ațintindu-te înfricoșător, care se ridică în întîmpinarea jandarmilor ce se arată în pragul odăii sale de lucru.

[1] Din „Cîntec" (1827) de N.M. Iazîkov.

[2] Citat din poezia lui Nekrasov „Poet și cetățean".

Întîlneai în acest cerc și alde Bîkov și Melnik, și privindu-le fețele, îți venea greu să te împaci cu ideea că și aceștia trudesc pentru un viitor sublim, numărîndu-se printre cei mai de seamă cunoscători întru zidirea fericirii omenești.

Mai era printre ei unul cunoscut sub porecla de Max, care pica în mijlocul nostru ca din senin, venind cine știe de unde, o ființă cu un trup mare, voinic, sprijinit pe niște picioare zdravene, dar scurte și coșcovite ca niște rădăcini de stejar, încălțate cu bocanci groși de munte, cu cuie, un om calm și chibzuit, extrem de scurt și precis în afirmații, cu o față arsă de soare deasupra căreia se bulbuca țeasta mare înaltă, croită frumos, ca o amforă ieșită din mîna anticului olar. Omul acesta mînca foarte puțin, dormea și mai puțin și tot bătea drumurile, fără odihnă nici oboseală...

XIV

Astfel trecu iarna.

Diminețile, cît timp fratele era la servici, mi le petreceam la vreo bibliotecă publică, sau colindam străzile meditînd la paginile citite, la cei ce treceau pe lîngă mine pe jos sau în trăsuri, spunîndu-mi că mai toți sînt în felul lor fericiți și împăcați — fiecare ocupat cu treburile lui și mai mult sau mai puțin asigurat bănește, în timp ce eu, chinuit de dorul vag și zadarnic de a scrie ceva ce nici singur nu înțeleg, n-am nici curajul să mă apuc de scris, nici priceperea necesară și o tot amîn pentru un viitor necunoscut și sînt atît de sărac, încît nu-mi pot împlini visul de totdeauna — să-mi cumpăr un carnet de note frumos, lucru cu atît mai trist cu cît de acest carnet depind multe: toată viața mea ar porni-o nu știu cum altfel, mai energică și mai voioasă, și cîte nu mi-aș putea nota acolo!...

Venea primăvara, eu abia terminasem de citit „Meditațiile“ lui Dragomanov și eram fermecat de „Cîntecul oastei lui Igor“, pe care-l recitisem din întîmplare, înțelegîndu-i deodată toată frumusețea nespusă...

Și iar aș fi plecat departe de Harkov...

Mă atrăgeau zările, Donețul slăvit de cel ce-l cîntase pe Igor și locurile unde „în zorii cei străvechi și timpurii" cum întîlnești numai în stepă, tot mai stătea pe meterezul de cetate juna cneaghină Eufrosinia, ceva mă atrăgea către țărmul Mării Negre unde în vremea cazacilor șezuse „pe-o stîncă albă" ciudatul „șoim de la lacul alb"; și iarăși mă îmbia Sevastopolul și tinerețea tatii...

Așa-mi pierdeam dimineața, după care mergeam la pan Lisovski — întorcîndu-mă la realitatea discuțiilor și disputelor din jurul mesei, devenite pentru mine un tabiet. Apoi ne odihneam amîndoi, fratele și cu mine, tolănindu-ne în paturile noastre din odăița unde mai ales după masă mirosea puternic a bucătărie evreiască, a ceva cald, iute și parfumat. Sculîndu-ne, lucram nițeluș (căci mi se dădeau și mie de la birou unele rubrici și calcule) după care mergeam iarăși undeva, între oameni...

Îmi plăcea să merg la Ganski. Era un minunat muzician și uneori ne cînta toată seara. Omul acesta îmi dezvăluia un univers straniu, pînă atunci nou, neștiut de mine, dulce și sfîșietor de înalt în care pătrundeam chiar de la primele acorduri cu o bucurie exaltată ce-mi dădea fiori, ca după aceea să mă cufund în suprema amăgire (amăgitoarea părere că sînt atotputernic, atotștiutor și în toate fericit, îngăduită numai dumnezeirii), pe care ți-o dăruie numai muzica și unele clipe ale inspirației poetice!... Era ciudat să-l vezi pe Ganski, un om atît de radical în revoluționarismul său — deși îl manifesta mai rar și mai reținut ca ceilalți — așezat la pian, cu buzele negre de arse cum erau de patima crescîndă, dogorîtoare, încordată cu care cînta întotdeauna. Sunetele te purtau undeva departe, înșiruindu-se măsură după măsură cu neschimbată grație, armonios, triumfător, și absurd de dumnezeiești, că aproape te înspăimîntau, în timp ce imaginației mele i se năzărea un tablou sublim în tragismul lui: mi se părea că Ganski va înnebuni într-o zi și atunci, și fără muzică, va trăi mereu într-o lume asemenea acesteia, de absurdă bucurie și falsă înălțare, în camera îngustă cu gratii la fereastră, îmbrăcat cu halatul cenușiu, cu gura arsă de patimă și privirea extatică...

Într-o zi Ganski povesti cum vizitase, în tinerețe, casa lui Mozart de la Salzburg și văzuse străvechiul lui clavecin mic și îngust, alături de care, într-o firidă cu cristal, zăcea țeasta

muzicianului. Și m-am gîndit: „În tinerețe! Și eu? Eu ce-am văzut?...“ Și mă apucă o asemenea amărăciune și tristețe, că abia m-am putut abține să nu sar de pe scaun și să alerg numaidecît acasă, ca să scriu ceva fără să pierd nici o clipă, să scriu un poem sau o nuvelă, ceva nemaipomenit care să mă facă dintr-o dată celebru — după care să plec la Salzburg, să văd cu ochii mei clavecinul și țeasta...

Mulți ani mai tîrziu mi-am împlinit, pe lîngă multe altele vechi și tainice, visul ce nu mă mai părăsise de atunci și am văzut craniul și clavecinul de la Salzburg. Clapele lui aveau absolut aceeași culoare cu țeasta și tot vroiam să mă aplec să le sărut, să le ating cu buzele ca pe-o sfîntă relicvă. Iar craniul era neînchipuit de mic, parcă de copil...

XV

Primăvara devreme am plecat în Crimeea...

Mi se procurase un bilet gratuit, cu care trebuia să călătoresc sub nume străin, dîndu-mă drept muncitor de la calea ferată. Vai, cîte lipsuri n-am cunoscut în tinerețea mea!

Am plecat într-o asemenea înghesuială și murdărie, cum nu mai văzusem, într-un personal de noapte înspăimîntător de lung. Sosise arhiplin, dar pe peronul gării Harkov îl asaltase o altă mulțime de oameni care mergeau în sud în căutare de lucru, cu sacii și desagele lor, opincile și obielele legate de ele, cu ceainice și provizii duhnitoare: scovergi de secară, ouă răscoapte... Pe lîngă asta, ora fiind tîrzie, mă aștepta o noapte fără somn, apoi o zi lungă și după aceea o altă noapte albă... Dar eram gata de orice sacrificiu — de undeva, din depărtări, mă îmbia tinerețea tatălui meu.

Năluca ei trăia în mine din pruncie, întipărită în sufletul meu în chip de luminoasă zi de toamnă, nesfîrșit de departe, pe cîmp, o zi ce avea ceva foarte trist, dar și nespus de fericit, legat de imaginea vagă a războiului Crimeii: reduta, asalturi, soldați dintr-o vreme mai aparte numită „vremea iobăgiei“, și imaginea unchiului Nikolai Sergheevici, mort pe dealul lui

Malahov, un uriaș cu chip de Adonis în grad de colonel, om bogat și strălucit, amintirea căruia, la noi în familie, a fost întotdeauna învăluită în legendă. Dar mai ales, era acolo un deal pe malul mării pustii scăldat în lumina aceea albă, și pe acest deal, printre pietre, creșteau flori albe asemănătoare cu ghioceii, se înțelege, numai pentru că în copilărie, într-o zi de iarnă, îl auzisem pe tata spunînd:

— Fost-am în Crimeea și pe o vreme ca asta am culeș flori, și eram în talie!

Dar ce am găsit în realitate?

Țin minte că m-am trezit în ungherul meu strîmt — era în zorii primei zile — într-o gară din stepă, departe de Harkov. Lumînarea mai pîlpîia într-un colț, soarele încă nu se ridica, dar afară se luminase bine și totul era trandafiriu. Am cuprins cu mirare tabloul somnului celor din jur, dureros și dezgustător — dormeau care cum apucase în lumina asta de porfir — și îndată am deschis fereastra. O, Doamne, ce zori! Răsăritul ardea ca focul în depărtare, în văzduh plutea o dumnezeiască prospețime și limpezime cum vezi numai primăvara, în stepă, la răsăritul soarelui; în liniștea zorilor cîntau proaspăt și dulce cu glasuri primăvăratice ciocîrliile nevăzute în văzduh, în dreapta și în stînga se înălța zidul trenului nostru, iar la doi pași de noi, în nesfîrșitul stepei netede ca în palmă, stă și mă privește o corhană mare, ascunzînd un mormînt înăuntrul ei... Pînă azi nu pot pricepe cu ce mă impresionase într-atît. Cu liniile-i blînde, perfect conturate, și cu ceea ce ascundea în interiorul ei, era ceva ce nu semăna cu nimic din cîte știam. Ceva cu totul neobișnuit în întreaga sa simplitate, și atît de străvechi, că părea nesfîrșit de străin de tot ce era viu și real atunci, și în același timp nespus de cunoscut, apropiat, înrudit cu mine...

— Văzuși cum îngropau oamenii în vechime! îmi spuse un bătrînel din colțul cel mai depărtat al vagonului.

Era singurul treaz la ora aceea — ședea gheboșat, trăgînd cu nesaț din pipă, și ochii-i sticleau umflați și lăcrimoși de bătrînețe de sub căciula de viței zdrențăroasă în plasa de riduri adînci și murdare care era fața lui năpădită de barba căruntă și roșcovană.

— În vechime oamenii erau îngropați așa fel ca să le rămîie amintirea! mai spuse el ferm. Ăia bogați... Și, după o clipă de tăcere, adăugă: Sau, mai știi? Poate așa ne îngropau

pe noi tătarii... Că doar au fost pe lume de toate — și bune, și rele...

Al doilea răsărit a fost și mai surprinzător. Mă trezii iarăși brusc într-o gară, înconjurat de o lume de paradis: dincolo de ferestre era o dimineață albă de vară (aici era vară de-a binelea) și o vegetație năvalnică și înflorită, parfumată și scăldată de rouă, într-o mică gară albă pe clădirea căreia se cățărau vrejuri de trandafiri în floare, un mal abrupt acoperit de pădure ce se înălța deasupra noastră, și o sihlă, și ea în floare, năpădind rîpele din partea cealaltă... Și locomotiva strigă nu știu cum altfel, cu bucurie și cu spaimă parcă, răsunător, pornind la drum. Iar cînd ieși la larg răzbind din văile împădurite, deodată mă privi din față *ea*, cu tot necuprinsul ei pustiu care creștea pînă-n zare, albastră, densă, aproape neagră, umedă, cețoasă, încă mohorîtă, abia ieșind de sub negurile nopții — și cu groază și bucurie o *recunoscui*. Da, chiar așa, mi-am adus aminte de *ea* și am recunoscut-o!

Cît despre Sevastopol, mi se păru un oraș mai mult tropical. Ce gară splendidă, pătrunsă de căldura blîndă a văzduhului gingaș! Cît de fierbinți erau șinele și cum sclipeau înaintea noastră! Cerul de arșiță era chiar palid, cenușiu, dar și în el recunoșteai bogăția și fericirea sudului. Încărcătura greoaie, țărănească, pe care o luasem cu noi, se topise pe drum. Și aproape singur coborîi, în sfîrșit, din tren, de data aceasta sub numele meu adevărat și, clătinîndu-mă pe picioare de oboseală și foame, intrai în bufetul clasei întîi. Era amiază, pretutindeni pustiu, uriașa sală a bufetului (o lume aparte a bogătașilor și celebrităților ce soseau aici cu expresul) era curată și tăcută, strălucind cu albul imaculat al meselor împodobite cu glastre și candelabre...

Și nemaiputînd răbda să mai fiu socotit cerșetor cum fusesem tot drumul, am cerut cafea, cozonac. Totul îmi fu servit cu priviri cam chiorîșe — înfățișarea mea dădea într-adevăr de bănuit. Dar cel puțin eram iarăși eu însumi și mă desfătam cu liniștea, curățenia, cu aerul cald care adia din fereastră și ușă — și deodată văzui cum intră pe ușa restaurantului deschisă spre peronul scăldat de lumina vie a soarelui, pe neașteptate, dar simplu, ca la plimbare, o ființă pestriță ca o bibilică... De atunci noțiunea de gară sudică, însorită, mi s-a legat pentru totdeauna de ființa aceea pestriță...

Dar unde era acel ceva după care venisem încoace? Nu am găsit la Sevastopol nici clădiri distruse de tirul artileriei, nici pustiul și paragina din ziua cînd tata și Nikolai Sergheevici urmați de ordonanțele lor ce cărau truse cu băuturi, fuseseră încartiruiți aici de cvartir-maiștrii regimentului. Orașul își ducea de mult zilele fără ei, reconstruit, alb, gătit și dogorît de soare, cu birjele lui încăpătoare sub poclit alb, cu mulțimea de karaimi și greci tălăzuind pe străzi aureolate de frunzișul verde proaspăt al salcîmilor, cu splendidele-i tutungerii, cu monumentul lui Nahimov adus de spate pe faleză, lîngă scara ce coboară spre cheiul Grafski, cu apa verde a mării în care încremeniseră ca țintuite cuirasatele. Numai aici, în apa aceea verde recunoaștem ceva din tinerețea tatii în cartierul care se numea Severnaia Storona, apoi lîngă Mormîntul Eroilor; numai de acolo venea adierea de tristețe și farmecul unui trecut de mult apus, acum pașnic, pacificat pentru vecie; ba și al trecutului meu, de asemeni, uitat...

Și iată-mă pornind la drum mai departe. Am petrecut noaptea undeva la marginea orașului într-un hotel de două parale și dis-de-dimineață am părăsit Sevastopolul. La amiază lăsasem în urmă Balaklava. Cît era de stranie această lume golașă a munților! O șosea albă fără sfîrșit, văi golașe, cenușii, iar după ele colacii și mai golași și cenușii ai piscurilor mai apropiate și depărtate care se înșiră unul după altul și te îmbie cu îngrămădirile lor liliachii ori cenușii ca scrumul, cu somnul lor sub arșiță, plin de mister... Mă așezasem să mă odihnesc pe cumpăna dintre două văi uriașe de cremene. În depărtare, o turmă de oi cenușie ca o grămadă de bolovani de rîu, și lîngă ea un tătăraș cu o cîrjă lungă — ciobanul. Tătărașul mesteca. M-am apropiat de el și, dîndu-mi seama că mînca brînză cu pîine, scosei din buzunar o monedă de două grivne. El, mestecînd, fără să-și ia ochii de la mine, clătină din cap în semn că nu primește și-mi întinse tot sacul care-i atîrna peste umăr. L-am primit. Și tătărașul zîmbi tandru, cu bucurie, sclipind din obrazul său tuciuriu și din ochii negri, iar urechile depărtate de țeastă ce-i ieșeau de sub tichia rotundă se mișcară spre spate... În vremea asta, pe șoseaua albă trecu prin fața noastră o trăsură cu bocănit de copite și clinchet de clopoței: pe capră trona un tătar, iar în trăsură, un bătrîn cu sprîncenele negre

stufoase și chipiu alb, alături de o fată cu ochi negri imenși, înfofolită și galbenă ca ceara... Nu o dată pesemne i-am văzut, mulți ani după aceea, crucea de marmură pe coasta muntelui din preajma Ialtei, printre multe alte cruci ce se înșirau la umbra chiparoșilor și a trandafirilor, bătuți de briza ușoară și proaspătă a luminoasei zile din sud...

La Cheile Baidar am dormit în cerdacul stației de poștă. Aflînd că n-am să tocmesc cai, căpitanul de poștă nu m-a lăsat înăuntru. Iar dincolo de chei, în nesfîrșitul beznei din prăpastie, toată noaptea vuise marea — somnolent, cu o măreție amenințătoare, de neînțeles și fără sfîrșit...

Cînd și cînd ieșeam pînă la Chei: de acolo venea o răsuflare rece mirosind a ceață și a valuri, a căror vuiet cînd se mai potolea, cînd creștea iar ca vuietul unui codru sălbatic, parcă era sfîrșitul pămîntului și bezna dinaintea facerii lumii... Beznă și noapte, și ceva orb și frămîntat care-și ducea veacul anevoie undeva în măruntaiele pămîntului, dușmănos și fără sens...

[XVI]

Cînd te întorci de undeva, întotdeauna ți se pare că în lipsa ta s-a întîmplat ceva, că s-a primit vreo scrisoare sau vreo veste deosebită. De cele mai multe ori constați că nu s-a întîmplat și nu s-a primit nimic. Cu mine însă a fost tocmai invers. Fratele mă întîmpină cu un zîmbet jenat: prima veste era că tata vînduse Baturino și ne trimisese și nouă ceva bani, adăugînd la aceasta și cîteva rînduri nespus de triste și pline de căință... Pentru o clipă m-am aprins la față de bucurie: aveam iarăși posibilitatea să colind pe undeva; însă amărăciunea și durerea îi luară locul bucuriei numaidecît; așadar se sfîrșise definitiv cu traiul nostru de mai înainte! Și mi-era nespus de milă de tata, de mama, de Olia: eu eram vesel și fără griji, aici, la noi era primăvară, aveam în jur oameni, orașul, pe cînd ei stăteau singuri în pustietatea aceea și se gîndeau numai la noi; aveau acum prilej să se mai gîndească și la faptul că în curînd vor rămîne fără adăpost... Niciodată nu l-am putut vedea pe tata trist fără să mă întristez și eu,

niciodată nu i-am putut asculta calm justificările pentru vina de a ne fi adus „la sapă de lemn“ și în asemenea clipă eram în stare să-i sărut mîinile recunoscător parcă tocmai pentru aceasta. Acum însă, după ce fusesem la Sevastopol, cu greu m-am abținut să nu plîng... Și cît am fost de fericit aflînd că vînduse numai pămîntul, nu și conacul...

A doua noutate era și mai neașteptată. Fratele se bîlbîia de-a binelea comunicîndu-mi-o:

— Iartă-mă că ți-am ascuns-o, n-am vrut și nici azi nu vreau să știe ai noștri... Vorba e că sînt însurat... Firește, nu sînt cununat la biserică: de dragul copilului ea continuă să locuiască cu soțul, dar tu mă înțelegi... Acum e aici la Harkov, mîine pleacă... Schimbă-te și hai să mergem la hotel. Ea te cunoaște și te iubește de pe acum...

Și-mi înșiră în grabă povestea lui. Era dintr-o familie bogată și de neam, dar crescută în visul pătimaș al libertăților narodnice. S-a măritat de foarte tînără, ca „mînă-n mînă cu omul iubit“ să lupte... de dragul poporului și pentru popor... „Omul iubit“, ajungînd datorită ei om bogat, se răci în scurtă vreme față de toate năzuințele de mai înainte, în timp ce pentru ea ele rămîneau sfinte și dragi; o chinuiau de la vîrsta cea mai fragedă, și pentru că era fericită trăia într-o tortură din pricina fericirii sale, date fiind nenorocirile pe care le îndura poporul; îi era rușine pînă și pentru frumusețea ei, încît într-o zi a încercat să se schilodească, să-și ardă cu acid sulfuric mîinile pe care alții i le admirau cu prea mult foc... Cu Gheorghi s-a întîlnit în sud — pe vremea cînd se ascundea trăind sub nume străin... Dîndu-și seama că-l iubește, cuprinsă de deznădejde se aruncă în mare și fu salvată întîmplător, de niște pescari...

Supus, îmi schimbasem hainele, ascultînd toată poliloghia cu nespusă mirare, grozav de tulburat și ferindu-mi ochii de privirile lui. Nu știu de ce, dar mi-era penibil pentru el, și în suflet îmi creștea antipatia față de eroina lui. Prea era totul romantic. Dar m-am mirat și mai mult trecînd pragul odăii din hotelul luxos unde locuia. Cît de sprintenă se sculă să mă întîmpine, cu cîtă frățească tandrețe mă îmbrățișă, cu cîtă ciudată duioșie îmi zîmbi și îmi vorbi cu atîta ușurință și frumos! În toată simplitatea încîntătoare a atitudinii ei se simțea finețea rasei, a educației, o inimă bună, o drăgălășenie plină de sfială, și în același timp o uimitoare și încîntătoare

lipsă de stînjeneală, precizie și grație în mișcări și un farmec neînțeles în modulațiile glasului puțin cîntat, profund, de-o suavitate rafinată, ca și puritatea și limpezimea ochilor cenușii, înconjurați de gene negre, care zîmbeau parcă întristat...

Și totuși, această cunoștință neașteptată, această bruscă descoperire că fratele își are viața lui proprie și ascunsă nouă tuturor, că nu e atașat numai de noi, mă rănise teribil. M-am simțit din nou singur pe lume, singur cu toată tinerețea asta a mea, cu toată primăvara asta care mă înconjura, și am încercat un fel de amărăciune și deznădejde, în vreme ce-mi spuneam parcă: „Ce să-i faci, poate așa-i mai bine, acum sînt complet liber... *pe-acest meleag de basm ce poarta mi-a deschis...*“ Iar țara de basm mi se înfățișa sub chipul primăvăraticelor necuprinsuri ale Rusiei din sud, care îmi fermecau tot mai avan imaginația cu suflul lor de altădată, dar și cu noul și contemporaneitatea lor. În contemporaneitate descopeream un ținut măreț, neasemuit de bogat, ce te încînta cu frumusețea cîmpiilor și stepelor sale, cu pitorescul cătunelor și staniților sale, cu magnificul Niprului și al Kievului său, unde locuia un popor puternic și gingaș, frumos și curat în orice amănunt al traiului său — urmașul adevăraților slavi de peste Dunăre și Carpați... Iar dincolo, în vechime, era leagănul său, era un Igor și un Sviatopolk, erau pecenegii și polovețiii — da, pînă și aceste cuvinte mă fermecau — apoi erau veacurile luptelor căzăcești cu turcii și cu leșii, taberele de la Praguri și Hortița, sihla stufărișului și gîrla Hersonului... Mă scotea din minți „Cîntecul oastei lui Igor“...

...Cu voi, zice — alături,
Frații mei de-oștire,
Lancea voi a-mi frînge
În larga cîmpie-a poloveților...
Ori furtuna șoimii-i mînă către zare
Oare-s corbi aceia, care cîrduri multe
Către Donul Mare dau năvală, vin...

La Sula cei cai rînchează și rînchează,
Paloșe la Kiu glas de slavă dau,
Novegrad de surle și trîmbiți răsună,
Steaguri adunatu-s-au într-o oaste mare
Fără vreo zăbavă, iată, la Putivl...

Sprijinind picioru-n daurita scară,
Sări-n șa degrabă Igor și porni,
Porni cneazul iute prin cîmpia largă,
Măre, prin cîmpia dinspre zori de zi...

Calea soarele-i tăia,
Culcînd neguri înaintea-i,
Cu furtuni Noaptea gemea
Stîrnind paseri din deșisuri,
Iar din frunza codrului,
Div porni să dea poruncă
Neumblatelor meleaguri
Din Pomoria și Volga,
Și Posulia, Suroja,
Glăsuirea să-i asculte

Dondăne avan căruțe-n miez de noapte,
Ca stîrnite lebezi, zvon temut iscînd
Igor către Don oastea își conduce...
Croncănit de vulturi fiare din pustie
Cheamă la ciolane, la pradă îmbie,
Vulpile,-nvrăjbite, la călite scuturi,
Cele roșii scuturi, crunte se repăd...

Oh, rusesc Pămînt, pierit-ai tu în zări!...
Pogorîră-apoi roșii zori de sînge,
Dinspre mare negru norul năvăli...
Fulgere albastre tresaltă sprințar...
Strașnic tunet fi-va!
Și ploua-va ploaie mare de săgeți!...

Apoi mai jos:

Oare cine sună, oare ce vuiește
La crăpat de ziuă,-n zorii cei de zi?...

Negură de vis văzuse Sviatoslav:
Se făcea că parcă, colo-n deal la Kiu,
Mă-nvălise, măre, încă de cu sară,
Cu lințoliu negru ca și neagra noapte,
Și pe-un pat de tisă cum ședeam stingher,

Iată că-mi aduce pe tipsie cupa,
Cu-albastru mied, cu fiere-ndoit...

Către miez de noapte marea-nvolburată-i...
Cel de sus veghează
Și lui Igor cneazul
Drumul i-l arată
Din Polovicean pămînt
Spre Pămînt rusesc
Și-a Măriei-sale daurit pristol.

Stins-a asfințitul pălălaia roză,
Igor cneazul doarme, ba Igor veghează,
Igor în minte cîmpia măsoară
De la Donul Mare pînă la Doneț...

Nu trecu mult și iarăși am pornit să bat drumuri. Și am văzut acele maluri ale Donețului către care fugise cîndva din captivitate cneazul, ca

Sobolu-n stufăriș
Și dalbul șoim pe apă...

Apoi am fost pe Nipru, exact acolo unde fluviul „*străpuns-a munți de piatră, cîtu-i Pămîntul polovician*“ și am navigat pe apa lui pe lîngă satele albe și vesele, printre șesurile largi de-a dreapta și de-a stînga lui, neînchipuit de albastre, aproape sinilii, pînă dincolo de Kiev... Dar cum și unde să găsesc cuvintele ca să exprim ceea ce pe atunci intona în sufletul meu un imn frumuseții, o dată cu cîntul primăverii aceleia și cu cîntul despre oastea lui Igor??

Sfîntul soare luminează-n cer,
Iară Igor cneazul pe Pămînt rusesc!
Pe Danubiu cîntă fetele-n sobor
Împletite glasuri zarea o străbat,
Pînă peste mare, pîn-la Kiul mare...

Din Kiev am plecat la Kursk, la Putivl...

Pune, frate, șaua pe-ai tăi sprinteni cai,
Ai mei înșeuați-s, la Kursk ne adastă...

Abia mult mai tîrziu am îndrăgit Kostroma, Suzdalul, Ugliciul, Rostovul cel Mare; pe atunci încă trăiam sub altă vrajă... Și ce-are a face dacă acest Kursk era doar o capitală de gubernie îngropată-n plictis, iar colbuitul Putivl și mai plicticos? Mă întreb dacă nu cumva tot atîta sălbăticie și pustiu domneau aici și în zorii aceia de zi cînd pe valul de pămînt ce-și aricea amenințător parii palisadei răsuna bocetul Iaroslavnei:

Plînge Iaroslava și se vaită-avan
La Putivl, în zori, pe înaltul val:
„Măre, mi-oi lua eu zborul pe Danubiu,
Alde pescărușul ape săgetînd,
Și muia-voi, măre, în unda Kaialei
Mîneca scurteicii mele de biber
Obloji-voi apoi rana sîngerîndă
Pe voinicul trup al cneazului răpus...“

XVII

Pe la Putivl era drumul meu de întoarcere. De data asta eram grăbit să ajung acasă: pînă una alta, patima vagabondajului mi-o potolisem întrucîtva, simțeam nevoia de odihnă și de muncă, iar vara ce-aveam s-o petrec la Baturino mi se părea încîntătoare — și cît eram de bogat în cele mai frumoase nădejdi, planuri și încredere în destin! Dar nu există nimic mai primejdios decît să te încrezi excesiv în destin, cine n-o știe?...

Pe scurt, am făcut un popas la Oriol.

Aici aproape că luaseră sfîrșit colindările mele: numai peste cîteva ceasuri aveam să fiu la Baturino. Îmi rămînea doar să studiez puțin Oriolul — orașul natal al lui Leskov și al lui Turgheniev — și să aflu în sfîrșit ce este o redacție și o tipografie.

Debordam de energie, dar mă înnegrisem și slăbisem ca un țigan care a bătut drumurile a cinci iarmaroace: atîta umblasem pe jos, atîta navigasem pe Nipru, și mereu pe punte, sub dogoarea încîntătoare a soarelui, în strălucirea apei și a coșu-

lui incandescent al vaporului, deasupra căruia cît era ziua de lungă tremura și se topea un văl fin ca de sticlă din dogoarea și valul dens de căldură omenească, al mașinilor și bucătăriilor. De aceea trebuia să mă răsplătesc într-un fel. Astfel, coborînd în gara Oriol, am poruncit birjarului să mă ducă la cel mai bun hotel...

Era într-un amurg violaceu, pretutindeni se aprinseseră luminile, iar în parcul de dincolo de rîu cînta fanfara. Cine nu cunoaște sentimentele acelea vagi, dulci și fascinante, pe care le încerci seara, aflîndu-te într-un oraș mare, necunoscut?... Cu aceste sentimente am luat masa în restaurantul gol al hotelului gubernial onorabil, unde mă dusese birjarul, și am stat apoi în balconașul din fier forjat al odăii mele, deasupra felinarului din stradă înfipt sub un copac și luminîndu-i frunzișul ce părea metalic. Jos se plimba lumea cu rîsete, vorbă, punctînd întunericul cu roșul țigărilor; în casele mari de peste drum ferestrele erau deschise, și după ele se vedeau odăi luminate, oameni bînd ceai în jurul mesei sau făcînd vreo treabă — viață străină care te îmbie și pe care la asemenea ceas o urmărești cu o deosebită putere de observație...

Mai tîrziu, rătăcind fără sfîrșit pe lume, am trăit multe asemenea ceasuri de calm însingurat, care stîrnește puterea de observație, și multora din ele le datorez o înțelepciune nespus de amară.

În noaptea aceea din Oriol însă numai de înțelepciune nu-mi ardea mie, în timp ce aplecam urechea la sunetele fanfarei care ajungeau cînd și cînd pînă la mine de dincolo de rîu, uneori melodioase și răscolitoare, alteori într-un bubuit trist și eroic...

Mă dezvățasem cu totul să dorm ca tot omul și mi se păru ciudat în noaptea aceea patul încăpător moale și curat, întunericul și liniștea camerei mele spațioase. Dimineața m-am trezit la fel ca pe drum — cum înfloriră zorile. Așa se explică de ce am venit la redacția „Golos"-ului la un ceas cu totul nepotrivit.

Dimineața era zăpușitoare. Strada principală, albă, golașă, era încă pustie. Ca să scurtez așteptarea sorocului cînd aș fi putut să mă prezint la redacție fără să calc prea tare regulile politeței, am pornit mai întîi pe stradă în jos, am trecut nu știu care pod, ieșind în alta, mare, comercială, cu tot felul

de depozite și hambare vechi, prăvălii de fierărie, chimicale, coloniale și îndeobște acea bunăstare greoaie care frîngea rafturile orașelor rusești, de pe atunci. În armonie cu acest belșug de bunăstare și de soare dens al dimineții, dăngănau gros și vajnic clopotele la biserica înaltă și greoaie de lîngă Orlik, chemînd la rugăciune. Și în acest dangăt tremurător — care vibra și în mine — am mai trecut un pod, am urcat dealul spre primărie și altele asemenea, spre casele stil cu fațadele în stucatură de pe vremea domniei lui Nicolae I și Alexandru al III-lea, în fața cărora, pe lîngă o piațetă lungă, scăldată în lumină, se întindea un bulevard cu o alee largă de tei, aureolat de frunzișu-i proaspăt și umbra străvezie. Recunoscînd strada pe care se afla „Golos"-ul, am întrebat un trecător dacă-i departe redacția.

— Uite-o acolo, la doi pași! îmi răspunse el.

Și deodată am simțit că-mi palpita inima de emoție: peste cîteva clipe aveam să trec pragul redacției.

Dar simplitatea acesteia era cu adevărat provincială. După piață începeau grădini fără sfîrșit, străzi liniștite și umbroase înecate în verdeața lor, cu caldarîmul năpădit de iarbă. Într-o astfel de stradă, înconjurată de o grădină mare, se înălța clădirea lungă cenușie care-mi fusese indicată. M-am apropiat și, văzînd ușa spre stradă întredeschisă, am tras de mînerul clopoțelului... Undeva în depărtare țîrîi soneria, fără a produce însă vreun alt efect — casa părea nelocuită, de altfel, ca toate cîte erau împrejur: liniște, grădini frumoase, o dimineață însorită într-o capitală de gubernie din stepă... Am sunat iarăși, și după ce am mai așteptat, m-am hotărît să intru. Vestibulul lung ducea undeva în fund. M-am îndreptat într-acolo și am văzut o sală mare, joasă, îngrozitor de murdară, plină cu mașini, cu podeaua slinoasă presărată cu hîrtii unsuroase rupte. Toate mașinile funcționau, huruind măsurat și plimbînd încolo și înapoi niște plăci de plumb închise la culoare pe sub cilindri și arbori negri, ridicînd și lăsînd plasa în cadență și punînd deoparte una după alta foi mari de hîrtie albe pe dedesubt, acoperite cu boabele negre ca de icre ale literelor, și de la toate aceste mașini, al căror vuiet și larmă se contopea uneori și cu glasurile zețarilor și tipografilor care se strigau unii pe alții, venea un suflu și un miros iute și plăcut de cerneală tipografică, hîrtie, plumb, gaz și ulei —

lucruri care mi-au devenit numaidecît (și mi-au rămas de-a pururi) atît de dragi și fără seamăn.

— Redacția? se răsti cineva din mijlocul acestui vîrtej, vuiet și larmă. Aicea-i tipografia! Hei, ia du-l pe dumnealui la redacție!

Și, răsărind ca din pămînt, mi se arătă la picioare un băiețaș soios, cu capul ca o bilă și părul aricit lucindu-i de plumb.

— Poftiți pe-aicea!

Am pornit tulburat după el, înapoi, în vestibul, și peste puțin ședeam în încăpătoarea odaie de primire a redactorului-șef, care se dovedi a fi o femeie tînără, micuță și drăgălașă, apoi în sufragerie, la o ceașcă de cafea, de parcă aș fi fost de-al casei. Redactorul-șef mă îndopa cu bunătăți și mă descosea, după cele cîteva vorbe drăguțe despre versurile mele publicate într-o revistă lunară din capitală și invitația de a colabora la „Golos"... Eu roșeam, mulțumeam și zîmbeam stîngaci, abia izbutind să-mi ascund încîntarea de a fi făcut o asemenea cunoștință neașteptată, luam cu mîini puțin tremurătoare cîte o prăjitură care mi se topea și-mi îndulcea gura... Toate sfîrșiră deodată, cînd gazda, auzind după ușă glasuri voioase, tăcu o clipă, apoi îmi spuse rîzînd:

— Iată că vin și frumoasele adormite! Am să-ți prezint îndată două făpturi fermecătoare, pe verișoara mea Lika și pe prietena ei Sașenka Obolenskaia...

Și numaidecît intrară în sufragerie două tinere fete, îmbrăcate în sarafane brodate, cu mărgele și panglici în toate culorile, și cu mîneci largi care le dezveleau pînă la cot brațele tinere și plinuțe...

XVIII

Era de-a dreptul uimitoare lunatica lipsă de voință și iuțeala cu care m-am lăsat pradă a toate cîte îmi căzuseră pe cap așa din senin și care, începînd cu atîta dulce ușurință și lipsă de grijă, aveau să-mi aducă un nespus chin și suferință și să-mi răpească atîta vlagă trupească și spirituală!...

Oare de ce a căzut alegerea mea asupra Likăi? Obolenskaia nu era nici ea urîtă. Însă Lika, intrînd, m-a privit mai prietenos și mai atent, mi-a vorbit mai vioi și mai cu multă simplitate... La drept vorbind, mă îndrăgostisem de tot și de toate din jur, de toată feminitatea aceea tînără care mă înconjura, de pantofiorii amfitrioanei și de sarafanele brodate ale celor două fete, cu toate panglicile, mărgelele, brațele plinuțe și genunchii prelungi și rotunjiți, de acele odăi provinciale spațioase, dar nu prea înalte, cu ferestrele dînd în grădina scăldată de soare; mă îndrăgostisem pînă și de bătrîna dădacă ce adusese în sufragerie un băiețaș puțintel transpirat, cu obrajii rumeniți de alergătură, de la plimbarea unde fusese, care, cît timp mama îl săruta și-i descheia hăinuța, stătu să mă privească grav și atent cu toată lăcomia ochilor săi albaștri... Tocmai atunci sosi femeia să strîngă masa, ca s-o așeze pentru dejun, iar amfitrioanei îi veni ideea că n-ar trebui să plec, ci dimpotrivă, să iau masa cu ele, după cum nu ar fi trebuit nici să părăsesc pe curînd Oriolul; Lika îmi luă șapca din mînă, se așeză la pian și începu să zdrăngăne un simulacru de vals... Într-un cuvînt, am plecat de la redacție abia pe la ora trei, complet năuc din pricina iuțelii cu care a trecut vremea: pe atunci nu știam că iuțeala cu care dispare timpul este primul semn al apariției așa-zisei dragoste, ce se iscă mai întotdeauna într-o voioșie absurdă, semănînd a beție de eter...

XIX

Așa începu pentru mine încă o dragoste, căreia îi era menit să fie un mare eveniment în viața mea. Iar începutul l-a însemnat o întîmplare de două ori surprinzătoare.

Părăseam Oriolul cu toată melancolia și duioșia primei despărțiri de niște locuri îndrăgite și apropiate sufletului meu și cu nădejdi aprinse într-o nouă întîlnire pe curînd cu ființa iubită. Și-mi fu dat ca tocmai în ziua aceea să treacă prin Oriol un tren expres princiar îndoliat. Trebuia să sosească fix la două, numai cu o oră înaintea trenului meu, așa încît noua mea prietenă, proprietara „Golos"-ului, care în mod obligator trebuia să asiste la sosirea lui, îmi propuse să mă

ducă cu trăsura ei la gară, dîndu-mi în felul acesta prilejul a vedea o privelişte rară. Iată de ce la fel de pe neaşteptate cum mă pomenisem la Oriol, m-am pomenit într-o mulţime pe cît de mare pe atît de aleasă, care, tălăzuind înaintea şirului de soldaţi aliniaţi pe peron ca la paradă, aştepta sosirea acelui ceva vajnic şi lugubru ce venea, se apropia...

Mă înconjurau tot soiul de notabilităţi ale oraşului şi guberniei, fracuri, uniforme cusute cu fir, tricornuri, epoleţi grei de atîtea grade şi un întreg sobor de odăjdii şi mitre. Oricine nimereşte într-un asemenea anturaj plin de gravitate şi fast, se molipseşte numaidecît de amorţeala care-l domină, astfel că m-am dezmeticit abia după o jumătate de oră de şedere pe peron doar în clipa cînd cu huruit şi larmă se prăvăli parcă asupra noastră şi a gării întregi uriaşa locomotivă cu steaguri negre fluturînd de-o parte şi de alta, după care fulgerară prin faţa ochilor vagoane de un albastru-închis lăcuit, cu geamuri mari curate, acoperite de perdelele de mătase şi steme cu vulturi de aur... Deodată toată mulţimea celor ce-l întîmpinau se dădu înapoi, iar din vagonul de mijloc al trenului, care se şi oprise uşurel şi exact la locul cuvenit, se ivi, păşind sprinten pe postavul roşu de cu vreme aşternut pe peron, un tînăr husar de o statură gigantică, în dolman stacojiu, cu părul blond-roşcovan, trăsăturile regulate ale feţei bine conturate, cu nări fine, arcuite parcă a dispreţ şi bărbia puţin ieşită în afară, care mă uimi nespus cu înălţimea sa de-a dreptul neomenească şi lungimea de necrezut a picioarelor subţiri, agerimea ochilor împărăteşti, dar mai ales, ţinuta mîndră a capului uşor dat pe spate, acoperit cu zulufi blonzi-roşcaţi şi cu un barbişon roşcovan ascuţit, şi el buclat...

Puteam oare să-mi închipui în acea caldă zi de vară *cum* şi *unde* îl voi mai revedea?!

XX

De atunci s-a prefirat o viaţă.

Rusia, Oriol, primăvara... Şi acum iată, Franţa, sudul, zilele de iarnă mediteraniană.

De multă, foarte multă vreme sîntem amîndoi în streini. În iarna asta mi-e vecin aici pe aproape, și-i grav bolnav. Și iată că într-una din dimineți despăturesc un ziar franțuzesc local și numaidecît îl las să cadă — s-a sfîrșit. Lungă vreme l-am urmărit de departe și cu încordare prin intermediul ziarelor și am tot privit din înaltul măgurii mele la promontoriul acela ghebos unde îi simțeam necontenit prezența. Acum cu prezența asta s-a sfîrșit.

Dimineața e însorită și rece. Ies din casă și cobor în grădina mea în trepte, pe platforma de sub palmieri presărată cu pietriș, de unde se deschide un întreg univers de văi, munți și mare, scînteind sub soarele sudic în sineala văzduhului. Uriașul șes împădurit, brăzdat de valurile dealurilor și ale văilor urcă treptat dinspre mare către culmile subalpine unde mă aflu eu. Dedesubtul meu, mai în dreapta, în vîrful unei culmi stîncoase și abrupte se înalță în jurul ruinelor ce au mai rămas de pe urma cetății străvechi și a unui turn sarazin ce mai dăinuie și azi în toată maiestatea lui primară, unul din străvechile cuiburi vulturești din Provence, ceva la fel de primar și de grosolan, din piatră cenușie, desfășurîndu-se în mai multe trepte unite între ele, acoperit pe deasupra de solzii negri-ruginii ai olanelor vechi. Departe în zare, cît vezi cu ochii, urcă pînă sus către linia cerului lăptos încețoșarea de asemeni lăptoasă a mării. Iar promontoriul acela ghebos aflat ceva mai la stînga se pierde în scînteierile marine matinale care-l înconjoară, mișcătoare...

Privesc multă vreme într-acolo. Mistralul ce s-a stîrnit se năpustește uneori în grădină, flutură din frunzișul aspru și pletos al palmierilor, foșnește și șuieră uscat, ca pe vreme de arșiță, și totuși rece ca în coroanele mortuare...

Să mă duc? E straniu și de necrezut să vezi pe cineva de două ori în viață și de fiecare dată în prezența morții. Și în general totul e de necrezut. Oare e cu putință ca acest soare de pe cer ce scînteiază în clipa asta și pogoară, iată, acele culmi albastre, însorite, asemenea unor năluci, în vise de fericită nepăsare față de toate vremile și toate neamurile, ce s-au perindat înaintea lor, e cu putință oare să fie același soare care ne-a încălzit cîndva pe amîndoi?

XXI

Toată ziua a bătut mistralul, toată ziua palmierii au foșnit ascuțit și a scînteiat rece și neliniștit marea.

Spre seară parcă s-a mai potolit.

La ceasurile patru sînt pe promontoriu... și merg mai departe.

Drumul urcă printre grădini cu vegetație luxuriantă, de-a lungul unui maiestos bulevard. În sfîrșit, iată și domeniul mare și străvechi cu casa lui albă și impunătoare în adîncul unui parc întins, dincolo de porțile larg deschise, la capătul unei lungi alei de sumbri palmieri. Soarele ce se pleacă spre asfințit, toată strălucirea și lumina cerului în apus au rămas pe după casă.

Iată și primul semn lugubru — aceste porți deschise larg și liber de către moarte în fața oricui, ca și mulțimea automobilelor ce staționează în fața lor.

Aleea e pustie, toți au intrat în casă, pesemne. Mă îndrept cu pași repezi spre ea. Pietrișul foșnește sub picioare.

Pustiu e și peronul... Încotro?

Rostesc acest cuvînt numai pentru că m-am oprit descumpănit. Văd înaintea mea pe peron ceea ce n-am mai văzut de zece ani întregi, ceva care mă uimește așa cum m-ar fi uimit priveliștea vieții trecute înviind în mod miraculos: un ofițer rus bălai, în uniformă, cu epoleți...

Ușa de la intrare, mare, cu geamuri, e și ea larg deschisă. În spatele ei se află un vestibul întunecat și o altă ușă identică cu prima, iar după aceea penumbra unui spațios salon franțuzesc, ceva straniu și încîntător: storuri de mătase translucidă acoperind ferestrele ogive, care în bătaia soarelui sînt de culoarea caldă a rodiei, și, lucru neobișnuit la un ceas atît de matinal, sub tavan, policandrul lucind palid cu luminile-i de mărgăritar.

În vestibul, o mulțime deasă și tăcută. Mă strecor cu ciudată smerenie către cea de-a doua ușă, apoi ridic ochii — și zăresc numaidecît un chip de ceară și de cenușă în sicriul neînchipuit de lung, în sarcofagul acela de stejar galben, fruntea înaltă a Romanovilor și întreg capul acela de bătrîn mort, astăzi cărunt, nu blond-roșcat cum era altădată, dar tot trufaș și voluntar: barbișonul încărunțit e scos puțin în

afară, iar nările au o tăietură fină, parcă puțin disprețuitoare...

Apoi simt și văd cele înconjurătoare. Da, penumbra stranie, storurile ce lasă să pătrundă lumina soarelui în asfințit, filtrînd-o prin roșul lor ca de rodie, policandrul ce scînteiază cu luminile-i de mărgăritar, flăcăruile subțiri, palide și tremurătoare ale lumînărilor înfipte în sfeșnicele înalte, bisericești. Și aici mulțime, doar că ea stă pe lîngă pereți în timp ce aproape tot mijlocul salonului e ocupat de *el*. La peretele din stînga, sprijinit de căminul de marmoră cu oglinda acoperită, se înalță și lucește din stejaru-i lăcuit capacul sicriului de o formă neobișnuită —masiv, lățit în părți. Iar în colțul dinspre căpătîiul mortului, pe măsuța dinaintea unei străvechi icoane de argint, pîlpîie molcom și gingaș o candelă, ca în odaia copiilor, păzindu-le somnul...

Da, aproape tot restul salonului e ocupat de acest sicriu în formă de sarcofag, care și el se lărgește în mod ciudat în părți, un sicriu neînchipuit de lung și de adînc, lucind din lemnul său proaspăt lăcuit, frumos lucrat și te înspăimîntă cu masivitatea lui impresionantă — fiindcă în el se mai cuprinde un altul, din tablă de zinc, căptușit pe dinăuntru cu catifea albă.

De jur împrejurul sicriului a încremenit în poziție elegant încordată garda lui de onoare, alcătuită din ofițeri și cazaci: cu săbiile scoase, aplecate spre umărul drept și chipiele ținute în stînga îndoită din cot, cu ochii exprimînd supunere totală ațintiți spre *el*. Cît despre mort, mai nemișcat decît garda lui, zace întins în toată lungimea-i de necrezut, acoperit pînă la piept cu tricolorul. Fața lui înainte vreme atît de interesantă și de rasată, acum e bătrînește simplă — un chip ca din popor. Părul încărunțit e moale și rar, fruntea chelboasă mult dezgolită. Capul acesta pare acum masiv, pe umerii săi înguști și slabi ca de copil. E îmbrăcat cu o cerkeskă veche sură-roșcată cu totul simplă și lipsită de orice podoabă — numai cu crucea Sfîntului Gheorghe pe piept — mînecile largi, dar mult prea scurte, îi dezgolesc mîinile mai sus de încheietura palmei slabe și plate, mîini mari și gălbejite încrucișate stîngaci, bătrîne și ele, dar încă puternice, ce te uimesc prin încremenirea lor de parcă ar fi de lemn, iar una din ele ține strîns cu o putere de necrezut, de parcă ar ține un paloș, o cruce de chiparos neagră, străveche, adusă

de pe muntele Athos... Mă apropii și mă opresc la picioarele sicriului, lîngă jerbele de palmier și coroanele de flori sprijinite de el.

Îndată după aceasta începe slujba. Din odăile din fund apar rudele, preotul își pune odăjdiile, în mîinile noastre ale tuturor ard molcom făcliile de ceară cu lumina lor caldă și gingașă... Cît de cunoscute și intrate în deprindere îmi par toate astea — cîntări molcome și armonioase, zăngănit măsurat de cădelniță și mișcătoare invocări pătrunse de durere, rugăciuni care au răsunat de atîtea milioane de ori pe acest pămînt! Se schimbă în ele doar numele, doar numele, cînd vine vremea și rîndul fiecăruia!

— Binecuvîntat este Domnul Dumnezeul nostru acum și pururea și în vecii vecilor amin...

— Cu pace domnului să ne rugăm...

— Pentru robul tău ce s-a înfățișat înaintea ta, Doamne...

În timp ce eu tot mai deapăn firul amintirilor din ziua aceea însorită cînd stăteam pe peronul gării din Oriol... Dar amintirea e fugară, oricît de vie ar părea, și se destramă numaidecît... Triste și cu sfială ne învăluie litaniile rugăciunilor pentru „credinciosul nostru suveran, prințul moștenitor", care „s-a înfățișat" printre cei mulți, unde-l așteaptă „împăcarea întru Cristos", și-i însetat de „odihna liniștită a fericitei pomeniri...", „nădăjduind neosîndit să stea înaintea înfricoșatului pristol al slavei Domnului..."

Tot mai este expresiv chipul acesta de mort care-și întoarce fața spre ceva ce nouă ne este inaccesibil, dar împăcat deja și plin de tihnă. Pleoapele bombate sînt pecetluite, buzele strînse înălbesc incolore ca cenușa sub mustața rară... Văd venele ușor umflate pe tîmplele late bătrînești — mîine vor fi negre, îmi zic eu. Mă gîndesc la anii lui care s-au scurs, o viață atît de mare și de complexă, și mă gîndesc și la a mea...

— Încă ne rugăm pentru odihna sufletului adormitului rob al Tău, Doamne... și iertată să-i fie orișice greșeală cu voia sau fără de voie...

— Rugămu-ne ție, Cristoase, împăratul nostru cel fără de moarte și Dumnezeul nostru, pentru mila dumnezeiască, împărăția cerurilor și iertarea păcatelor...

Privirea mea, care întîrzie iarăși asupra tricolorului ce acoperă picioarele și cerkeska pînă la piept, zărește mîna

aceasta împietrită cu crucea neagră încleștată în ea, și aceste fețe ale gărzii de onoare cu o expresie de supunere încremenită pe ele, chipiele, stiletele și epoleții pe care nu i-am văzut de zece ani...

— Chipul Tău este slava-Ți nespusă în cuvinte... ai milă de creatura ta, Stăpîne, și dăruiește-i patria dorită...

Cînd ieșim din casă, constatăm că afară s-a lăsat seara. Soarele abia a asfințit și după palmierii negri tălăzuiește o jariște roză ca de incendiu. Înaintea mea se deschide pînă departe uriașa priveliște a acestor veșnice țărmuri mediterane. În adîncul ei, pe cerul învăluit de pîcle reci dinspre soarerăsare, siniliu și trandafiriu, tronează cu semeție piscurile înzăpezite din Hautes Alpes, străine de tot ce-i viu, gata să-și stingă lumina de-un zmeuriu lugubru și să se retragă în noaptea lor de iarnă primordială, în timp ce poalele au și fost potopite de văluri cețoase... Și marea de sub ele s-a mohorît și-i de-un albastru rece, neprietenos...

XXII

Noaptea pe măgura mea totul urlă și vuiește, și freamătă în bătaia mistralului. Brusc, mă trezesc din somn. Visasem ori poate numai îmi amintisem în vis cum după slujba prohodirii își lua rămas bun de la *el* o fată înaltă, ultima dintre rudele *lui*, toată în negru, înfășurată în vălu-i lung de doliu. Se apropiase cu simplitate și se aplecase cu atîta gingășie feminină și dragoste, acoperind pentru o clipă cu vălul ei ușor marginea sarcofagului și umărul bătrînesc, slab și îngust, ca de copil, îmbrăcat în cerkeskă...

Mistralul se năpustește, aleargă dezlănțuit, crengile palmierilor, foșnind avan și tumultos și amestecîndu-se între ele, parcă fug și ele undeva... Mă ridic din așternut și cu greu izbutesc să deschid ușa spre balcon. O răsuflare de gheață îmi învăluie obrazul, iar deasupra capului se deschide ceva negru-albăstrui, ca metalul călit, țintat cu stele albe, albastre și roșii. Totul aleargă, se năpustește undeva, cine știe unde...

Îmi fac semnul crucii încet, privind acest cer amenințător și îndoliat, care se rotește și plutește încotrova deasupra mea...

CARTEA A CINCEA

I

PRIMĂVARA întîielor mele colindări pe coclaurile vieții a însemnat și ultimul priveghi la schitul adolescenței.

În prima dimineață la Oriol m-am trezit încă același care fusesem pe drum— o ființă singuratică, liberă, calmă, streină de orașul și de hotelul în care trăsesem — pînă și ora era neobișnuită unui citadin: abia mijeau zorii. A doua zi însă mă sculai tîrziu, în rînd cu toată lumea, intrînd pe făgașul urban. Iar îmbrăcîndu-mă cu migală, mă cercetam în oglindă cu un ochi critic... Cu o zi înainte, la redacție, aproape că-mi fusese rușine de pielița obrajilor rumenă, ca de țigan, și de trăsăturile feței uscățive înăsprite de răsuflările stepei, dar mai cu seamă, de claia aceea de păr. Era absolut necesar să mă ocup nițeluș de mine, ca să arăt și eu cuviincios. Dăduse peste mine un adevărat noroc; în ajun situația finanțelor mele suferise fără veste o îmbunătățire simțitoare. Pe lîngă invitația de a colabora, redacția îmi oferise și un avans, pe care eu, roșind pînă în albul ochilor, cu mare jenă, l-am primit totuși. Și iată-mă pe strada principală, înfipt lîngă tejgheaua unui debit de tutun, ca să-mi cumpăr țigări scumpe, iar după aceea călcînd pragul unei frizerii. La plecare, claia arăta considerabil și plastic micșorată, răspîndind valuri de parfum, în timp ce eu călcam țanțoș în starea aceea de înviorare familiară oricărui bărbat cînd iese de la frizer. Inima îmi dădea ghes s-o pornesc numaidecît spre redacție, ca să mă afund iarăși în șuvoiul acela sărbătoresc de impresii noi pe care soarta mi le hărăzise cu atîta dărnicie în ajun. Cu toate acestea nu se putea să merg la ora aceea, nu, era absolut cu neputință. „Cum, a venit iarăși? Și iar de dimineață?“ Așa încît am por-

nit să colind orașul. Întîi, ca și ieri, o luai în jos pe Bolhovskaia, de acolo pe Moskovskaia, arteră comercială lungă și lată care ducea spre gară, și am mers așa de-a lungul ei pînă cînd, după un arc triumfal, a rămas pustie și părăginită; atunci am cotit în mahalaua Pușkarnaia, încă mai sărăcăcioasă și părăginită; de acolo m-am întors iarăși pe Moskovskaia; cînd să cobor spre Orlik și, lăsînd în urmă vechiul pod de lemn care se cutremura și vuia sub roțile căruțelor și trăsurilor, în timp ce urcam spre primărie, se porniră a dăngăni clopotele de la toate bisericile și de-a lungul străzii largi trecu pe lîngă mine trăsura arhiereului trasă de doi cai vajnici, negri-corb, ce dănțuiau în pas sprinten și totuși măsurat, într-o demnă contradicție cu spornica grabă a clopotelor; arhiereul binecuvînta cu mișcări intrate în deprindere trecătorii din dreapta și din stînga, cîți îi ieșeau în cale.

Din nou redacția zumzuia ca un stup de albine. Micuța Avilova trebăluia harnică la masa ei uriașă. Văzîndu-mă, doar îmi zîmbi prietenoasă și se aplecă iarăși peste hîrțoage. Dejunul, ca și în ajun, fu lung și vesel, după care Lika ne cîntă la pian o bucată furtunoasă, apoi toți trei, Lika, Obolenskaia și cu mine, ne-am dat în leagănul din grădină. Seara, după cină, Avilova mi-a arătat casa, plimbîndu-mă prin toate odăile. În dormitor ne privi din ramă un individ posac și netuns, cu ochelari și niște umeri largi și ciolănoși. „Răposatul meu soț", spuse în treacăt Avilova, ceea ce mă uimi nespus: absurditatea unirii părosului ftizic cu această femeie drăguță, plină de vitalitate, care-l numea soțul ei, mi se părea cu totul împotriva firii.

Într-un tîrziu Avilova puse mîna iarăși pe manuscris, iar Lika se ivi gătită și ne anunță în jargonul ei, care mă făcea să roșesc pentru ea — „Și acum, copiii mei, dispar!" Și într-adevăr dispăru. Nu mult după aceea plecam cu Obolenskaia după treburi. Îmi propusese s-o însoțesc pe strada Karacevskaia, unde avea să treacă pe la lenjereasă, și drept să spun, îmi făcu plăcere mărturisirea ei care instaura între noi o neașteptată intimitate. Cu același sentiment de apropiere am mers alături pe străzile orașului, ascultîndu-i glăsciorul limpede; iar la lenjereasă m-am îmbătat de jertfa răbdării mele, așteptînd să-și termine tratativele și consfătuirile.

Cînd ne întorceam pe aceiași Karacevskaia, se înserase. „Îți place Turgheniev?“ mă întrebă după o tăcere.

O privii jenat — pentru că mă născusem și crescusem la țară, mi se punea mereu această întrebare, bănuindu-mă că aș avea o deosebită înclinație pentru Turgheniev.

„În sfîrșit, n-are importanță, spuse în cele din urmă, oricum, tot o să fie interesant. Aici pe aproape există un conac despre care se spune că ar fi fost descris în romanul său «Un cuib de nobili». Vrei să-l vezi?“

Și am pornit spre marginea orașului, unde, într-o ulicioară rătăcită printre livezi, pe malul rîpos al Orlinkului, în parcul bătrîn și părăsit se întrezărea prin frunzișul dantelat al lui aprilie o casă de mult părăsită, cu coșurile dărîmate, în care își făcuseră cuib stăncuțele. Am stat mult s-o privim peste gardul scund, prin vălul verzui al parcului în care purpurile asfințitului alcătuiau fundalul... Liza, Lavrețki, Lemm... și mă cuprinse un dor nespus de iubire...

Seara ne aflam cu toții în parcul orașului, la teatrul de vară — în semiobscuritatea care ne învăluia, ședeam alături de Lika, desfătîndu-ne laolaltă cu neghiobiile ce zornăiau și bubuiau în orchestră și pe scenă: într-o piață luminată de jos, frumoasele neveste de bürgeri și vajnici oșteni în platoșe și chivăre strălucitoare tropăiau în ritmul vioi al muzicii și ciocneau halbele de cositor, goale; după spectacol am cinat cu doamnele tot aici, în parc, pe terasa largă scăldată în lumini, cu o sticlă de vin la gheață. O sumedenie de cunoscuți veneau să salute doamnele și ele făceau numai-decît prezentările, iar cunoscuții se arătau toți foarte îndatoritori cu mine (în afară de unul singur, care, mulțumindu-se să mă salute în treacăt, nu mi-a mai acordat nici un pic de atenție; omul acesta, un ofițer foarte înalt, cu obrazul prelung, fața palidă, ochi căprui cu privirea imobilă, favoriți foarte negri, într-o redingotă nespus de elegantă și pantalonul cu lampasuri strîns pe picior, mi-a pricinuit și mai tîrziu tot dintr-o lipsă de atenție, desigur, destule chinuri sufletești). Lika îi vorbi multă vreme și rîse, arătîndu-și perlele dinților — știa bine că toți o admiră — iar eu nu mai puteam să-i privesc liniștit, și cînd ofițerul, retrăgîndu-se, i-a reținut o clipă mîna în palma lui mare, am simțit că mă trec fiorii.

În ziua plecării tuna și fulgera prima ploaie de vară. N-am să uit niciodată aceste fulgere și nici trăsura ușoară ce

ne ducea la gară — mă însoțea Avilova — și cît eram de mîndru pentru această trăsură și pentru această vecină, și straniul simțămînt al primei despărțiri de „ea", și dragostea mea născocită în care începusem să cred cu adevărat și acel simțămînt mai trainic decît toate — fericit și copleșitor — care-mi spunea că port cu mine un dar, un dar neprețuit ce-l căpătasem la Oriol.

La gară m-au uimit figurile falnice, impunătoare ale aleșilor acestei lumi, unul și unul, ca la paradă, care se înghesuiau pe peron, în așteptare, și cît de țărănește simplu și mocofan, cu toată strălucirea odăjdiilor, arăta clerul, cu cruci și cădelnițe în mîini, instalat în fruntea tuturor. Iar în clipa în care trenul princiar țîșni cu toată forța lui de trăsnet pe peronul gării și ne orbi dolmanul roșu al unui gigant cu părul ca flacăra, totul se învîrteji ametitor, se amestecă și se încurcă — și nu-mi rămase în minte decît solemnitatea sumbră și amenințătoare a slujbei religioase. Apoi muntele de oțel al locomotivei lucind de unsoare, încadrat între două drapele negre, hăuli cu hohotu-i atotstăpînitor în coșul reînviat ce respira din nou cu năduf, pistonul smuci înapoi cotul său de oțel lucios și pereții albaștri de lac ai vagoanelor purtînd podoaba vulturilor auriți plutiră lin înainte... Mă uitam la roțile turnate din oțel care se învîrteau tot mai repede și mai repede, la tampoane și arcuri, și vedeam doar un lucru: toate erau acoperite cu un strat de colb gros, colbul acela fermecat al drumurilor sudice ale Crimeii; huruind și țăcănind din roți, falnicul tren mortuar pierea în zare, ca să străbată Rusia, alergînd spre capitala ei, în timp ce eu pluteam pe deasupra Crimeii de basm, legănat de farmecul legendarelor zile petrecute de Pușkin la Gurzuf.

Modestul meu tren local mă aștepta pe o linie secundară, undeva departe de peron, și eram bucuros de ceasurile de singurătate odihnitoare care mă așteptau între pereții lui. Avilova rămase cu mine pînă la plecare, flecărind vesel, spunîndu-mi că speră să mă revadă pe curînd la Oriol, cu zîmbetu-i bun dîndu-mi să înțeleg că își dă seama foarte bine ce lucru caraghios mi s-a întîmplat, ce mai, o adevărată nenorocire. La al treilea semnal m-am aplecat asupra mîinii ei, ca s-o sărut fierbinte, în timp de ea atinse cu buzele obrazul meu. M-am urcat dintr-un salt în vagon. Trenul se urni brusc și porni lin, în timp ce, aplecat pe fereastra vago-

nului meu, o vedeam cum se depărtează din ce în ce, o dată cu peronul, fluturînd ușurel o batistă...

Toate mi s-au părut atunci înduioșătoare: și trenulețul care abia se tîra pe șine, ca deodată să înceapă a goni disperat, legănîndu-se și huruind înspăimîntător, și micile stații pustii și haltele mărunte în care trenul stătea fără motiv și fără sfîrșit, și toate cele ce-mi erau familiare și dragi și mă înconjurau puțin cîte puțin: țarinile vîrstate de brazdele încă negre, sărace și, poate tocmai de aceea, mai triste, care alergau prin fața ferestrei, crîngurile de mesteceni goi care așteptau mute primăvara și melancolicele, săracele zări... Și seara aceea a fost palidă, săracă, o seară de-nceput de primăvară, cam răcoroasă și cu joase ceruri palide.

II

Plecasem din Oriol ducînd cu mine un vis: să continuu, și pe cît mai curînd, ceea ce începusem acolo. Dar cu cît mă depărtam de Oriol, cu atît uitam de el, privind pe fereastră cîmpiile scăldate de lungul asfințit de april. În vagon se cerneau umbrele serii, amurgul cobora și dincolo de ferestre, în acea dumbravă rară care se întindea pe stînga liniei ferate, cu stejarii goi, coșcoviți, ninsă de frunzișul cafeniu de astă-toamnă abia ieșit de sub troienele iernii. M-am și ridicat în picioare, și țin în mînă sacul meu de voiaj, tot mai emoționat, mai tulburat: doar e pădurea de la Subbotino, după care numaidecît vine stația Pisarevo. Trenul izbucnește deodată într-un țipăt trist în deșertul cîmpiei, trist și amenințător; mă grăbesc să ies pe platformă: afară aerul umed e de o prospețime feciorelnică, de sus burnițează mărunt, iar în fața gării a poposit un vagon de marfă singuratic. Trenul îl ocolește grijuliu, dar eu sar din mers încă înainte de oprire ca să alerg grăbit pe peron, să străbat gara slab luminată, nesfîrșit de tristă și înnoroiată de opincile mujicilor și să ies pe scările cufundate în întuneric. În curtea circulară din fața lor, o grădiniță jalnică îngropată sub zăpada murdară și ceva mai încolo, abia zărită, umbra unui căluț înhămat la o căruță-birjă. Mujicul, care cîteodată își așteaptă muște-

riul și o săptămînă încheiată, aleargă spre mine cît îl țin picioarele, se învoiește entuziasmat cu orișice cuvînt al meu și e gata să mă ducă la capătul lumii pentru te miri ce, că doar „n-o să vă lase inima“... și cîteva clipe mai tîrziu, mă las hurducat de această caleașcă, întîi printre mogîldețele caselor unui sat primitiv plutind în beznă, apoi, tot mai lin și mai molcom, printre țarini tăcute, streine lumii întregi, pe oceanul acesta negru de pămînt, dincolo de care, undeva nesfîrșit de departe spre miazănoapte și apus, se întrezare ca o dungă subțire, verzuie. Un vînticel de noapte bate dinspre stepă, subțire, primăvăratic, încărcat de burniță, și undeva, parcă mutîndu-se din loc în loc după cum bate vîntul, își înalță în noapte chemările pitpalacii. Scînteiază printre bulgării norilor unui cer scund al Rusiei, stele rare... Și iarăși pitpalacii, și primăvara, și pămîntul reavăn al țarinei, și mereu aceeași adolescență, o biată adolescență în pustiu! Și drumul nu se mai sfîrșește: zece verste prin stepă alături de un mujic rus nu-i puțină cale. Mujicul e tăcut și enigmatic, miroase a izbă, a cojoc uzat, la rugămințile mele de a mai grăbi pasul, tace chitic, iar cum o ia căruța la deal, sare jos și, luînd hățurile de sfoară în mîini, pornește cu pas măsurat, alături de gloaba lui care abia de se tîrăște și își întoarce de la mine obrazul...

Cînd am ajuns la Vasilievskoe, părea că trecuse de crucea nopții, nicăieri nici o luminiță, nici o mișcare, nici o scînteie de viață. Ochiul mi s-a deprins cu întunericul și văd bine fiecare izbă, fiecare salcie goală din fața căsuțelor, pe ulița largă care duce în sat.

Apoi vezi și mai ales simți cum cobori în vale, unde primăvăraticul aprilie își trimite suflarea umedă; în stînga e podul peste pîrîu, iar în dreapta drumul la deal, spre conacul care ne întîmpină cu întunecimea lui antipatică.

Simțurile iarăși mi se ascut: cumplit de cunoscute sînt toate și în același timp noi — bezna asta sătească primăvăratică, și sărăcie și nepăsare... Mujicul tace ca un mort, urcînd cu greu dealul. Deodată, de după pinii din fața conacului țîșnește o rază de lumină. Slavă Domnului, încă nu s-au culcat! Bucurie amestecată cu nerăbdare și, în sfîrșit, sfială de copilandru, cînd căruța oprește în fața cerdacului și trebuie să te dai jos, să deschizi ușa în tindă, să intri și să vezi cum te cercetează lumea zîmbind...

Din Vasilievskoe am plecat a doua zi, călare, prin mirişti şi arătură proaspătă, sub ploaia măruntă şi răzbunată ce se pornise încă de dimineaţă şi ba stătea, ba începea să cearnă din nou. Ici-colo mujicii ieşiseră să semene şi să are. În pas legănat, plugarul desculţ mergea în urma unui biet plug de lemn, călcînd cu tălpile încă albe, butucănoase, ţărîna moale; încordîndu-se din răsputeri, calul se gheboşa să întoarcă brazda, iar în urma lor o cioară de cîmp cu penaj siniliu ţopăia printre bulgării graşi, smulgîndu-le rîmele zmeurii, şi abia după aceea venea cu pasul larg şi fruntea descoperită semănătorul, cu desaga petrecută peste umăr, rotindu-şi larg şi cu mărinimie dreapta, pentru a da ţarinei sămînţă.

La Baturino, am simţit ca o sfîşiere de atîta bucurie şi dragoste cîtă m-a întîmpinat. Mai mult ca orice m-a surprins nu primirea mamei, ci a surioarei mele — nu mă aşteptam la atîta bucurie duioasă şi dragoste cu care ea, zărindu-mă pe fereastră, alergă în cerdac să mă întîmpine. Şi cît era de gingaşă toată cu feciorelnica ei fragilitate, atît de curată şi proaspătă, cu rochiţa nouă pe care o îmbrăca întîia oară, anume ca să mă întîmpine. M-a fermecat şi casa părintească — respira în ea trecutul cu toată trăinicia lui fermecată, puţin primitivă. În odaia mea totul era ca înainte, de parcă aş fi părăsit-o acum cîteva clipe: toate erau la locul lor, chiar şi mucul de seu din sfeşnicul de fier pe care îl lăsasem pe masă în ziua plecării, în iarnă. Am intrat în odaie, m-am uitat în jur; icoane afumate în colţ, prin ferestrele ogive cu vitralii în partea de sus (liliachii şi roşii ca rubinul) se vedeau copacii şi cerul — cu ochiuri de peruzea prin spărturile norilor, cernînd ploaie măruntă pe cioatele care începeau să înverzească — o odaie niţeluş întunecată, largă, adîncă... cu tavanul neted din bîrne înnegrite, din aceleaşi bîrne înnegrite şi pereţii, şi spătarele patului greu, de stejar, bine lustruit...

III

Pentru o nouă călătorie la Oriol se ivi un pretext de minune: trebuiau depuse dobînzile la bancă. Şi am plecat, dar de plătit le-am plătit numai în parte, cheltuind restul. Greşeala mea era

foarte gravă, dar ceva se petrecea cu mine — căci nu i-am acordat prea mare importanță. În general toate faptele mele dovedeau o hotărîre pripită, dar eram fericit și nu-mi păsa de nimic. Plecînd la Oriol, am întîrziat la trenul personal — și atunci am aranjat să plec cu locomotiva mărfarului. M-am cățărat, îmi amintesc, pe trepte de fier înalte, undeva într-o hrubă murdară. Stau și mă uit: mecanicii sînt îmbrăcați cu haine atît de soioase că nu se mai cunoaște din ce-s făcute și lucesc ca metalul, tot atît de soioase și lucitoare le sînt și fețele — albul ochilor, ca la negri, e de-un alb surprinzător, de parcă ar fi încondeiat, asemenea actorilor. Cel mai tînăr zăngăne cu lopata de fier în grămada de cărbuni de pe jos, deschide cu zuruit portița focarului de unde țîșnește văpaia infernală, roșie, și făcîndu-și vînt, potolește iadul cu negreala unor lopeți grele de cărbune, în vreme ce vîrstnicul își șterge degetele cu niște cîlți strașnic de soioși, apoi îi aruncă, și iar sucește și răsucește ceva. Deodată, un șuierat țîșnește să-ți spargă timpanele, de undeva dă năvală și ne învăluie abur fierbinte, ceva huruie asurzindu-ne și parcă ne trage înainte... O, cît de sălbatic huruie acest huruit, și tot crește puterea și iuțeala noastră și cît de tare se cutremură, se zbate și saltă totul în jur! Cum fîlfîie și vibrează pe culmi, învăluit de o parte și de alta în flăcări goana aceasta de zmeu, de dragon — și cît de iute ajungem în stația următoare! Timpul îngheață, încremenește încordat. Și la fiecare repaus, după goana aceasta dementă, în sumbra tăcere a nopții și a stației, miroase reavăn a pădure înnoptată și din toate tufele cîte sînt împrejur țîșnesc în sus și triumfă triluri ferice de privighetori...

La Oriol mă împopoțonasem de-a dreptul indecent — cizme din cea mai fină piele, o frumoasă haină neagră strînsă pe talie, cămașă brodată din mătase roșie și o șapcă de toată frumusețea, neagră, cu panglică roșie, cum purta nobilimea. Îmi cumpărasem și o șa scumpă de cavalerist care mă încînta într-atît cu pielea ei scîrțîitoare cu miros iute, încît în drum spre casă, noaptea, nu puteam să adorm de bucurie că o am lîngă mine, în căruță. Și de data asta am luat-o prin Pisarevo, cu gîndul să-mi cumpăr și un cal — tocmai în zilele acelea se ținea acolo tîrgul de cai. La Pisarevo mă împrietenii numai-decît cu cîțiva băieți de vîrsta mea, gătiți și ei cu șepci de nobili și podiovci (după cîte aflasem, ăstora nu le scăpa nici un tîrg)

și ajutat de ei, am cumpărat o iapă tînără de rasă (deși geambașul încercase să-mi vîre pe gît un armăsar de Don, gloabă bătrînă cu tignafes.

„Cumpără-l, boierule, pe Mișa! Ai să mă pomenești cît ăi trăi!“)

Vara aceea a fost pentru mine o neîntreruptă sărbătoare — nu rămîneam la Baturino nici trei zile în șir, mă tot invitau noii mei cunoscuți, iar cînd s-a întors Lika de la Oriol, începui să-mi pierd vremea la oraș. În ziua primirii bilețelului ei: „M-am întors și mor de nerăbdare să te văd...“ am pornit în galop la gară, cu toate că mă rodea veninul ironiei lui stupide, iar vremea era spre seară și pe cer se adunau nori de ploaie; cînd m-am văzut în vagon îmi tresălta inima de bucurie, de parcă eram beat, ascultînd goana dezlănțuită a trenului care părea și mai dementă în hăulitul tunetelor și ropotul ploii pe tabla acoperișului, învăluite toate în sclipetele albastre ale fulgerelor ce luminau geamurile devorate de noapte în care băteau stropii în spume, mirosind proaspăt a ploaie de vară.

Parcă nici n-a mai fost loc după aceea decît pentru bucuria întîlnirilor vesele. Dar iată, către sfîrșitul verii unul dintre acești prieteni de-ai mei care o vizita adesea pe Lika — locuia cu o soră și un tată bătrîn la moșia lor nu departe de oraș — invită cu prilejul zilei sale onomastice o societate destul de numeroasă la conacul lor așezat pe malul abrupt al Istei, iar pe Lika veni s-o invite personal. Ei doi mergeau în trăsură, eu îi urmam călare. Îmi creștea inima văzînd largul cîmpiilor răscopt sub soarele dogoritor; necuprinsul miriștilor aurii era adumbrit de căpițe fără număr. Toate în mine mă îmbiau la fapte vitejești, la ceva necugetat și plin de curaj. Ba dădeam pinteni calului, îmboldindu-l fără milă, ba îl struneam din galop, ca să-l joc în frîu, și iar o porneam în goană peste căpițe, zdrelindu-i pînă la sînge coastele cu ascuțișul pintenilor.

Masa mare întinsă în cerdacul cu lemnăria putredă ținu pînă seara; pe nesimțite seara trecu în noapte, cu lămpi, cu vin, cu cîntec și zvon de chitare. Ședeam alături de Lika și îi țineam fără rușine mîna într-a mea, și ea nu și-o retrăgea. Tîrziu, după miezul nopții, ne-am ridicat amîndoi de la masă de parcă ne vorbisem și am coborît treptele în negura grădinii; ea se opri în bezna aceea caldă și, alipindu-se cu spatele de un

copac, îmi întinse brațele — nu le puteam vedea, dar le-am ghicit numaidecît mișcarea...

Cît de repede a pogorît apoi în grădină cenușiul zorilor, cocoșeii din curtea de păsări își ridicară glasurile frînte, neputincios subțirele și încîntat răgușite, iar încă peste cîteva clipe toată grădina era luminată de potopul auriu al soarelui-răsare care înflorise dincolo de largul cîmpiei, și dincolo de rîpele săpate de apa pîrîului... Apoi am stat pe malul abrupt al Istei, și ea, privind cum se aprindeau culorile răsăritului pe boltă, și uitînd de mine, cînta „Dimineața" lui Ceaikovski... Deodată cîntecul se frînse pe o notă înaltă, inaccesibilă vocii sale, și apucîndu-și cu ambele mîini volanele înfoiate ale elegantei fuste din batist de culoarea bibilicii, porni în goană spre casă. Rămăsei locului descumpănit, neputincios nu numai să judec, dar nici măcar să mă mai țin pe picioare. M-am tras sub bătrînul mesteacăn care creștea pe coborîșul rîpei și m-am culcat sub el în iarba pîrjolită. Se făcuse ziuă, soarele se ridicase deasupra orizontului, și, ca de obicei în zilele senine de la sfîrșitul verii, începuse o dimineață însorită și dogoritoare. Mi-am sprijinit capul de rădăcinile noduroase ale mesteacănului și am adormit pe loc. Dar soarele dogora tot cu mai multă putere — peste puțin m-am trezit într-o asemenea arșită și scînteiere, încît m-am sculat în picioare și, clătinîndu-mă, am pornit să caut umbra deasă. Cufundată încă în tihna somnului, casa plutea în tăcerea unei dimineți scînteietor de albe și secetoase. Nu dormea doar bătrînul proprietar al primitorului conac. Din fereastra deschisă a cabinetului său, străjuită de o tufă năvalnică de liliac sălbatic, se auzea tusea lui seacă, dovedind că se desfăta cu prima pipă a zilei și un pahar de ceai tare, cu caimac. Auzindu-mi pașii și zborul sfîrîit al unui cîrd de vrăbii care, zărindu-mă, o zbughiseră ca o ploaie de vară cu ropote de pe tufa de liliac ce scînteia în razele puternice ale soarelui, se aplecă pe fereastră, petrecîndu-și pe piept borurile halatului de mătasă cu arabescuri, vechi și decolorat, îmi arătă obrazul buhăit care te înfiora cu pungile-i grele sub ochi și o barbă căruntă lată crescută năvalnic și-mi zîmbi cu neașteptată blîndețe. L-am salutat cu un sentiment de vinovăție, am străbătut cerdacul pînă la ușa larg deschisă a salonului, cu tot farmecul tăcerii și pustiului său matinal, cu zborul de fluturi rătăciți în largul lui, cu fotolii și canapele care te îmbiau cu albastrul tapiseriei lor din alte vremuri, m-am întins pe una

din ele, tare incomodă din pricina formei curbate, și din nou adormii somn adînc. Îndată însă — așa mi se păru cel puțin, deși dormitasem ore în șir — cineva se apropie de mine și, zburlindu-mi șuvițele părului, îmi spuse ceva rîzînd. Am deschis ochii — înaintea mea se aflau tinerii amfitrioni, fratele și sora, amîndoi cu părul negru și ochii focoși, migdalați, fermecători, ca de tătar, el într-o cămașă rusească de mătasă galbenă, ea într-o bluză de aceeași culoare. Am sărit în picioare, apoi m-am așezat: îmi spuneau în vorbe frumos închegate că-i timpul să mă scol, că gustarea e pe masă, că ea a plecat, dar nu singură, ci cu un oarecare Kuzmin, și-mi întinseră un bilețel. Mi-au răsărit în minte numaidecît ochii lui Kuzmin: niște ochi fără rușine, și nu știu cum pestriți, ca viespele, și luînd bilețelul, m-am îndreptat spre fosta odaie a slugilor, unde mă aștepta smerit o bătrînică uscățivă, toată în negru, ținînd în mîna-i pistruiată și costelivă ulciorul deasupra ligheanului de pe taburel; între timp citisem din mers: „Nu încerca să mă revezi" — și începui să mă spăl. Apa era tăioasă, de gheață — „doară la noi nu-i decît apă de izvor, ori de puț", morfoli bătrînica și-mi întinse un șervet de in lung cît toate zilele. De acolo am ieșit cu pasul repede în tindă mi-am luat chipiul și biciușca și am zbughit-o prin curtea bătută de soare, în grajd... Calul mă întîmpină cu un nechezat încet și îndurerat — rămăsese de cu seară înșeuat — stătea în fața ieslelor goale cu abdomenul tras. Smucind frîul, am sărit în șa, mai reținîndu-mi cumva încă exaltarea sălbatică, și am ieșit pe poartă ca vîntul. Cînd conacul a rămas în urmă, am cotit brusc în cîmp și am pornit în goană prin miriștea foșnitoare unde vedeam cu ochii, am înfrînat calul sub prima căpiță întîlnită în drum și m-am trîntit la umbra ei. Calul foșnea apucînd și trăgînd spre el snopii cu spicele ca de sticlă din care curgea grîul; în snopi și miriște, greierii zoreau vremea cu tic-tacul înfrigurat al miilor de ceasuri, cîmpiile se întindeau pînă în zare, pustii ca un deșert de nisip, dar eu nu auzeam, nu vedeam nimic și doar repetam fără sfîrșit în gînd că ori ea va fi din nou a mea, ca noaptea ce-a trecut și dimineața scînteind de dogoare cu valurile acelea de batist înfoiate care foșneau în timp ce piciorușele ei alergau prin iarba uscată — ori, de nu, ai morții fi-vom amîndoi!

Cu simțămîntul ăsta dement în piept, cu hotărîrea asta nebunească luată, pornii în galop spre oraș.

IV

Am rămas multă vreme la Oriol, petrecînd zile în șir în grădinița prăfuită din fundul curții — casa era a tatălui ei, văduv, un medic foarte liberal și om lipsit de griji. Din clipa cînd sosii în galop de pe malul Istei, și ea, văzîndu-mi expresia feței, mi-a strîns mîinile la pieptul ei, n-ai fi putut spune a cui dragoste era mai fericită, mai pătimașă, mai năprasnică — a mea sau a ei (ivită și ea pe neașteptate și cine știe de unde).

În cele din urmă, ca să răsuflăm cît de cît, hotărîsem să ne despărțim pentru o vreme. Era necesar, mai ales că locuind la Dvorianskaia bugetul meu se încărcase cu niște datorii, să nu le poți plăti în veci. Și apoi începuseră ploile. Tărăgănam cu plecarea, motivînd-o în fel și chip, pînă ce într-o zi, luîndu-mi inima în dinți, am pornit spre casă pe o ploaie torențială.

La Baturino, întîi nu mă mai săturam de somn, apoi am început să colind odăile fără vreo treabă și fără gînd. În cele din urmă m-am întrebat ce se petrece cu mine și cu ce o să sfîrșească toate astea. Într-o bună zi sosi acolo și fratele meu Nikolai. Deschise ușa, intră în odaie, se așeză și spuse, fără să-și scoată chipiul din cap:

— Așadar, amice, existența ta romantică se continuă în cele mai bune condiții. Totul e ca înainte: „*Mă duce vulpea rea dincólo de pădure, în piscurile sure*“, iar ce-i dincolo de piscurile acelea, nu se știe. Sînt la curent cu toate. Mare parte le-am aflat de la alții, restul se subînțelege — căci poveștile astea sînt toate la fel. Mai știu și că ție nu-ți arde acum de judecată sănătoasă. Totuși, n-ai vrea să-mi spui care sînt planurile tale de viitor?

Îi răspunsei cu o glumă:

— Fiecare are o vulpe a lui care-l duce, dar încotro și pentru ce îl duce, asta nu se știe niciodată. Că doară e spus și în scripturi: „Mergi, tinere, în tinerețea ta, încotro te duce inima și unde vezi cu ochii“...

Nikolai tăcu o vreme, cu ochii pironiți în podea, de parcă ar fi ascultat ropotul ploii prin frunzișul grădinii tomnatice pline de jale, apoi spuse încet și cu tristețe:

— Mergi, băiatule, mergi...

Mă tot întrebam, ce să fac. Ce-aveam de făcut, era limpede. Dar cu cît mă străduiam să-mi sădesc în minte că mîine, da, chiar mîine îi voi scrie hotărîtoarea scrisoare de adio — tot mai era cu putință, încă nu mersesem pînă la capăt în intimitatea noastră — cu atît mai adîncă era duioșia pentru ea, cu atît eram mai copleșit de admirație și de recunoștința exaltată pentru iubirea ce mi-o purta, mai fermecat de vraja ochilor ei frumoși, a chipului, glasului ei dulce, a rîsului ei... Iar peste cîteva zile, într-un amurg ploios, răsări în curtea conacului un om călare, murat pînă la piele: era poștașul, care-mi întinse o telegramă, murată și aceea: „Nu mai pot, te aștept“... N-am închis ochii toată noaptea la gîndul zguduitor că peste cîteva ore am s-o revăd, am să-i aud glasul...

Așa mi-am petrecut eu zilele, cînd acasă, cînd la oraș. Vîndusem frumusețea de șa, vîndusem și calul, iar în oraș nu mai locuiam la Dvoreanskaia, ci la hanul Nikulinei, din piața Scepnaia. Orașul era altul, cu totul altul decît cel în care mi s-au depănat anii adolescenței. Toate erau cenușii, cotidiene — numai uneori trecînd pe Uspenskaia, pe lîngă parcul și clădirea liceului, simțeam că-mi sună în inimă niște coarde vechi și dragi. Uitasem de cînd fumam, de cînd mă bărbieream regulat la bărbier, unde șezusem cîndva supus ca un copil trăgînd cu coada ochiului la foarfecele care țăcănea, iar de sub el cădeau jos șuvițe de păr mătăsos.

De dimineață pînă seară ședeam pe divanul turcesc din sufragerie și aproape întotdeauna singuri: doctorul pleca de dimineață, fratele ei, liceanul, mergea la școală, după dejun doctorul trăgea un pui de somn, apoi din nou pleca, iar liceanul prea ocupat ca să ne dea atenție, se zbenguia și alerga ca un nebun cu roșcovanul Volciok, care, făcînd-o pe fiorosul, lătra de-ți spărgea urechile și alerga în sus și în jos pe scara de lemn care ducea la etaj. Într-o vreme această monotonie, ba poate și sensibilitatea mea neschimbată și fără măsură o plictisiseră într-atît încît găsea vreun pretext să plece de acasă, la vreo prietenă, sau pe la cunoscuți; și atunci rămîneam să șed singur pe divan și să ascult chiotele, tropăitul, hohotele liceanului și lătratul actoricesc al lui Volciok care se zbenguia pe scară și, privind printre lacrimi petecul de cer sur-alburiu ce se întrezărea printr-o crăpătură a perdelei, fumam țigară după țigară... Apoi pesemne s-a întîmplat ceva iarăși cu ea:

ședea din nou acasă, era bună, tandră și duioasă cu mine, încît nu mă mai dumiream ce fel de om e:

„Ce să-i faci, dragul meu, se vede că așa mi-e scris!“ îmi spuse într-o zi, încrețindu-și obrazul parcă a bucurie și începu să lăcrimeze.

Era după dejun, cînd toată lumea în casă umbla în vîrfuri, ca să nu-l trezească pe doctor din somn:

„Mi-e milă de tata, îmi spunea, nu există pe lume ființă la care să țin mai mult!“

Întotdeauna m-a mirat dragostea exagerată ce-i purta tatălui ei. Și ca un făcut, numaidecît dădu buzna liceanul și mormăi distrat ceva despre faptul că doctorul mă poftește în cabinetul lui. Ea mă privi, albă ca varul. Eu însă m-am sculat calm în picioare, i-am sărutat mîna și cu pas ferm am pornit spre cabinet.

Doctorul mă întîmpină cu veselia binevoitoare a omului care a tras un pui de somn și abia și-a înprospătat obrazul cu apă rece; fredona în timp ce-și aprindea o țigară.

— Junul meu prieten, îmi spuse, întinzîndu-mi cutia cu țigări, de mult vroiam să stau de vorbă cu mata — îți dai seama desigur despre ce anume. Știi foarte bine că sînt un om fără prejudecăți. Dar țin foarte mult s-o fac fericită pe fiica mea, mi-e milă și de dumneata, iată de ce îți propun să vorbim deschis, ca între bărbați. Oricît ar părea de straniu, dar trebuie să recunoaștem că nu te cunosc de loc... Ia spune-mi, cine ești? mă întrebă el cu un zîmbet vesel.

Roșind și pălind, una după alta, trăgeam cu năduf din țigară. Aș fi vrut să răspund cu mîndrie, ca Goethe (abia îl citisem pe Eckermann[1]):

„Nici eu nu mă cunosc,
Și mă ferească cerul să mă cunosc vreodată!“

Dar am răspuns cu modestie:

— Știți și dumneavoastră că scriu... Am să continuu, ca să mă formez...

Și-am adăugat, pe neașteptate chiar și pentru mine însumi:

— Poate că am să mă pregătesc ca să intru la universitate.

[1] Johann Peter Eckermann (1792—1854) — scriitor german, autor de memorii. Din 1823 a fost secretarul particular al lui Goethe. Bunin se referă la lucrarea acestuia „Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieții sale“.

— Bine, foarte bine, mă aprobă doctorul. Dar nu-i lucru de glumă să te prepari pentru a da la universitate. Şi ce domeniu ţi-ai ales? Cel literar sau unul de interes social, adică o funcţie, o slujbă?

Şi din nou îmi răsări în minte Goethe, şi din nou mă mînca limba să-l citez: *„Trăiesc în veac, cu sentimentul unei nesuferite inconstanţe a tot ce-i pămîntesc... Politica n-a fost şi nu poate să fie domeniul poeziei...“*

— Viaţa socială nu intră-n atribuţiile unui poet, rezumai eu.

Doctorul mă privi cu oarecare mirare.

— Aşa încît, după mata, Nekrasov, de pildă, nu-i poet, aşa-i? Dumneata urmăreşti cît de cît viaţa socială de azi? Te întrebi ce preocupă azi şi ce emoţionează pe intelectualul cinstit de la noi?

M-am gîndit o clipă şi mi-am închipuit că ştiu: toată lumea vorbea despre reacţiune, despre nacialnicii de zemstve, despre faptul că n-a rămas „piatră pe piatră din iniţiativele generoase ale epocii marilor reforme...“ că trăim un adevărat „Amurg“ cehovian... în timp ce Tolstoi te-mbie „să zaci pe-o rînă, la umbră de salcie bătrînă“... Mi-am amintit şi de cărţulia cu maximele lui Marc Aureliu răspîndită de tolstoieni: „Fronto mi-a arătat cît de seci sînt sufletele oamenilor zişi aristocraţi...“ Mi-am amintit de tristul hohol, bătrînul cu care am călătorit în primăvară pe Nipru, un sectant care interpreta în felul său cuvintele apostolului Pavel: „Întrucît Domnul Dumnezeu a aşezat de-a dreapta sa în ceruri pe Isus Hristos, mai presus de orice putere şi stăpînire şi domnie, mai presus de orice nume nu numai în veacul acesta dar şi în cele viitoare, ocara noastră se ridică nu împotriva trupului şi sîngelui său, ci împotriva mai-marilor care ocîrmuiesc, împotriva beznelor acestui veac...“ Şi deodată simţii că mă îmbie vertiginos spre tolstoismul care te absolvă de orice îndatoriri sociale, dar care se ridică în acelaşi timp „împotriva mai-marilor lumii acestea, a beznelor ăstui veac“, pe care-i uram din toată inima — şi m-am pornit să predic cu înfocare tolstoismul.

— Ah, va să zică, după dumneata, singura mîntuire de toate relele şi năpastele stă în această aşa-zisă neîmpotrivire la rău, în nonviolenţă, care te îndeamnă să nu mişti nici măcar un deget? mă întrebă doctorul, cu o indiferenţă de-a dreptul stranie.

M-am grăbit să răspund că sînt pentru mișcarea unui deget, pentru împotrivire, „dar una cu totul aparte". Tolstoismul meu se alcătuia din sentimente de acelea mari și contradictorii pe care mi le inspira Pierre Bezuhov și Anatoli Kuraghin, prințul Serpuhovski din „Holstomer" și Ivan Ilici, „Și totuși, ce-avem de făcut?"[1] și „Cît pămînt îi trebuie omului"[2], din cumplitele tablouri ale murdăriei și mizeriei orășenești, prezentate în articolul despre recensămîntul făcut la Moscova și visurile poetice despre viață în mijlocul naturii, în sînul poporului, inspirată de „Cazacii", ca și de propria mea ședere în Malorosia: cîtă fericire — să-ți scuturi de pe tălpi colbul vieții noastre întinate și nedrepte și s-o înlocuiești cu un trai cinstit de trudă, undeva într-un cătun pierdut în stepă, într-o colibă de lut spoită în alb pe malul Niprului! Cam așa ceva, lăsînd deoparte numai coliba, i-am înșirat doctorului. Mă ascultă cu toată atenția parcă, însă mult prea îngăduitor. O clipă chiar apele limpezi ale ochilor i se tulburară îngreunate de somn și fălcile se crispară din pricina căscatului, dar se învinse, suflă aer pe nări și spuse:

— Da, da, te ascult... Prin urmare nu cauți a dobîndi pentru dumneata personal nici unul din bunurile așa-zise pămîntești? Cu toate acestea problema nu se pune numai personal. De pildă, eu, departe de a fi un admirator al poporului și din păcate cunoscîndu-l bine, eu care nu prea cred că-i izvorul și comoara, că de la el purced toate înțelepciunile și alături de dînsul aș fi dator să așez pămîntul pe cele trei balene, mă întreb totuși: oare nu-i sînt obligat cu nimica, n-am nici o îndatorire față de el? Dar, iartă-mă, nu îndrăznesc a te povățui în acest sens. În orice caz, sînt încîntat că am stat amîndoi de vorbă. Și acum, să ne întoarcem de unde am plecat. Am să-ți vorbesc pe scurt și, să mă ierți, dar ferm hotărît. Oricare ar fi sentimentele dumitale pentru fiica mea și ale ei pentru dumneata, indiferent de stadiul lor de dezvoltare, ți-o declar dinainte: desigur, ea este absolut liberă, dar dacă va dori de pildă să se lege de dumneata cu legături trainice și îmi va cere, ca să zicem așa, binecuvîntarea, va căpăta un refuz categoric. Mata îmi ești foarte simpatic și îți doresc tot binele cu putință, dar lucrurile așa vor rămîne. De ce? Am să-ți dau

[1] Cunoscutul articol al lui L.N. Tolstoi publicat în 1886.

[2] Titlul unei povestiri de același autor.

un răspuns mic-burghez: nu doresc să vă văd pe amîndoi nefericiți, ducînd un trai de mizerie, fără un rost pe lume. Și apoi, dă-mi voie să fiu absolut sincer: ce aveți comun amîndoi? Glikeria e o fată frumușică și, ce mai tura vura, destul de schimbătoare — astăzi te iubește pe dumneata, mîine i se năzare că s-a îndrăgostit de altul — de visat visează în orice caz nu ca să-și treacă vremea „zăcînd pe-o rînă sub salcia bătrînă", vezi numai cum se îmbracă, deși trăim în fundul ăsta de țară. Nu vreau să spun cu asta că ar fi stricată, ferit-a Sfîntul, ci doar că voi amîndoi nu vă potriviți de fel...

Lika mă aștepta sub scară. Ochii ei mă întîmpinară întrebători, dinainte îngroziți. Mă grăbii să-i comunic ceea ce mi se spusese. Auzind ultimele cuvinte ale doctorului, ea puse capul în piept.

— Într-adevăr, n-am să mă pot împotrivi hotărîrii lui niciodată, spuse cu glas stins.

V

Uneori, ieșind din han, o luam prin piața Șcepnaia și rătăceam fără țel ore întregi prin mirișt ile golașe din dosul mănăstirii, unde se întindea țintirimul cel vechi, înconjurat de un zid de cărămidă cu tencuială căzută. Acolo rătăcea numai vîntul, înfrățit cu tristețea și paragina, pacea veșnică a crucilor și lespezilor uitate, de toți părăsite, pustiirea sfîșietoare, ca un început de gînd nu se știe la ce. Deasupra porților țintirimului un tablou zugrăvea cîmpia sură, brăzdată de mormintele deschise, cu lespezi și cruci ce se prăbușeau într-o rînă, de sub care se ridicau schelete colțoase, arătîndu-și coastele golașe, și moși și babe străvechi în giulgii de un verde de mucegai. Și îngerul judecății de-apoi, de proporții considerabile, cu trîmbița la gură, suna în zboru-i deasupra acestui șes nesfîrșit, fluturîndu-și faldurile mantiei sinilii de sub care se zăreau picioruș e dolofane de fecioară îndoite din genunchi cu tălpile albe ca varul... Mă întorceam la han, dar și aici domnea pacea și pustiul toamnei; în acest anotimp nu vedeai picior de țăran la oraș. În curte dădeam de bucătăreasă. Venea cu un cocoș în brațe bocănind din cizmele ei țărănești.

— Îl duc în casă... îmi explica din mers, zîmbind nu știu la ce. S-a zăpăcit de bătrînețe. Ian să steie și dumnealui acum la o gazdă cu mine.

Urcam treptele de piatră ale cerdacului larg, străbăteam tinda întunecoasă, apoi bucătăria caldă, cu pat de scînduri într-un colț și intram în odăi. Acolo era dormitorul hangiței și odaia cu două divane turcești largi unde trăgeau rarii călători din tagma duhovnicească sau orășeni, și de cele mai multe ori dormeam eu singur. O liniște deplină, tulburată numai de ticăitul măsurat al deșteptătorului ce se auzea din dormitorul hangiței, „Te-ai plimbat?“ mă întreba ea cu voce blîndă, și apărînd în pragul odăii, zîmbea cu multă îngăduință. Ce voce armonioasă și plină de farmec! Era durdulie și cu obrazul bucălat de-ți era mai mare dragul. Uneori nu puteam s-o privesc liniștit, mai ales în serile cînd, întorcîndu-se de la baia de aburi, ședea la masă într-o bluză de noapte albă dantelată, trandafirie toată, și își bea fără grabă ceaiul, cu părul desfăcut, încă umed și întunecat, și o strălucire tainică și galeșă în ochii negri, cu trupul curat pitulat în moliciunea jețului larg, iar pisica albă cu blana ca de mătase și ochi trandafirii, preferata, torcea în poala ei între picioarele plinuțe puțin desfăcute.

De afară se auzea bocănit: bucătăreasa închidea pe dinafară obloanele zdravene cioplite dintr-o singură bucată, petrecînd în odaie prin niște deschizături lăsate anume de o parte și de alta a geamului vergelele de fier cotite care aminteau primejdiile vremurilor de altădată. Nikulina se ridica de la masă, petrecea piroanele prin găurile de la capetele vergelelor și se întorcea din nou la paharul de ceai, iar odaia arăta și mai primitoare...

În clipe ca acestea gînduri și simțăminte demente îmi zburdau prin minte: ce-ar fi să rămîn pentru totdeauna la han, renunțînd la viața mea de pînă acum, să dorm în pernele moi ale dormitorului supraîncălzit, în ticăitul pașnic și măsurat al deșteptătorului?

Deasupra unui divan atîrna o litografie înfățișînd desișul de nepătruns al unei păduri de-un verde neverosimil, sub zidul căreia se zărea o colibă de bîrne, iar lîngă colibă, un bătrînel care așeza cu blîndețe mîna pe capul unui urs bun, și el umil, smerit și cu labe de catifea; deasupra celuilalt divan atîrna încă un tablou, ceva cu totul inacceptabil pentru oricine avea

să șadă sau să doarmă sub el: fotografia unui mort grav și impunător în sicriul său cu un cap ca de ceară, în fracul său negru — era bătrînul Nikulin, răposatul soț al hangiței. Iar din bucătărie tărăgănat și molcom ca și seara aceea lungă de toamnă se auzea în acompaniament bocănitor de satîre:

Iar lîngă înaltul pridvor
Sta mîndră bogata caleașcă
Și-o nuntă de neam, boierească,
Se slujea înăuntru de zor...

Cîntau fetele din mahala tocmite cu ziua de hangiță la tocat căpățînele vîrtoase de varză. Și în toate, în acest cîntec de mahala, în bocănitul ritmic de la bucătărie, în litografia din perete, chiar și în răposatul acela — a cărui viață parcă tot mai dăinuia în acest fericit trai fără sens al hanului pașnic — deslușeai dulceața amăruie a unei tristeți inexplicabile...

VI

În noiembrie am plecat acasă. Luîndu-ne rămas bun, ne-am înțeles să ne întîlnim la Oriol: ea va porni într-acolo la întîi decembrie, iar eu, de rușinea lumii, măcar cu o săptămînă mai tîrziu. Dar la întîi — era o noapte geroasă, cu lună — galopam către Pisarevo, ca să iau același tren de noapte cu care trebuia să călătorească ea. O, cît de bine îmi amintesc de acea noapte de basm! Mă văd ca acum la jumătatea drumului dintre Baturino și Vasilievskoe, pe cîmpul neted, îngropat sub zăpadă. Caii aleargă ca niște umbre, mijlocașul parcă stă pe loc și scutură din arcul hulubelor, bocăne măsurat în trap larg lăturașul, tot săltînd și săltînd din crupă și azvîrlind neobosit ghemotoace de zăpadă de sub potcoavele alb scînteietoare, cînd și cînd alunecă de pe drumul bătut și se prăvale în zăpada adîncă, zorește, grăbește, împleticindu-se în ea și în hamurile lăsate jos, apoi saltă sprinten din troian și iar o pornește la trap larg, smulgînd dîrlogii... Totul în jur aleargă, zorește... și totuși parcă stă locului și așteaptă: scînteiază nemișcat, pînă departe, sub raza lunii, stratul gros de zăpadă, pe bolta cerului, joasă, plecată spre pămînt atîrnă

în nemișcare luna tulbure în aerul geros, înconjurată de un cerc larg în culorile curcubeului, care-i dă ceva tainic și trist, și eu, cel mai nemișcat dintre toate, încremenit în goana și nemișcarea asta, supus ei pînă la un timp, înțepenit de o stranie așteptare și în același timp, plecîndu-mi ochii minții spre o dragă amintire: o altă noapte la fel de vrăjită ca aceasta, și același drum spre Vasilievskoe, numai că e în prima mea iarnă la Baturino, și eu mai sînt pur, neprihănit, și înecat de bucurie — bucuria primelor zile ale tinereții, a primelor emoții poetice în lumea tomurilor vechi pe care le aduceam de la Vasilievskoe, pline de stanțe, epistole, elegii și balade:

Caii-n goană de năprasnă
Saltă, varsă foc pe nări,
Sub pleoapele Svetlanei
Stepă numai, pînă-n zări...[1]

„Unde sînt toate acestea?" mă întreb ca-n vis, fără să ies din amorțeala aceea a așteptării... „Stepă numai, pînă-n zări..." îmi spun în ritmul acestei goane (în ritmul mișcării care a avut întotdeauna o putere de descîntec asupra mea) și simt născîndu-se în mine voinicul din basm, vajnic și fără teamă, cu chivără, înfășurat în șubă; numai argatul ridicat în picioare pe capră, cu un suman tras peste cojoc, pudrat de viscol, îmi reamintește de realitate, ba și paiele reci, presărate cu zăpadă, aromatele paie de ovăz de sub picioarele mele degerate sloi... Cînd am trecut de Vasilievskoe, mijlocașul, alunecînd într-o groapă, rupse în cădere huluba. Cît a stat s-o lege argatul, simțeam că mă trec fiorii de groază c-am să întîrzii la tren, iar sosind în stație mi-am luat cu ultimii bani un bilet de-a întîia — ea mergea întotdeauna cu clasa întîi — și-am alergat pe peron. Țin minte și acum peronul acela scăldat într-o lumină alburie în aerul geros în care se topea roșiatica rază a felinarelor, ca și ferestrele gălbui slab luminate ale telegrafului. Trenul trebuia să sosească din clipă în clipă. Priveam în depărtarea viforoasă, tulbure, simțindu-mă ca de sticlă din pricina gerului de afară și a fiorului de gheață dinăuntru. Deodată bătu clopotul, răsunător, chiuiră și pocniră uși, scîrțîiră și bocăniră apăsat pașii repezi ai celor ce ieșeau din clădirea gării — și deodată am zărit locomotiva

1 Citat inexact după poemul lui V. A. Jukovski „Svetlana".

care se apropia încet, mițoasă și neagră ca un obraz bărbos, gîfîind din greu și ducînd înaintea ei spaima luminilor roșii în triunghi. Trenul sosi încet, parcă anevoie, înzăpezit, înghețat, scîrțîind, scheunînd, văitîndu-se... Năvălii în coridorul vagonului, deschisei larg ușa — ea ședea în penumbră cu șubulița pe umeri, sub felinarul care lumina palid de după perdeluța vișinie trasă, singură în tot vagonul, și mă privea în lumina ochilor.

Vagonul era vechi de cînd lumea, foarte înalt și numai pe trei perechi de roți, și gonind prin aerul geros, dondănea și bubuia cît putea și tot cădea, se răsturna parcă, se prăvălea dinainte scîrțîind din uși și pereți și scînteind diamantin din geamurile ferecate în chiciură. Cînd ne-am dezmeticit, eram departe, era tîrziu, trecuse de miezul nopții... Totul se întîmplase parcă de la sine, fără voia noastră, fără să ne dăm seama... Cu obrajii aprinși și privirile pironite în gol, ea se sculă fără să vadă, își potrivi părul și, închizînd ochii, se așeză într-un colț, înstrăinată, inaccesibilă...

VII

Iarna am petrecut-o la Oriol.

Cum să descriu sentimentele cu care am părăsit dimineața vagonul și am trecut pragul redacției, uniți în taină de acea intimitate nouă și zguduitoare.

Eu m-am instalat la un mic hotel, ea, ca și pînă atunci, la Avilova. Acolo ne petreceam aproape toată ziua, iar orele cele mai dragi, la mine, la hotel.

Fericirea noastră era nu tocmai ușoară, istovitoare fizicește și spiritual.

Țin minte, într-o seară era la patinaj, în timp ce eu îmi vedeam de treabă în redacție — începuseră să-mi dea cîte ceva de lucru, ca să mai scot un ban. Casa era pustie și liniștită — Avilova plecase la o întrunire — seara părea fără sfîrșit, felinarul de sub fereastră trist și inutil, pașii trecătorilor ce se apropiau și se depărtau, scîrțîitul lor pe zăpadă parcă îmi răpea ceva; o durere surdă îmi încleștase inima, jignirea, gelo-

zia mă sufocau — iată, eu șed aici singur, fac o muncă stupidă, nedemnă de mine, o umilință pe care o îndur de dragul ei, pe cînd ea e veselă, petrece acolo, pe helești de gheață, înconjurat de valuri albe de zăpadă, cu brazi negri de jur împrejur, în sunetele asurzitoare ale fanfarei regimentului, cu figuri negre plutind în lumina trandafirie a felinarelor...

Deodată răsună soneria și în prag apăru ea. Era îmbrăcată într-un costum de patinaj gri, cu o căciuliță la fel din blană de veveriță, ținea în mîini patine lucitoare și odaia se umplu dintr-o dată de prospețimea ei tinerească, de frumusețea obrazului ei rumen de ger și mișcare.

„Oh, am obosit!“ spuse și trecu în odaia ei.

Am urmat-o. Ea s-a răsturnat pe divan și, cu un zîmbet de oboseală, s-a tolănit pe el, tot mai ținînd patinele în mînă. Priveam cu un sentiment chinuitor de gelozie piciorul ei cambrat, în gheata înaltă cu șireturi, ciorapul gri care-i strîngea pulpa ce se vedea de sub fusta gri scurtă — pînă și atingerea acestei stofe groase mă chinuia și-mi trezea patima — și începui să-i reproșez că... doar nu ne văzusem toată ziua! Cînd deodată, săgetat de o duioșie fără margini, văzui că ațipise... Dar se trezi numaidecît și îmi spuse cu caldă gingășie:

„Am auzit aproape tot ce-ai spus. Nu te supăra, sînt îndeobște foarte obosită. Doar am trăit atîtea în decursul acestui an!“

VIII

Ca să aibă un pretext pentru șederea la Oriol, se apucase să studieze muzica. Găsisem și eu unul — munca mea la „Golos“.

La început ocupația mea mă bucura, și mai ales ordinea relativă care se statornicise, măcar și această îndatorire care intrase în existența-mi lipsită de orice îndatoriri. Mai apoi tot mai des începu să-mi treacă prin minte: oare asemenea viață visasem? Îmi trăiesc poate anii cei mai frumoși, cînd lumea toată ar trebui să fie a mea, și eu nu am măcar galoși în picioare. Deocamdată? Pînă una alta? Dar ce-mi făgăduiește viitorul? Mi se părea că nici în intimitatea noastră nu erau toate bune,

că nu ne împărtășeam nici sentimentele, nici gîndurile, că n-aveam nici aceleași gusturi, și atunci cum să mă încred în fidelitatea ei? Acel „veșnic antagonism între vis și realitate", veșnica neputință de a realiza plinătatea și integritatea iubirii le trăiam în acea iarnă cu toată puterea unor sentimente încă neîncercate ca pe o cumplită nedreptate ce mi se făcea mie.

Tortura cea mare o înduram însă cînd mergeam la baluri, sau în vizite. În timp ce ea dansa cu vreun bărbat mai chipeș, nelipsit de grație, și o vedeam cum se însuflețește, cum se rotesc fustele și picioarele ei, muzica începea să bată dureros măsura în inima mea, cu atît mai dureros, cu cît era mai vioaie, iar ritmul valsului îmi dădea lacrimi în ochi. Toată lumea o admira cînd dansa cu Turcianinov, ofițerul acela neobișnuit de înalt, cu favoriți, obraz prelung și oacheș și niște ochi negri și imobili. Era destul de înaltă — cu toate acestea Turcianinov era cu două capete mai înalt decît ea și, înlănțuindu-i strîns talia, rotind-o lin și îndelung, o privea insistent de sus în jos, iar în obrazul ei ridicat se citea fericire și suferință, frumusețe și încă ceva care îmi trezea o ură nebună. O, cît mă rugam atunci Celui-de-sus să se întîmple ceva neașteptat — de pildă, el să se aplece și s-o sărute, dezlegînd în felul acesta toate nedumeririle care-mi torturau inima!

— Te gîndești numai la tine, vrei ca toate să fie după placul tău, îmi reproșă ea o dată. Mi-ai fi răpit bucuros orice urmă de viață personală, orice comunicare cu alții, m-ai fi despărțit de toți, cum te-ai despărțit tu însuți...

Într-adevăr, o tainică lege cere ca fiecare dragoste, dar mai ales dragostea pentru femeie să cuprindă și duioșie, și tandră compasiune protectoare; de aceea probabil nu puteam suferi, în special față de lume, clipele cînd era veselă, însuflețită, cînd vroia să placă, să strălucească — și în schimb o iubeam fierbinte cînd era liniștită, simplă, blîndă, slabă, cînd plîngea cu lacrimi îmbelșugate, care făceau să i se bosumfle buzele ca la copii. În lume, arătam de obicei ca un observator intolerant, bucuros în taină de înstrăinarea mea, de neîngăduința răuvoitoare care îmi ascuțea și mai mult spiritul de observație, agerimea vederii și perspicacitatea în ce privește defectele omenești. În schimb, cu cîtă patimă doream să mi-o apropii și cît sufeream că rămînea departe de mine!

Adesea îi citeam versuri.

— Ascultă, draga mea! Ce versuri uimitoare! exclamam eu:

Cu tine mă du în vibrîndul eter
Unde-aleanu-i ca luna prin crîngul stingher...[1]

Dar ea nu se simțea uimită.

— Într-adevăr, sînt foarte frumoase, spunea foarte calmă și indiferentă, privindu-mă dintr-o parte, tolănită comod pe divan, cu obrazul culcat în palmă. E Fet, nu-i așa? Dar de ce „ca luna prin crîngul stingher"? Are în general prea multe descrieri de natură.

Auzi, descrieri! Indignat, mă străduiam să-i demonstrez, că nu există o natură ruptă de noi, că orice mișcare a aerului oricît ar fi de neînsemnată este și mișcarea propriei noastre ființe. Rîdea:

— Numai păianjenii trăiesc așa, iubitule!

Îi citeam:

Din zori e-n pîcle-nvăluit,
La capăt de alee, parcul...
O, voi, tristeți, fără sfîrșit!
Ca niște fulgere viclene,
Zmei albi, desfășurîndu-și arcul
Se spulberă peste troiene...[2]

Mă întreba:

— Care zmei, iubitule?

Și trebuia să-i explic că e vorba de viscol, de spulberul zăpezii...

Sau îi declamam, pălind de emoție:

Gerul nopții, năprasnic, cu tulburii-i ochi
Sub poclitul căruței mă cată
Peste codri și munți, prin marame de nori
Luna chipul și-arată-ntristată...[3]

[1] Citat inexact după poezia lui A.A. Fet „Unei cîntărețe".

[2] Versuri din poezia „O, voi, tristeți fără sfîrșit..." de autorul menționat.

[3] Citat ușor modificat din „Drum de iarnă" de I.P.Polonski.

La 22 iulie 1890 Bunin scria fratelui său, Iuli Alexeevici:

„În momentul de față îl citesc și-l recitesc pe Polonski, gîndindu-mă cît de reușit l-a caracterizat Fofanov:

„Morocănos, posac, dar sufletu-i sărman
E plin de vagi cuvinte, tristeți fără alean
Ce plîng ca un arcuș pe-o strună de violă..."

— Dar, iubitule! Înțelege-mă, n-am văzut nimic din toate acestea niciodată...

Îi citeam cu un tainic reproș:

Și al razei pumnal, împlîntat triumfal
într-un nor
Era nalt și vibrant și sonor
Sub sîngele-i roșu izvor,
desenai cu umbrela de zor
Pe nisip lucitor...[1]

Asculta aprobatoare, probabil numai pentru că se închipuia pe ea însăși șezînd pe bancă și „desenînd pe nisip lucitor" cu o umbreluță nouă.

— Acestea sînt într-adevăr foarte drăguțe. Dar ajunge! Vino mai bine aici lîngă mine, mereu ești nemulțumit!

Adesea îi vorbeam despre copilăria mea, începuturile adolescenței, și tot farmecul poetic al conacului nostru, povesteam despre mama, tata, sora mea; mă asculta cu o nepăsare cruntă. Doream să descopăr în ochii ei tristețe ori înduioșare, cînd îi spuneam despre sărăcia care se abătea uneori asupra familiei mele, cînd îi povesteam de pildă cum o dată am scos îmbrăcămintea de argint de pe icoanele noastre strămoșești și am amanetat-o la oraș, la Meșcerina, o bătrînă singuratică, cu chip fioros de orientală, un nas coroiat, subliniat de niște mustăți în lege, și ochii mari holbați, care umbla înfășurată într-un șal de mătase și cu degetele pline de inele. Casa ei pustie, ticsită de fel și fel de obiecte de muzeu hăulea cît era ziulica de mare de strigătele sinistre ale unui papagal. Dar ce vedeam în loc de tristețe și înduioșare?

— E îngrozitor, într-adevăr, spunea ea, cu gîndul în altă parte.

Cu cît se prelungea șederea mea la oraș, cu atît mă simțeam mai străin acolo și mai fără rost — pînă și Avilova își schimbase atitudinea față de mine, era rece, ironică. Pe măsură ce existența mea citadină devenea mai sumbră și plictisitoare, pe atît simțeam mai multă nevoie să rămîn singur cu ea — să-i citesc, să-i povestesc, să-i expun părerile mele. Odaia mea de hotel era strîmtă și cenușie și mă copleșea cu tristețe — o valijoară și cîteva cărți, acesta era tot avutul meu, iar nopțile singuratice, friguroase și sărace, cînd mai

[1] Din poezia lui Fet „Și al raze ;pumnal, împlîntat triumfal într-un nor..."

mult moțăiam așteptînd prin năvoadele somnului să se facă ziuă și în aerul geros al iernii să aud prima bătaie de clopot în clopotnița din vecini.

Și odaia ei era strîmtă, așezată în capătul coridorului, lîngă scara ce urca la mezanin, dar ferestrele dădeau în grădină, și era liniștită, caldă, drăguț mobilată; seara ardea focul în sobă, și ea stătea cuibărită pe divan într-un fel nespus de plăcut — la asta se pricepea de minune — strînsă ghemotoc și adunîndu-și sub ea picioarele, că i se vedeau numai pantofiorii. Îi spuneam:

În bungetul nopții de piatră
Gemea cu glas straniu furtuna,
Ședeam în tăcere la vatră
În foc trosneau crengile-ntr-una...[1]

Dar toate vifornițele astea, codrii și cîmpiile, bucuriile fruste, dar pline de poezie ale focului din sobă, ale odăii primitoare, ale căminului îi erau cu totul străine.

Mi se părea că e de ajuns să spun ca s-o încînt: „Știi drumurile acelea bătute de toamnă, vîrtoase și liliachii de parcă-s de cauciuc, brăzdate de cuiele potcoavelor, sclipind ca o panglică de aur orbitoare sub bătaia soarelui în asfințit"... Îi povesteam cum o dată, într-o toamnă tîrzie, fratele meu Gheorghi și cu mine am pornit la drum să cumpărăm un mesteacăn bun de grindă: la bucătărie căzuse din senin tavanul, mai să-l omoare pe fostul nostru bucătar, un bătrîn de aproape o sută de ani care-și petrecea zilele pe cuptor. Și iată-ne, plecînd la crîng să cumpărăm un trunchi pentru dres tavanul. Era într-o toamnă lungă, parcă fără sfîrșit (ploua mărunt cu soare) și căruța, în care luasem și cîțiva mujici, merse la trap întîi pe drumul mare, apoi o luă prin crîngul ce scînteia sub ploaie și în soare cu poienile lui încă verzi, dar deja moarte și potopite de ape, într-un uimitor pitoresc nestingherit, de o stranie resemnare și supunere față de soartă...

Îi spuneam cît îmi părea de rău de mesteacănul acela cu coroana bogată, stropit de sus pînă jos cu rugina frunzei tomnatice, cum mi se strînse inima cînd mujicii, călcînd greoi ca niște urși, îl înconjurară, cercetîndu-l în fel și chip, apoi scuipară în lăboaiele lor ca de fiară, cu palma scorțoasă, puseră mîna pe securi și loviră trunchiul lui bălțat toți deodată...

[1] Strofa întîi din poezia lui Fet „Gemea cu glas straniu furtuna".

— Dacă ai putea să-ți închipui cît de jilave erau toate, cum scînteiau în soare și făceau ape-ape! îi spusei, încheind cu mărturisirea că aș vrea să scriu o povestire despre asta.

Ea strînse din umeri:

— Ce subiect e ăsta, dragule?! Iar să descrii natura?

Una din marile mele plăceri, însă foarte complexă și chinuitoare, era muzica. O, cît de mult o iubeam cînd îmi cînta o bucată frumoasă! Și doream să trăiesc mult, foarte mult! Adesea îmi spuneam ascultînd-o: „Oare voi mai putea asculta bucata asta, dacă noi doi ne-om despărți? Cum să mai pot iubi sau mă bucura de ceva, neîmpărtășindu-i și ei această iubire sau bucurie?" Dacă însă bucata nu-mi plăcea, eram atît de aspru în concluzii, încît o scoteam din sărite.

— Nadia! o striga pe Avilova, ridicînd mîinile de pe clapele pianului și întorcîndu-și obrazul spre odaia vecină. Nadia! ascultă și tu ce e-n stare să-ndruge!

— Și am să-ndrug! strigam eu scos din fire. Trei sferturi din aceste sonate nu-s decît trivialitate de la început pînă la sfîrșit, zdrăngăneală fără cap și coadă. Ici bocănește cazmaua, săpînd un mormînt proaspăt, colo zînele încing o horă, dincoace vuiește o cascadă! Cuvîntul „zînă" mi-e poate cel mai nesuferit din cîte există. Mai nesuferit și decît „considerînd"-ul gazetăresc!

Își vîrîse în cap că nu mai poate după teatru, în timp ce eu îl uram din toată inima, deoarece mă convingeam din zi în zi că talentul majorității actorilor și actrițelor nu este decît capacitatea lor de a fi mai triviali decît alții, de a înfățișa mai cu succes decît alții modele de creatori ori artiști cît mai vulgari și atît. Toate acele pețitoare cu basmale de mătase în culoarea cepei pe cap, înfășurate în șaluri turcești, care se ploconesc cu voită umilință și cu glăscior dulce îngînă verzi și uscate lui Tit Titîci[1], cel ce cu neschimbată semeție își scoate pieptul în afară și neapărat duce la inimă mînuța lui grăsulie cu degetele răschirate, recte la buzunarul fracului său prea lung, toți acești primari cu chip de york și Hlestakovi fără astîmpăr, toți Osipii ce hîrîie lugubru din străfundul rărunchilor, prăpădiții de Repetilovi și Ciatki ce se indignează grandilocvent și Famusovi care își joacă degetele și-și țuguie buzele

[1] Tit Titîci Bruskov — personaj din comedia lui A.N.Ostrovski „Unul face, altul trage".

de actor, grase și vinete ca niște prune brumării, Hamleții în pelerine de cioclu și pălării cu penaj cîrlionțat, cu ochi de prostituată, încondeiați și galeși, cu fesele groase înfășurate în catifea neagră și picioarele plebeiene cu plat-fus, toți mă făceau pur și simplu să mă cutremur. Dar opera! Un Rigoletto care se răsucește în mod nefiresc pe piciorușele-i crăcănate, larg desfăcute jos, împotriva oricăror reguli ale esteticii, și strînse în genunchi! Susanin care ridică ochii languros spre cer și îngînă cavernos, ca din butoi:

„O, răsai, luceafăr blînd,
Dulce stea a dimineții!...“

Sau morarul din „Rusalka“, rășchirînd degetele uscate ca niște cioate și tremurătoare, că te bagă în răcori, dar care uită să-și scoată verigheta, îmbrăcat cu niște pantaloni atît de zdrențăroși, de parcă ar fi tras de ei o haită de cîini turbați.

În discuțiile noastre despre teatru niciodată nu ajungeam la vreo concluzie; numaidecît ne pierdeam orice urmă de îngăduință, ca și puterea de a înțelege spusele celuilalt. Iată, un celebru actor provincial, în turneu la Oriol, joacă în „Însemnările unui nebun“ și toți urmăresc cu extaz cum, așezat pe un pat de spital, în halat, cu un obraz flasc de băboi, năpădit de o barbă cît toate zilele, tace îndelung, chinuitor de îndelung, șade înmărmurit, cu o mutră stranie și idioată, plină de o nefirească bucurie, care se lățește, crește cu fiecare clipă; apoi, încet, foarte încet, ridică un deget și, în sfîrșit, cu o nemaipomenită încetineală și o expresivitate de neîndurat, începe cu o grimasă că te trec fiorii: „As-tă-zi, anul...“ Iată-l și a doua zi întruchipîndu-l cu și mai multă măiestrie pe Liubim Torțov, iar în cea de a treia — pe soiosul Marmeladov, cu o podoabă de nas roșu-vînăt: „Oare îndrăzni-voi, stimate domn, să mă adresez domniei-tale cu vorbe cuviincioase?“ Sau, o celebră actriță scrie un bilețel — îi venise deodată ideea să scrie ceva fatal — și, așezîndu-se în grabă la masă, moaie pana uscată în călimara fără strop de cerneală și într-o clipă trage trei linii pe hîrtie; o împăturește, o vîră în plic, sună din clopoțel și-i poruncește scurt și răspicat fetei din casă, drăguță, cu șorțuleț alb dinainte: „Trimite-o cu un curier! Numaidecît!“

După o asemenea seară de teatru, de fiecare dată răcneam unul la altul pînă la trei noaptea, stricînd somnul Avilovei;

cît despre mine, nu blestemam numai pe nebunul lui Gogol, pe un Torțov ori Marmeladov, dar și pe Gogol cu Ostrovski laolaltă, chiar și pe Dostoievski însuși.

— Să presupunem că ai avea dreptate, striga ea, pălind, cu ochii întunecați, și de aceea mai fermecătoare, dar explică-mi de ce te înfurii în halul acesta? Întreabă-l tu, Nadia!

— De ce? țipam eu în loc de răspuns. Numai cînd îi aud pe cabotinii ăștia cum pronunță cuvîntul balsam, — „ba-al-saam"! — îmi vine să-i gîtui, nu alta!

Și aceleași certuri se stîrneau după fiecare întîlnire de-a noastră cu membrii societății orloviene, indiferent care. Doream cu înfocare să-i împărtășesc plăcerea ce o simțeam stîrnindu-mi simțul de observație, dezvoltîndu-l cît de mult, voiam să-i transmit și ei atitudinea mea necruțătoare față de cei din jurul nostru, dar constatam cu disperare că lucrurile îmi ies tocmai pe dos; ea nu-mi împărtășea simțămintele și nici gîndurile.

Într-o zi i-am spus:

— De-ai ști cîți dușmani am!

— Unde? Și ce fel de dușmani?

— De tot felul și pretutindeni: aici în hotel, în magazine, pe stradă, în gară...

— Și cine sînt acești dușmani?

— Toți, toată lumea! Cîte figuri și trupuri nesuferite! Doar a spus-o și apostolul Pavel: „Nu orice trup e așijderea trup, un trup are omul și altul — dobitocul..." Unii te îngrozesc pur și simplu! Cînd merg, calcă astfel cu tălpile picioarelor, își țin trupul într-o astfel de poziție, încît ai zice că mai ieri umblau în patru labe. Deunăzi, pe Bolhovskaia, am mers o bucată de drum în spatele unui pristav. Era voinic și spătos, și nu-mi luam ochii de la spinarea lui lată prinsă în strînsoarea mantalei, de la pulpele groase învăluite în strălucirea văcsuitelor cizme cu turetcile umflate; ah, cum mîncam din ochi aceste cizme mirosind a vacs, stofa cenușie a mantalei bine croite, cei doi nasturi de la gaică și tot animalul acesta de vreo patruzeci de ani, zdravăn, puternic, în tot harnașamentul său războinic!

— Cum de nu ți-e rușine! îmi spuse ea, cu un regret vecin cu dezgustul. Să fii așa de rău și de mîrșav? Zău că nu te înțeleg! Ești țesut din fel de fel de contradicții uimitoare!

IX

Și totuși, venind diminețile la redacție, cu tot mai multă bucurie și intimă înrudire descopeream în cuier hăinuța ei de blană sură întruchipînd-o pe ea, o părticică dintr-însa, cea mai feminină și dragă, iar dedesubtul cuierului — dragele ei ghete de culoare cenușie, o altă părticică și mai înduioșătoare. Nerăbdător s-o văd cît mai curînd, veneam înaintea tuturor și mă apucam de treburile mele — citeam și corectam corespondențele venite din provincie, răsfoiam ziarele din capitală, așterneam, inspirîndu-mă din ele, știrile pentru rubrica „Pe tot globul" și adesea aproape că scriam din nou povestirile trimise de literații provinciali, atent la orice mișcare, așteptînd — și în sfîrșit auzind un pas sprinten și foșnetul fustei!

Ea venea fuga, toată parcă înnoită, cu mîini răcoroase și parfumate și ochi atît de tinerește scînteietori după somnul acela adînc și odihnitor, și întorcînd iute capul, să se convingă că n-o vede nimeni, mă săruta pe furate.

Alteori trecea pe la odaia mea de la hotel, toată numai mireasmă de aer geros și prospețime de blană pudrată cu promoroacă. Îi sărutam obrazul rumen și rece ca un măr domnesc, îmbrățișîndu-i pe sub haină acel ceva gingaș, cald și îmbătător, trup și rochie care era făptura ei; ea îmi aluneca rîzînd din brațe — „Lasă-mă, am venit cu treabă" — suna lacheul și-l punea să facă curat de față cu ea, ba îl și ajuta...

Într-o seară am auzit fără să vreau convorbirea ei cu Avilova — ședea în sufragerie și îi vorbea Avilovei despre mine foarte deschis, fără ocolișuri, crezînd că sînt la tipografie. Avilova o întrebă:

— Lika, draga mea, dar ce o să fie mai departe? Tu știi ce gîndesc despre el, e un om foarte plăcut, ți-ai pierdut capul pentru moment, te înțeleg... Dar ce o să fie mai departe?

Am simțit că-mi fuge pămîntul de sub picioare. Va să zică, sînt „un om foarte plăcut", doar atît! Și ea doar „și-a pierdut capul pentru moment"!

Răspunsul sună și mai îngrozitor:

— Ce vrei să fac? Nu văd nici o ieșire...

Auzind aceste cuvinte, m-a lovit o asemenea furie, că eram gata să năvălesc în sufragerie, să-i arunc în față că „ieșirea

există", că într-un ceas n-o să mai fie nici urmă din mine la Oriol, cînd deodată am auzit-o iarăși:

— Cum de nu înțelegi, Nadia, că îl iubesc cu adevărat! Și apoi, tu nici nu-l cunoști — e de o mie de ori mai bun decît pare!

Într-adevăr, puteam să par de o mie de ori mai rău decît eram în realitate. Trăiam zile de încordare, de neliniște, adesea eram dur cu oamenii, alteori trufaș, pentru nimica toată rămîneam pradă tristeții, deznădejdii; dar îmi și reveneam ușor îndată ce vedeam că nimic nu amenință armonia dintre noi doi, că nimeni nu intenționează să mi-o răpească; și mă simțeam mai bun, cum mă făcuse natura, sincer, gata să împărtășesc bucuriile altora. Dacă știam că petrecerea sau vizita pentru care ne pregăteam n-o să-mi aducă vreo jignire sau suferință, cu cîtă bucurie sărbătorească mă îmbrăcam, cum îmi plăceam mie însumi, mă uitam în oglindă încîntat să-mi privesc ochii, petele rumenelii tinerești, cămașa albă ca neaua ale cărei pliuri scrobite foșneau fermecător desfăcîndu-se. Ce fericire erau balurile pentru mine, dacă nu sufeream de gelozie! De fiecare dată, îmbrăcîndu-mă pentru bal, trăiam clipe chinuitoare — trebuia să iau fracul răposatului Avilov, ce-i drept, absolut nou, neîmbrăcat, dar totuși în primele clipe îmi dădea ca un cuțit în inimă. Dar era de ajuns să ieșim în stradă, să respirăm aerul geros, să vedem cerul spuzit de stele și să ne urcăm în sania care ne aștepta la poartă, ca acele clipe să fie date uitării!

Dumnezeu știe de ce se împodobea în seara balului peronul strălucind de lumini cu un fel de cort din covoare cu dungi roșii și negre și ce rost avea desfășurarea tradițională a ceremonialului fioroșeniei polițienești la sosirea birjelor — comanda o aveau subcomisarii. Dar oricum — ăsta era balul, cu intrarea aceea stranie care inunda cu lumini albe și roșii zăpada ca de zahăr, răscolită, din fața ei, cu jocul de-a goana brusc înfrînată și răcnetul răspicat al polițaiului, mustața lui înghețată, trasă cu condeiul, cizmele văcsuite care frămîntau zăpada, și mîinile nefiresc răsucite — cu mănuși albe de ață vîrîte în buzunare. Mai toți bărbații care soseau erau în uniforme — o, cît de multe uniforme au fost odată în Rusia — și puhoiul ăsta exaltat își etala gradele, mundirele — încă de atunci am observat că oamenii care posedau titluri și înalte situații nu se deprindeau cu ele într-o viață. Toată această

lume care sosea mai întotdeauna mă exalta și pe mine și îndată devenea obiectul perspicacității mele malițioase, care se ascuțea numaidecît. În schimb femeile erau mai toate drăguțe și dorite. Te fermecau ieșind în vestibul din cochilia hainei și a glugii de blană, metamorfozîndu-se uimitor, ca să se prefacă exact în acelea care se cuvenea să umble pe prețurile roșii ale scărilor largi, alcătuind mulțimile fermecătoare care, reflectîndu-se în oglinzi, deveneau și mai numeroase. Și apoi, sărbătoreasca lărgime a salonului pustiu dinaintea balului, aerul ei răcoros și proaspăt, ciorchinele lustrei grele de cristal, în care jucau scînteieri diamantine, ferestrele mari neacoperite, luciul slobod al parchetului ca oglinda, aroma florilor naturale, a pudrei și a parfumurilor, a mănușilor de bal albe-*glacé*— și toată emoția în fața mulțimii elegante care creștea necontenit, și nerăbdarea să auzi căzînd de pe balcon primul tunet sonor al orchestrei, să vezi prima pereche rotindu-se pe această feciorelnică pustietate a salonului — perechea cea mai sigură și mai meșteră la dans!

Plecam la bal întotdeauna înaintea lor. Cînd ajungeam acolo, mai sosea încă puhoiul de sănii, iar jos, lacheii erau îngropați sub blănuri parfumate și mantale ofițerești, în salon aerul era rece și tăios pentru unul îmbrăcat ca mine, într-un frac subțire. Și stînd așa, în acest frac străin, cu părul pieptănat lins, zvelt, chiar slab, parcă mai slab ca de obicei, eteric, străin și singuratic — un tînăr de-o bizară mîndrie și cu un rol la fel de bizar la redacție — mă simțeam la început atît de lucid și de glacial de senin, și atît de izolat de ceilalți, de parcă eram un fel de oglindă de gheață. Între timp salonul se umplea de lume și de zarvă, muzica răsuna obișnuit, publicul se îngrămădea în uși, în sală erau tot mai multe siluete feminine, aerul părea mai dens și mai cald, și parcă mă îmbăta, aruncam priviri tot mai îndrăznețe femeilor și mai arogante bărbaților, și mă strecuram prin mulțime, călcînd în ritmul muzicii, iar atingînd vreun frac sau o uniformă, ceream scuze tot mai politicos și mai trufaș... Apoi deodată le zăream pe ele! Iată cum se strecoară prin mulțime, încet, grijuliu, și zîmbesc numai din ochi — și inima mi se umplea de un sentiment năvalnic și frățesc, și mă întrebam stîngaci și cu mirare: sînt oare ele, sau nu? Mai ales Lika era cu totul alta, și atît de tînără și de subțire, încît de fiecare dată înmărmuream de mirare: cu trupul strîns

în corset, rochița feciorelnic vaporoasă și sărbătorească brațele goale de la mănuși și pînă la umeri, mîinile vinete de frig ca la copii și o expresie de nesiguranță în ochi... numai coafura înaltă, de frumusețe mondenă, o făcea deosebit de atrăgătoare și în același timp parcă înstrăinată, gata să se lepede de mine, gata să mă înșele, gata parcă să se dedea viciilor, stricăciunii. Și numaidecît alerga spre ea vreun tînăr, se înclina adînc cu o grabă elegantă, dezinvoltă, ea întindea evantaiul Avilovei, apoi, distrată, cu gîndul în altă parte, îi punea cu grație mîna pe umăr, și, învîrtindu-se, lunecînd numai pe vîrfuri, dispărea, se pierdea în vuietul muzicii și tumultul mulțimii legănătoare, prinse în vîrtejul dansului. Iar eu o petreceam cu vrăjmășie rece în ochi, luîndu-mi rămas bun de la ea.

Micuța și vioaia Avilova, întotdeauna sprințară și vîrtoasă de parcă era turnată dintr-o bucată, mă uimea și ea la baluri cu aerul tineresc și frumusețea strălucitoare. Într-o seară de bal mi-am dat seama că are numai douăzeci și șase de ani și tot atunci mi-a mijit în minte bănuiala, nevoind să cred totuși — asupra cauzei ce stătea la temelia ciudatei schimbări ce intervenise în decursul acestei ierni în purtarea ei față de mine — poate că mă iubea și — mai știi? — era geloasă...

X

Nu mult după aceea ne-am despărțit pentru multă vreme.

Într-o bună zi ne-am pomenit din senin cu doctorul — de aici a pornit totul.

Era într-o dimineață cu ger și soare, cînd de cum am intrat în vestibulul redacției, simții în nări un foarte cunoscut miros de țigări tari, auzind în același timp în sufragerie rîsete și conversație însuflețită. M-am oprit locului întrebîndu-mă: ce să fie asta. Și numaidecît mi-am dat seama că fumase doctorul de mirosea în toată casa și glasul era al său — vorbea tare, cu însuflețirea caracteristică oamenilor, care, ajungînd la o vîrstă anume, nu se mai schimbă și așa rămîn ani în șir, bucurîndu-se de o sănătate înfloritoare, care nu-i împiedică să fumeze ca o locomotivă și să sufere de limbuție.

Mă întrebam năuc ce o fi însemnînd această sosire neașteptată. O fi venit să-i ceară socoteală? Și cum să intru? Cum să mă port? Cu toate acestea, nu se întîmplă în primele clipe nimic înfiorător. Stăpînindu-mi tulburarea, am deschis ușa și m-am mirat, plăcut impresionat... Doctorul în bunătatea sa, s-a întimidat puțintel și s-a grăbit, rîzînd și scuzîndu-se parcă, să-mi explice că a venit, „să mai respire puțin aer citadin". Am observat numaidecît că și ea e puțin tulburată. Tulburată era și Avilova, asta chiar că nu mai știam de ce. Tot mai aveam o speranță că de vină e doctorul care, ca un oaspete provincial căzut din cer, bea un pahar de ceai după altul vorbind cu multă însuflețire după noaptea de nesomn petrecută în tren. Începusem să mă liniștesc, și tocmai atunci veni lovitura: din toate cîte spunea doctorul am înțeles deodată că nu a venit singur, ci cu Bogomolov, un tînăr negustor de piei, bogat și chiar vestit în orașul nostru provincial, care de multă vreme îi dădea tîrcoale; apoi l-am auzit pe doctor rîzînd:

— Zice că-i îndrăgostit lulea de tine, Lika, și a venit aici cu intențiile cele mai serioase! Așa încît soarta acestui nefericit o hotărăști tu după cum îți va fi voia: vei vrea să-l miluiești, l-ăi milui, de nu, îl vei pierde, și-al pierzaniei rămîne...

Iar Bogomolov nu era numai bogat: era și inteligent, era și om de caracter, plăcut și vioi, poseda un titlu universitar, umblase mult prin străinătate, vorbea două limbi străine; însă cînd îl vedeai pentru prima oară, te apuca spaima: era monstruos, supraomenește de gras, o matahală cu părul roșu ca focul, pieptănat lins, cu cărare la mijloc și o față bucălată de copil, că nu știai ce e — un prunc crescut pînă la proporții gigantice, sau un tînăr york trandafiriu, transparent de grăsime; însă toate cîte le avea acest york erau cu adevărat admirabile, curate, sănătoase, că te apuca admirația: ochi albaștri — lapis-lazuli, tenul feței — nici nu se putea mai feciorelnic, iar în purtări, în atitudini, în rîsul senin, în sunetul vocii, în jocul ochilor și expresia feței avea ceva sfios și nespus de plăcut; piciorușele și mînuțele sale erau mișcător de mici, hainele — numai din stofe englezești, ciorapii, cămășile, cravata, numai din mătase. Mi-am aruncat numaidecît ochii la ea și i-am zărit zîmbetul stingher... Și în aceeași clipă, totul mi se păru străin, de parcă priveam printr-o

lunetă, și mă simții rușinos de nelalocul meu în această casă, și de prisos, și mă cuprinse o cumplită ură...

Din clipa aceea n-a mai fost chip să petrecem în doi nici măcar un ceas pe zi, nu se cuvenea să-l lase singur ba pe tatăl ei, ba pe Bogomolov. Un zîmbet tainic de veselie poposise pînă și pe obrazul Avilovei, care fu atît de amabilă cu Bogomolov, atît de primitoare, încît din prima zi el deveni omul casei, se prezenta aici de dimineață și nu pleca pînă seara, iar la hotel numai dormea. În afară de asta începuseră repetițiile cercului dramatic de amatori a cărui membră era Lika — cercul pregătea un spectacol pentru lăsata secului, și prin intermediul ei, a fost atras în sînul lui nu numai Bogomolov, dar și doctorul.

Mie Lika îmi spunea că acceptă curtea lui Bogomolov numai de dragul tatălui ei, ca să nu-l jignească cu o atitudine înțepată față de „pretendent", și eu mă stăpîneam din răsputeri, prefăcîndu-mă a o crede, ba îmi și impuneam să fiu de față la aceste repetiții, căutînd să-mi maschez gelozia chinuitoare și toate celelalte cazne pe care le înduram de-a lungul acestor repetiții: intram în pămînt de rușine din pricina jalnicelor ei încercări de a „juca".

Ce cumplit e îndeobște spectacolul lipsei de har! Repetițiile le conducea un actor de profesie rămas fără lucru, un individ fără vîrstă, cu obrazul de culoarea chitului și riduri atît de adînci, încît păreau false; omul se închipuia geniu și se îmbăta cu ticăloasa lui experiență scenică. Dînd îndrumări cum trebuie jucat cutare sau cutare rol, își ieșea necontenit din fire și înjura cu atîta foc, că i se umflau ca niște sfori vinele sclerozate la tîmple; juca ba roluri de bărbați, ba cele de femei și ceilalți își ieșeau din piele să-l imite, torturîndu-mă cu fiecare sunet, cu fiecare mișcare. Oricît de nesuferit îmi era actorul, imitatorii lui erau incomparabil mai nesuferiți. Și, în general, la ce le trebuia lor să joace? Aveau în trupă tradiționala nevastă de ofițer, nelipsită oricărui oraș de provincie, ciolănoasă și înfumurată, chiar obraznică, și pe domnișoara îmbrăcată țipător, întotdeauna neliniștită, întotdeauna în așteptarea cuiva, care își face un obicei să-și muște buzele, ca să fie mai roșii, nu lipseau nici cele două surori nedespărțite — le știa tot orașul datorită asemănării lor uluitoare: voinice, negricioase, cu trăsături vulgare și sprîncenele îmbinate la rădăcina nasului, defilau severe

și tăcute — curat o pereche de cai de ham negri-corb; îl aveau și pe funcționarul cu misiuni speciale pe lîngă guvernatorul general — un tînăr blond, chelbos cu toată tinerețea lui, ochi albaștri bulbucați și pleoape roșii, foarte înalt, cu gulere de asemenea înalte și ele, politicos și delicat, că ți se făcea lehamite; nu le lipsea nici avocatul cunoscut în localitate, o făptură uriașă, pieptoasă, cu umerii grași și călcătură grea — de cîte ori l-am văzut la vreun bal, îl luam drept *maître d'hôtel* — și nici tînărul pictor: bluză de catifea neagră, plete lungi de hindus, profil cu cioc de țap, privirea senzuală a ochilor abia întredeschiși, o gură fină roșie aprinsă și șolduri de femeie, că-ți era și rușine să le privești...

Veni și ziua spectacolului. Înainte de ridicarea cortinei dădui o raită prin culise; acolo — o adevărată demență, unii se îmbrăcau, alții se machiau, răcnind, ciorovăindu-se, dînd năvală din cabine, ciocnindu-se unii de alții și nerecunoscîndu-se sub noua lor înfățișare — atît de neverosimile erau costumele (de pildă unul din actori purta frac cafeniu și pantaloni de un violet aprins) atît de moarte erau perucile și bărbile, ba și fețele sulemenite, cu lipituri de plasture roz pe frunți și pe nasuri, cu ochii încondeiați scînteind printre genele lungi și negre, îngreunate de suliman, ce clipeau rar, ca la păpuși. M-am întîlnit cu Lika față în față și nu mi-am dat seama că-i ea atît de mult m-a uimit aerul ei de păpușă — în rochia-i trandafirie, după moda altor vremi, cu peruca bălaie umflată și obrazul de copil, încremenit ca în pozele de pe bomboane sau litografiile de la bîlci...

Bogomolov juca rolul unui portar cu păr galben — costumul lui dovedea toată iscusința necesară creării unei „figuri tipice" iar doctorul, pe unchiașul eroinei, general în retragere; el fu cel ce deschise spectacolul, șezînd într-un jeț de pai la umbra unui pom de placaj înfipt în podeaua scenei. Îmbrăcat într-un elegant costum de șantung de culoarea fildeșului, trandafiriu de sulimanuri, cu o ditamai mustață albă ca laptele sub nas, ședea tolănit în fotoliu, uimitor de tînăr cu tot argintul părului la lumina puternică a becurilor rampei — acțiunea se petrecea într-o frumoasă dimineață de vară „la vila dumnealui", și se uita îmbufnat în ziarul desfăcut — la drept vorbind, ar fi trebuit să mormăie ceva cu năduf. Răsfoind gazeta, el însă numai se uita și nu izbutea să articuleze nici un cuvînt, cu toate șoaptele desperate ce veneau din cușca

suflerului. Numai cînd Lika țîșni în sfîrșit din culise (cu un rîs fermecător de copil zburdalnic) și îl cuprinse din spate de după gît, acoperindu-i ochii cu palmele: „Ghici cine-i?“ numai atunci strigă și el, nefiresc de tare și răspicat fiecare cuvînt: „Dă-mi drumul, gîză mică. Știu eu cine-i!“

Și în vreme ce scena era scăldată parcă în soarele amiezii, în sală domnea penumbra. Ședeam în rîndul întîi și mă uitam cînd pe scenă, cînd în jurul meu, unde erau instalate persoanele cele mai de vază din oraș, civili, sugrumați de obezitate, militari și polițiști cu aerele și gradele cele mai impunătoare, în atitudini încordate, zîmbind stăpînit de cele ce se petreceau pe scenă...

N-am fost în stare să rămîn nici pînă la sfîrșitul primului act. Cum auzii bocănit pe scenă — semn că peste puțin se va lăsa cortina — pornii repede spre ieșire. Iar cei de pe scenă tocmai își luau avînt — în coridorul luminat, unul ca toate coridoarele, cu nimic fals sau închipuit — unde bătrînul lacheu deprins cu de toate mă ajută să-mi pun paltonul, exclamațiile nedomolite ale actorilor răsunau nefiresc de tare. În sfîrșit, am ieșit în stradă. Sentimentul unei singurătăți fatale mă copleșea pînă la paroxism, străzile erau pustii și curate, flăcăruile felinarelor ardeau nemișcate. Pentru nimic în lume nu m-aș fi dus la hotel — acolo, în odaia strîmtă m-ar fi cuprins groaza — așa că mă îndreptai spre redacție. Trecui pe lîngă primărie, cotii în piața pustie, în mijlocul căreia se înălța catedrala, iar cupola aurită scînteia în adîncul bolții spuzite de stele... Pînă și scîrțîitul pașilor mei pe zăpadă avea ceva înfiorător și înalt... Odăile calde erau potopite de liniște, în sufrageria luminată pendula ticăia monoton. Băiețașul Avilovei dormea, iar dădaca, venind să-mi deschidă, mă privi nedumerită și plecă. M-am strecurat în odaia de sub scară, atît de familiară și de dragă, și, fără să aprind lumina, m-am tupilat pe un colț al divanului binecunoscut, iar acum parcă fatal... Le așteptam pe ele cu nerăbdare și mă îngrozeam de clipa cînd, sosind, vor intra în casă cu larmă și vor începe să-și împărtășească pe-ntrecute impresiile, vor rîde, se vor așeza să bea ceai în jurul samovarului, dar și mai tare mă temeam de clipa cînd va răsuna rîsul ei, glasul ei... Odaia era plină de ea, de absența și de prezența ei, de aroma trupului ei, a rochiilor ei, a parfumurilor ei, a capoțelului ei de flanelă, mic ca de copil, care zăcea lîngă

mine, pe perna în formă de sul a divanului... Sineala nopții geroase privea cu înfricoșătoare măreție pe fereastră, iar în grădină, aninate de cioatele crengilor golașe, scînteiau stelele.

În prima săptămînă a postului, Lika plecă împreună cu tatăl ei, doctorul, și cu Bogomolov (după ce-i respinsese cererea). De mult nu mai schimbasem o vorbă. Se pregătise de plecare vărsînd șiroaie de lacrimi — spera în fiecare clipă că o voi reține, că n-o voi lăsa să plece.

XI

Orașul provincial își depăna zilele postului mare. Pe la colțuri birjarii rebegeau fără treabă, în așteptare de mușterii, vînturau brațele cruciș și curmeziș, să se mai încălzească, și cîteodată își încercau norocul îmbiind cu jumătate de gură vreun ofițer care trecea: „O brișcă, înălțimea voastră. Am niște cai, curat zmei!“ Stăncuțele, simțind că primăvara-i după deal, țineau soboruri vesele, sprințare, dar ciorile tot croncăneau sumbru și răspicat.

Nopțile, despărțirea noastră mi se părea și mai îngrozitoare. Mă trezeam din somn și în minte îmi stătea mereu aceeași întrebare: cum să mai trăiesc de aici încolo? și pentru ce? Oare eu sînt făptura care zace în bezna acestei nopți absurde, într-un oraș provincial oarecare, populat cu mii de oameni străini, în această cameră de hotel cu o fereastră îngustă care mă ațintește necontenit zi și noapte cu ochiul ei sur de demon deșelat și mut! Singurul om apropiat era Avilova. Oare cu adevărat apropiat? Dubioasă și penibilă apropiere...

Acum veneam tîrziu la redacție. Cum deschideam ușa de la intrare, Avilova îmi și zîmbea din sala de așteptare, din nou prietenoasă, caldă — surîsul acela ironic nu-i mai înflorea pe față — (era cu neputință să nu-i observ dragostea egală, grija nelipsită și atenția ei față de mine); adesea petreceam în doi seri lungi, ea îmi cînta la pian ore întregi, eu, tolănit pe canapea, închideam ochii. Sublimul muzicii mă mișca adînc, ascuțindu-mi durerea pînă la tortură și-mi umplea ochii cu

lacrimi sfîșietoare de iubire — o iubire trădată — și de duioșie atoateiertătoare.

Nu zăboveam în sala de așteptare, ci, sărutîndu-i mîna mică și vîrtoasă, îmi căutam de treabă în odaia colaboratorilor permanenți. Acolo, învăluit în norii fumului de țigară, ședea cel ce scria articolul de fond, un tip stupid, veșnic dus pe gînduri — poliția îi stabilise aici domiciliul forțat; omul avea o înfățișare destul de ciudată: o barbă lată de țăran, haină din pănură cafenie, strînsă pe mijloc, iar cizmele lui unse cu dohot răspîndeau o duhoare foarte plăcută; pe lîngă toate astea mai era și stîngaci, jumătate din brațul drept îi lipsea, și cu ce-i mai rămăsese din el ascuns în mîneca cămășii ținea foaia pusă pe masă și scria cu stînga: îl vedeai că șade și se gîndește, se gîndește îndelung, fumează cu năduf, plutind într-o ceață de fum, și deodată prinde foaia cu ciotul dreptei și începe să scrie, și scrie, și scrie — repede, apăsat, cu o dibăcie de maimuță.

După mine intra un bătrînel scurt de picioare, veșnic mirat din pricina ochelarilor rotunzi; bătrînelul se ocupa de rubrica „Știri externe"; își scotea în antreu hăinuța căptușită cu blană de iepure și o căciulă finlandeză cu urechi, după care apărea puțintel la trup ca un copil de zece ani, în cizmulițe, șalvari și o bluză de flanel încinsă cu o curelușă; părul lui sur, țeapăn, se aricea fioros în toate părțile; fioroși erau și ochelarii lui mirați; întotdeauna sosea la redacție cu două cutii în mînă, una cu cartușe pentru țigări și alta cu tutun, și fără a se întrerupe din lucru, umplea cartușele cu tutun, făcînd toată treaba cu multă dibăcie: urmărind cu ochii rîndurile ziarului din capitală, o treabă care-i intrase de mult în deprindere, îndesa mașinuța, adică țevușoara ei de aramă alcătuită din două părți prinse în balamale, cu tutun galben cu firul lung, găsea pe bîjbîite, cu gîndul la cele citite, cartușul de hîrtie, proptea în piept mînerul mașinuței, în bluza-i pufoasă, iar cu țeava ei ca de pistol, metalică, vîrîtă în cartuș, împușca masa.

După el apăreau paginatorul și corectorul. Paginatorul intra calm, cu un aer independent; omul acesta te uimea cu politețea lui, felul său tăcut și de nepătruns; era nespus de slab și uscat, cu păr negru de țigan și obrazul pămîntiu-verzui, mustăcioara neagră și buze de cenușă ca la un cadavru, întotdeauna îmbrăcat extrem de curat și îngrijit: pantaloni

negri, bluză albastră, un guler mare, alb, scrobit, scos pe deasupra, totul strălucind de curățenie și prospețime; stăteam cu el de vorbă, de cîte ori aveam treabă pe la tipografie, și atunci taciturnul paginator mă privea lung în lumina ochilor cu ochii săi negri și, ieșind din mutenia lui, vorbea, vorbea, cu o voce egală, monotonă, mereu despre același lucru: nedreptatea care domnește în lume, peste tot, pretutindeni, în toate celea.

Corectorul venea și el aproape în fiecare zi: ba nu se dumerea, ba nu era de acord cu o idee din articolul pe care-l avea în șpalt, și-i cerea autorului explicații ori modificări: „iată, aici, mă iertați, da ceva parcă nu merge"; greoi și gras cît butia, cu părul numai cîrlionți uleioși, de ziceai că sînt uzi, se gheboșa de nervi și de teamă că ceilalți își dau seama cît e de beat, și aplecîndu-se spre tine, își oprea răsuflarea duhnitoare a alcool și numai de departe îți arăta cu o mînă tremurîndă, albă și buhăită, rîndul stîngaci sau neclar după părerea sa.

Instalat la un birou în această odaie, redactam, cu gîndul aiurea, diverse manuscrise, ori ședeam ceasuri în șir cu privirea pironită pe fereastră, întrebîndu-mă cum și ce să scriu eu însumi.

Mai aveam acum încă o suferință tainică, încă o „neputință de a mă realiza" la fel de amară. Începusem iarăși să mai scriu cîte ceva — de data asta mai mult în proză — și iarăși să public. Dar nu la ele mă gîndeam. Mă tortura dorul de a scrie cu totul altceva decît ce scriam și puteam scrie — ceva ce nu eram în stare să scriu; dorul de a strînge în mine din cîte ne oferă viața ceva într-adevăr demn de a fi așternut pe hîrtie — o, ce fericire rară ar fi fost aceasta și ce desfătătoare! Și în felul acesta viața mea din zi în zi se prefăcea într-o nouă și adevărată luptă împotriva „neputinței de a mă realiza", în căutarea și cooptarea acestei de a doua fericiri la fel de greu de cucerit, în urmărirea fără preget și necontenită meditare asupra ei.

La amiază sosea poșta. Dădeam o raită pe la secretariat și iarăși vedeam căpșorul drăgălaș, frumos pieptănat al Avilovei, întotdeauna aplecat asupra lucrului, toată gingășia și feminitatea pantofiorului șagrinat de sub masă și a pelerinei de blană ce-i îmbrăca umerii, lucind în răsfrîngerile zilei sure de iarnă ce se revărsau prin fereastra îmbrăcată în chiciură,

după care cerul se înălța sur ca penajul stăncuței. Căutam prin plicurile sosite și, descoperind vreo revistă petersburgheză, mă grăbeam să-i tai filele... O nouă povestire de Cehov! Numai citindu-i numele și mă copleșea o presimțire a desfătării încropită cu invidia, că nici nu-i puteam descifra rîndurile începutului. Între timp, la secretariat se perinda multă lume: unii veneau să comande diverse anunțuri, alții — și aceștia foarte mulți și foarte diferiți — erau tributari patimii scrisului: aici puteai vedea un bătrîn venerabil, cu gîtul înfășurat într-un șal din puf de egretă și mănuși cu un deget, aducînd un top de hîrtie de format mare, din cea mai ieftină, cu titlul caligrafiat pe prima filă după tot dichisul în floare pe vremea penelor de gîscă „Cîntece și meditații", alături de acesta vedeai vreun ofițeraș, roșu de sfială și junețe, care înmînînd manuscrisul, îl însoțea cu o rugăminte scurtă și clară, deși politicoasă, de a-l răsfoi, iar de va fi posibilă tipărirea, în nici un caz a nu-i da pe față adevăratul său nume— „să se pună numai inițialele, dacă aceasta nu contravine cumva regulilor redacției"; după ofițer vedeai un preot asudat și roșu de emoție și din pricina șubei bogate, dorind a publica sub pseudonimul *Spectator* ale sale „Priveliști sătești"; după preot urma un magistrat provincial... Magistratul, un om de o uimitoare pedanterie, pierduse în antreu destulă vreme să-și scoată galoșii, mănușile îmblănite, paltonul căptușit cu blană de dihor și o podoabă de căciulă de boier nounouță, și, după ce le scoase pe toate, se dovedi necrezut de slab, înalt, colțos și curat—aproape o jumătate de ceas stătu să-și șteargă mustățile cu o batistă imaculată, în timp ce eu îi urmăream lacom fiecare mișcare, îmbătîndu-mă cu perspicacitatea mea scriitoricească:

„Da, da, va fi numaidecît pedant, de-o mare curățenie și grijă pentru sine, dacă are dinții rari și mustața deasă... dacă a și început să-i chelească fruntea asta bombată ca un măr, ochii îi scînteiază viu, pe obraji are pete de roșeață ca de ftizic, tălpile picioarelor lungi și plate, mîinile plate și lungi și unghiile degetelor mari, bombate!"

La ora dejunului dădaca venea de la plimbare cu băiatul, și Avilova dădea fuga în antreu, se chincea numaidecît lîngă el, îi lua din cap căciula albă de miel, îi dezbumba paltonașul albastru îmblănit cu miel alb, îi săruta obrajii reci, rumeniți

de ger, cîtă vreme el se uita distrat în altă parte, se gîndea la ale sale undeva aiurea și se lăsa dezbrăcat și sărutat cu mare nepăsare — și parcă mă apuca o invidie: invidiam și pe băiat, pentru naivitatea sa ferice, și bucuria de mamă a Avilovei, și liniștea bătrînească netulburată a dădacei. Începusem să invidiez pe toți cei a căror viață se umplea de treburi și griji concrete și nu doar de așteptări, ori născocirea a niscaiva lucruri pentru cea mai ciudată dintre îndeletnicirile omenești, numită scrisul; invidiam pe oricine avea în viață o treabă simplă, definită, precisă, pe care îndeplinind-o azi, putea să șadă împăcat și liber pînă a doua zi.

După dejun, ieșeam în oraș. Tradiționala zăpadă a mieilor, care mai întotdeauna te înșeală cu albul ei nespus de gingaș și de pur, ca și cum primăvara ar fi foarte aproape, cădea în fulgi mari și somnolenți, învelind în puful ei străzile. Pe dinaintea mea zbura neauzit pe plapuma de ninsoare o sanie cu un birjar pe capră, un birjar voios și fără griji — pesemne trăsese o dușcă la botul calului — parcă gata să facă o faptă frumoasă... Mai există oare priveliști mai banale? Însă acum orice mă rănea, orice impresie fugară, și, rănindu-mă, năștea numaidecît pornirea de a nu-i permite impresiei să piară degeaba, să dispară fără urmă, năștea fulgerul acela al pornirii lacome, egoiste de a o înhăța pentru a-i stoarce cîte ceva. Iată-l, birjarul a fulgerat ca o nălucă, și felul în care a fulgerat a rănit brusc sufletul meu și s-a întipărit în el un chip ciudat de asemănător cu acesta, pentru a-l chinui zadarnic încă multă vreme! Mai încolo — peronul unei case de bogătaș; lîngă trotuar, prin plasa fulgilor care cad, se conturează umbra de lac negru a caleștii, primitoare, confortabilă, se zăresc șinele groase, ca de cașcaval, și înalte ale roților din spate, înfundate în zăpada veche, pudrate cu puful alb al celei noi; trec înainte, ridic privirea, și zăresc spatele lat al vizitiului, încins cu un brîu pe la subțiori, ca copiii, în cap cu o confederatcă de catifea pufoasă, ca un cozonac; și deodată văd că în interiorul ei elegant și lucios ca așternutul de mătase al unei cutii de bomboane șade și tremură, și se uită atît de lung, de parcă acuși ar deschide gura să spună ceva, un cățel nespus de drăgălaș, cu niște urechi care seamănă leit cu o fundă. Și din nou simt cum mă fulgeră bucuria: de n-aș uita numai, urechi leit o fundă!

Frecventam regulat biblioteca veche și bogată, cum rar întîlnești. Dar, vai, cît era de tristă și părăsită — nimeni nu mai avea nevoie de ea! O clădire dărăpănată, cu antreul mare, gol, și o scară la etaj, umedă și rece că-ți îngheață suflarea, apoi o ușă capitonată cu mușama în zdrențe. Trei săli cu pereții acoperiți de jos pînă sus cu cărți vechi și acelea zdrențuite. Iar în spatele tejghelei lungi cu pupitru o făptură micuță, cu pieptul scobit, tăcută și puțin simpatică — directoarea bibliotecii, într-o rochiță neagră, sărăcăcioasă, cu mîini subțiri, palide, cu o pată de cerneală pe degetul mijlociu al mîinii drepte și, un adolescent într-o bluză soioasă și o chică nețesălată pe capul lui de șoricel, ajutorul care-i îndeplinea poruncile. Treceam apoi în „sala de lectură", o cameră circulară, mirosind a cahlă, cu o masă rotundă la mijloc, pe care zăceau revistele: „Eparhialnîie vedomosti" și „Ruskii palomnik". La masă, gheboșat de sîrguință, răsfoind parcă într-ascuns o carte groasă, unul și același neschimbat cititor — ca și mine — un licean lung și deșirat, cu o manta de școlar roasă și decolorată, își ștergea nasul cu un colț de batistă făcută ghem. Cine să mai fi stat aici, în orașul acesta, în afară de noi doi, uimitor de singuri, uimitori și prin felul lecturilor? Liceanul citea ceva cu totul nepotrivit pentru dînsul — „Soșnoe pismo[1]",... Și pe mine directoarea mă privea adesea cu nedumerire; îi ceream „Severnaia pcela", „Moskovski vestnik", „Poliarnaia zvezda", „Severnîie țvetî" ori „Sovremennikul" lui Pușkin... Mai ceream uneori și literatură nouă, fel de fel de „Vieți ale oamenilor de seamă", tot pentru a căuta acolo un sprijin, ori pentru a mă compara cu ei, ros de invidie cum eram... „Oameni de seamă! Cîți poeți și romancieri ori nuveliști fără număr au trăit pe lume! Dar cîți dintre ei au supraviețuit vremii? Mereu aceleași și aceleași nume, în vecii vecilor! Homer, Horațiu, Vergiliu, Dante, Petrarca... Shakespeare, Byron, Shelley, Goethe... Racine, Molière... Mereu același «Don Quijote», mereu aceeași «Manon Lescaut»... În această odaie circulară l-am citit, țin minte, pentru prima oară cu multă încîntare pe Radișcev. „Mă uitai împrejur și sufletul mieu rănit fu de caznele omenești!..."[2]

[1] Cartea hotărniciei (în Rusia sec. XV—XVII) — document în care erau înscrise posesiunile funciare.

[2] Citat din „Călătorie de la Petersburg la Moscova" de A.N.Radișcev.

Seara, părăsind biblioteca, străbăteam cu pași rari străzile ce se umpleau încet de apele cernite ale serii. Ici-colo băteau clopote. Întristat pentru sine și îndurerat pentru ea, îndurînd chinurile neostoitului dor de casă părintească, urcam alene treptele vreunei biserici. Și descopeream și aici ceva de care nimeni nu avea nevoie. Pustiu, întuneric, puține lumînări cu flăcărui tremurătoare, cîțiva bătrîni și bătrîne. Pe după masă unde se vînd lumînări, ședea țeapăn starostele bisericii cu părul sur tuns țărănește pe oală, despărțit de o cărare dreaptă, și-și rotea cu osîrdie jur împrejur ochii cu severitate negustorească. Paracliserul abia de-și mai tîra picioarele betege spre ungherul unde avea să îndrepte vreo lumînare aplecată ce se topea prea iute, într-altul stingea vreun căpețel ce răspîndea fum înecăcios și miros de ceară topită, ca să-l îndese apoi în palma-i coșcovită de bătrînețe, făcîndu-l una cu cocoloșul de ceară de la celelalte mucuri — și se vedea cît colo că-i sătul pînă-n gît de toată viața asta a noastră pămîntească cu neputință de înțeles, cu toate tainele ei: taina botezului, a împărtășaniei, a cununiei și a prohodului, și toate sărbătorile și posturile care vin rînd pe rînd în fiecare an. Preotul, numai în anteriu, fără odăjdii, mult mai subțire ca de obicei, cu plete lungi de femeie căzute pe umeri, care-i dădeau un aer și mai puțin solemn, întors cu fața spre porțile altarului, li se închina adînc, încît epitrahilul i se înfoia pe piept, și cu suspin, își înălța glasul, trezind ecouri în amurgul ce umplea biserica, un amurg trist, plin de căință, în pustiul sfîșietor al naosului: „Doamne, stăpîn al vieții mele...“

Ieșeam în vîrfuri din biserică și respiram iarăși aerul proaspăt, încă geros, și totuși încărcat de primele balsamuri primăvăratice, priveam cerul siniliu cuprins de umbrele serii. Cerșetorul de la ușă își pleca adînc cu prefăcuta smerenie fruntea încununată de cărunțeala părului zbîrlit, întinzînd mîna făcută căuș, iar cînd prindea între degete pitacul, ridica ochii, uimindu-mă cu albastrul lor spălăcit de bețivan înveterat și și cu nasul uriaș roșu cît o căpșună — ba nu, cît trei căpșuni, mari, buburoase cu porii dilatați, puse una peste alta — și ce bucurie îmi fulgera deodată în inimă: un nas cît trei căpșuni!

O apucam în jos pe Bolhovskaia, privind cerul ce se întuneca; în negurile lui mijeau vag acoperișurile caselor bătrîne

și aceste umbre vagi pogorau asupra mea un straniu farmec, neînțeles și neliniștitor.

Bătrîne sălașe omenești, cine oare a scris despre voi?

Pe stradă se aprindeau felinare, vitrinele magazinelor se luminau cald dinăuntru, pe trotuare defilau siluetele negre ale trecătorilor, amurgul se stingea în siniliul serii, orașul părea mai confortabil, mai primitor... Asemenea detectivilor, urmăream cînd pe unul, cînd pe altul, studiindu-le spinarea, galoșii, în strădania mea de a înțelege cîte ceva, de a le surprinde trăsăturile caracterului, de a intra în pielea lor... Voiam să scriu! Să scriu despre acoperișuri, despre galoșii ăștia, despre spinări, și nicidecum „pentru a lupta cu violența și abuzul, pentru a apăra pe cei umiliți și fără soartă, a crea tipuri pregnante, a zugrăvi tablouri ample din viața socială, din actualitatea noastră, stările ei de spirit și curentele ei"!

Grăbeam pasul, coborînd la Orlik. Seara se întuneca încet, se lăsa noaptea, pe pod felinarul cu gaze ardea cu flacără vie, iar sub felinar se arcuia spinarea unui vagabond cu mîinile vîrîte la subsuori, care mă ațintea cu ochi de cîine, tremurînd de asemenea ca un cîine; bolmojea ceva monoton în care abia deslușeai „înălțimea voastră", iar picioarele lui desculțe, roșii de ger, se afundau în zăpadă; avea pe el numai o cămașă de stambă și niște izmene roz pînă la genunchi, obrazu-i buhăit era plin de coșuri și ochișorii îi avea mici, tulburi ca de gheață. Repede, ca un hoț, l-am înhățat și l-am ascuns în mine, vîrîndu-i drept răsplată o grivnă întreagă... Ce existență îngrozitoare! Dar oare chiar atît de „îngrozitoare"? Poate că la mijloc e cu totul altceva decît „groază"? Acum cîteva zile am oferit un pitac unui vagabond asemănător cu acesta, exclamînd naiv: „E îngrozitor să duci o asemenea existență!" Să fi văzut atunci cu ce obrăznicie neașteptată, cu ce hotărîre și dușmănie mi-a strigat cu vocea lui spartă drept răspuns la neghiobia mea: „Dar nu e absolut nimic îngrozitor, tinere domn!" Iar dincolo de pod, la catul de jos al unei case înalte, sclipea orbitor vitrina largă a unei mezelării ce-ți atîța pofta; vitrina gemea de atîtea salamuri și șunci că nu i se mai vedea interiorul alb și sclipitor. Iată ce înseamnă „contradicție socială", exclamam cu venin în necazul nu știu cui, în timp ce, scăldat de luminile vitrinei, treceam mai departe... Pe Moskovskaia, intram la birtul bir-

jarilor, ședeam în căldura lui aburită în larma și înghesuiala de acolo și mă uitam la fețele cărnoase, roșii, la bărbile roșcovane, la tava ruginită cu smaltul cojit din fața mea, pe care stăteau două ceainice albe, de porțelan, cu sfori ude legate de capac și de mîner... Va să zică, veneam ca să studiez viața poporului? Nu, vă înșelați, studiam doar tava aceea, doar sfoara aceea udă!

XII

Uneori mă duceam la gară. Dincolo de porticul arcului de triumf, începea bezna tîrgului provincial. Și eu vedeam în minte un tîrgușor provincial, neștiut, inexistent, care trăia numai în imaginația mea, dar cu atîtea amănunte, de parcă aș fi prefirat acolo o viață. Vedeam aievea străzile troienite, cocioabele ce înnegreau în nămeți și o luminiță roșie într-una din ele... Și atunci îmi repetam în minte cu încîntare: da, da, chiar așa voi scrie scurt, numai trei cuvinte — nămeți, colibe și o candelă pîlpîind în ungherul uneia... atît și nimic mai mult!

Vîntul aprig de iarnă, năpustindu-se în largul cîmpiei, aducea cu el șuierăturile ascuțite ale locomotivelor, pufăitul lor și mirosul acela de cărbune atît de scump inimii mele, atît de tulburător, care-ți trezea dorul depărtărilor, al întinsurilor fără de sfîrșit. În vremea asta în întîmpinarea mea veneau în goană umbre negre — birjele cu călători — să fi sosit trenul poștal de la Moscova? Într-adevăr sala bufetului gării gemea de lume, încinsă de focurile sobelor, parfumată cu miresmele bucatelor și cahlul samovarelor care fierbeau, ospătarii tătari cu fețe oacheșe, lătărețe, și orbitele mari ca la cai, cu picioarele făcute roată și capetele rase și vinețiii rotunde ca niște bile, alergau de colo-colo, fluturîndu-și cozile fracurilor... La masa mare ședea un grup de negustori, mai încolo cîțiva scapeți înfulecau piftie de nisetru cu hrean; aveau fețe grase de muieri, netede ca în palmă, cu pielea întinsă, de culoarea șofranului, ochii oblici și șube bogate de vulpe...

Chioșcul de cărți de la gară avea pentru mine un farmec și o atracție neostoită; mă învîrteam în jurul lui ca un lup flămînd, mă ridicam în vîrfuri să descifrez mai ușor titlurile de pe cotoarele cenușii și galbene ale volumașelor editurii Suvorin. Toate astea îmi răscoleau într-atît veșnicul meu neastîmpăr aținat de mirosul cărbunilor și legănarea vagonului, încît mă apuca deodată un dor nespus de ea, de ființa cu care aș fi putut să fiu atît de fericit bătînd drumurile unul lîngă altul și atunci dădeam buzna spre ieșire, săream în prima birjă și porneam în goană la redacție, în oraș.

O, cît de frumos este amestecul acesta de sfîșiere sufletească și de goană nebună! Pitulat în sanie, cufundîndu-mă împreună cu ea în gropi și hîrtoape și ieșind din ele, ridic ochii și deodată văd că noaptea e senină, frumoasă, cu lună: dincolo de norii de iarnă tulburi ce alunecă pe boltă într-un șir întunecat, ne privește, albă, fața ei strălucitoare. Cît de sus se află și cît de rece și nepăsător privește totul! Norii alunecă și descoperă fața ei palidă și iarăși o acoperă — ce-i pasă spectrului de ei? Îmi răstorn capul pe spate, privesc, privesc, pînă mi se înțepenește gîtul, dornic să descifrez această față, cînd răsare dintre nori. Ce-i oare, un chip palid de mort? Ori poate unul senin, dinăuntru sclipitor?... Parcă-i de stearină! Într-adevăr, de stearină. Așa voi scrie într-o zi despre ea!

În antreu dau peste Avilova:

„Grozav de bine ai picat! Mergem la concert!“

E înfășurată într-un fel de văl negru de dantelă, splendid, care o face și mai mică, mai zveltă, îi descoperă umerii, brațele și rădăcina gingașă a sînilor ascunși; s-a pieptănat la coafor și s-a pudrat puțin, ceea ce face ca ochii ei să pară mai mari și mai negri. O ajut să-și îmbrace haina de blană și abia mă pot stăpîni să nu sărut acest trup gol care-i atît de aproape, părul ondulat emanînd miresme...

Pe scena sălii de gală a clubului nobilimii, scăldată în lumina policandrelor, defilează celebrități sosite din capitală: o cîntăreață de o mare frumusețe și un cîntăreț cu părul negru, care te uimește, de altfel, ca toți cîntăreții, cu sănătatea lui robustă și splendoarea de armăsar pursînge. Scînteind tot, de la pantofii de lac în lăboaiele lui uriașe, pînă la fracul de o cupă ireproșabilă și pieptarul scrobit încununat de papionul alb, el intonează triumfal fraze eroice pline de curaj, bărbăție, vigoare și exigență, chiar amenințare. Ea cînd se

depărtează, cînd își contopește glasul cu al lui și îi răspunde printre zorite fiorituri de încîntare și sacadate hohote de rîs... parcă întrerupîndu-l cu duioase reproșuri, cu rugăminți pline de pasionantă tristețe sau bucurie îndoită cu extaz...

XIII

Adesea mă sculam cu noaptea-n cap. Uitîndu-mă la ceas, vedeam că nu-i încă șapte, și tare aș fi vrut să mă înfășor la loc în plapumă și să mai stau la căldură; odaia plutea într-o penumbră rece și sură și în liniștea hotelului adormit se auzeau doar zgomotele cele mai matinale: undeva în capătul coridorului, lacheul hîrșîie cu peria o haină cu nasturi. Dar, de teamă că voi irosi iarăși ziua, mă cuprindea o asemenea nerăbdare — să mă apuc serios de scris chiar de azi — încît mă repezeam la sonerie și mînam de-a lungul coridoarelor țîrîitul ei spart și tremurător.

Cît de străine și dezgustătoare erau toate — hotelul ăsta, coridorul murdar, lacheul care hîrșîie acolo undeva, periind hainele, spălătorul de tinichea, mizerabil, din care șuvița de apă rece ca gheața țîșnea strîmb, lovindu-te drept în față! Și cît de mizeră era și slăbiciunea aproape străvezie a trupului meu de adolescent în cămașa de noapte subțiată, de veche ce era, și cît de trist dincolo de geam, porumbelul făcut ghem, pe zăpada grunjoasă de pe prichiciul ferestrei! Inima mi se aprindea de bucuria unei hotărîri ferme, îndrăznețe: așa nu mai merge, chiar azi voi pleca înapoi la Baturino, în casa părintească frumoasă și dragă.

Cu toate acestea, după ce beam în grabă un pahar de ceai și făceam ordine printre cele cîteva cărticele de pe măsuța joasă de lîngă lavoarul așezat în dreptul ușii ce da în odaia locuită de o doamnă de-o frumusețe tragică, cam fanată, cu un copil de opt ani, mă adînceam în obișnuita-mi ocupație matinală: pregătirea pentru meșteșugul scriitoricesc — într-o analiză amănunțită a ceea ce se află în mine, în scormonirea lăuntrului meu după care acuși-acuși totul va lua o formă definitivă, determinată... De cînd așteptam această clipă! Și

din nou mă apuca groaza că am să mă aleg iarăși cu așteptarea, cu emoția crescîndă, mîini care se răcesc, dacă nu cu o disperare totală și fuga oriunde, în oraș, la redacție. Și iarăși mi se stîrnise în cap o chinuitoare harababură, atîta dezlînare domnea în puzderia de imagini, sentimente, idei... în centrul lor se aflau întotdeauna cele personale, încît mă întrebam dacă într-adevăr mă preocupaseară alți oameni (oricît de încordat le urmăream mișcările)? Poate, mă gîndeam eu, ar trebui să încep o povestire despre mine însumi? Dar în ce fel? În felul „Copilăriei". „Adolescenței?" Sau și mai simplu: „M-am născut în cutare loc, în anul cutare..." Dar, Doamne, cît de seci și mizere sînt astea și la urma urmei neadevărate! Doar eu le simt cu totul altfel. Mi-e jenă s-o recunosc, dar aceasta-i adevărul: m-am născut în univers, în nesfîrșitul timpului și al spațiului, unde cîndva s-ar fi format se pare un sistem solar, apoi un corp numit soare, apoi altul, pămînt... Dar ce înseamnă toate astea? Ce știu eu despre ele, în afară de vorbe goale? Întîi pămîntul a fost alcătuit dintr-o masă de gaze luminiscente... Apoi, după milioane de ani, aceste gaze s-au transformat în lichid, apoi lichidul s-a întărit, și atunci, după ce au mai trecut vreo două milioane de ani, au apărut pe pămînt monocelularele: alge, infuzorii. Iar după aceea nevertebratele: viermi și moluște... Iar mai apoi amfibiile... Iar după amfibii — uriașele reptile... După aceea omul cavernelor și focul descoperit de el... Apoi vine Chaldeea, Asiria, un oarecare Egipt care a tot ridicat la piramide și a tot îmbălsămat mumii. Un oarecare Artaxerxes care poruncise să fie biciuite apele Helespontului... Pericle și Aspasia, bătălia de la Termopile, bătălia de la Maraton... De altminteri, mult înainte de toate astea au fost zilele acelea legendare cînd Abraham s-a ridicat cu turmele sale și a pornit spre țara făgăduinței... „Cu credință Abraham s-a supus chemării de a merge în țara făgăduită lui ca moștenire, și a pornit, neștiind încotro merge..." Da, neștiind! Întocmai ca mine! „Cu credință s-a supus chemării..." Credință în ce? „În priința voii Domnului..." „Și a pornit, neștiind încotro merge..." Ba nu, știind: spre o fericire, cu alte cuvinte acolo unde avea să fie bine, spre ceva care avea să-i fie drag și să-i dea bucurie, adică să-i dăruie dragoste, viață... Bine, dar întotdeauna eu am trăit cu ceea ce îmi aducea bucurie, îmi trezea iubirea...

Iar de după ușă și lîngă măsuță începuseră a se auzi voci, o voce de femeie și una de copil, zăngănea pedala spălătorului, plescăia apa, se pregătea ceaiul și începeau rugămințile:

„Papă chifla asta, Kostenka!"

Mă ridicam și începeam să mă plimb prin odaie. Of, ce mai copil și ăsta. Iar mama, după ce-și hrănea odrasla, pleca undeva; se întorcea abia la amiază și se apuca de gătit pe o lampă de gaz, iar după ce-și îndopa feciorul la prînz dispărea iarăși. Ce chin să privești numai cum acest Kostenka, devenit un fel de copil al locatarilor, colinda cît era ziua de mare hotelul, strecurîndu-se cînd în odaia unuia, cînd a altuia, dacă omul se întîmpla acasă, îndrugînd ceva cu jumătate de gură, lingușind chiar, fără ca nimeni să-l ia în seamă: unii îl pofteau afară, primindu-l cu un:

„Șterge-o, băiete, nu încurca locul!"

Într-una din odăi locuia o cuconiță bătrîioară și măruntă, ființă nespus de gravă și de cuviincioasă, dar mai ales mai presus, după părerea sa, decît toți ceilalți locatari, și care, trecînd prin coridor, nu-și observa niciodată vecinii de cameră ce-i ieșeau în cale, în schimb adesea, chiar mult prea des, se încuia în toaletă și huruia amarnic, trăgînd apa. Cuconița avea o javră de mops mai lat decît lung în spinare, și cu un guler din cute de grăsime la ceafă, ochi sticloși și holbați de culoarea agrișilor, nas pocit de desfrînat, falcă trufașă scoasă în afară și o limbă roșie atîrnîndu-i printre colți. De obicei botul lui exprima cam aceeași lipsă de expresie, în afară de oarecare obrăznicie amestecată cu atenție, cu toate astea mopsul era nespus de nervos, așa încît dacă bietul Kostenka, alungat de vreun locatar, avea ghinionul să dea în coridor peste dînsul, îndată auzeai horcăitul din gît al mopsului pe care-l apucaseră nevricalele; clocotea de furie, de parcă l-ar fi strîns cineva de gît, apoi furia se prefăcea într-o indignată turburare, și mopsul se pornea pe un lătrat furios, de-ți țiuiau urechile, din pricina căruia din gura lui Kostenka țîșnea un răcnet isteric...

Mă așezam iarăși la masă, chinuit de mizeria vieții și de complexitatea ei extremă, cu tot banalul ei cotidian. Parcă aș fi vrut acum să spun ceva despre Kostenka și încă altele de același fel. De pildă, despre o croitoreasă care a lucrat vreo săptămînă la hanul Nikulinei, o femeie între două vîrste, de fel dintr-o mahala, care tot croia ceva pe masa acoperită cu

felurite petice, apoi potrivea sub picioruș bucățile înseilate și tot păcănea și țăcănea din mașină... Numai cîte parale făcea felul cum croia, schimonosindu-și gura mare cu buzele subțiri, după cum cotea și foarfecele! Seara croitoreasa bea cu desfătare ceai, pahar după pahar, din samovarul ce susura încetișor, picurîndu-i Nikulinei cîte o vorbă plăcută, și în timp ce se prefăcea a-i vorbi voios, amețind-o cu vorba, întindea parcă mașinal o mînă mare, muncită, spre coșulețul cu feliile de pîine albă, trăgînd cu coada ochiului la chiseaua plină de dulceață. Dar făptura aceea șchioapă în cîrje pe care o întîlnisem cu cîteva zile înainte pe Karacevskaia! Toți șchiopii și cocoșații merg de obicei semeț, cu aer trufaș. Numai aceea venea spre mine parcă scufundîndu-se într-o apă și ieșind la suprafață, și ținînd bețele negre ale cîrjelor cu ambele mîini, ridica din umerii de sub care apăreau crăcanele negre ale sprijinitoarelor și mă privea țintă în ochi... Paltonașul îl avea scurt, de fetiță, ochii inteligenți, copilărești, limpezi, căprui-închiși ca boabele de cafea și puri și totuși cu știința vieții, a tristeților și enigmelor ei... Cît de sublime sînt unele chipuri de oameni nefericiți, și ochii în care li se oglindește tot sufletul!

Apoi din nou încercam să mă cufund în analiza întrebării: cu ce să încep zugrăvirea vieții mele? Într-adevăr, cu ce? Oricum, se cuvine să vorbesc, dacă nu despre universul în care m-am ivit la un moment anume, cel puțin despre Rusia: doar trebuie să-i dau a înțelege cititorului cărei țări îi aparțin, și ce mediu m-a format așa cum sînt. Dar ce știu despre acestea? Viața de clan a slavilor, dezbinările dintre clanuri... Ce fel de oameni erau slavii? Falnici, cu părul bălai, viteji, ospitalieri, venerau soarele, tunetul și fulgerul, „se închinau duhului pădurii, ielelor, și, îndeobște forțelor naturii". Și mai ce? Descălecarea cnejilor, solii de la Țarigrad la cneazul Vladimir și prăbușirea lui Perun în apele Niprului în bocetul mulțimii... Iaroslav cel înțelept, dezbinarea dintre fiii și nepoții săi... un anume Vsevolod Cuib Mare[1]... Dar atîta nu-i de ajuns. Doar nu știu absolut nimic despre Rusia de azi! Chiar așa, moșieri care se ruinează, mujici care flămînzesc, nacialnici de zemstvă, jandarmi, polițiști, preoți de țară, și numaide-

[1] Vsevolod Iurievici Bolșoie Gnezdo (Cuib Mare) — cneaz al Novgorodului între anii 1177—1212, poreclit astfel din pricina celor doisprezece fii ai săi.

cît împovărați, după spusa scriitorilor, de familie numeroasă. Sau, de pildă, Oriolul, unul din centrele străvechi ale Rusiei — cel puțin pe acesta să-l fi cunoscut și pe oamenii lui — dar ce cunoșteam din el? Străzile, birjarii, zăpada bătătorită de roți, prăvăliile, firmele — una lîngă alta... Arhiereul, guvernatorul... pristavul Rașevski, un uriaș de o frumusețe rară, și fiară în înțelesul cel mai direct al cuvîntului... Și încă cineva — Palițîn, gloria Oriolului, stîlpul său, unul din originalii aceia neaoși care de cînd lumea fac faima țării: bătrîn, de neam ales, amicul lui Aksakov, al lui Leskov, locuiește într-un fel de străvechi „terem" rusesc, cu pereții lui din bîrne acoperți cu icoane vechi, umblă în caftan larg, cusut cu marochin în culori, se tunde pe oală, are obrazul lătăreț, pomeții ieșiți în afară, ochii oblici, o minte ageră, și-i uimitor de cult, după cîte mi-a ajuns la ureche... Dar ce mai știu eu despre acest Palițîn? Cu alte cuvinte, nimic!

Aici mă apucă indignarea: și, mă rog, de ce aș fi obligat să știu despre alții absolut tot, în loc să-i descriu așa cum par și cum mi se năzare! Săream din nou în picioare și mă apucam să mă plimb prin odaie, bucuros de indignare, agățîndu-mă de ea ca de un colac salvator... Și deodată îmi apărea înaintea ochilor minții Mănăstirea Sviatogorski, pe care o vizitasem în primăvara anului trecut, tabăra pestriță a pelerinilor din toate neamurile pămîntului pe malul Donețului, la picioarele zidurilor sale, poslușnicul după care m-am ținut coadă prin curtea mănăstirii, milogindu-mă zadarnic să-mi găsească un colțișor unde să mă aciuiez peste noapte, în timp ce el, strîngînd din umeri, fugea de mine fîlfîindu-și poalele anteriului, mîinile, picioarele, pletele — dar ce mijloc subțire și mlădiu avea, și ce obraz pistruiat de adolescent, ochi verzi înspăimîntați și niște plete aurii, fiecare fir ondulîndu-se, strălucitore, ușoare și subțiri. Pe urmă revăzui în minte zilele primăverii aceleia, cînd navigam parcă fără de sfîrșit pe apele Niprului... un răsărit de soare undeva în inima stepei după aceea, clipa cînd m-am trezit pe laviță în tren, rebegit, și țeapăn din pricina tăriei laviței și a răcorii zorilor, iar prin geamul aburit nu se vedea nimic — pur și simplu nu știai pe ce lume te afli! — simțind că aici e tot farmecul, în enigma asta... Dar sării în sus cu energia pe care ți-o dă odihna și

somnul nopții, deschisei fereastra și mă sprijinii cu cotul de ramă, și mi s-a relevat atunci o dimineață alburie și o pîclă albă de nepătruns care mirosea umed a dimineață primăvăratică și a ceață, și din goana trenului parcă te lovea cineva cu un prosop ud peste mîini și peste față...

XIV

Într-o zi s-a întîmplat să nu mă trezesc însă la ora hotărîtă. Iar după ce mă trezii, să rămîn culcat, cu ochii pironiți pe fereastră, la lumina albă nespus de egală a zilei de iarnă, cu sufletul legănat de o rară liniște, și o rară luciditate a minții și inimii și un fel de sentiment al lipsei de însemnătate, micime și simplitate a toate cîte se aflau în juru-mi. Am stat așa multă vreme, simțind cît îmi e de ușor în odaia asta — cît e de mică față de mine și nelegată de mine în nici un fel. Pe urmă mă sculai, și, spălat și îmbrăcat, m-am închinat ca de obicei la iconița atîrnată la căpătîiul meu, deasupra patului ieftin de fier — aceeași iconiță care, oricît de surprinzător ar părea, atîrnă și azi în dormitorul meu: o scîndurică neagră-verzuie, împietrită de timp, în îmbrăcăminte de argint, cu trei îngeri în jurul trapezei lui Avraam, și chipurile lor orientale fruste, pîrjolite de soarele torid, privesc cafenii din cele trei deschizături ovale ale îmbrăcămintii — iconița este o moștenire de la neamul mamei mele și binecuvîntarea ei la ceasul cînd pășeam întîi pe căile vieții, cînd pogoram în lume din acel noviciat care a fost copilăria și adolescența mea și prima perioadă a tinereții, toți anii aceia sacri și plini de taină ai existenței mele pămîntești, care din pricina depărtării lor în timp și a transformărilor pe care vremea le-a operat chiar în a lor imagine, împingîndu-i mai departe încă, făcîndu-i să pară legendari, de basm, transformîndu-i, și mie îmi par astăzi a fi cu totul aparte, străini de mine, neverosimili, da, pînă și mie îmi par o existență străină... Așadar, după ce mă închinai la icoană, am ieșit după o cumpărătură ce mi se năzărise pe cînd stăteam întins în pat. Pe drum îmi răsări în minte visul din noaptea aceea: era de lăsata secului și parcă tot mai locuiam la Rostovțevi; ședeam cu tata la

circ, cu ochii la arenă, în care alerga o mică herghelie de ponei negri corb, șase cu totul, înșeuați cochet cu niște șei mici de aramă cu zurgălăii pe margini și închingați strîns de tot; dîrlogii de catifea roșie erau strînși așa de zdravăn, încît gîturile lor groase și scurte se cambrau grațios formînd un arc de-a lungul căruia se aricea, țepoasă ca o perie neagră, coama tunsă mărunt, iar din bretonul lăsat pe frunte se ridica panasul roșu... Poneii alergau la trap mărunt în șir regulat, clincănind din zurgălăi, aplecîndu-și îndîrjit, cu încăpățînare, capetele negre — toți de aceeași culoare și înălțime, cu crupa rotofeie și picioarele scurte — și cînd ieșiră în față, se opriră brusc, rozînd dîrlogii și scuturînd din panașe... Directorul în frac strigă la ei mult și bine, dar trebui să pocnească nu o dată din bici pînă ce, în sfîrșit, i-a silit să cadă în genunchi, salutînd publicul, după care muzica, bucuroasă parcă să se dezlănțuie în galop, începu să-i mîie în goană de jur împrejurul arenei, de parcă-i urmărea...

În ziua aceea am intrat într-o papetărie și mi-am cumpărat un caiet gros în coperți de mușama neagră. Întors acasă, beam ceai, spunîndu-mi: „Ajunge. De aici încolo n-am să mai fac decît să citesc, iar uneori am să-mi notez, fără pretenții de a scrie, pe scurt, tot felul de impresii, sentimente, cugetări, observații...“ Și, muind pana în călimară, am așternut cu grijă și apăsat:

„Alexei Arseniev. Însemnări.“

Apoi stătui îndelung să mă întreb ce să notez în caiet, umplui odaia de fum de țigară, dar fără să mă torturez. Eram doar trist și mut. Și, în sfîrșit, m-am apucat să scriu:

— A venit pe la redacție cunoscutul tolstoian, prințul N., cu rugămintea să-i publicăm raportul cu privire la fondurile ce s-au strîns și la cheltuielile făcute pentru înfometații din județul Tula. Scund și plin. Cu cizme moi, în felul celor caucaziene, căciulă de caracul și palton cu guler de caracul — toate vechi, roase, dar de bună calitate și foarte curate — o bluză de flanel cenușie încinsă cu o curelușă, pe sub care se desenează burta rotofeie, și un pince-nez de aur. Avea o atitudine extrem de modestă, mie însă mi-era profund antipatic chipul său venerabil, îngrijit, alb ca laptele, cu ochii reci de gheață. Din prima clipă mi-a stîrnit o adîncă antipatie. Firește, nu sînt tolstoian.

Cu toate acestea sînt departe de ceea ce cred toți despre mine. Aș vrea ca viața, ca oamenii să fie sublimi, să trezească dragoste, bucurie, și urăsc numai pe cei ce stau în calea acestora.

— Nu de mult, mergînd în sus pe Bolhovskaia, am avut parte de următoarea priveliște: apune soarele, se lasă gerul, înspre apus cerul se limpezește de nori, și dintr-acolo, de după cerul acesta verde, limpede și rece, o rază, ultima, învăluie în lumina ei tot orașul și nu-i chip să exprimi în cuvinte tristețea acestei ultime raze, tainice, de nepătruns; iar pe trotuar stă un bătrîn flașnetar zdrențăros, vînăt de frig, și sparge tăcerea acestui amurg rece cu sunetele bătrînei sale flașnete, cu glasurile ei ca de flaut, cu trilurile-i ce îngînă melodia sentimentală pe care abia de o deslușești în hîrîitul și șuierul ei; e o melodie de pe alte meleaguri, adusă de departe, și din alte vremi, care și ea-mi chinuie sufletul cu doruri și visări nedeslușite...

— Oriunde-aș fi, mă bîntuie durerea și teama. Pînă azi îmi stă ca aievea în fața ochilor scena pe care am văzut-o acum vreo două săptămîni. Era tot într-o seară mohorîtă și înnourată. Intrînd întîmplător într-o bisericuță, văzui lîngă amvon flăcărui ce ardeau în întuneric, jos, aproape de podea. Mă apropiai și ... am încremenit: trei lumînări de ceară, lipite de căpătîiul unui sicriu de copil, luminau trist cu lumina lor săracă acest sicriaș roz cu dantele de hîrtie pe margini și chipul oacheș al unui copil cu fruntea bombată culcat în el. Ai fi jurat că doarme liniștit, dacă n-ar fi fost ceva imobil ca de porțelan în trăsăturile micii lui fețe, cu umbre mov în jurul pleoapelor închise și în triunghiul gurii, de n-ar fi fost liniștea adîncă și înstrăinarea pe vecie de toate cele ale lumii acesteia, care-și puseseră pecetea pe chipul lui.

— Am scris și am publicat două povestiri, dar totul în ele e fals și penibil: una despre mujicii flămînzi, pe care nu i-am văzut la față și de care la drept vorbind, nici nu mi-e milă, alta pe o temă banală, despre ruina moșierimii, dar și aceasta cu o născocire, în timp ce aș fi vrut să scriu numai despre un uriaș plop argintiu care crește în fața casei lui R., un moșier scăpătat, și încă despre uliul împăiat de pe dulapul din biroul său, care neîncetat privește în jos cu ochii săi imobili din sticlă galbenă, lucioasă, desfăcîndu-și în van aripile împestrițate în maroniu. Dacă e să scriu despre ruină, aș vrea s-o exprim

numai și numai poetic. Bietele ogoare pustii, bietele ruine ale unui conac, livezile părăginite, pustiul ogrăzii, caii, cîinii de vînătoare, bătrînii și bătrînelele, cu alte cuvinte „moșierii de altădată" care se aciuiază în odăile din fund, pentru că au cedat tineretului cele din față, toate acestea sînt triste și mișcătoare. Și aș mai vrea să spun în ce fel sînt „moșierii de azi": trîndavi și ignoranți, cerșetori care tot își mai închipuie că în vinele lor curge sînge albastru, că sînt singura clasă nobilă, superioară. Chipie de nobili, cămeși rusești, șalvari, cizme... Cum se adună laolaltă, se apucă numaidecît să bea, să fumeze și să se laude. Beau votcă din străvechile cupe de șampanie, rîd cu hohote, încarcă puștile de vînătoare cu gloanțe oarbe și trag în lumînările aprinse, ca să le stingă.

Un oarecare P., făcînd parte din tagma acestor „moșieri de azi", s-a mutat din conacul său prăbușit în ruine la moara lui de apă, care, bineînțeles, nu mai funcționează de multă vreme, stă acolo cu țiitoarea lui, o muiere de la țară cu nasul mîncat de boală. Doarme cu ea pe laiță, pe un braț de paie, sau în grădină, adică sub mărul din fața casei. Un ciob de oglindă atîrnă de un ciot al mărului, în el se oglindesc corăbiile albe ale norilor. Din plictiseală aruncă cu pietre după rațele țăranilor care se zbenguie în zătonul morii și de fiecare dată rațele zburătăcesc speriate de colo pînă colo cu tot cîrdul, stîrnind o hărmălaie cumplită.

— Fostul nostru argat, bătrînul orb Gherasim, umbla, ca toți orbii, cu fața ridicată în sus, de parcă tragea cu urechea la ceva, orbecăind și căutîndu-și drumul cu bățul... Trăia într-o colibă la marginea satului, singur-singurel, numai cu prepelița care își ducea zilele într-o colivie din coajă de mesteacăn, și atîta se zbătea în ea, tot lovindu-se zi de zi de capacul ei din pînză de sac, că pînă la urmă a chelit. În fiecare zi de vară, sculîndu-se înaintea zorilor, Gherasim, în ciuda faptului că era fără vedere, se ducea pe cîmp să prindă prepelițe, să se desfete cu chemările lor pe care vîntul cald al verii ce-i mîngîia chipul orb le purta pînă departe. Îmi spunea că nu există nimic mai plăcut decît strîngerea de inimă din clipa cînd prepelița, apropiindu-se puțin cîte puțin de capcană, începe de la o vreme să cheme din ce în ce mai tare, și inima păsărarului se înfioară tot mai avan. Iată un adevărat poet, ba încă unul dezinteresat!

XV

N-aveam nici un chef să-mi iau dejunul la redacție. Pornii, așadar, spre un birt pe Moskovskaia. Acolo dădui de dușcă vreo cîteva păhărele de votcă, dregîndu-mi gustul cu scrumbie sărată; priveam capul ei despicat în două care zăcea pe farfurie, spunîndu-mi în sinea mea: „Să-mi notez și asta — scrumbia are capul parcă de sidef". Pe urmă am mîncat varză călită din tigaie. Lumea venea puhoi, mirosea a clătite și a pește prăjit, în sala joasă aerul era înăbușitor, chelnerii în alb parcă mimau un balet, mlădiindu-și spinările și dîndu-și capul pe spate, în vreme ce jupînul, întruchiparea unui model de negustor rus, care trona monumental în dosul tejghelei jucîndu-și cuvenitul rol de mult însușit, de severitate plină de bunăvoință urmărea chiondărîș pe fiecare printre măsuțele ocupate de tîrgoveți, unde umblau cu pași de felină, călcînd neauzit cu ghetele lor groase cu urechi, călugărițe mici și negre ca ciorile, întindeau cărticele cu o cruce de argint pe copertă, și tîrgoveții, încruntîndu-se, alegeau în portofele copeicile cele mai strîmbe și mai urîte...

Toate astea mi se năzăreau ca o prelungire a visului, și amețit de votcă, de varză și de amintirile copilăriei, simțeam că-mi înoată ochii în lacrimi...

Ajuns acasă, mă trîntii numaidecît în pat și adormii dus. Am deschis ochii abia pe înserate, inima-mi era grea de mîhnire și remușcări; iar privindu-mă în oglindă, cu gîndul să mă pieptăn, observai cu nemulțumire lungimea prea artistică a pletelor mele, așa încît am dat fuga la frizer. Acolo, sub o mantie albă, ședea o ființă scundă, cu țeasta goală și urechi depărtate de cap, clăpăuge ca de liliac; frizerul îi întindea pe buza de sus și pe obraji un strat de săpun uimitor de gros și de pufos. Apoi, după ce curăță tot caimacul ăsta cu briciul mînuit cu mișcări dibace, îl săpuni din nou, însă mai subțire, și-l curăță iarăși — de data asta de jos în sus — cu mișcări scurte și neglijente parcă, și clăpăugul, crăcănîndu-se, se săltă în sus, trase după el mantia albă, se aplecă înainte, obrazul i se făcu stacojiu, și, ținînd cu o mînă mantia pe piept, cu cealaltă se apucă să se spele.

— Să vă dau cu parfum? întrebă frizerul.

— Dă-i drumul, fu de acord clăpăugul.

Și frizerul fîșîi din pulverizatorul cu parfum, după care îi tamponă ușurel obrajii cu șervetul.

— Poftiți, rosti răspicat frizerul, desfăcînd mantia.

Și clăpăugul se sculă, dovedindu-se a fi destul de fioros la vedere: țeasta clăpăugă, mare, fața lată și ciolănoasă, de un roșu de marochin, ochii, după desfătarea bărbieritului, lucioși ca două prune, gura în formă de groapă neagră, iar ca statură, scund, cu umerii largi, cu trunchiul scurt și rotofei ca de păianjen, picioarele subțiri și strîmbe de tătar. Omul vîrî bacșișul în mîna frizerului, îmbrăcă un palton negru de foarte bună calitate, își puse melonul, și aprinzîndu-și trabucul, ieși.

— Știți cine-i dînsul? mi se adresă frizerul. Un mare bogătaș. Negustorul Ermakov. Dar cît credeți că dă bacșiș?... Priviți:

Frizerul desfăcu palma și mi-o arată, rîzînd vesel:

— Exact două copeici!

Pe urmă, am pornit să colind orașul, cum îmi era obiceiul. Dînd de portița unei biserici, o deschisei și, străbătînd curtea, intrai în biserică: singurătatea și tristețea îmi formaseră deprinderea de a mă retrage în liniștea bisericilor. Înăuntru era cald și totul plutea în strălucirea tristă și sărbătorească a lumînărilor care ardeau mănunchi pe sfeșnicele mari de lîngă strane. Pe strană zăcea o cruce de aramă bătută cu rubine false. În fața analogului stăteau preotul și dascălul, intonînd cu glasuri smerite și tragice:

„Crucii tale ne închinăm, stăpîne..."

În penumbra de lîngă ușă stătea în picioare un bătrîn înalt, îmbrăcat într-o podiovcă lungă și galoși de piele, ciolănos și zdravăn cît un cal bătrîn, care îngîna cîntarea cu un aer sever, ținîndu-le isonul. Iar în mulțimea de lîngă analog stătea un pelerin luminat cald de aurul lumînărilor de ceară. Era slab ca un anahoret, și chipu-i plecat, oacheș și frumos ca o icoană bizantină, aproape că nu se vedea de după șuvițele părului lung castaniu, care-i atîrnau de-a lungul obrajilor, ca la femei ori la călugări, sau la figurile biblice; în mîna stîngă ținea cu fermitate o cîrjă înaltă, lustruită de veche ce era, în spate-i atîrna un sac negru de piele și stătea singuratic, nemișcat, despărțit de toți. Îl priveam și iarăși simțeam cum mi se umplu ochii de lacrimi — sentimentul dulce și amar al dragostei de patrie, de Rusia, de vechimea ei pierdută în bez-

nele timpului îmi urcau în piept ca un val de neînvins. Cineva mă bătu ușurel cu lumînarea pe umăr; m-am întors; din spate se întindea spre mine o bătrînică cu cataveică și un șal mare, din gura-i știrbă se ițea un singur dinte:

„Înaintea Crucii, drăguță!"

Îi luai cu supunere plină de bucurie lumînarea din mîna-i rece ca de mort, cu unghiile vinete, și pășii spre sfeșnicul sclipitor, înfigînd-o cumva alături de celelalte, cu stîngăcie și rușinat de stîngăcia mea, și deodată îmi spusei în gînd: „Plec! Și, retrăgîndu-mă și închinîndu-mă, pornii repede și cu grijă către penumbra de la intrare, lăsînd în urma mea lumina tainică și căldura bisericii atît de mișcătoare. În pridvor mă întîmpină întunericul dușmănos, crivățul care vuia undeva sus în beznă... „Plec!" îmi repetai, îndesîndu-mi căciula pe cap, hotărîndu-mă pentru Smolensk.

De ce tocmai Smolensk? În visurile mele hălăduia Brianskul, pădurile din „Brînsk", tîlharii din „Brînsk"...

Dădui să intru într-o cîrciumă, pe o uliță dosnică. Acolo, într-un colț, răcnea și gemea, apoi cădea moțăind cu capul pe masă un individ ce-ți trezea milă, prefăcîndu-se beat: juca rolul îndrăgit al rusului — sfîșierea sufletească în fața propriei decăderi:

Dintr-o, hei, mare greșeală,
Și fata... — da' ce fatală!
Eu la ocnă nimerii!"

De la o masă din față îl privea cu silă unul cu mustăcioară neagră, cam rară și capul dat pe spate — pesemne un hoț, judecînd după gîtul lung și mărul lui Adam ascuțit și mobil, care juca sub pielea subțire a gîtului.

Lîngă tejghea se clătina pe picioare o femeie înaltă și slabă — pesemne spălătoreasă, rochia-i roasă, udă pesemne, i se lipea de bețele picioarelor, femeia demonstra chelnerului ticăloșia cuiva, bătînd în tejghea cu degetele subțiri și sticloase, mîncate de leșie, și păhărușul cu votcă în opt muchii rămînea nebăut în fața ei; uneori îl lua și îl ținea în mînă, dar de băut tot nu-l bea, ci îl punea din nou pe tejghea și din nou vorbea și vorbea, ciocănind cu degetele în tejghea. Vrusesem să beau un țap de bere, dar prea era duhnitor aerul din cîrciumă, prea ardea mizer lămpița ce lumina taverna și prea

curgea apă de la ferestrele mici, înfundate pe de margini cu cîrpe în putrefacție...

Din păcate, Avilova avea musafiri. Erau în sufragerie.

„A-a! Iată-l pe poetul nostru drag! Nu vă cunoașteți?"

Mă înclinai în fața ei, apoi mă prezentă oaspeților. În dreapta Avilovei ședea un domn bătrîn cu obrazul numai cute, mustața cănită, castanie, tunsă scurt, părul castaniu pieptănat peste creștetul golaș, într-o vestă albă de mătase și o haină neagră; sculîndu-se sprinten în picioare, îmi răspunse cu o plecăciune peste măsură de politicoasă, de o suplețe și o sprinteneală uimitoare pentru vîrsta lui; haina era brodată cu un șiret de mătase negru, ceea ce îmi plăcea nespus și mă făcea să-l invidiez și să visez să-mi fac una la fel. În centrul atenției se afla o doamnă se vede pricepută în ale conversației — nu-i tăcea gura nici o clipă; la venire, doamna cu pricina îmi întinsese, aidoma unei aripi de focă, o mînă vîrtoasă, cu pernița cărnii lucioasă, pe care erau întipărite dungulițe în zigzag — urmele cusăturilor mănușii. Vorbea cu pricepere, grăbită, sufocîndu-se; doamna nu avea gît de loc, fiind destul de plină, mai ales din spate pe la subțiori, rotundă și tare ca piatra, cu talia strînsă în corset; pe umeri purta un boa fumuriu, mirosul căruia, amestecat cu parfumul ei dulceag și cu mirosul rochiei din stofă de lînă și al trupului cald, era de-a dreptul sufocant.

La ora zece oaspeții se ridicară, schimbară cu gazda un milion de amabilități și plecară.

Avilova rîse ușurată.

— Uf, în sfîrșit! Haide, vino la mine să mai stăm de vorbă. Aici trebuie să aerisim... O, dragul meu, ce-i cu dumneata? Parcă ești schimbat! îmi spuse cu un duios reproș, întinzîndu-mi amîndouă mîinile.

I le strînsei, răspunzînd:

— Mîine plec...

Ea mă privi cu groază.

— Unde?

— La Smolensk.

— Pentru ce?

— Pur și simplu nu mai pot trăi așa...

— Și la Smolensk cum o să fie? Dar hai să stăm jos... Nu înțeleg nimic...

Ne așezarăm pe divanul acoperit cu o husă din pichet în dungi.

— Vezi pichetul ăsta? Îl vezi? îi spusei eu. Și ăsta mi se pare banal. Nu mai pot să suport nici măcar pichetul ăsta, înțelegi, mă chinuie dorul de casă.

Ea se trase mai sus pe divan, picioarele i se întinseră pe lîngă mine.

— Dar de ce la Smolensk? mă întrebă, privindu-mă în ochi cu nedumerire.

— După aceea la Vitebsk, la Poloțk...

— Pentru ce?

— Nu știu. În primul rînd îmi plac grozav numele astea: Smolensk, Vitebsk, Poloțk...

— Nu, fără glumă, pentru ce?

— Dar nu glumesc de loc. Nu știi ce frumos sună unele cuvinte? Smolenskul a tot ars în vechime, l-au tot asediat... Simt pentru el un fel de dragoste filială — acolo, pe timpul nu știu cărui incendiu cumplit, au ars străvechi zapise de-ale neamului nostru, din care pricină am pierdut nu știu ce importante drepturi de moștenire și privilegii...

— Din lac în puț! Ți-i tare dor de ea? Nu-ți scrie?

— Nu. Dar nu despre asta e vorba. Toată viața asta a mea de aici de la Oriol nu-i de mine. „*Știe cerbul hoinar ale sale pășuni...*“ Și treburile mele literare sînt la zero. Stau proțap toată dimineața, iar în cap curată bazaconie, de-ai zice că-s nebun. Cu ce trăiesc? Întocmai ca fata băcanului de la noi de la Baturino: și-a pierdut orice nădejde să se mărite, și atunci trăiește numai cu simțul ei de observație, ascuțit și vrăjmaș. La fel ca mine.

— Ce copil ești încă! îmi spuse matern și mă mîngîie pe cap.

— Se dezvoltă rapid numai organismele inferioare, îi replicai. Și apoi, oare cine nu-i copil? O dată mergeam cu trenul la Oriol. În același compartiment cu mine călătorea un membru al judecătoriei județene, om respectabil, serios, grav, mă rog un cineva... Un răstimp destul de lung a stat în compartiment răsfoind „Novoe vremea“, apoi s-a ridicat, a ieșit și a pierit de parcă l-ar fi înghițit pămîntul. De la o vreme, am început să fiu îngrijorat. M-am ridicat și, ieșind, am deschis

ușa spre tambur. În huruitul trenului nu mă auzea. Dar ce crezi că-mi văzură ochii? Omul meu juca voinicește în ritmul țăcănitului roților, făcînd din picioare asemenea figuri, că-ți era mai mare dragul!

Dar ea ridică ochii la mine și mă întrebă deodată încet și apăsat:

— N-ai vrea să mergem la Moscova?

Ceva tresări în mine și mă străbătu ca un fior... Am roșit pînă în albul ochilor și, bîlbîindu-mă, i-am mulțumit și am refuzat... Pînă în ziua de azi n-am uitat această clipă care mi-a înfipt în inimă jungherul unei pierderi ireparabile...

XVI

Noaptea ce-a urmat am petrecut-o în tren, într-un compartiment gol de clasa a treia, atît de singur, că mi-era și frică. Lumina săracă a felinarului de sus tremura melancolic și legănat pe băncile de lemn. Stăteam lîngă fereastra neagră din ale cărei crăpături invizibile sufla o adiere proaspătă și, îngrădindu-mi ochii cu palmele de lumina becului, priveam încordat în negurile nopții ce-nvăluiau pădurea. Mii de albine roșii zburau fluturînd în beznă, iar o dată cu adierea proaspătă venea de afară miros de tămîie și de lemn ars în focarul locomotivei.

O, cît de fantastic mohorîtă, ca în basme, aspră și măreață era această noapte în codru! Tăietura adîncă, parcă fără sfîrșit a liniei ferate, mărețele spectre negre ale pinilor care fugeau în șir des de-a lungul ei! Dreptunghiurile luminoase ale ferestrelor săltau piezișe pe troienele albe de la poala pădurii, uneori se ițea un stîlp de telegraf — iar mai sus și mai departe totul se topea în beznă și taină.

Dimineața, trezirea din somn a fost neașteptat de voioasă: în jur o mare lumină și liniște — trenul stătea în marea gară din Smolensk. Ieșii grăbit pe peron, inspirînd lacom aerul curat... Lîngă gară, într-un colț — îmbulzeală —: mă apropiai în fugă — jos pe piatră zăcea un mistreț ucis la vînătoare, uriaș, puternic, greoi, țeapăn și înghețat, tăvălit în zăpadă,

cumplit de fioros chiar numai la vedere, aricindu-și țepile pure și lungi ale părului aspru printre care se zăreau niște ochișori de purcel și doi colți albi, nespus de amenințători, încleștați cu putere. Rămîn, mă întrebai, rămîn? Nu, mergmai departe, la Vitebsk!

La Vitebsk sosii pe seară, o seară senină, cu aerul geros. Totul era acoperit cu un strat gros de zăpadă imaculat care înăbușea orice sunet. Orașul mi se păru străvechi și nicidecum rusesc; casele, înalte, lipite una de alta, cu acoperișuri povîrnite, ferestre mici, și jos, în ganguri, porți groase în semicerc. Pe străzi, mulți trecători, evrei bătrîni în lapserdacuri, ciorapi albi și botine, perciuni în chip de coarne răsucite în spirală și fețe palide, priviri melancolic întrebătoare în ochii negri la mai toți. Strada principală servea drept promenadă — pe trotuare se mișca agale o mulțime deasă de fete plinuțe, îmbrăcate nu fără eleganță, după cum se îmbracă evreicele provinciale, în paltoane îmblănite de catifea mov, albastră, vișinie. În urma lor, dar cuviincioși, separat de ele, veneau tinerii, toți în meloane, dar și ei cu perciuni, cu ovalul feciorelnic al fețelor orientale coborîte parcă de pe cutiile cu bomboane, cu un pufușor mătăsos de-a lungul obrazului și ochi galeși de antilope... Mergeam fermecat în această mulțime, prin acest oraș atît de vechi cum mi se păruse și în toată încîntătoarea lui noutate pentru mine.

Se însera. Ajunsei într-o piață în mijlocul căreia se înălța o biserică catolică cu două clopotnițe. Cînd am pătruns înăuntru, mă învălui semiîntunericul; văzui rînduri de bănci, iar în față, la altar, un semicerc de luminițe. Și îndată se porni să intoneze orga, undeva sus, deasupra mea, o melodie lentă, meditativă, glasul ei se scurgea lin și înăbușit, pe urmă prinse a se înălța, a crește aspru și metalic, a vibra puternic și plin, a scîrșni parcă, smulgîndu-se de sub o apăsare care-l sugruma, și deodată se smulse și, sonor, se revărsă în cîntări cerești... În față, prin luminițe, urca și cobora un mormăit și se auzeau cuvinte latinești rostite fonfăit. În penumbră, pe ambele părți ale coloanelor groase, de piatră, care, înșirate pînă departe, se topeau în întunericul bolții, stăteau pe socluri negrele năluci ale unor cavaleri în zale. Sus, deasupra altarului, murea încet, în mohoreala serii, o fe reastră mare, cu vitralii multicolore...

XVII

În aceeași noapte am plecat la Petersburg. Ieșind din biserica catolică, m-am înapoiat la gară, să iau trenul spre Poloțk: vroiam să mă aciuiez acolo, în vreun hotel mai modest și să trăiesc o vreme — o năzărire de-a mea — într-o deplină singurătate. Trenul spre Poloțk pleca tîrziu. Gara era pustie și plină de întuneric, bufetul luminat doar de o singură lămpiță chioară, somnoroasă și ea, așezată pe tejghea, pînă și țăcănitul ceasului de perete era atît de lent și întîrziat, de parcă însuși timpul ar fi fost pe sfîrșite. Am stat o veșnicie singur într-o liniște mormîntală. Cînd, în cele din urmă, veni de undeva miros de samovar aprins și gara începu să învie și să se lumineze, mă dusei repede la casă și, fără să-mi dau seama ce fac, luai un bilet pentru Petersburg.

Acolo, în gara Vitebsk, în această nesfîrșită așteptare a trenului spre Poloțk, am încercat sentimentul cumplitei mele izolări de cele înconjurătoare, mirare și nedumerire — ce-s toate astea din fața mea, și de ce, pentru ce mă aflu eu printre ele? Bufetul tăcut și întunecat, cu o tejghea și o lampă care arde de parcă moțăie, sala de așteptare întunecată a gării, lungimea și înălțimea ei, masa care ocupă tot mijlocul ei, acoperită cu o mușama ca la toate gările, bătrînul chelner cu spinarea coșcovită și cozile fracului răsfirate la spate, care, călcînd anevoie, ieși de după tejghea cînd se răspîndi în bufet mirosul acela picant de samovar în clocot, noaptea, la gară, și prinse a se cățăra pe scaunele de lîngă perete cu stîngăcia și nemulțumirea bătrînească și cu mînă tremurîndă aprindea lămpile de pe perete, în globuri mate... Apoi jandarmul voinic care, zăngănind trufaș din pinteni, trecu prin bufet și ieși pe peron, în mantaua lungă pînă la pămînt, ce amintea din pricina despicăturii de la spate coada unui armăsar pursînge — ce-s toate astea? pentru ce? de ce? Și nu semăna a nimic prospețimea aceea a nopții geroase, cu zăpadă multă, pe care o răspîndise jandarmul ce trecuse din curte pe peron! Și abia atunci m-am dezmeticit din amorțeală și am hotărît deodată să plec la Petersburg.

La Poloțk ploua, deși era iarnă, străzile erau ude și mizere. L-am vizitat doar între două trenuri și dezamăgirea mea m-a consolat. Iată ce am notat apoi în carnet:

„Zi fără sfîrșit. Păduri și troiene fără sfîrșit. Dincolo de ferestre mereu același cer palid și aceleași palide zăpezi. Trenul ba țîșnește în pădure și beznele desișului îl întunecă desăvîrșit, ba iarăși iese în largul cîmpiilor acoperite de nămeți, triste și monotone, la orizontul cărora, depărtat, deasupra tușului codrilor, atîrnă ciorchinii joși ai norilor plumburii. Gările toate de lemn.

Nordul, nordul!"

Petersburg mi s-a părut a fi extremul nord. Prin vifornița sumbră birja mă ducea în goană spre Ligovka, spre gara Nikolaevski, pe străzi cum nu mai văzusem, drepte ca săgeata, cu clădiri înalte de-o parte și de alta, și toate la fel.

Abia trecuse de două, dar ceasul rotund de pe impunătoarea clădire a gării lumina roșu prin ninsoare. M-am oprit la doi pași de el, în partea dinspre Ligovka, aceea ce urmează canalul. Aici era o adevărată harababură: depozite de lemne, stații de birje, ceainării, birturi, cîrciumi.

La hotel, unde m-a sfătuit birjarul să trag, am stat multă vreme fără să-mi scot paltonul, privind de la înălțimea etajului cinci într-o fereastră tristă ce se deschidea spre amurgul bîntuit de viforniță, parcă pluteam, ametit de oboseala drumului și legănarea vagonului... Petersburgul! Îl simțeam cu toată tăria, mă aflam în el, înconjurat de întunecata lui măreție, atît de alambicată, care nu făgăduia nimic bun. Odăile hotelului erau supraîncălzite și te înăbușea mirosul vechi de stofă al draperiilor și a divanului îmbrăcat la fel și izul tare de ceară roșie de proastă calitate cu care se lustruiau parchetele în hotelurile de mîna a doua. Am ieșit din odaie, coborînd o scară înaltă și m-am trezit în aer liber. În stradă, vifornița dezlănțuită m-a cuprins în valurile ei de zăpadă, am făcut semn unei birje, ce abia mijise în negura viscolului și m-am dus în goană la gara Finlandeză — ca să încerc sentimentul omului care pleacă peste graniță. Acolo m-am îmbătat numaidecît și, tam-nisam, îi trimit telegrama:

„Sosesc poimîine".

Uriașă și suprapopulată, bătrîna Moscova mă întîmpină cu soarele vesel al zilelor de moină, cu troiene ce se topeau, șuvoaie și bălțoace, cu huruitul și clopotele tramvaielor cu cai, cu zarva fără cap sau coadă a mulțimii în mișcare — cu trăsuri, tramvaie, birje sau pe jos — cu un uimitor număr de cai trăgînd sănii mult prea încărcate cu mărfuri, cu înghesuiala

și murdăria străzilor, cu frumusețea de gravură a zidurilor Kremlinului și a palatelor sale fără număr și mulțimea bisericilor ce străluceau printre ele una lîngă alta, etalîndu-și la soare cupolele lor aurite. Mă minunam de Vasili Blajenîi, umblam prin catedralele Kremlinului, luam dejunul la renumitul birt al lui Egorov, din Ohotnîi Read. Aici te simțeai de minune: sala de la parter era oarecum cenușie, și cam zgomotoasă din pricina afluenței a tot soiul de lume din acest cartier comercial; în schimb sus, în cele două săli cu tavanele nu prea înalte, curățenie, liniște, bunăcuviință — nu era voie să fumezi — și o atmosferă primitoare, din pricina soarelui care privea pe ferestrele duble de undeva printr-un luminator și a canarului care cînta de zor în colivia lui; în colț pîlpîia molcom, albă și tremurătoare, flăcăruia candelei, iar pe un perete, desfășurîndu-se pe toată jumătatea lui superioară, lucea cu lacu-i oacheș tabloul întunecat înfățișînd un acoperiș de pagodă solzos și cu colțurile întoarse în sus, o terasă lungă și pe ea, bînd ceai, făpturile disproporționat de mari ale chinezilor cu fețe galbene, în halate aurii și pălării mari verzi, întocmai ca pe abajururile ieftine...

Am părăsit Moscova în aceeași seară...

În orașul nostru se desprimăvărase: sănii nu mai vedeai de loc, iar în gară își făcea mendrele un pui de vînt venit de la Azov. Ea mă aștepta pe peronul ce bocănea sonor sub pașii noștri. Vîntul îi flutura borurile pălăriei de primăvară, o împiedica să mă privească. O văzui de departe cum, puțin descumpănită, ferindu-și obrazul de vînt, mă căuta în vagoanele care-i treceau prin față. Toată făptura ei avea ceva mișcător, ceva care făcea să ți se strîngă inima de tandrețe și care întotdeauna te surprinde cînd revezi omul drag, după o despărțire mai lungă. Slăbise, era îmbrăcată modest. Cînd am sărit jos din vagon, vru să-și ridice voaleta de pe buze — și nu izbuti, mă sărută stîngaci prin ea, și păli, se făcu albă ca varul.

În trăsură tăcu și-și plecă fruntea să i-o învăluie spulberul vîntului, și doar repetă la răstimpuri cu molcomă amărăciune:

— Ce-ai făcut din mine, spune-mi, ce-ai făcut?

Apoi urmă pe același ton serios:

— Tragi la Dvoreanskaia? Merg cu tine.

Cînd am intrat în odaie — era la etaj, spațioasă, și cu vestiar — se așeză pe divan, cu ochii la lacheul care nu găsise alt loc pentru valiză decît s-o așeze pe covor, în mijlocul odăii. Omul întrebă dacă mai e vreo poruncă.

— Nu mai trebuie nimic, interveni ea. Du-te...

Și se apucă să-și scoată pălăria de pe cap.

— Ce-i cu tine de taci și nu-mi spui o vorbă măcar? spuse deodată cu prefăcută indiferență, stăpînindu-și tremurul buzelor.

Și atunci am căzut în genunchi, i-am cuprins picioarele și i le sărutam prin fustă și plîngeam. Ea-mi ridică obrazul — și din nou am gustat din nespusa dulceață a gurii ei și dumnezeiasca palpitație a inimilor noastre în unison. Deodată sării în picioare, întorsei cheia în broască, cu mîini de gheață am tras transperantele albe, încrețite — vîntul legăna sub ferestre un copac primăvăratic, negru și golaș, și pe creanga lui o cioară se clătina, beată parcă, și croncănea fără astîmpăr, neliniștit.

— Tata ne roagă un singur lucru, spuse ea încet după aceea, lăsîndu-se în voia odihnei: să mai așteptăm cu nunta măcar o jumătate de an. Te rog, așteaptă... doar pentru mine ești totul acum, toată viața, fă ce vrei cu ea.

Lumînările neaprinse stăteau de strajă pe măsuța de sub oglindă, transperantele nemișcate de la ferestre erau de un alb mat, iar din tavanul de stuc ne aținteau monștrii ornamentelor cu figurile lor bizare.

XVIII

Și iată-ne în drum spre tîrgușorul acela ucrainean, unde s-a mutat din Harkov fratele meu Gheorghi; acolo ne angajasem amîndoi la biroul de statistică al zemstvei, unde era șef însuși fratele meu. Săptămîna patimilor și Paștele le petrecusem la Baturino. Mama și surioara o și îndrăgiseră din toată inima, tata o tutuia drăgăstos și dimineața îi întindea mîna să i-o sărute, numai fratele Nikolai era reținut, de o amabilitate rece. De atîta fericire Lika era descumpănită și molcomă — prea era nou sentimentul că face parte

din familia mea, că se află în casa mea, la moșia noastră, că stă în odaia mea, unde mi-am petrecut adolescența, care i se părea acum sublimă, mișcătoare... că poate atinge cărțile mele. Și le răsfoia cu sfială și bucurie... Apoi am plecat.

O noapte a durat drumul pînă la Oriol. În zori schimbărăm trenul, luînd cel spre Harkov. Într-o dimineață însorită stăteam în culoarul vagonului, lîngă fereastra deschisă prin care răzbeau adierile încropite de afară.

— Ciudat! E prima oară că fac un drum mai lung. Pînă acum, în afară de Oriol cunoșteam doar Lipețkul, spuse ea. Ce urmează acuma? Kurskul? Pentru mine astea înseamnă sudul.

— Și pentru mine la fel.

— O să dejunăm la Kursk? Știi, n-am dejunat niciodată în gară...

Cum am trecut de Kursk, cu cît mergeam, cu atît vremea era mai călduroasă și mai senină. Pe taluzul terasamentului creștea iarbă, flori, fîlfîiau fluturi albi, iar fluturii albi înseamnă că a venit vara.

— O să fie cam cald acolo vara! spunea ea zîmbind.

— Îmi scrie fratele că tot orașul e numai grădini.

— Așa e Malorusia. Nu mi-ași fi închipuit niciodată că... Privește, privește ce plopi uriași! Și-s înverziți de-a binelea! Dar la ce atîtea mori?

— Astea-s mori de vînt. Îndată vom ajunge la dealurile de calcar, iar după aceea o să vină Belgorodul.

— Acum te înțeleg, nici eu n-aș mai putea trăi în nord, fără acest belșug de lumină.

Cobor fereastra. În față îmi adie vîntul însorit, fumul locomotivei miroase aici — doar sîntem în sud — a cărbune de pămînt. Ea închide ochii și soarele o scaldă și-i împestrițează cu razele-i fierbinți fața și șuvițele tinerești, castanii care flutură în jurul frunții, rochița ei modestă de stambă, aurind-o și încălzind-o pînă la strălucire.

În văile din preajma Belgorodului te încîntă horbotele livezilor de vișini, ascunse cu sfioșenie pe după căsuțele de lut proaspăt văruite. În gară, o ucraineană simpatică foc strigă de zor proaspeți covrigi.

Lika se tocmește, cumpără, încîntată de aptitudinile ei de gospodină, ca și de vastele-i cunoștințe în limba hoholilor.

Seara, la Harkov, iarăși schimbăm trenul.

În zori ne apropiem de locul destinației. Lika doarme. Lumînările din compartiment sînt pe sfîrșite, în stepă mai e noapte, negurile dinaintea zilei se învălătucesc încă stăpîne, dar la orizont, departe, înverzește tainic răsăritul de zi.

Cît de puțin seamănă pămîntul de aici cu al nostru — cu lărgimea lui necuprinsă, goală și netedă ca-n palmă, presărată cu vîrtoase corhane ca de jasp ce sprijină zările! Fulgeră un canton adormit — nici o tufă lîngă el, nici un pomișor, singur-singurel... Cît de singuratice sînt aici gările!

Iată că zorile pătrund și în vagon. Umbrele mai plutesc jos pe lîngă podele, în sus însă se face ziuă. Lika și-a vîrît în somn obrazul în pernă, și-a strîns sub ea picioarele. O învelesc grijuliu cu străvechiul șal de mătase, pe care i l-a dăruit mama cît a stat la Baturino.

XIX

Stația era departe de oraș, între văile largi. Gara mică și îngrijită. În gară, chelneri zîmbitori, hamali prietenoși, birjari binevoitori pe caprele trăsurilor încăpătoare, la care aveau înhămate de-o parte și de alta a oiștei, o pereche de cai.

Orașul pitulat în livezi adînci avea o catedrală pe coasta măgurii, semeață ca un hatman căzăcesc care scrutează zările către răsărit și miazăzi. În valea ce se deschidea spre răsărit, mai la o parte, se înălța pe loc neted un deal rotund ca o căciulă și în vîrful lui se aciuia o veche mănăstire; mai încolo numai verdeață și pustiu, valea se lărgea sfîrșind în chip de valuri în stepă. Spre miazăzi pe malul celălalt al rîului dincolo de luncile lui voioase, ochiul se pierdea în depărtările strălucind sub razele solare.

În oraș, mare parte din străzi păreau strîmte din pricina grădinilor și a plopilor care se înșirau de-a lungul trotuarelor de lemn, unde ades întîlneai cîte o leliță pieptoasă călcînd semeț, cu catrință strînsă pe mijloc și cu ulciorul greu cu apă pe umăr. Magnificii plopi, cum nu văzusem pe la noi, uimitor de puternici și înalți, ne încîntau privirile; eram în luna mai, bîntuiau furtuni cu fulgere și cădeau ploi cu găleata, și plopii, parcă poleiți, luceau din frunzișul lor verde sunător, îmbăl-

sămînd aerul cu mirosul lor proaspăt de rășini! Aici primăvara era întotdeauna multicoloră, veselă, vara zăpușitoare, toamna galeș-senină și lungă, iarna blîndă, cu vînturi umede și sănii cu zurgălăi cu clincătul lor domol, plin de farmec.

Bătrînul Kovanko, la care închiriasem o locuință într-una din asemenea ulicioare, un bărbat încă zdravăn, ars de soare, cu părul sur, tuns pe oală, avea pe după gard un adevărat domeniu: curte cu o căscioară în fund, casa mare și o grădină în spatele ei. El ocupa doar căsuța din fundul curții, iar cealaltă, văruită în alb, umbroasă datorită grădinii și a geamlîcului cît ținea fațada, ne-o închiria nouă. Avea o slujbă undeva și întorcîndu-se acasă, mînca zdravăn, își făcea somnul de după-amiază și apoi, mai mult gol decît îmbrăcat, fredona, în fața ferestrei deschise, trăgînd cînd și cînd din lulea:

„Hei, colo pe deal,
Seceră feciorii..."[1]

Odăile erau cu tavanul jos, mobilate simplu: în tindă stătea un cufăr țărănesc, acoperit cu un macat grosolan țesut în mai multe culori. La gospodărie aveam ca ajutor o tînără cazaciță de o frumusețe stranie, mongolă.

Fratele, de cînd cu venirea noastră, devenise și mai tandru și apropiat. Speranțele mele se îndreptățiseră, nu trecu mult și pe ei doi îi lega un sentiment prietenesc și frățesc; în toate ciondănelile mele cu ea sau cu el, erau întotdeauna unul de partea celuilalt.

Cercul colegilor și cunoscuților noștri (medici, avocați, membri ai zemstvei) semăna foarte bine cu cercul de cunoștințe al fratelui la Harkov — m-am acomodat cu el ușor, întîlnind acolo cu multă plăcere pe Leontovici și pe Vaghin, care se mutaseră și ei de la Harkov. Singura deosebire stătea în faptul că prietenii săi de aici erau oameni mai ponderați în materie de politică, ducînd un trai de bună stare ca tot omul din orașele provinciale ucrainene și rămînînd în relații prietenești nu numai cu alte cercuri, cîteodată chiar ale înaltei societăți a urbei, dar uneori cu însuși polițaiul.

Cel mai des ne întruneam în casa unuia din membrii primăriei; era proprietar a cinci mii deseatine de pămînt și al unei turme de zece mii de capete: de dragul familiei sale mon-

[1] Cunoscut cîntec popular ucrainean.

dene ținea deschisă o casă luxoasă, bogată, în timp ce el, un omuleț modest, sărăcăcios îmbrăcat, care într-o vreme bătuse drumurile Iakutskului, părea în fastul de acolo o biată rudă săracă.

XX

În curte străjuia o veche fîntînă de piatră, doi salcîmi albi creșteau în fața căscioarei din fund, iar la intrarea casei mari, umbrind în parte geamlîcul, își înălța coroana un castan. Toate acestea erau deja încinse de soare în diminețile de vară, pe la ceasurile șapte, și viu colorate, însorite, curtea răsuna de cotcodăcitul întrebător și descumpănit al găinilor din coteț, însă casa, și mai cu seamă odăile din fund, ale căror ferestre dădeau în grădină, erau potopite de răcoare, în dormitor, unde se spăla ea, stînd cu picioarele vîrîte în papucii ei tătărești, mirosea a săpun de toaletă și apă proaspătă: rușinîndu-se, întorcea spre mine fața udă cu gîtul săpunit sub păr, la ceafă, și bătea din picior — „Ieși!“ Apoi din odaia care da spre geamlîc venea parfum de ceai proaspăt opărit — acolo umbla căzăcița, bocănind din ghetele ei potcovite — se încălța pe piciorul gol, și gleznele ei goale, subțiri, dăltuite, ca de iepșoară pursînge, luceau de sub fustă cu mătasea orientală a pielii arămii; lucea mătăsos și gîtul ei rasat, împodobit cu un fir de chihlimbar, căpșorul brun era vioi, sensibil și scînteia din ochișorii migdalați, iar coapsele rotofeie se mlădiau de asemeni ca o crupă de iepșoară, la fiecare mișcare.

Fratele ieșea la ceai cu țigara în mînă, scund și plinuț, cu gesturi și zîmbet ca al tatii: deși nu-i semăna de loc, moștenise ceva din aristocratismul manierelor sale; de la o vreme se îmbrăca cu mult gust, iar așezîndu-se, punea picior peste picior cu o eleganță cu adevărat mondenă, și tot așa ținea și țigara. Cîndva toată lumea ba chiar și el fusese convins că îl așteaptă un viitor strălucit, iar acum se arăta mulțumit cu rolul pe care îl juca în acest tîrg ucrainean, și ieșea la ceai zîmbitor și cu ochii jucăuși; se simțea plin de forță și sănătate, și a merge cu noi, care alcătuiam familia ce-i era nespus de dragă, la slujba care consta, ca și la Harkov, mai ales din fumat și

pălăvrăgeală, însemna pentru el o adevărată plăcere zilnică. Cînd apărea și Lika în cele din urmă îmbrăcată cu o veselă rochie de vară, Gheorghi strălucea de mulțumire, sărutîndu-i mîna.

Mergeam pe sub magnificii plopi ce luceau ca lăcuiți în soare, pe scîndurile încălzite ale trotuarelor de lemn, de lîngă zidurile calde ale caselor și gardurile grădinilor încinse la soare; pe siniliul adînc al cerului umbrela ei deschisă își arcuia gingaș mătasea palidă. Apoi străbăteam piața dogoritoare și intram în clădirea galbenă a primăriei. Acolo mirosea a cizme de paznici, bine văcsuite, și a mahorcă fumată de ei. Pe scara ce ducea la etaj forfoteau în surtuce negre de lustrin, cu hîrtii în mînă și frunțile supus plecate, tot soiul de secretari și de arhivari hoholi, neam de oameni strașnic de mult încercat și de șiret, cu tot aerul lor naiv. Treceam apoi sub scară, în odăile joase din fundul parterului, unde erau birourile noastre, foarte primitoare din pricina chipurilor vioaie, cam neglijente, ale intelectualilor care le umpleau... Mi se părea ciudat s-o văd pe Lika în aceste odăi, șezînd în fața maldărelor de fișe pe care le împăturea și le vîra în plicuri, pentru a fi expediate prin județ.

La amiază, paznicii ne aduceau ceaiul în pahare și farfurioare ieftine, cu o felioară de lămîie pe margine, și aspectul stereotip al tuturor acestor lucruri nu știu de ce îmi făcea la început plăcere. La ora aceea veneau la noi să mai tăifăsuiască, fumînd o țigară, toți prietenii noștri din alte secții. Apărea și Sulima, secretarul primăriei, un bărbat chipeș cu pincenez, puțin adus de spate, cu pletele și mustața de un negru superb, lucios și catifelat; avea un mers ușor și plin de grație care te fermeca, un zîmbet insinuant și o manieră aidoma de a vorbi; zîmbea necontenit, parcă fălindu-se cu această blîndețe și grație; pe lîngă acestea, mai era și mare estet; mănăstirii cocoțată în vîrful dealului rotund ce se înălța mai la vale el îi zicea „acord încremenit!“ Venea adeseori pe la noi și o privea pe Lika tot mai tainic și mai încîntat; apropiindu-se de masa ei de lucru, se apleca mult asupra mîinilor sale, sălta pince-nezul pe nas și-i zîmbea dulce, liniștit:

— Și-acum ce mai expediezi mata?

O vedeam cum se încordează toată, căutînd să răspundă cît mai amabil, dar și cît mai simplu. Eram pe deplin liniștit, nu mai sufeream de gelozie.

La fel ca și în redacția „Golos"-ului din Oriol, fără să fac ceva pentru aceasta, mă bucuram la servici de o poziție aparte: ca lucrător eram privit cu blîndă ironie. Ședeam și socoteam fără grabă, întocmind tabele ce arătau cît tutun sau sfeclă s-a semănat în cutare plasă din cutare județ, ce măsuri „de luptă" s-au luat acolo împotriva dăunătorilor acestei culturi, uneori doar citeam fără să iau în seamă discuțiile din jurul meu, încîntat că posed o masă numai a mea și că pot să cer de la cancelarie în orice cantitate penițe noi-nouțe, creioane și hîrtie de scris de bună calitate.

La două programul lua sfîrșit; fratele se ridica în picioare, zîmbea: „Hai, oaste, acasă!" și toată lumea dădea buzna spre cuier să-și ia pălăriile și șepcile de vară; năvăleam apoi grămadă în piața scăldată de văpăile soarelui, scuturam unii altora mîinile și, lucind sub bătaia razelor din mătasea hainelor de șantung și bastoanele lăcuite, ne risipeam care încotro.

XXI

Pînă pe la cinci orașul era pustiu, grădinile se pîrguiau la soare. Fratele își făcea somnul de după-masă, cît despre noi, ne tolăneam în patul ei larg. Soarele, care ocolise casa, făcea să lucească ferestrele dormitorului, privind acum din grădina care se reflecta cu tot frunzișul ei verde în oglinda de deasupra spălătorului. În orașul acesta mersese la școală Gogol, și tot ținutul dimprejur era al său — Mirgorod, Ianovșcina, Șișaki, Iareski — adesea exclamam și noi: „Cît de îmbătătoare și cît de superbă e ziua de vară în Malorusia!"[1] și ne pufnea rîsul.

— Orice-ai spune, dar prea-i zăpușitoare, spunea ea suspinînd a rîs și trîntindu-se cu fața-n sus. Și apoi, ce de muște!... Dar mai departe cum spune despre grădini?

— „Șuvoi de smaragde, topaze, safire, revarsă insectele eterice deasupra smălțatelor grădini..."[2]

— O, cîtă vrăjitorească frumusețe! Grozav aș vrea să văd Mirgorodul. Să dăm neapărat o raită pe acolo. Vrei? Te rog,

[1] Citat după „Tîrgul de la Sorocinți" de Gogol.

[2] Ibidem

să mergem într-o zi! Numai că în viața de toate zilele Gogol a fost o fire cam bizară, nu tocmai simpatică...N-a fost îndrăgostit niciodată de nimeni nici chiar în tinerețe...

— Într-adevăr, în tot lungul tinereții a comis o singură faptă absurdă: fuga la Lübeck.

— Cum ai plecat și tu la Petersburg... De ce ți-o fi plăcînd atîta să călătorești?...

— Și ție de ce-ți place să primești scrisori?

— Dar ce, mai primesc scrisori de undeva?

— Tot îți place. Oamenii așteaptă necontenit ceva care să le aducă fericirea, să le trezească interesul, visează la vreo bucurie, vreun eveniment. Cu acestea te atrage călătoria. Apoi, largul zărilor... noul, neprevăzutul, care întotdeauna e și sărbătoresc, îți trezește bucuria vieții, ori toți numai la ea visăm și o căutăm în fiecare sentiment mai puternic.

— Da, da, așa e.

— Zici — Petersburg. Dacă ai ști ce grozăvie a fost și cum mi-am dat seama acolo dintr-o dată că pînă-n adîncul inimii sînt un meridional. Gogol scria din Italia: „Petersburgul, zăpezile, ticăloșii, departamentele — toate astea le-am visat; și m-am trezit din nou în patrie"[1]. Iată așa m-am trezit și eu aici. Nu pot asculta cu nepăsare, cu calm pomenindu-se despre Cighirin, Cerkasî, Horol, Lubnî, Certomlîk, Dikoe Pole, nu pot privi indiferent contururile acoperișurilor, căpățînele tunse ale hoholilor, femeile lor încălțate cu cizmulițe galbene și roșii, ba nici măcar coșulețele din coajă de tei în care își duc cu cobilița vișinile și prunele la piață, nu le pot privi cu nepăsare...

Pescărușii se vaită în zborul lor frînt
Parc-ar plînge odrasle pierdute,
Stepa-n soare și-n vînt,
Vînt cîntat, și pămînt,
Căzăcescul, străvechiul pămînt...

Ăsta-i Șevcenko. Un poet de-a dreptul genial! Nu este pe lume țară mai frumoasă ca Malorusia. Și mai cu seamă, n-are istorie — viața ei istorică a luat sfîrșit de mult și pentru totdeauna. Există numai un trecut, cîntecele, legendele despre el,

[1] Citat după scrisoarea lui Gogol trimisă din Roma lui V.A.Jukovski la 30 octombrie 1837. La Gogol: „Rusia, Petersburgul, zăpezile, ticăloșii, departamentul, catedra, teatrul — toate astea le-am visat. Și m-am trezit în patrie..."

— este într-un fel în afară de timp. Asta mă încîntă mai mult ca orice.

— Mereu te aud spunînd: mă încîntă, încîntare...

— Viața trebuie să fie o încîntare.

Soarele se pleca spre asfințit, revărsîndu-și prin fereastră razele pe podeaua vopsită, reflexe aurii jucau pe tavan. Prichiciurile ferestrelor sclipeau tot mai aprins, iar pe ele grămăjoare de muște forfoteau bucuros. Muștele îi ciupeau umerii goi, răcoroși. Deodată o vrăbiuță poposi pe fereastră, cercetă cu un ochi ager și îndrăzneală împrejur, apoi, ridicîndu-se, dispăru iar în frunzișul luminos al grădinii, străveziu în lumina soarelui gata să se culce.

— Haide, mai spune ceva, mă ruga ea. Ce zici, vom merge vreodată în Crimeea? Dacă ai ști de cînd visez! Ai putea să scrii o nuvelă — cel puțin mie mi se pare c-ai scri-o minunat — și atunci am avea bani și ne-am putea permite un concediu... De ce te-ai lăsat de scris? Ești un risipitor, îți risipești darurile!

— Au fost cîndva niște cazaci care se numeau „brodnici", de la cuvîntul „brodit" a rătăci, a colinda. Pesemne că și eu sînt un brodnik. „Unuia Cel-de-sus îi dăruie palate, altuia — numai drumuri umblate." Dar cea mai fermecătoare dintre creațiile lui Gogol e „Carnetul de însemnări": „Pescărușul de stepă cu moț, de-ai zice că-i tuns așa anume, își ia zborul de pe făgașul drumului... Hatul e cît drumul de lung, verde, cu spinării de-a lungul, iar dincolo — nimic în afară de cîmpie fără margini... Răsărite străjuind garduri de nuiele și șanțuri, streașina de paie a unei colibe curat văruite și o ferestruică veselă, încondeiată cu un chenar roșu, de parcă ar zîmbi... O, tu, temelie străveche a Rusiei, unde e mai adînc sentimentul și mai duioasă firea slavă!"

Mă asculta atentă. Apoi mă întrebă deodată:

— Spune-mi, de ce mi-ai citit fragmentul acela din Goethe? Acela unde plecînd de la Frederika, vede deodată cu ochii minții un călăreț cu camizol cenușiu cusut cu fir de aur. Cum spune acolo?

— „Călărețul eram eu însumi. Purtam un camizol cenușiu cusut cu fir de aur, cum nu mai îmbrăcasem niciodată."[1]

[1] Din „Poezie și adevăr" de Goethe.

— Ce minunat e... și parcă înfiorător. Ai spus după aceea că în tinerețe fiecare are visele sale, camizolul pe care și l-a dorit... De ce a părăsit-o?

— Spunea că întotdeauna l-a condus „demonul" său.

— Așa e... și tu ai să mă uiți în curînd. Hai, spune drept: la ce visezi cel mai mult?

— La ce visez? Să fiu han în Crimeea din vechime și să trăiesc cu tine în palatul de la Bahcisarai. Bahcisaraiul e aciuiat în niște chei de piatră strîmte dogorîte de soare, pe cînd în palat e numai umbră, răcoare, jocuri de apă, iar sub ferestre cresc duzi falnici...

— Vorbești serios?

— Firește. Doar eu întotdeauna am trăit cu fel de fel de aiureli. Uite, ca pescărușul acela din stepă, care-i o trăsătură de unire între munte și mare... Uneori frate-meu Nikolai mă necăjea spunîndu-mi că sînt prostănac din născare, și sufeream cumplit din pricina asta, pînă ce într-o zi am citit în nu știu ce carte că însuși Descartes spunea că în viața lui spirituală ideile limpezi și raționale au ocupat întotdeauna un loc cu totul neînsemnat.

— Dar ce-i cu palatul acela, are și un harem? Te întreb și eu serios. Doar tu mi-ai demonstrat că dragostea bărbatului este un amestec a tot soiul de iubiri, că așa ceva ai încercat pentru Nikulina, apoi pentru Nadia... Cîteodată ești necruțător de sincer cu mine! Ceva în felul ăsta mi-ai spus și despre căzăcița noastră acum cîteva zile.

— Îți spuneam numai că de cîte ori mă uit la ea mi se face un dor nebun de stepele cu sărături și de sălașul unei căruțe cu coviltir.

— Ei vezi, singur spui că ai vrea să trăiești cu ea într-o căruță cu coviltir.

— Dar n-am spus că aș vrea să fie și ea cu mine.

— Dar atunci cine? Vai de mine, iar a intrat o vrabie! Tare mă tem să nu se lovească de oglindă.

Și sărind din pat, alerga prin odaie și plesnea din palme repezit și stîngaci... Și atunci o prindeam în brațe și-i sărutam umerii goi, picioarele... Arșița pielii aici și răcoarea de dincolo mă înfiora.

XXII

Către seară arșița se domolea. Soarele scăpăta după casă, beam ceai în geamlîc, lîngă ferestrele dinspre curte, larg deschise. De la o vreme, Lika citea foarte mult și la ora asta de obicei îl întreba pe frate-meu de una și de alta în legătură cu lecturile, iar el o povățuia foarte încîntat. Serile erau nesfîrșit de molcome — numai rîndunelele săgetau văzduhul, și țîșnind în sus, se cufundau în adîncurile bolții. Ei doi vorbeau, eu ascultam:

„Hei, da colo-n deal,
Seceră feciorii...“

Cîntecul despre plugarii care seceră la poalele dealului curgea o vreme lin, îndelung, îmbibat de tristețea despărțirii, apoi prindea viață și tărie, și voință, și lărgime, vitejie și dibăcie căzăcească...

Iar mai jos, la poale
Prin cea verde vale,
Ian, cazacii vin!...

Cîntecul se minuna îndelung și cu melancolie la vederea curgerii prin vale a oastei cazacilor, în frunte cu gloriosul Doroșenko. Iar în urma lui venea Sagaidacinîi, —

Ăl de și-a schimbat muierea
Pe tutun și-o pipă,
Ba și un șip de bere...

Cîntecul se oprea o clipă, mirîndu-se semețit de asemenea ciudățenie de om. Dar numaidecît bătea talgerele cu și mai mare foc:

Ce să fac, măi, cu muierea
La război, că n-o fi miere —
Da tutunul și o pipă
La drum lung
Te înfiripă, hei!...

Îl ascultam și eram trist și plin de o dulce invidie.

La apusul soarelui ieșeam de obicei afară din oraș, altădată ne plimbam prin scuarul din spatele catedralei, pe malul

rîpei, ori străbăteam orașul și ieșeam în cîmp. Erau în oraș cîteva străzi pietruite, cu un șir de dughene evreiești, ceasornicării, spițerii și tutungerii fără sfîrșit; străzile astea pavate cu piatră albă mai respirau căldura zilei dogoritoare, iar la răscrucile lor se înălțau gherete unde trecătorii beau siropuri cu sifon, fel și fel colorate, și toate astea mărturiseau clima sudului și mă îmbiau s-o pornesc încă mai spre sud — țin minte adesea mă gîndeam la Kerci. Privind de la catedrală în vale, plecam în imaginația mea la Kremenciug, la Nikolaev. În cîmp ieșeam străbătînd orașul și suburbia din apus, cu ulicioare și colibe sătești. Colibele astea, livezile de vișini și bostănăriile dădeau în șesul neted, spre șleaul Mirgorodului, drept ca o săgeată. În depărtarea șleaului, de-a lungul stîlpilor de telegraf, se tîra, un car domol ca hoholii însăși, tras de doi boi care își legănau capetele în jug, dispărînd ca-n valurile mării laolaltă cu stîlpii din care ultimii abia se mai zăreau în șesul neted, mici cît chibriturile. Pe aicea era drumul spre Ianovșcina, Iareski, Sîșaki...

Seara ne-o petreceam adesea în parcul orașului. Acolo cînta fanfara, terasa luminată a restaurantului răsărea de departe limpede din întuneric, ca o scenă de teatru. Fratele intra în restaurant, iar noi o luam prin parc în direcția unde se sfîrșea, la buza rîpei. Noaptea era densă, neagră și caldă, bezna ei presărată ici-colo cu luminițe, iar de jos, ca dintr-o catedrală, se ridicau cîntări, stingîndu-se apoi cu încetul — cîntau flăcăii din împrejurimi. Cîntările lor se contopeau cu întunericul și tăcerea nopții, pe care o spărgea duduind trenul alcătuit parcă din verigi luminoase — și atunci simțeai cu mai multă tărie cît e de adîncă și neagră valea de sub noi — apoi treptat se stingeau lumini și duduit, de parcă le-ar fi înghițit pămîntul. Și din nou se auzeau cîntece, și tot crugul zării dincolo de vale vibra o dată cu tremurul neîntrerupt al concertului broaștelor ce fermecau această liniște și beznă, prăbușind-o într-o încremenire ce nu va mai avea sfîrșit.

Cînd ne urcam pe terasa restaurantului plină de lume, ne simțeam nițeluș stînjeniți și orbiți după întunericul de afară. Fratele, care între timp se cam cherchelise, ne făcea semne afectuoase de la masa lui, unde ședeau alături de el Vaghin, Leontovici, Sulima. Ne instalau și pe noi acolo cu mare zarvă, mai cereau vin alb, pahare și gheață. Iar cînd se mai potolea în

sfîrșit larma de la masa noastră, ne dădeam seama că fanfara nu mai cîntă, dincolo de terasă parcul e cufundat în întuneric și pustiu, de undeva vine o adiere tare să clatine flăcăruia lumînărilor acoperite cu tichii de sticlă în jurul cărora roiesc fluturii de noapte; dar toată lumea spunea că-i încă prea devreme, ora copiilor. În cele din urmă ne învoiam cu toții c-ar fi timpul să ne retragem.

Și totuși nu ne despărțeam dintr-o dată — mergeam spre casă cu toată gloata, vorbind tare, bocănind pe trotuarele de lemn. Grădinile dormeau, tainic îmbrăcate în vălurile nopții, mîngîiate drăgăstos de razele lunii tîrzii aplecată pe orizont.

Cînd, rămînînd în sfîrșit singuri, intram pe portiță, luna privea cu toată fața curtea noastră, făcînd să scînteieze diamantin sticla geamlîcului. Țîrîia undeva un greier și fiecare frunză a salcîmului din fața coșmeliei celei mărunte, fiecare rămurea își desena cu uimitoare grație și precizie umbra ei nemișcată pe peretele alb.

Cele mai dragi îmi erau clipele dinainte de culcare. O lumînare pîlpîia sfioasă pe măsuța de toaletă. Pe ferestrele deschise se revărsa de afară răcoarea și prospețimea nopții, ca o bucurie a tinereții și sănătății. În capoțelul ei de fetișcană, așezată pe marginea patului, Lika privea cu ochii adumbriți lumînarea, împletindu-și în cosiță părul cu reflexe mate.

— Tu te tot miri că m-am schimbat, îmi spunea. Dar dacă ai ști cît te-ai schimbat tu. Numai că îmi observi tot mai puțin prezența! Mai ales cînd nu sîntem singuri. Mă tem că sînt pe cale să devin pentru tine ca aerul — fără el nu poți trăi, dar nu-i observi prezența. Oare nu-i adevărat? Spui că asta ar fi dragostea cea mare. Iar mie mi se pare că numai prezența mea nu-ți e de ajuns.

— Nu-mi e de ajuns, nu mi-e de ajuns, îndrugam eu rîzînd. Acum toate-s puține pentru mine.

— Asta zic și eu — parcă te trage undeva. Gheorghi Alexandrovici îmi spunea că te-ai rugat să te trimită cu statisticienii în județ. Pentru ce? Ca să bați drumurile cu trăsura pe arșiță și prin praf, iar după aceea să zaci în vreo pricăjită primărie de plasă încinsă de soare și să-i descoși fără sfîrșit pe hoholi după formularele pe care le trimit prin poștă?...

Ridica ochii la mine, petrecînd cosița peste umăr.

— Ce te mînă acolo?

— Numai fericirea, și parcă nu mă satur cu nici unele. Toate mi-s puține.

Îmi cuprinse mîna în palmele sale.

— E adevărat ce spui? Ești fericit?

XXIII

Primul drum l-am făcut pe șleaul Mirgorodului, acolo unde ea dorea atît de mult să meargă cu mine. Mă luase cu el Vaghin, trimis la Șișaki după nu știu ce treburi.

Țin minte somnul nostru iepuresc din noaptea ceea, de teamă că ne vom trezi tîrziu — stabilisem să plecăm cît mai de vreme, înainte să înceapă arșița — cum m-a trezit apoi drăgăstos, după ce se sculase înaintea zorilor ca să-mi pregătească ceaiul, înăbușindu-și mîhnirea că plec singur. Dimineața era cenușie, răcoroasă, și ea se tot uita pe geam, grijulie — nu cumva ploaia are să-mi strice plăcerea călătoriei. Pînă azi simt bucuria aceea amestecată cu neliniștea cu care am sărit amîndoi în picioare auzind la poartă clopoțelul diligenței; ne-am luat rămas bun grăbiți și am dat buzna pe portiță afară, la trăsura aceea în care ședea Vaghin, înfășurat într-o haină de vînt și cu o șapcă cenușie îndesată pe cap.

Pe urmă glasul firav al clopoțelului se topea risipindu-se în necuprinsul văzduhului, era o zi senină, uscată, zăpușitoare, trăsura înainta prin norii de colb gros și totul în jur era așa de uniform și de monoton, că nu mult după aceea nu mai aveam putere să privesc spre depărtările orizontului albicios și adormitor, așteptînd de la el vreo revelație. La vremea amiezii se perindau prin fața noastră, prin pustiul fierbinte al grînelor legănătoare, ca un fel de reminiscențe de pe vremea nomazilor, nesfîrșitele stîne ale lui Kociubei. „Amiază, stîne, am notat în carnet printre hurducăturile trăsurii. Bolta cerului împîclită de arșiță, ulii și gaițe... Sînt cu adevărat fericit!“ Iar la Ianovșcina, în cîrciumă, adăugai: „Ianovșcina, o cîrciumă bătrînă cu interiorul afumat, învăluită în penumbra răcoroasă; evreul ne spune că bere n-are, ci «numai beutură.» — «Ce

beutură?» — «Beutură și gata! Beutura Violeta.»“ E un evreu slab, în lapserdak, însă beutura ne-o aduse apărînd dintr-o odaie dosnică fiul lui, un adolescent cam plin, încins cu o curea nouă-nouță ceva mai sus de talie peste tunica gri-deschis de licean, un chip frumos, chiar foarte frumos de oriental. După Șișaki mi-am amintit numaidecît de „Carnetul de însemnări“ al lui Gogol: „Și deodată o prăpastie în mijlocul drumului neted ca-n palmă — o surpătură adîncă și largă; și în adîncul ei, privelișteа pădurii, iar după ea altă pădure, după cele verzi de mai aproape altele mai de departe, vinete, iar după ele, o fîșie de nisipuri galben-argintii. Deasupra hăului, pe malul abrupt, flutura din aripi o moară de vînt scîrțîietoare...“

Jos, sub malul prăvălatic de aici, pe fundul văii, șerpuia Psiolul și picotea tihnit un sat mare îngropat în verdeață. Am umblat mult prin sat în căutarea unui oarecare Vasilenko, cu care Vaghin avea treabă, iar găsindu-i sălașul, nu-l găsirăm pe stăpîn acasă, și am mai stat multă vreme pe prispa casei sale, sub un tei, învăluiți de răcoarea umedă a desișului de sălcii tinere și desfătați de orăcăitul broaștelor.

Tot acolo petrecurăm și restul serii, cu Vasilenko, cinînd și bînd rachiu de casă, iar lampa de gaz lumina de jos verdele frunzelor, în timp ce deasupra noastră noaptea de vară închisese negurile cortului ei de nepătruns. Apoi bocăni portița în negurile acelea și lîngă masă apăru o fată, moașa comunală, prietenă cu Vasilenko, atît de gros pudrată și fardată, încît obrazul ei era de un alb plumburiu; bineînțeles, aflase numaidecît că avea oaspeți de la gubernie. La început, de sfială nu știa nici cum să șadă, vorbea alandala, apoi se apucă să bea la rînd cu noi și să chicotească tot mai ascuțit la orice glumă a mea. Era îngrozitor de nervoasă această ființă cu obrazul lătăreț și pometii ieșiți în afară, cu ochi negri sfredelitori, mîini vînoase care miroseau puternic a parfum, umeri slabi și colțuroși, iar sub bluzița bleu, subțire, sîni mari și grei, un mijlocel subțire și șolduri pline. Noaptea era neagră și m-am dus s-o conduc. Mergeam prin bezna de nepătruns, călcînd în făgașurile uscate ale nu știu cărei fundături, cînd ea se opri deodată lîngă un zăplaz, se lipi de mine și-mi puse capul pe umăr. A trebuit să fac un efort ca să mă stăpînesc...

Eu și Vaghin ne-am întors acasă a doua zi seara, tîrziu. Lika era în pat, citea; zărindu-mă, se dădu jos bucuroasă și mirată.

— Cum, te-ai și întors?

Și cînd, povestindu-i de zor peripețiile călătoriei, am pomenit rîzînd de moașă, Lika mă întrerupse:

— De ce mi-o povestești?

Și ochii i se umplură de lacrimi.

— Cît de crud ești cu mine! exclamă ea căutînd cu mîna tremurătoare batista pe sub pernă. Nu-i de ajuns că mă lași singură...

De cîte ori mi-am amintit apoi, în lungul vieții, aceste lacrimi! Mi le amintesc și azi, cum mi le-am amintit o dată, la vreo douăzeci de ani după noaptea aceea. Mă aflam pe litoralul basarabean, la vila unor prieteni. Mă întorsesem de la scăldat și stăteam întins pe canapeaua din cabinetul de lucru. Amiaza era fierbinte și vîntoasă: foșnetul grădinii de jur-împrejurul casei, fierbinte și mătăsos, cînd potolit, cînd în creștere, apoi dezlănțuit, umbră și soare în copacii irizați, clătinarea neostoită de ramuri ușor mlădiate... Cînd vîntul, vuind cu putere, creștea și se apropia, el desfăcea deodată tot frunzișul ăsta al pomilor de la ferestrele cabinetului plin de răcoare, și mi se dezvăluia atunci cerul albastru-smălțuit, încins de arșiță, se topea numaidecît și umbra de pe tavan, iar tavanul alb, luminat brusc, devenea violet. Apoi vuietul se stingea, iar vîntul luîndu-și aripile la spinare, o pornea într-o goană și se pierdea în depărtările grădinii și în prăpastia falezei. Priveam și ascultam, și brusc mă fulgeră gîndul că și în tîrgul acela ucrainean, uitat de lume, unde cu douăzeci de ani în urmă ne începeam convietuirea în comun, și acolo am cunoscut o asemenea amiază; mă trezisem tîrziu — ea plecase la slujbă — ferestrele, de asemeni deschise, dădeau în grădină, și dincolo de ele același vuiet, aceeași legănare și același noian de reflexe irizate, iar prin odaie bîntuia aceeași briză ferice care aducea cu ea miros de ceapă prăjită făgăduind pe curînd dejunul; și cînd am deschis ochii, am tras în piept această prospețime de afară și, sprijinit de pernă, am privit spre cealaltă, care zăcea alături, răspîndind un ușor miros de violete, mirosul părului ei bogat castaniu-închis, laolaltă cu parfumul batistei pe care, împăcîndu-se cu mine, o mai ținuse multă vreme în pumn... Și amintindu-mi de toate acestea, amin-

tindu-mi că de atunci am trăit fără ea o jumătate de veac și am văzut lumea întreagă, și azi tot mai trăiesc și mă bucur de viață, pe cînd ea a plecat de o veșnicie din această lume, m-am dat jos de pe canapea, și, cu fruntea rece, am ieșit din odaie și am pornit prin aleea de oțetari, parcă plutind, luat pe sus, prin văzduh, spre prăpastia falezei, privind prin despicătura ei la peticul de mare de un albastru-verzui ca de piatră vînătă, care mi se arăta acum divin, cumplit, primordial, de parcă atunci ar fi fost creat.

În noaptea aceea îi jurasem că nu voi mai pleca nicăieri. Dar peste cîteva zile am plecat iarăși.

XXIV

În cursul vizitei noastre la Baturino, fratele meu Nikolai îmi spusese o dată:

— Mi-e milă de tine din tot sufletul! Prea devreme ți-ai pus jugul la gît!

Eu însă nu simțeam vreun jug pe grumaji.

Slujba o socoteam de asemeni pură întîmplare și nu mă vedeam nici în rolul de om însurat. M-ar fi îngrozit numai ideea existenței mele, despărțit de ea, dar mă apuca nedumerirea la gîndul că ar fi fost cu putință să nu ne despărțim niciodată; să ne fi întîlnit într-adevăr ca să fim veșnic împreună? Și o să trăim așa pînă la adînci bătrînețe? Și o să avem casa noastră și copii, așa cum au și alții? Acestea din urmă — casa, copiii — mi se păreau mai cu seamă de nesuferit.

— O să ne cununăm într-o zi, spunea ea, visînd la viitor. Orice-aș spune, mi-o doresc foarte mult, și apoi ce poate fi mai frumos decît cununia! Și atunci poate o să avem un copil... Oare n-ai vrea și tu?

Ceva tainic și dulce îmi încleșta inima. Dar ca să nu mă angajez cu un răspuns net, glumeam:

— „Nemuritorii crează, iar muritorii aduc pe lume alții asemenea lor".

— Și eu ce fac? întreba ea. Cu ce am să trăiesc, cînd o să se veștejească dragostea noastră, tinerețea noastră și tu n-o să mai ai nevoie de mine?

Era foarte greu și trist să asculți asemenea cuvinte, de aceea protestam cu aprindere:

— Nimic n-o să se vestejească niciodată, întotdeauna o să am nevoie de tine!

Și acum eu aș fi vrut (după cum la Oriol ar fi dorit-o ea) să fiu iubit și să iubesc, rămînînd liber și întotdeauna superior în toate.

Da, cel mai mult mă înduioșa ea în ceasul cînd, împletindu-și cosița, se apropia ca să mă sărute și să-mi spună noapte bună și vedeam cît e de mică fără tocuri și cum mă privește de jos drept în ochi.

Dar o iubeam cel mai mult în momentele cînd își dezvăluia marele ei devotament pentru mine, renunțarea la sine, convingerea că am dreptul la sentimente și fapte deosebite.

Adesea ne aminteam de iarna aceea de la Oriol cînd, despărțindu-ne, plecasem la Vitebsk, și îi spuneam:

— Polotkul, de pildă... ce crezi că m-a atras acolo? În mintea mea Polotkul, sau Polotsk, așa cum se numea altădată, e legat de legenda despre Vseslav, cneazul din vechime. O citisem pe cînd eram copil. Cneazul acesta, detronat de fratele său, s-a refugiat în „întunecatul ținut al poloveților, sfîrșindu-și veleatul într-o sărăcie aspră, de anahoret, în rugăciuni fără prihană, trudă și cazne trupești, dar în ispita aduceriiaminte; se trezea din somn, spune legenda, la ceasul dinaintea zorilor, „cu lacrimi dulci și-amare“ în ochi, cutremurat de același vis amăgitor că se afla iar la Kiev, în binecuvîntata cetate de scaun, și că la Sofia Kievului, nu la Polotsk se trag clopotele de utrenie“... De atunci Polotkul acelor vremi mi s-a înfățișat întotdeauna cu adevărat fermecător în vechimea sa frustă. Îl și vedeam ca aievea: o zi mohorîtă de iarnă cu ger aprig, un terem din bîrne, bisericuțe de lemn, izbe negre printre troiene călcate de căruțe cu cai și de oșteni pedeștri în cojoace și opinci... Nimerind în Polotkul real, firește, n-am găsit nimic ce semăna cu născocirea. Cu toate acestea, dăinuie și azi în mine două Polotkuri — unul născocit și altul real. Dar și pe acel real îl văd acum înfășurat în vălul poeziei: orașul e jilav, plictisitor, rece, mohorît, dar la gară există o sală de așteptare spațioasă și primitoare, cu uriașe ferestre ogivale, lustrele scînteiază de lumini, deși afară abia se lasă amurgul, în sală e puhoi de lume, civili și militari care înfulecă, grăbiți să se satură înainte de sosirea trenului spre Petersburg, pre-

tutindeni larmă, zăngănit de cuțite în farfurii, aromă de sosuri și ciorbe pe care le servesc chelnerii ce zboară de colo-colo...

Ca întotdeauna, în asemenea clipe, ea mă asculta cu deosebită, încordată atenție, și după ce terminam, se învoia:

„Da, desigur, te înțeleg!"

Eu, profitînd de împrejurare, îi băgam în cap:

— Goethe spunea: „Depindem de creaturile plăsmuite de noi înșine"[1]. Există sentimente cărora nu izbutesc a mă împotrivi: uneori cîte o imagine ce mi se năzare mă îmbie cu atîta patimă și atît de chinuitor să plec acolo unde închipuirea mi-o plasează, spre a vedea ce se ascunde îndărătul acelei imagini — înțelegi, îndărătul ei! — cum nu pot să-ți descriu!

Într-o zi, eu și Vaghin am fost trimiși la Kazacie Brodî, un vechi sat căzăcesc pe malul drept al Niprului, astfel că petrecurăm și noi la praznicul de rămas bun al coloniștilor care plecau tocmai în regiunea Ussuriiskaia. Ne-am înapoiat dimineața cu trenul. La ora sosirii, Lika și cu fratele meu erau la primărie. Cu obrazul ars de soare, cum îi stă bine bărbatului, și plin de energie, încîntat de mine însumi și nerăbdător să-i povestesc ei și fratelui tabloul rar ce mi-a fost dat să-l văd — o ditamai hoardă pleca sub ochii mei în ținutul acela de basm, la zece mii de verste distanță de Kazacie Brodî — am dat o raită prin casa pustie, dereticată, am intrat în dormitor ca să mă schimb și să mă spăl, aruncînd cu dulce strîngere de inimă o privire diverselor ei obiecte de toaletă și puiului de pernă îmbrăcat în dantele de pe perna cea mare — și toate mi s-au părut nespus de scumpe și părăsite, trezindu-mi în inimă neliniștea pentru fericirea noastră, dar zărind pe noptieră o carte deschisă, m-am oprit locului. Era „Fericire familială" de Tolstoi, și pe pagina deschisă se vedeau subliniate cîteva rînduri: „Toate gîndurile mele de atunci, toate sentimentele mele de atunci nu erau ale mele, ci gîndurile și sentimentele lui, care pe neașteptate deveniseră ale mele..."

Am întors cîteva pagini mai departe și văzui alte sublinieri: „Intram adesea, în vara aceea, în dormitorul meu și în locul vechilor mele doruri și nădejdi în viitor, mă cuprindea neliniștea pentru fericirea mea în prezent... Așa a trecut vara

1 Citat din „Poezie și adevăr" de Goethe.

și am început să simt însingurarea. El era veșnic plecat și nu-i era milă și nici teamă să mă lase singură..."

Am rămas cîteva clipe ca împietrit. Și cînd te gîndești că nici nu-mi trecea prin minte că ar fi putut avea (și are) sentimente și gînduri tainice, necunoscute mie, și mai ales sentimente și gînduri triste, și încă la timpul trecut! „Toate gîndurile mele de atunci, toate sentimentele de atunci"... „Intram adesea în vara aceea..." Dar și mai neașteptată era sublinierea din urmă: „Așa a trecut vara, și am început să simt însingurarea..." Așadar, lacrimile ei din noaptea aceea, cînd m-am întors de la Șișaki, nu erau întîmplătoare?

M-am dus la primărie vesel, mai vesel, ca de obicei, îi sărutai pe ea și pe Gheorghi cu voioșie, vorbind și glumind tot timpul. Cu tainic chin așteptam să rămînem singuri, și cînd, în sfîrșit, dorința mi se împlini, i-am aruncat numaidecît:

— Așadar, ai citit fără mine „Fericirea familială"?

Ea se înroși toată.

— Da. Și ce-i?

— Sînt uimit de sublinierile tale.

— De ce?

— Pentru că din ele reiese absolut limpede că traiul tău cu mine e amar, că te simți însingurată, dezamăgită.

— Vai, cum exagerezi! spuse ea. De unde ai scos dezamăgirea?... M-am simțit puțin tristă, și atît... și, ce-i drept, am găsit oarecare... asemănare... Te asigur că nu e nimic din ce-ți închipui.

Pe cine vroia să convingă? Pe mine sau pe ea însăși? Totuși eram bucuros s-o aud stăruind și doream tare mult s-o cred — de altminteri îmi convenea. „Pescărușul de stepă cu moț... își ia zborul din drum... Aleargă, cu mijlocul strîns de un brîu albastru și îi tremură sînii sub țesătura subțire, iar sub pielița picioarelor desculțe, dezgolite pînă la genunchi, joacă sîngele de atîta sănătate..." Cîți „pentru" nu interveneau aici! Și oare mă înduram să mă las păgubaș de ele? Și apoi eram sincer convins că toate astea nu impietează cîtuși de puțin asupra sentimentelor mele pentru ea. Cu orișice prilej îi sugeram același lucru: trăiește numai pentru mine și nu mă lipsi de libertate și de voia mea — te iubesc din tot sufletul, și dacă-mi vei îndeplini voința, te voi iubi și mai mult. Mi se părea că dragostea mea pentru ea e atît de mare, încît orice mi-e îngăduit, orice mi se poate ierta.

XXV

— Te-ai schimbat foarte mult, spunea ea. Ai devenit mai blînd, mai simpatic, mai bărbat. Mai plin de viață.

— Într-adevăr. Și cînd te gîndești că fratele meu Nikolai, de altminteri, ca și tatăl tău, ne prorocea nefericire.

— Asta-i din cauză că Nikolai nu mă putea suferi. Nici nu-ți închipui cît am suferit la Baturino din pricina amabilității lui reci...

— Dimpotrivă, totdeauna a vorbit despre tine cu multă duioșie. De ea mi-e grozav de milă, zicea, e un copil, și gîndește-te, ce vă așteaptă în viitor: cu ce se va deosebi felul tău de viață peste cîțiva ani de existența unui funcționar la accize? Îți amintești cum îmi zugrăveam, ca să-i cînt în strună, viitorul? O locuință cu trei camere, cincizeci de ruble leafă...

— Numai de tine îi era milă.

— Halal de așa milă! Zicea că toată nădejdea și-o pune în mine, nu se poate să dureze o dragoste cînd e vorba de un „vîntură-lume" ca mine. Cică am să demonstrez eu în curînd că nu-s capabil de o asemenea „carieră", nu va trece mult și noi doi ne vom despărți: „... sau o vei părăsi tu fără milă, sau te va lăsa ea, după ce s-o sătura de drăgălașa aceea de statistică, înțelegînd în sfîrșit ce viitor îi rezervi..."

— Degeaba-și punea nădejdea în mine — n-am să te părăsesc niciodată. Numai în cazul cînd aș vedea că n-ai nevoie de mine, că-ți stau în cale, ție, libertății tale, chemării tale...

Cînd dă năpasta peste om, el se întoarce necontenit la unul și același gînd chinuitor și inutil: cînd și cum a început? Din ce s-a format și cum de am putut să nu acord însemnătate acelor lucruri care ar fi trebuit să-mi atragă atenția asupra primejdiei? „Am să te părăsesc numai în cazul..." Cum de am putut să nu acord atenție unor asemenea cuvinte—faptului că unul din cazuri" ea nu-l excludea totuși. Îmi prețuiam prea mult „chemarea", profitam de libertatea mea cu tot mai multă nesocotință — fratele Nikolai avusese dreptate. Lipseam de acasă tot mai des: cum aveam o zi liberă, plecam în județ sau o ștergeam în oraș.

— Da unde te-a pîrlit soarele în halul ăsta? mă întreba la masă Gheorghi. Unde ai mai colindat iarăși?

— Am fost la mănăstire, la rîu, la gară...

— Şi întotdeauna singur, îmi reproşa ea. De cîte ori nu mi-ai promis că vom face o plimbare pînă la mănăstire, că doar o singură dată am fost şi e aşa de frumos acolo, nişte ziduri atît de groase, rîndunele, călugări...

Simţeam că intru în pămînt de ruşine, nu îndrăzneam să ridic ochii, dar mai presus de orice temîndu-mă pentru libertatea mea, doar strîngeam din umeri:

— Ce ai tu nevoie de călugări?

— Dar tu de ce ai nevoie de ei?

Mă străduiam să schimb vorba:

— Am văzut azi în cimitirul de acolo ceva foarte bizar: o groapă goală, dar complet gata... unul din fraţi a poruncit acum o vreme să i-o sape, are şi cruce la căpătîi: scrie pe cruce cine e îngropat acolo, cînd s-a născut şi chiar cînd a „răposat întru Domnul" — numai pentru data viitoarei morţi a rămas locul gol. Pretutindeni curăţenie, ordine, alei cu flori, şi deodată acest mormînt care-şi aşteaptă locatarul.

— Ei, vezi?

— Ce să văd?

— Dinadins nu vrei să mă înţelegi. Dar nu-i nimic, fie şi aşa... Bine zice Turgheniev...

Am întrerupt-o:

— Am impresia că de la o vreme citeşti numai pentru a găsi ceva care să ni se potrivească. De altminteri, aşa citesc femeile...

— Ce să-i faci, asta sînt, femeie, în schimb nu-s atît de egoistă...

Intervenea fratele, drăgăstos:

— Ia mai potoliţi-vă, oameni buni!

XXVI

Spre sfîrşitul verii situaţia mea la primărie se consolidase de-a binelea: pînă atunci fusesem „ataşat" pe lîngă ea, pe cînd acuma, în afară de faptul că mă trecuseră în state, căpătasem şi o nouă funcţie cum nu se poate mai potrivită — „custode" la biblioteca primăriei, aflată undeva la subsol, îngri-

jindu-mă de buna rînduială a diferitelor publicații locale. Funcția, născocită de Sulima anume pentru mine, îmi pretindea punerea în ordine și clasarea acestor publicații, instalarea lor într-o încăpere pusă la dispoziție în acest scop — în odaia lungă cu bolți aflată la demisolul clădirii, amenajată cu numărul necesar de polițe și dulapuri, iar după aceea paza lor și eliberarea la nevoie primăriei, pentru folosință temporară, a acelora din ele necesare unui serviciu sau altuia, la o dată sau alta.

Le-am pus în ordine și le-am clasat și am purces la paza și la eliberarea lor. Dar întrucît cereri de eliberare nu se iveau — secțiile solicitau cîte ceva numai toamna, în ajunul adunării zemstvei — nu-mi rămase decît paza, sau numai șederea în această odaie la demisol pe care o îndrăgisem din pricina grosimii neobișnuite a zidurilor ca de cetate și a bolții, cu liniștea ei adîncă — nici un sunet nu pătrundea aici de nicăieri— și cu fereastra ei nu prea mare, așezată sus, sub tavan, prin care soarele lumina din tării și se vedeau tulpinile ierburilor și ale tufelor ce năpădiseră maidanul din spatele primăriei. De atunci începui să-mi petrec viața și mai în voie: ziua întreagă ședeam în cavoul acela în deplină singurătate, scriam, citeam, iar cînd aveam chef, puteam să nu dau pe acolo și o săptămînă întreagă, să încui cu cheia ușa scundă de stejar și să colind prin oraș sau chiar să plec cu trenul unde mi se năzărea.

Nu știu nici eu de ce am vizitat Nikolaevul, dădeam adesea pe la cătunul din apropiere, unde se așezaseră doi frați tolstoieni, pentru a duce o viață curată de dreptcredincioși, iar într-o vreme, fiecare seară de duminică o petreceam într-un sat mare de hoholi de pe lîngă prima stație de cale ferată, întorcîndu-mă acasă tîrziu, cu un tren de noapte. Pentru ce mă duceam acolo? Lika ghicea acel ceva tainic, care, în afară de toate celelalte, era scopul vagabondajului meu. Istorisirile mele despre întîmplarea cu moașa comunală din Șișaki o impresionaseră mult mai mult decît mi-o închipuisem. De atunci începu să sufere de gelozie, pe care se străduia s-o ascundă, deși nu întotdeauna izbutea. Astfel, la vreo două săptămîni după aceste mărturisiri ale mele, contrar caracterului

său bun și blînd, ca de copil, găsi un pretext și tăria necesară pentru a-i da drumul căzăciței care ne ajuta la treburile casei, procedînd întocmai ca o banală „stăpînă a casei".

— Știu foarte bine, îmi spuse de la obraz, că asta te mîhnește: cum să nu, iepșoara asta, cum îi spui tu, bocănește atît de simpatic cu ghetele-i prin odăi, are glezne sculpturale și niște ochi scăpărători și migdalați! Dar uiți cît e de obraznică iepșoara asta, și încăpățînată, și că răbdarea mea are și ea un capăt...

— Cum poți să fii geloasă pe ea?! exclamai cu toată sinceritatea. Mă uit la mîna ta frumoasă fără seamăn și-mi spun: de-ar fi numai și pentru mîna asta, și nu te-aș da pe toate frumoasele lumii! Dar sînt poet, artist, și oricare artă, după afirmația lui Goethe, este senzuală.

XXVII

Într-o zi de august pornii în prag de seară spre cătunul tolstoienilor; orașul era pustiu la ceasurile acelea încă dogorîtoare, și apoi era și sîmbătă. Treceam pe lîngă dughenile închise ale evreilor și gheretele dărăpănate din piață. Clopotele dăngăneau alene, chemînd la vecernie, grădinile și casele așterneau pe străzi umbre lungi, dar aerul era încă încins, ca de obicei în sud, spre seară, pe la sfîrșitul verii, cînd totul e ars împrejur, pînă și grădinițele din fața caselor și grădinile care zi de zi au stat sub văpaia soarelui, cînd tot și toate, pretutindeni, în oraș, în stepă, la bostănării zac într-o dulce toropeală după o vară prea lungă.

Lîngă fîntîna din piață se oprise o ucraineancă statuară, cu ochii căprui și o frunte naltă, cum au numai ele și polonezele; ghetele-i potcovite erau trase pe piciorul gol. Din matca străzii ce cobora la vale ne privea depărtarea, învăluindu-se cu încetul în umbrele înserării unui cer meridional și se profilau, abia conturate pe zare, corhanele. Coborînd strada, am cotit într-o ulicioară liniștită care, furișîndu-se între marginea orașului și mahalale, dădea spre cîmp, și am luat-o spre vii, ca să urc apoi terasele lor și să ajung în stepă. Printre vii și căsu-

țele albe și albastre scăpărau în văzduh îmblăciile; treierau pesemne flăcăii care chiuiseră și cîntaseră atît de divin în nopțile de vară.

De sus, de pe deal, stepa, cît vedeai cu ochii, era de aur, atît de dese erau miriștile. Pe șleaul larg zăcea un strat gros și catifelat de colb, încît îți făcea impresia că ești încălțat cu cizmulițe de mătasă. Și totul în jur — toată stepa și tot văzduhul — sclipeau insuportabil din pricina soarelui plecat spre asfințit. În stînga șleaului, pe buza rîpei de deasupra văii, se zărea o coșmelie cu tencuiala căzută — era sălașul tolstoienilor. O pornii într-acolo, părăsind șleaul, de-a dreptul peste cîmp, prin miriște.

Dar sălașul se dovedi pustiu — atît înăuntru cît și în jurul lui. Mă zgîii prin ferestruica deschisă — și auzii zumzetul milioanelor de muște care înnegreau pereții, tavanul și polițele cu oalele de mîncare. Mă dusei pînă la poarta deschisă a ocolului de vite — nimeni, numai soarele rumenind bălegarul uscat. Doar luînd-o spre bostănărie, am zărit pe soția fratelui mai mic — ședea pe hatul dinspre partea de unde veneam eu. Mă apropiam, însă ea nu mă observa sau se făcea că nu mă observă: ședea nemișcată, micuță, părăsită, cu picioarele desculțe culcate într-o parte, cu o mînă sprijinită de pămînt, iar cu cealaltă ținînd un fir de pai pe care-l rodea între dinți.

— Bună seara, spusei, apropiindu-mă. Da ce-i cu dumneata că ești așa de tristă?

— Bună să-ți fie inima! Șezi, îmi răspunse cu o părere de zîmbet, și, aruncînd cît colo paiul, îmi întinse mîna arsă de soare.

Mă așezai, neluîndu-mi ochii de la dînsa: arăta ca o fetișcană care păzește pepenii. Părul decolorat la soare, cămașa de țărancă larg decoltată la gît, o fustă neagră, veche, care îi strîngea șoldurile pline, de femeie. Picioarele mici, desculțe, erau prăfuite și arse de soare, cu pielea uscată — mă întrebam cum o fi umblînd desculță prin bălegar și ierburile țepoase! Din pricină că era din cercul nostru unde nu se obișnuia să se arate picioarele goale, întotdeauna mi-era jenă să i le privesc, iar pe de altă parte, simțeam o atracție de neînvins. Simțindu-mi privirea, și le strînse sub ea.

— Dar unde sînt ai dumitale?

Ea zîmbi iarăși.

— Ai noștri? Au plecat fiecare după treburile lui. Unul din sfinții frați a plecat pe arie, să ajute la treierat o văduvă săracă, celălalt s-a dus în oraș, la marele dascăl: să ducă raportul săptămînal asupra păcatelor, ispitelor și pornirilor trupești. Și afară de asta, „încercarea" următoare, despre care de asemenea trebuie să comunicăm: la Harkov a fost arestat fratele Pavlovski, pentru răspîndirea de proclamații — firește, împotriva serviciului militar.

— Tare mai ești supărată astăzi!

— M-am săturat, îngăimă femeia scuturînd din cap, apoi dîndu-l pe spate. Nu mai pot, și gata! adăugă într-un murmur.

— Ce nu mai poți?

— Nimic. Dă-mi o țigară.

— Țigară?

— Da, țigară!

I-o întinsei, scăpărîndu-i chibritul, ea o aprinse stîngaci, trase cu nesaț în piept și, țuguindu-și femeiește buzele, slobozi o șuviță de fum, ațintindu-și tăcută ochii în depărtare. Soarele în asfințit ne mai încălzea umerii și pepenii grei și prelungi ce zăceau în jurul nostru, îngropîndu-și rotunjimea în țarină, printre vrejurile arse, încolăcite ca șerpii... Deodată, ea aruncă țigara și, căzînd cu fruntea pe genunchii mei, izbucni într-un plîns cu hohote. Și după felul cum, încercînd s-o împac îi sărutam părul parfumat de soare, cum îi strîngeam umerii și-i priveam picioarele, mi-am dat seama de ce vin pe la tolstoienii mei.

Dar Nikolaev? Ce mi-a trebuit Nikolaevul? Pe drum îmi însemnasem în carnet:

— De cîteva clipe trenul nostru a părăsit Kremenciugul, e seară. În gară, pe peron, la bufet, mulțime fără sfîrșit, aerul e zăpușitor ca-n sud și tot ca-n sud e înghesuială de neînchipuit. În vagoane, de asemeni. Călătorii, în marea lor majoritate, sînt niște ucrainene zdravene, vioaie, tinere, arse de soare, puțin emoționate din pricina călătoriei, puțin agitate din cauza căldurii: se duc undeva „dèvale", la muncă. Mă tulbură nespus parfumul trupurilor lor încălzite amestecat cu mirosul hainelor lor de țărăncuțe; mănîncă, beau, gura nu le mai tace, și-aruncă una alteia vorbe în doi peri și le joacă în cap ochii de cafea, că te cuprinde amețeala...

— Podul de peste Nipru, lung, foarte lung, în ferestrele din dreapta un soare roșu, sclipind orbitor, jos și pînă în zare, cît vezi cu ochii, numai apă, o apă tulbure-gălbuie. Pe grind o gloată de femei care se despoaie fără rușine, scăldîndu-se în toată libertatea. Iată, una și-a tras cămașa, dă fuga, se împiedică și cade bîldîbîc cu pieptul în apă, apoi începe să bată din picioare de ți-e mai mare dragul...

— Niprul a rămas departe în urmă. Umbrele serii pogoară pe măguri pustii, cu fînețe cosite și miriști. Și deodată-mi răsare în minte figura lui Sviatopolk cel Blestemat. Pesemne că tot într-o seară ca asta străbătea valea călare în fruntea cetei — încotro oare și la ce cugeta? Și cînd te gîndești că de-atunci a trecut un mileniu, iar pămîntul e la fel de frumos! Ba nu, nu era Sviatopolk. Prin umbrele de pe măguri călărea la pas pe un murg în spume vreun mujic aprig. Iar în spatele lui avea o femeie cu mîinile legate, părul îi atîrna despletit, și i se dezgoleau genunchii tineri. Aprig îl privea muierea în ceafă, scrîșnind, el însă doar scruta vulturește zarea...

— O noapte cu lună, umedă. Dincolo de ferestre stepa largă, drumurile desenate negru cu noroi. Tot vagonul doarme, e aproape întuneric, în felinarul colbuit mai pîlpîie un muc de lumînare groasă. Din fereastra cu geamul lăsat adie o boare încărcată de umezeala stepei, amestecîndu-se straniu cu aerul dens, duhnitor al vagonului. Dorm și ucrainencele, unele cu fața în sus și brațele date în lături, cu buze întredeschise, sîni sub cămașă, șolduri grele ascunse-n catrințe și fuste... Una s-a trezit și mă privește țintă multă vreme cu ochi năuci. Toată lumea doarme — iar mie mi se năzare că dintr-o clipă în alta voi auzi șoapta, chemarea tainică...

Satul unde-mi făceam vizitele duminica se afla într-o vale largă și lină, din apropierea gării. Într-o zi, ajungînd aici, am coborît, pornind fără țel. Se lăsa seara, prin vălul amurgului se întrezăreau căsuțele albe pitite în grădini, iar mai încoace, pe izlaz se înălța cernită o bătrînă moară de vînt. În fața morii se îngrămădea mulțimea, iar în mijlocul ei tropoteau cizme și scîrțîia îmbietor o vioară... Am petrecut după aceea în această mulțime cîteva seri duminicale, ascultînd pînă la miezul nopții vioara și tropotirea cizmelor, ori cîntecele frumoase și melancolice cîntate în cor; apropiindu-mă, întotdeauna mă opream lîngă o fată roșcovană cu sîni

pietroși, buze groase și privirea vioaie a ochilor de un auriu de chihlimbar, și îndată, profitînd de înghesuială, ne luam pe furiș de mînă. Apoi ședeam liniștiți, căutînd să ne privim în ochi — ne dădeam seama prea bine că numai moale nu mi-ar fi fost dacă flăcăii și-ar fi dat seama de dragul cui se învîrtește pe lîngă moară coconașul de la oraș.

De prima dată ne-am găsit din întîmplare unul lîngă altul, după aceea însă, numai cînd mă apropiam, ea întorcea fulgerător capul și, simțindu-mă alături, îmi prindea degetele în mîna ei și așa rămîneam toată seara. Cu cît se întuneca, cu atît mai tare mi le încleșta și se strîngea mai drăgăstos lîngă mine.

Noaptea, cînd mulțimea se rărea, roșcovana se furișa pînă-n spatele morii și stătea ascunsă în dosul ei, pe cînd eu o porneam agale spre gară, așteptînd pînă nu mai rămînea nici țipenie lîngă moară. Atunci mă strecuram ca un șarpe înapoi. Astfel ne înțelesesem amîndoi fără cuvinte, la fel cum ne înțelegeam fără ele și cînd ne strîngeam cu nesaț în dosul morii — lăsîndu-ne apoi pradă caznelor desfătării.

O dată roșcovana veni să mă conducă la gară. Mai era o jumătate de oră pînă la sosirea trenului, gara plutea în întuneric și tăcere — numai greierii țîrîiau liniștitor și în depărtare, în partea satului, se ridica luna purpurie deasupra negurii grădinilor. Pe linia de rezervă stătea un vagon de marfă cu ușa deschisă. Fără să vreau și îngrozindu-mă eu însămi de ce fac, am tras-o într-acolo și m-am cățărat în vagon, ea sări după mine și mă cuprinse cu foc de gît. Dar scăpărai din chibrit ca să mă orientez — și îngrozit, m-am dat înapoi: în mijlocul vagonului stătea un sicriu lung, din cele ieftine...

Ea sări jos ca o căpriță. Eu după dînsa... Jos, sub vagon, ea se tăvălea de rîs, pe mutește și mă săruta cu o veselie sălbatică printre chicote înăbușite, eu însă eram cu gîndul numai la plecare, și de atunci nici n-am mai dat pe acolo.

XXVIII

Toamna am trăit zilele acelea sărbătorești de care are parte orice oraș provincial spre sfîrșitul anului — adunarea gubernială a membrilor zemstvei cu drept de vot. O nesfîrșită

sărbătoare a fost și iarna: veni în turneu teatrul ucrainean cu Zankovețkaia și Saksaganski, au dat concerte celebrități din capitală—Cernov, Iakovlev, Mravina, am avut destule baluri, mascarade, petreceri. După adunare, am fost la Moscova, la Tolstoi, și, înapoindu-mă, m-am dedat cu deosebită plăcere tuturor ispitelor lumești... Și ispitele acelea au schimbat mult viața noastră în exterior — se pare că nu petreceam nici o seară acasă împreună. Toate acestea modificau și înrăutățeau pe nesimțite și relațiile noastre.

— Iarăși te schimbi, devii altul, îmi spuse ea într-o zi. Ești bărbat în toată firea. Ai început să porți barbișon, ca francujii.

— Nu-ți place?

— De ce nu? Numai că toate sînt atît de trecătoare!

— Așa e. Și tu începi să semeni cu o tînără femeie. Ai slăbit și te-ai făcut și mai frumoasă.

— Și iar ai început să fii gelos. Și iară mi-e frică să-ți mărturisesc...

— Ce anume?

— Că aș vrea să merg costumată la mascarada viitoare. Ceva foarte simplu, care să nu coste mult. O mască neagră, și ceva negru, lung, vaporos...

— Și ce-ar însemna asta?

— Noaptea.

— Așadar, începi iar ce a fost la Oriol? Noaptea. Ce să zic, destul de vulgar.

— Nu văd aici nimic vulgar și nici că ar semăna cu ce-a fost la Oriol, îmi răspunse rece și indiferent, și cu groază simții în această răceală și indiferență ceva din vechea ei atitudine. Ești iarăși gelos, pur și simplu.

— De ce aș fi?

— Nu știu.

— Ba știi foarte bine. Pentru că din nou ai început să te înstrăinezi de mine, cauți să placi bărbaților, să cucerești admirația lor.

Lika zîmbi sarcastic.

— Tocmai tu îmi vorbești despre asta? Tu, care cît a durat iarna, o zi n-ai stat departe de Cerkasova.

Am simțit că roșesc.

— Vezi ce-ți trece prin minte?! Parcă aș fi de vină că vizitează casele în care mergem și noi. Mai mult ca orice însă mă doare că ești distantă cu mine, parcă ai avea ceva de ascuns. Mai bine spune-mi deschis: care-i secretul? La ce să-l ții în tine?

— Dar ce crezi tu că ascund? îmi răspunse ea. Tristețea că n-a mai rămas nimic din dragostea noastră de altădată. Ce să mai vorbim despre asta...

Și adăugă după o clipă de tăcere:

— Cît despre mascaradă, sînt gata să renunț la ea cu totul dacă ție nu-ți face plăcere. Dar prea ești aspru cu mine, fiece vis al meu îl numești vulgar, mă lipsești de toate, în vreme ce ție nu-ți refuzi nimic...

Primăvara și iarna am colindat iarăși destul. Pe la începutul toamnei, m-am întîlnit din nou cu Cerkasova (între mine și ea într-adevăr nu fusese nimic pînă atunci) și am aflat că se mută la Kiev.

— Te părăsesc pentru totdeauna, dragul meu, îmi spuse privindu-mă cu ochii ei de pasăre răpitoare. Bărbatul meu s-a săturat de-atîta așteptare. N-ai vrea să mă petreci pînă la Kremenciug? Bineînțeles, numai cu condiția deplinei discreții. Voi petrece acolo o noapte, în așteptarea sosirii vaporului...

XXIX

Era în noiembrie, pînă azi văd și simt zilele posace, întunecate, împietrite ale tîrgului ucrainean, străzile lui pustii cu podețe înguste pe trotuare și grădini negre după garduri, înălțimea golașă a plopilor pe alei, grădina publică pustie și ferestrele restaurantului de vară bătute în scînduri, aerul umed al acelor zile, mirosul de țintirim al frunzelor ce putrezesc... și pașii mei fără țel, bezmetici pe aceste străzi, prin această grădină, și mereu aceleași gînduri și amintiri... Amintirile sînt ceva atîta de apăsător și de înspăimîntător, încît există și o rugăciune întru izbăvirea de ele.

Într-o clipă nefastă, chinurile-i tainice, despre care abia dacă pomenea vreodată, au cuprins-o în cătușa demenței.

În ziua aceea Gheorghi s-a înapoiat tîrziu de la slujbă, eu — și mai tîrziu, or ea știuse acest lucru — primăria se pregătea iarăși pentru adunarea generală anuală, ea rămînea mereu singură, iar de cîteva zile nu ieșise de loc din casă, cum se întîmpla în fiecare lună, și ca întotdeauna în această perioadă, era oarecum schimbată. Probabil că zăcuse multă vreme pe otomana din dormitorul nostru, cu picioarele strînse sub ea, cum îi era obiceiul, fumase fără măsură — de la o vreme începuse să fumeze, neținînd seama de rugămințile și chiar de poruncile mele să se lase de această ocupație care îi stătea atît de rău — se tot uitase probabil înaintea ei, apoi deodată s-a sculat și a mîzgălit pe un petic de hîrtie, fără ștersături, cîteva rînduri pentru mine (pe care fratele, întorcîndu-se primul, le-a găsit pe măsuța de la oglindă în dormitorul rămas pustiu) și se apucase să strîngă cîte ceva din lucrurile sale — pe cele mai multe le-a lăsat, pur și simplu, și lungă vreme n-am găsit în mine tăria să adun lucrușoarele aruncate în dezordine și să le pun bine. Cînd s-a lăsat noaptea, Lika era departe, în drum spre casa părintească...

De ce n-am plecat numaidecît în urmărirea ei? Poate că mi-era rușine, și apoi, pe atunci cunoșteam deja firea-i inflexibilă în unele momente. Iar drept răspuns la telegramele și scrisorile mele veni în sfîrșit o epistolă, conținînd cîteva cuvinte:

„Fiica mea a plecat, interzicîndu-mi a face cunoscut cuiva, indiferent cui, locul unde se află."

Nu știu ce s-ar fi întîmplat, în primele zile, de nu l-aș fi avut alături de mine pe fratele Gheorghi (cu toate că era descumpănit și neputincios în viața de toate zilele). Cele cîteva rînduri lăsate drept explicație pentru fuga ei nu mi le-a dat numaidecît, ci numai după ce m-a pregătit — și cît de stîngaci! — după aceea s-a hotărît și mi le-a întins, vărsînd cîteva lacrimi sărace. Pe hîrtie stătea scris cu mînă fermă:

„Nu sînt în stare să văd cu ochii mei cum te depărtezi de mine din ce în ce, nu sînt în stare să mai îndur insultele pe care tu le aduci fără sfîrșit și tot mai des dragostei mele, nu sînt în stare s-o ucid în mine, dar nu pot să nu-mi dau seama că am ajuns pînă la ultima treaptă a umilinței și a dezamăgirii în toate speranțele și visele mele prostești, mă

rog Domnului să-ți dea puterea să înduri despărțirea noastră, să mă uiți și să fii fericit în viața ta nouă, de data aceasta complet liberă..."

Le-am citit dintr-o privire și am găsit în mine destulă impertinență ca să rostesc:

— Ce să-i faci, era de așteptat, obișnuita poveste cu „dezamăgirile", cu toate că simțeam cum îmi fuge pămîntul de sub picioare și pielea pe obraz și pe cap mi se strîngea ca de frig.

După aceasta găsii în mine curajul să intru în dormitor și să mă întind pe otomană cu aere de indiferență. Cînd se lăsă seara, fratele deschise ușa încetișor — mă prefăcui că dorm. Gheorghi, care cînd se întîmpla vreo nenorocire, umbla năuc, neștiind ce să facă sau să spună, de altminteri, în asta îi semăna lui tata, neputînd să le suporte, se grăbi să mă creadă și, profitînd de obligația de a lua parte și în această seară la ședința de la primărie, se îmbrăcă și o șterse încetișor...

Cred că nu m-am împușcat în noaptea aceea numai pentru că oricum hotărîsem ferm să-mi iau zilele, dacă nu azi, atunci mîine. Cînd odaia fu luminată de lumina lăptoasă a lunii risipită în grădină, sub fereastră, intrai în sufragerie, aprinsei lampa și-mi umplui un pahar de ceai cu votcă, apoi al doilea... Ieșind în stradă, am pornit să rătăcesc pe străzi. Erau înspăimîntătoare: totul era mut în jurul meu, cald, umed, în grădinile pustii și printre plopii de pe străzile centrale o ceață albă, deasă, amestecată cu pînzele lunii învăluise totul în nemișcare... Dar și mai îngrozitor ar fi fost să mă întorc acasă, să aprind lumînarea în dormitor și să văd în lumina ei sumbră ciorapii și pantofii aceia răspîndiți, rochiile de vară și capoțelul cu flori, pe sub care îi îmbrățișam mai înainte trupul la culcare, după ce-i sărutam obrazul ridicat spre mine într-o totală dăruire, simțindu-i răsuflarea caldă — nu, asta ar fi fost și mai îngrozitor. Să mă mîntuiesc de această groază vărsînd lacrimi pătimașe puteam numai lîngă ea, în fața ei, or tocmai ea lipsea.

Apoi a mai urmat o noapte. Aceeași lumină sumbră a lumînării în nemișcarea și tăcerea dormitorului. Dincolo de ferestrele negre foșnește în beznă ploaia monotonă de toamnă tîrzie. Zac pe pat, privind într-un colț — în triunghiul lui atîrnă o icoană veche, la care ea se închina înainte de culcare:

scîndurica veche, netedă, ca turnată, vopsită pe față cu cinabru, și pe acest cîmp roșu lăcuit chipul Maicii Domnului în mantie de aur, sever și îndurerat, cu niște ochi negri, mari, înconjurați de umbre cafenii, care privesc dincolo de această lume. O, ce umbre cumplite! Și ce cumplită blasfemie această apropiere din minte: Maica Domnului și ea, acest chip, și toate lucrușoarele femeiești răspîndite aici, în nebunească grabă a fugii.

Trecu apoi o săptămînă, două, o lună. Renunțasem de mult la slujbă, nu ieșeam nicăieri unde erau oameni. Biruiam amintire după amintire, zi după zi, noapte după noapte, urmărit de unul și același gînd: la fel ca mine își tîrau mujicii slavi odinioară, din hîrtop în hîrtop, pe drumeaguri pustii de pădure, luntrile lor încărcate cu grele poveri.

XXX

Am îndurat încă vreo lună tortura prezenței ei neostoite aici, în casă, și în acest oraș. În sfîrșit, simții că nu mai am putere să rabd chinul și am hotărît să mă retrag la Baturino — să stau acolo o vreme, fără a-mi face planuri de viitor.

Ce senzație ciudată să te urci în trenul care se urnește, după ce la despărțire ți-ai sărutat în grabă fratele, să intri în vagon spunîndu-ți: iată, din nou sînt liber ca pasărea cerului!..

Era într-o seară întunecată de iarnă, o iarnă săracă, fără nămeți, vagonul uruia în aerul geros. M-am aciuiat cu valijoara mea în colțul compartimentului, lîngă ușă, și stînd așa, mi-amintii deodată că-mi plăcea să-i repet zicala polonezilor: „Omul e făcut pentru fericire ca pasărea pentru zbor". Multă vreme am stat apoi cu fața întoarsă spre fereastra învăluită în beznele nopții, ca nimeni să nu-mi vadă lacrimile izvorîte din ochi. O noapte pînă la Harkov... Și cealaltă, de la Harkov încoace, cu doi ani în urmă: primăvara, zorile, somnul ei adînc în compartimentul ce se lumina încet... Ședeam încordat în penumbra compartimentului sub felinar, în înghesuiala silnică a vagonului și nu așteptam decît dimineața, decît forfota omenească și o cană de cafea fierbinte în gara Harkov...

Apoi am sosit la Kursk, și acesta întipărit în memorie, cu amiaza însorită de primăvară și dejunul alături de ea în restaurantul gării, bucuria cu care exclama: „E prima dată în viață cînd dejunez la gară!“ Și acum, în înserarea zilei cenușii și aprig geroase, înaintea aceleiași gări, stătea trenul personal nespus de lung și de monoton, zid nesfîrșit de vagoane de clasa a treia, mari, masive, cum circulau de obicei pe linia ferată Kursk-Harkov-Azov.

Ies afară, să mă uit. Locomotiva abia se zărește în față, ca o umbră neagră. De pe scările vagoanelor coboară oameni cu ceainice în mîini —toți la fel de dezgustători—grăbiți să ia la bufet apă fiartă pentru ceai. Au coborît și vecinii mei de compartiment: un negustor obosit de obezitatea sa și nepăsător la toate și un june peste măsură de vioi și curios, cu o față uscățivă de țăran și niște buze subțiri, care toată ziua mi-au stîrnit silă. Și acum îmi aruncă o privire bănuitoare — pesemne că și eu i-am zgîndărit toată ziua atenția: cine naiba o mai fi și ăsta? Șade, tace mîlc, de parcă n-ar fi un coconaș oarecare, ci dracu știe cine! Cu toate astea mă previne îndatoritor:

— Aveți în vedere că aici nu-i zi să nu găsești gîște fripte și ieftine, curat pomană!

Stau și mă gîndesc la restaurantul unde nu mă pot duce, deoarece acolo se află masa la care am dejunat cîndva amîndoi. Miroase a iarnă rusească aprigă, deși nici aici nu a nins încă. Oh, ce priveliște sinistră mă așteaptă și acolo, la Baturino! Bătrînețea părinților, veștejirea bietei mele surioare, conacul căzut în paragină, ograda părăginită, parcul gol, cu copaci schilozi prin care bîntuie un vînt ca de gheață, hămăitul cîinilor — iarna, cînd suflă un vînt aprig ca ăsta, hămăitul lor parcă-i altfel, de prisos și sună a pustiu...

Și coada garniturii e la fel de lungă. În față, dincolo de grilajul peronului se înalță măturile plopilor dezgoliți, și dincolo de șirul lor, pe ghețușul străzii pietruite cu bolovani își așteaptă mușteriii niște biete birje provinciale, a căror înfățișare îți dezvăluie fără cuvinte toată tristețea și plictisela a ceea ce se intitulează Kursk. Sub plopi, pe peron, stau cîteva țărănci înfofolite în șaluri petrecute pe sub brațe și legate pe după mijloc, cu fețe vinete de frig, care-și vînd marfa, strigînd-o care mai de care pe întrecute și îmbiindu-și cumpărătorii la acele renumite gîște, într-adevăr uriașe,

înghețate lemn și cu pielea buburoasă și rumenă. Călătorii care-și făcuseră provizia de apă clocotită pentru ceai alergau acum sprințar înapoi la tren, în compartimentele calde, se scuturau cu desfătare în mers spre a se dezmorți și, voioși, rosteau vorbe de haz, pipărate, în timp ce se tocmeau cu femeile. În cele din urmă locomotiva din depărtare mugi cu glas lugubru, amenințîndu-mă că se va așterne din nou depărtărilor...

Mai cumplit ca orice era însă faptul că nu știam unde a dispărut. Altminteri mi-aș fi învins rușinea, aș fi găsit-o oriunde și cu orice preț aș fi adus-o înapoi — fapta ei absurdă era fără îndoială rodul unui moment nesăbuit, și dacă nu se căise încă, o împiedica pesemne numai rușinea.

De data aceasta, întoarcerea mea în casa părintească n-a semănat cu aceea de acum trei ani. Pe toate din jur le priveam cu alți ochi. Și, la drept vorbind, toate s-au dovedit a fi la Baturino în stare mai mizeră decît mi le închipuisem în tren: izbele satului, pricăjite, cîinii lățoși, parcă scăpați din pădure, lîngă praguri, împotmolite-n noroiul înghețat, sacale primitive acopeite cu țurțuri, făgașe de noroi înghețat pe drumul spre conac, curtea pustie din fața casei posomorîte, cu ferestre triste, cu un acoperiș de pe vremea moșilor și strămoșilor, înalt și greoi, cu două cerdacuri întunecoase din pricina streșinii prăvălatice din lemnul înnegrit de timp, toate vechi, părăginite, zadarnice — și un vînt rece, zadarnic și el, apleacă vîrful bradului copilăriei ce-și înalță creștetul de după casă, în grădina umilă și golașă din pricina anotimpului.

În traiul din casă se vădea o cotitură spre o sărăcie fățișă — crăpăturile sobelor erau umplute cu lut, podelele, ca să țină cald, se acopereau cu țoluri ordinare... Numai tata încerca să se mai țină tare, parcă într-adins îndîrjit de mizerie: slab și mărunțel, ca și cum descrescuse, cu părul cărunțit de tot, era acum întotdeauna proaspăt bărbierit, pieptănat, pus la punct, nu ca altădată, cînd umbla mai neglijent îmbrăcat — era chinuitor să privești această bătrînețe în sărăcie ce se voia elegantă — și se ținea (probabil de dragul meu, ca să-mi ușureze durerea rușinii și a nenorocirii) mai țanțoș și mai vesel ca toți ceilalți. O dată spuse, privindu-mă cu duioasă tristețe, și țigara îi tremura între degetele uscate de ani:

— Ce să-i faci, dragul meu, toate astea sînt legitime — frămîntările, amărăciunile și bucuriile sînt ale tinereții, cît despre bătrînețe, ei nu-i rămîne decît liniștea și pacea... Întocmai cum spune versul acela, adăugă apoi zîmbind numai din ochi: „a păcii desfătare"... naiba să le ia pe toate...

Pierduți în cel deșert silhui,
Nestingherită ni-i suflarea.
Coliba-n stepa nimănui
Cunoaște-a păcii desfătare...

Cînd îmi amintesc de tata, întotdeauna mi se umple inima de remușcare — tot mi se pare că nu l-am prețuit și iubit de ajuns. De fiecare dată mă simt vinovat că îi cunosc prea puțin viața, mai ales tinerețea — m-am îngrijit prea puțin s-o aflu pe vremea cînd era posibil! Și mă tot străduiesc, dar nu pot înțelege pînă la capăt ce fel de om a fost această făptură aparținînd unui secol deosebit și unui neam deosebit, care te uimea cu multilateralitatea dăruirii sale, o dăruire miraculoasă, care n-avea nimic practic sau util, izvorîtă cu ușurință și fără vreun efort din însăși natura sa, dotată cu o inimă simțitoare și o minte ageră, care pe toate le înțelegea, pe toate le pricepea dintr-o simplă aluzie, îmbinînd rara sinceritate cu discreția și delicatețea sufletească, la fel de rare, simplitatea manifestării caracterului cu complexitatea lui lăuntrică, agerimea și luciditatea ochiului cu incantația romantică a inimii sale.

În iarna aceea împlinisem douăzeci de ani, iar el șaizeci. Nici nu-mi vine să cred că am avut cîndva douăzeci de ani, și că abia înfloream, neluînd nimic în seamă, tinerele mele puteri! Pe cînd tatii toată viața îi rămăsese în trecut. Și totuși, în iarna aceea, nimeni dintre ai mei nu a înțeles atît de bine ca el ce am pe suflet, și, desigur, nimeni n-a deslușit ca el acea îngemănare de amărăciune și tinerețe tăinuită în adîncul inimii mele.

În ziua aceea ședeam în cabinetul său de lucru. Afară ninsese, și o zi de iarnă blîndă, însorită, care lumina albul nămeților curții, privea duios pe fereastra joasă a cabinetului cald, plin de fum, în dezordine, și îndrăgit de mine din copilărie tocmai pentru dezordinea și aspectul lui intim, pentru simplitatea neschimbată a mobilei, nedespărțită în mintea mea de obiceiurile și gusturile tatii, și de toate amintirile mele

cele mai vechi legate de mine și de el. Și aducînd vorba despre „a păcii desfătare", puse țigara deoparte, luă din cui bătrîna ghitară și începu să-i prefire strunele pe melodia unui cîntec popular de altădată, mult îndrăgit de dînsul, în timp ce privirea ochilor săi deveni fermă și veselă, și parcă tăinuind ceva în străfunduri — iar în ton cu ghitara, care murmura ceva cu duioasă veselie, murmura și el cu un zîmbet puțin trist despre nu știu ce comori pierdute, că în viață totu-i, oricum, trecător, și că-i păcat să verși lacrimi...

Curînd după sosirea mea la Baturino, n-am mai putut îndura și am pornit într-o zi în goană bezmetică spre oraș — și în aceeași zi m-am întors acasă cu mîinile goale: în casa doctorului mi se închisese ușa în nas.

Sărisem jos din sanie lîngă binecunoscutul peron cu îndrăzneala desperării — astăzi mă trec fiorii cînd mi-l amintesc — și, privind cu groază ferestrele sufrageriei pe jumătate acoperite cu perdele, unde în toamna aceea dintîi șezusem pe divan atîtea zile în șir — am tras de mînerul soneriei... Ușa se deschise și m-am pomenit față în față cu fratele ei, care îmi spuse apăsat, în timp ce obrazul i se acoperea de paloare:

— Tata nu dorește să te vadă. Cît despre ea, după cum știi, lipsește.

Era liceanul care în toamna aceea se zbenguise cu Volciok în sus și în jos pe scară. Acum în fața mea stătea un tînăr mohorît, în cămașă albă rusească de tip ofițeresc, cizme înalte, cu tulee negre pe bărbie și obraji și o privire fățiș învrăjbită în ochii mici, negri, care mă priveau țintă, un chip foarte oacheș, atît de oacheș, încît părea pămîntiu.

— Te rog, pleacă, adăugă el încet.

Și se vedea limpede cum îi bate inima sub cămașă...

Și totuși, cît a fost iarna de lungă, am așteptat zilnic, neschimbat, cu încăpățînare, o veste de la ea.

Nu-mi venea să cred că e în stare de atîta cruzime împietrită...

XXXI

Abia în primăvară aflai că Lika se întorsese acasă bolnavă de pneumonie și la cîteva zile se stinse... Am aflat și de ultima sa dorință: Moartea ei să-mi fie tăinuită cît mai multă vreme...

Păstrez și astăzi caietul cu coperți de marochin cafeniu ce mi l-a cumpărat în dar din prima leafă, în ziua, poate, cea mai dragă din toată viața. Pe prima filă se mai pot descifra puținele cuvinte pe care mi le-a așternut dăruindu-mi-l, cu două greșeli de gramatică făcute din pricina emoției, a grabei și timidității...

Nu de mult am văzut-o în vis — numai o dată-n lunga-mi existență fără dînsa. Avea tot atîția ani ca atunci, pe vremea conviețuirii și a tinereții noastre comune, dar chipul ei căpătase parcă farmecul unei frumuseți ce se ofilea. Era slăbuță și purta ceva asemănător cu un strai de doliu. O vedeam ca prin ceață, dar inima mi se umplea de atîta dragoste, de atîta bucurie și de simțămîntul unei atît de dulci intimități fizice și spirituale, cum n-am mai încercat pentru nimeni, niciodată.

1927-1929.1933
Alpii Maritimi.

CUPRINS

	Pag.
CARTEA ÎNTÎI	5
CARTEA A DOUA	55
CARTEA A TREIA	110
CARTEA A PATRA	151
CARTEA A CINCEA.....	199

TIPARUL EXECUTAT LA :
COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÎNTEII"
Coli tipografice 19. Comanda 90 009

„...Nu, nu-i un roman biografic, ci un lingou în substanța căruia s-au contopit amărăciunea și încîntarea, sentimentele și gîndurile a tot ce-i pămîntesc. E hronicul uluitor al unei vieți, răboj de drumuri umblate, de țări, orașe și mări străbătute.

Viața lui Arseniev marchează unul din momentele strălucite ale literaturii universale. Din fericire, acest roman aparține în primul rînd literaturii ruse. În paginile lui de un farmec neasemuit, poezia și proza, contopindu-se organic și inseparabil, dau naștere unui nou și seducător gen literar."

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ